



# Inspiratiebundel Toegankelijkheid van Voorzieningen voor personen met een handicap

Een publicatie van

**Enter**  
Waarom Expertisecentrum  
Toegankelijkheid

**VIPA**  
Voorzieningen voor  
personen met een handicap

## In deze reeks verscheen

Toegankelijkheid van woonzorgcentra (2010, herziening 2011)  
Toegankelijkheid van ziekenhuizen (2012)  
Toegankelijkheid van voorzieningen voor preventieve en ambulante gezondheidszorg (2012)  
Toegankelijkheid van voorzieningen voor gezinnen met kinderen (2013)  
Toegankelijkheid van voorzieningen voor algemeen welzijnswerk (2013)  
Toegankelijkheid van voorzieningen voor bijzondere jeugdbijstand (2013)  
Toegankelijkheid van voorzieningen voor personen met een handicap (2015)

## Colofon

© 2015 Enter vzw

Deze inspiratiebundel is gerealiseerd door Enter vzw, Vlaams Expertisecentrum Toegankelijkheid in opdracht van het VIPA, Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonsgebonden Aangelegenheden.

Eindredactie:

Enter vzw, Vlaams Expertisecentrum Toegankelijkheid

*© Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Enter vzw, Vlaams Expertisecentrum Toegankelijkheid.*

# Voorwoord

Deze **'Inspiratiebundel Toegankelijkheid van voorzieningen voor personen met een handicap'** wil architecten, ontwerpers en bouwheren inspireren en ondersteunen om de toegankelijkheid van de infrastructuur (gebouw en inrichting) van de voorzieningen te optimaliseren.

De inspiratiebundel is uitgewerkt door Enter, het Vlaams Expertisecentrum Toegankelijkheid, in opdracht van VIPA (Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonsgebonden Aangelegenheden). Op deze wijze wil de Vlaamse Overheid niet alleen de bouw van gezondheids- en welzijnsvoorzieningen subsidiëren, maar ook inzetten op een ruimtelijke kwaliteit die de zorg maximaal ondersteunt. Toegankelijkheid vervult hierbij een sleutelrol.

Dit instrument kwam tot stand in nauw overleg met de VIPA-medewerkers en na ruggespraak met professionals uit de sector zoals directie, dienstverleners en ontwerpers. We willen dan ook iedereen van harte danken voor de openheid, de ervaring en expertise die zij met ons hebben gedeeld.

Wij hopen dat deze inspiratiebundel niet het eindpunt is, maar een middel om deze dialoog verder te zetten. Zo kunnen we samen werk maken van toegankelijke en kwaliteitsvolle ruimten waar iedereen zich thuis voelt en zorgverleners zich optimaal ondersteund weten.

Het integreren van een goede toegankelijkheid maakt deel uit van een geïntegreerd ontwerpproces. Elk project brengt zijn eigen karakteristieken en een specifiek eisenprogramma met zich mee. Toegankelijkheid is slechts één, weliswaar wezenlijk aspect binnen het geheel, dat samen met alle andere thema's verwerkt moet worden in het gebouw.

Met deze inspiratiebundel en de inspiratiebundels voor de andere sectoren, willen we een kader aanreiken om toegankelijkheid op een doordachte en mooie wijze te integreren. We willen de creativiteit van de ontwerper niet inperken, maar hem juist uitdagen om de toegankelijkheidseisen slim en doordacht te verwerken.

*Enter vzw, Vlaams Expertisecentrum Toegankelijkheid*

# Leeswijzer

Ontwerpers en bouwheren moeten tijdens hun bouwopdracht altijd de puzzel maken van aanbevelingen en normen die aansluiten op hun specifiek project: de ruimtelijke context, eigen functioneel programma, specifieke diensten of handelingen die zullen voorkomen, te verwachten bezoekers of financiële context... Alles moet in elkaar passen. Ook voor deze sector, personen met een handicap, is dit niet anders.

Daar waar onze opdracht vanuit het Vipa, Het Vlaams Infrastructuurfonds voor persoonsgebonden aangelegenheden startte, willen we ook met deze bundel een groot draagvlak bereiken binnen de sector voor personen met een handicap. Het is onze intentie dat elke zorgorganisatie die bouwt of verbouwt voor personen met een handicap, groot of klein, aanbevelingen kan terugvinden en inspiratie kan halen uit dit document.

Opnieuw willen we met deze inspiratiebundel dan ook inzetten op het geven van inzicht in het waarom en hoe van bepaalde aspecten. Om deze reden nemen we ook nu geen standaard planoplossingen mee, maar wel typevoorbeelden, beeldmateriaal zoals schetsen en foto's, beknopte beschrijvingen van een case ...

De inspiratiebundel is in hoofdzaak een bouwkundig gegeven. Toch kan hij zowel door de ontwerper als de bouwheer gebruikt worden. Bij de realisatie van deze bundel stelden we vast dat er geen basisdocumenten zijn waarop beiden partijen kunnen terugvallen. Heel vaak komt de expertise en de basisinformatie die nodig is om een goed programma en gebouw in elkaar te zetten vanuit een aantal personen binnen een zorgorganisaties. Wanneer deze personen wegvallen gaat ook alle kennis vaak verloren. We hopen op deze manier een aanzet te geven voor een bruikbaar basisdocument dat nog verder kan aangevuld worden in de toekomst.

## Structuur van de inspiratiebundel

De inspiratiebundel is opgebouwd uit vier grote onderdelen:

- Deel 1 > Wat is toegankelijkheid en hoe uit zich dit in een voorziening voor personen met een handicap? Hoe pak een bouwproject aan? Wat is de achtergrond van verschillende vormen van beperkingen?
- Deel 2 > Hoe toegankelijkheid ruimtelijk vertalen in de (bouw)praktijk, wat zijn aanbevelingen voor het ontwerp en de bouw van de ruimten die voorkomen in de infrastructuur voor personen met een handicap? Welke zijn de belangrijke doelgroepgebonden aandachtspunten? Wat zijn overkoepelende thema's?
- Deel 3 > Wat is het principe achter de aanbevelingen, hoe anker je toegankelijkheid in voor een aantal veel voorkomende handelingen en maatvoeringen. Welke ruimte heb je nodig voor het gebruik van hulpmiddelen en zorghandelingen?
- Deel 4 > Wat zijn de wettelijke voorschriften voor toegankelijkheid, concreet voor de gebouwen voorkomend in de sector voor personen met een handicap?

## Modulaire opbouw

Elk deel van de inspiratiebundel kan je zowel apart als in verhaalvorm lezen. Delen 1 en 3 geven je vooral meer achtergrondinformatie die nodig is om de ontwerpaanbevelingen uit deel 2 beter te kunnen begrijpen en toe te passen.

Deel 2 en 3 zijn modulair opgebouwd. Dit wil zeggen dat iedereen, op basis van zijn eigen programma van eisen, die delen kan selecteren die nodig zijn om het gebouw te kunnen vormgeven. Dit vergelijken wij als het maken van een puzzel. Een aantal delen zullen in alle gebouwen terugkomen, anderen zullen meer op maat van een specifiek aanbod of een type werking naar voor komen.

De grootste verschillen zullen vooral zitten tussen de gebouwen die bestemd zijn voor:

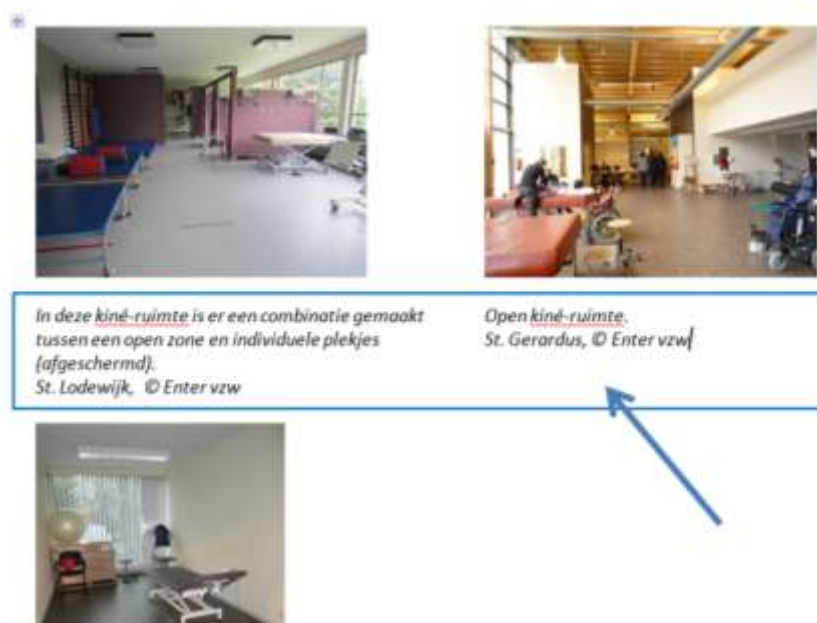
- (semi) ambulante dienstverlening
- Dagbesteding
- woonvormen

## Beeldmateriaal in de inspiratiebundel

In aanloop naar deze bundel legden we heel wat werkbezoeken af. Deze analyse leerde ons dat kruisbestuiving van ideeën tussen organisaties onderling opnieuw andere oplossingen met zich meebrengt en inspirerend werkt. We kozen er dan ook heel bewust voor om, naast de meest belangrijke aandachtspunten per ruimte, ook in te zetten op het geven van voorbeelden hoe anderen het aanpakten, met voor- en nadelen...

Doorheen deze inspiratiebundel zie heel wat planvoorbeelden, foto's en cases verschijnen. De foto's komen vooral uit de werkbezoeken die we aflegden. Ze zijn zeker niet limitatief! In de praktijk zullen er nog meer voorbeelden bestaan die een evenwaardig gebruik garanderen.

Omdat niet elk beeld een volledig goed voorbeeld is inzake toegankelijkheid hebben we overal een omschrijving toegevoegd met de reden waarvoor de foto daar is opgenomen.



## Universal design of op maat?

Deel 2 van deze inspiratiebundel omvat de concrete aanbevelingen om de toegankelijkheid en de ruimte voor zorg- en dienstverlening te integreren in een gebouw. Het omvat zowel aandachtspunten op gebouw- als op detailniveau.

We vertrekken hierbij altijd vanuit een Universal design aanpak, aanbevelingen goed voor iedereen. Waar nodig focussen we meer op aanbevelingen op maat van gebruikers met een grotere of een specifieke zorgnood. Om vooral de aanbevelingen op maat vlot traceerbaar weer te geven, gebruiken we doorheen de bundel volgende leeswijzer:

- Voor iedereen een meerwaarde



Belangrijk voor personen met een visuele beperking



Belangrijk voor personen met een auditieve beperking



Belangrijk voor personen met een verstandelijke beperking, gedrags- en emotionele beperkingen, ASS



Belangrijk voor personen met een fysieke en motorische beperking

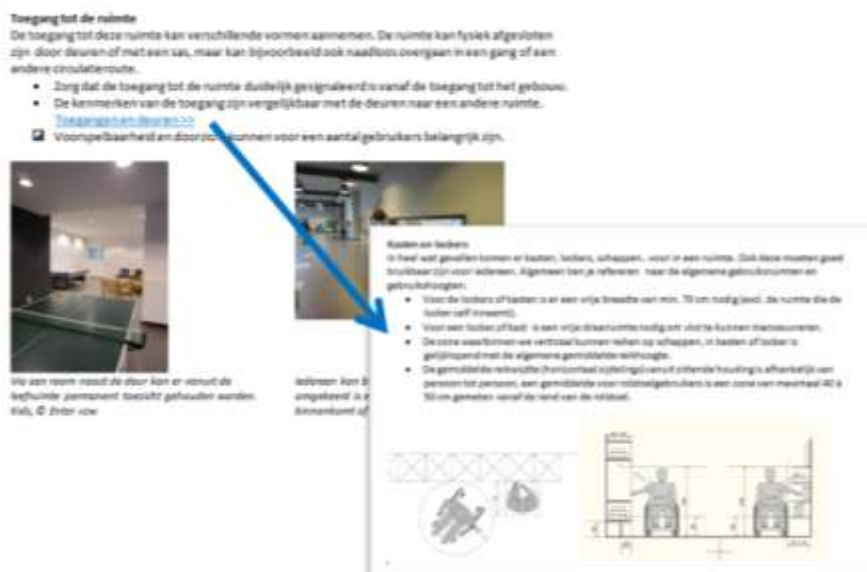


Belangrijk voor personen met een meervoudige beperking (nursing)

## Navigeren in de inspiratiebundel

Een veelheid aan informatie op een overzichtelijke wijze aanreiken is niet altijd eenvoudig. We kozen er daarom voor om elk onderwerp als een apart thema op te nemen. De samenhang en het verband tussen de verschillende thema's onderling is echter absoluut van belang voor het verkrijgen van een goed geheel.

Om teveel herhaling te vermijden zijn belangrijke linken tussen de thema's door [onderlijnde tekstdelen >>](#) aangegeven (overlappende informatie doorheen de tekst). Op deze manier kan je door 'te klikken' meer of concretere detailinformatie bekomen.



# Inhoud inspiratiebundel

|          |                                                                     |           |
|----------|---------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>1</b> | <b>BOUWEN AAN EEN VOORZIENING .....</b>                             | <b>10</b> |
| 1.1      | INTEGRALE TOEGANKELIJKHEID MET EEN UNIVERSAL DESIGN STRATEGIE ..... | 10        |
| 1.2      | HET BOUWPROCES VERSTERKEN .....                                     | 12        |
| 1.2.1    | DE PROJECTDEFINITIE EN HET PROGRAMMA VAN EISEN (PVE) .....          | 12        |
| 1.2.2    | EEN BOUWTEAM MET OOG VOOR KWALITEIT EN ERGONOMIE .....              | 14        |
| 1.2.3    | DE STERKTEN EN ZWAKTEN VAN PARTICIPATIE .....                       | 15        |
| 1.2.4    | TOEGANKELIJKHEIDSANKERPUNTEN IN HET BOUWPROCES .....                | 20        |
| 1.2.5    | FLEXIBILITEIT EN AANPASBAARHEID .....                               | 23        |
| 1.3      | BOUWEN MET OOG VOOR DE GEBRUIKER (MET EEN BEPERKING) .....          | 24        |
| 1.3.1    | PERSONEN MET EEN VISUELE BEPERKING .....                            | 25        |
| 1.3.2    | PERSONEN MET EEN AUDITIEVE BEPERKING EN/OF SPRAAKSTOORNIS .....     | 27        |
| 1.3.3    | PERSONEN MET EEN VERSTANDELIJKE BEPERKING .....                     | 29        |
| 1.3.4    | PERSONEN MET EEN MOTORISCHE BEPERKING .....                         | 30        |
| 1.3.5    | PERSONEN MET AUTISMESPECTRUMSTOORNISSEN .....                       | 32        |
| 1.3.6    | PERSONEN MET EEN GEDRAGS- OF EMOTIONELE BEPERKING .....             | 34        |
| <b>2</b> | <b>ONTWERPAANBEVELINGEN VOOR HET BOUWEN.....</b>                    | <b>36</b> |
| 2.1      | ZINTUIGLIJK COMFORT .....                                           | 36        |
| 2.1.1    | VERLICHTING .....                                                   | 36        |
| 2.1.2    | AKOESTIEK .....                                                     | 38        |
| 2.1.3    | KLEUR EN CONTRASTWERKING .....                                      | 40        |
| 2.2      | WAYFINDING .....                                                    | 45        |
| 2.2.1    | BEWEGWIJZERING- EN INFORMATIEBORDEN .....                           | 47        |
| 2.3      | BEREIKBAARHEID .....                                                | 54        |
| 2.2.2    | TOEGANGSPADEN .....                                                 | 56        |
| 2.2.3    | PARKEERVOORZIENINGEN .....                                          | 62        |
| 2.2.3.1  | ALTERNATIEVE RIJWIELEN .....                                        | 63        |
| 2.2.3.2  | VOORRIJDMOGELIJKHEID .....                                          | 66        |
| 2.2.3.3  | STANDAARD- EN COMFORTPARKEERPLAATS .....                            | 70        |
| 2.2.3.4  | AANGEPASTE (EN VOORBEHOUDEN) PARKEERPLAATS .....                    | 72        |
| 2.3      | AANKOMST IN HET GEBOUW .....                                        | 75        |
| 2.3.1    | TOEGANGSDEUR .....                                                  | 79        |
| 2.3.2    | TOEGANG ALS SAS .....                                               | 84        |
| 2.3.3    | INKOMHAL EN ONTVANGST .....                                         | 88        |
| 2.3.3.1  | ONTHAALBALIE .....                                                  | 93        |
| 2.3.3.2  | WACHTRUIMTE OF -ZONE .....                                          | 95        |
| 2.4      | CIRCULEREN IN HET GEBOUW .....                                      | 99        |
| 2.4.1    | LOOPROUTES (HORIZONTAAL) .....                                      | 101       |
| 2.4.2    | TOEGANGEN EN DEUREN .....                                           | 110       |
| 2.4.3    | TRAPPEN .....                                                       | 120       |
| 2.4.4    | LIFTEN .....                                                        | 126       |
| 2.5      | SANITAIR (VOOR BEZOEKER) .....                                      | 133       |
| 2.5.1    | STANDAARDTOILET .....                                               | 134       |
| 2.5.2    | AANGEPAST TOILET - ZELFSTANDIG ROLSTOELTOEGANKELIJK .....           | 137       |

|            |                                                                                                    |            |
|------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 2.5.3      | VERLUIERRUIMTE OF -ZONE .....                                                                      | 142        |
| <b>2.6</b> | <b>STAL- EN BERGRUIMTEN.....</b>                                                                   | <b>144</b> |
| <b>2.7</b> | <b>RUIMTEN VOOR AMBULANTE DIENSTVERLENING EN BEGELEIDING .....</b>                                 | <b>148</b> |
| 2.7.1      | ONTVANGST-, THERAPIE-, OF GESPREKSRUIMTEN .....                                                    | 148        |
| 2.7.2      | POLYVALENTE RUIMTEN (DAGBESTEDING, ATELIER, GROEPSACTIVITEITEN) .....                              | 157        |
| 2.7.3      | RUSTRUIMTEN (SNOEZELRUIMTEN, TIME-OUT RUIMTEN) .....                                               | 169        |
| <b>2.8</b> | <b>RUIMTEN VOOR GEMEENSCHAPPELIJK LEVEN: DAG- EN NACHTFUNCTIE .....</b>                            | <b>175</b> |
| 2.8.1      | LEEFGROEP ALS RUIMTELIJK GEHEEL.....                                                               | 175        |
| 2.8.2      | GEMEENSCHAPPELIJKE LEEFRUIMTE: ZITHOEK, EETRUIMTE EN KEUKEN .....                                  | 182        |
| 2.8.3      | GEMEENSCHAPPELIJKE BUITENRUIMTEN .....                                                             | 194        |
| 2.8.4      | KAMER – ZELFSTANDIG ROLSTOELTOEGANKELIJK EN/ OF MET HULPMIDDELEN .....                             | 200        |
| 2.8.5      | KAMER – VOOR GEBRUIKERS MET HOGERE ZORGNOD .....                                                   | 207        |
| 2.8.5.1    | SANITAIRE CEL BIJ DE KAMER .....                                                                   | 214        |
| <b>2.9</b> | <b>RUIMTEN VOOR GEMEENSCHAPPELIJK LEVEN : PERSOONLIJKE HYGIËNE .....</b>                           | <b>220</b> |
| 2.9.1      | RUIMTEN VOOR PERSOONLIJKE HYGIËNE - ALGEMEEN.....                                                  | 220        |
| 2.9.2      | AANGEPAST TOILET – OP MAAT VAN EEN SPECIFIEKE GROEP GEBRUIKERS.....                                | 224        |
| 2.9.3      | GEMEENSCHAPPELIJKE BADKAMER - ZELFSTANDIG ROLSTOELTOEGANKELIJK .....                               | 230        |
| 2.9.4      | GEMEENSCHAPPELIJKE BADKAMER – VOOR GEBRUIKERS MET HOGERE ZORGNOD .....                             | 234        |
| 2.9.4.1    | EIGENSCHAPPEN VAN DE WASTAFEL .....                                                                | 239        |
| 2.9.4.2    | EIGENSCHAPPEN VAN HET TOILET .....                                                                 | 240        |
| 2.9.4.3    | EIGENSCHAPPEN VAN HET BAD .....                                                                    | 243        |
| 2.9.4.4    | EIGENSCHAPPEN VAN DE DOUCHE .....                                                                  | 244        |
| <b>3</b>   | <b>ERGONOMISCHE ONTWERPPRINCIPES.....</b>                                                          | <b>247</b> |
| <b>3.1</b> | <b>RUIMTE VOOR ERGONOMISCHE BASISHANDELINGEN .....</b>                                             | <b>247</b> |
| 3.1.1      | BASISHANDELINGEN VAN EEN PERSOON (ZONDER GEBRUIK VAN HULPMIDDELEN) .....                           | 247        |
| 3.1.2      | GEBRUIK VAN EEN LOOPHULPMIDDEL.....                                                                | 251        |
| 3.1.3      | GEBRUIK VAN EEN ROLSTOEL : MANUELE OF ELEKTRISCHE ROLSTOEL .....                                   | 253        |
| 3.1.3.1    | ZELFSTANDIG EEN DEUR OPENEN EN SLUITEN (MANUEEL ROLSTOELGEBRUIKER) - DUWZIJDE .....                | 260        |
| 3.1.3.2    | ZELFSTANDIG EEN DEUR OPENEN EN SLUITEN (MANUEEL ROLSTOELGEBRUIKER) - TREKZIJDE.....                | 261        |
| 3.1.3.3    | ZELFSTANDIG EEN SCHUIFDEUR OPENEN EN SLUITEN (MANUEEL ROLSTOELGEBRUIKER) .....                     | 263        |
| 3.1.4      | GEBRUIK VAN ANDERE VERPLAATSIJGSHULPMIDDELEN: (DRIEWIELER)FIETS, SCOOTMOBIEL... ..                 | 265        |
| <b>3.2</b> | <b>RUIMTE VOOR GEBRUIK VAN TOESTELLEN EN APPARATEN .....</b>                                       | <b>267</b> |
| 3.2.1      | GEBRUIK VAN BEDIENINGSELEMENTEN EN APPARATEN - ALGEMEEN .....                                      | 267        |
| 3.2.2      | GEBRUIK VAN SPECIFIEKE AUTOMATEN EN APPARATEN .....                                                | 270        |
| 3.2.3      | GEBRUIK VAN KAPSTOKKEN, KASTEN EN LOCKERS .....                                                    | 273        |
| 3.2.4      | GEBRUIK VAN TAFELS EN STOELN .....                                                                 | 275        |
| 3.2.5      | GEBRUIK VAN EEN WASTAFEL .....                                                                     | 282        |
| 3.2.3      | GEBRUIK VAN EEN TOILET .....                                                                       | 285        |
| 3.2.6      | GEBRUIK VAN EEN DOUCHE.....                                                                        | 288        |
| <b>3.3</b> | <b>RUIMTE VOOR ERGONOMISCHE PRINCIPES VAN ZORGVERLENING EN BEGELEIDING .....</b>                   | <b>293</b> |
| 3.3.1      | BEGELEIDING, HULP OF ZORG GEVEN.....                                                               | 293        |
| 3.3.1.1    | SIMULATIEVOORBEELD: EEN TRANSFER UITVOEREN MET MANUELE ONDERSTEUNING – VAN ROLSTOEL NAAR BED ..... | 297        |
| 3.3.2      | ZORGVERLENING EN HULPMIDDELEN AAN EEN TOILET EN DOUCHE .....                                       | 298        |
| 3.3.3      | EEN HOOG-LAAG BED .....                                                                            | 300        |
| 3.3.4      | RUIMTE VOOR ZORGVERLENING AAN EEN HOOG-LAAG BAD .....                                              | 303        |
| 3.3.5      | RUIMTE VOOR ZORGVERLENING AAN EEN VERZORGINGSTAFEL .....                                           | 307        |
| 3.3.6      | RUIMTE VOOR ZORGVERLENING AAN EEN DOUCHEBRANCARD .....                                             | 308        |
| <b>3.4</b> | <b>RUIMTE VOOR HET GEBRUIK VAN TILHULPMIDDELEN .....</b>                                           | <b>311</b> |
| 3.4.1      | TILHULPMIDDELEN .....                                                                              | 311        |



|            |                                                                                            |                   |
|------------|--------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------|
| 3.4.2      | GEBRUIK VAN EEN VERRIJDABARE TILLIFT .....                                                 | 313               |
| 3.4.2.1    | EEN TRANSFER MET EEN PASSIEVE TILLIFT VAN ZETEL NAAR EEN ANDERE POSITIE .....              | 315               |
| 3.4.2.2    | EEN TRANSFER MET EEN PASSIEVE TILLIFT VAN ZETEL NAAR HET BED .....                         | 315               |
| 3.4.2.3    | EEN TRANSFER MET EEN PASSIEVE TILLIFT: VAN ROLSTOEL NAAR HOOG-LAAG BAD .....               | 317               |
| 3.4.3      | GEBRUIK VAN EEN PLAFONDLIFT.....                                                           | 318               |
| 3.4.3.1    | EEN TRANSFER MET EEN PLAFONDLIFT VAN ROLSTOEL NAAR HOOG-LAAG BAD .....                     | 320               |
| <b>4</b>   | <b><u>REGELGEVING TOEGANKELIJKHEID .....</u></b>                                           | <b><u>322</u></b> |
| <b>4.1</b> | <b>DE VLAAMSE STEDENBOUWKUNDIGE VERORDENING TOEGANKELIJKHEID.....</b>                      | <b>322</b>        |
| 4.1.1      | TOEPASSINGSGEBIED VOOR VOORZIENINGEN ZONDER KAMERS / WOONEENHEDEN .....                    | 323               |
| 4.1.2      | TOEPASSINGSGEBIED VOOR VOORZIENINGEN MET KAMERS / WOONEENHEDEN (RESIDENTIËLE OPVANG) ..... | 326               |
| 4.1.3      | DRAAGWIJDTE VAN DE NORMEN .....                                                            | 330               |
| 4.1.4      | VERPLICHTE ADVISERING .....                                                                | 331               |
| 4.1.5      | ONDERSTEUNENDE INSTRUMENTEN VOOR DE PRAKTIJK .....                                         | 331               |
| <b>4.2</b> | <b>DE GEWESTELIJKE STEDENBOUWKUNDIGE VERORDENING (BRUSSEL) .....</b>                       | <b>331</b>        |
| <b>5</b>   | <b><u>BRONNEN.....</u></b>                                                                 | <b><u>333</u></b> |

# 1 Bouwen aan een voorziening

## 1.1 Integrale toegankelijkheid met een Universal Design strategie

*‘Integrale toegankelijkheid is de kwaliteit van een ruimte, omgeving, object, dienstverlening... die het mogelijk maakt dat iedereen deze op een gelijkwaardige en onafhankelijke manier kan bereiken, betreden, gebruiken en begrijpen.’*  
(Enter vzw)

We wonen in een huis, werken in een kantoorgebouw en bewegen ons doorheen straten en pleinen. Daarnaast moeten we de mogelijkheid hebben om te communiceren, informatie te verkrijgen, gebruik te maken van objecten, diensten en voorzieningen... De bebouwde omgeving rondom is vaak zonder dat we dit beseffen, een essentieel deel van ons dagelijks leven.

Het thema ‘toegankelijkheid’ komt terug in het comfort waarmee we elk van deze aspecten ervaren en kunnen gebruiken. Toegankelijkheid is ook veel meer dan een gebouw betreedbaar maken voor ‘de rolstoelgebruikers’. Het heeft niet alleen betrekking op de fysieke aspecten van onze omgeving, maar ook op minder tastbare zaken zoals psychosociale, cognitieve, informatieve en communicatieve elementen.

### **Toegankelijkheid is een onderdeel van sociale duurzaamheid**

Toegankelijkheid is sinds enige tijd een basisrecht, dat op verschillende niveaus en verschillende manieren wordt afgedwongen. Op gebied van wettelijke bepalingen komt dit tot uiting in bijvoorbeeld het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap, de antidiscriminatie wetgeving of de Vlaamse Stedenbouwkundige verordening toegankelijkheid van publieke gebouwen. Daarnaast wordt deze kwaliteit van een gebouw ook op andere manieren afgedwongen zoals bijvoorbeeld het koppelen van criteria inzake toegankelijkheid als voorwaarde bij de opmaak van offertevragen en het geven van een financiële ondersteuning.

Niet alleen dwingt de vergrijzing van de bevolking ons hiertoe, het aantal personen voor wie toegankelijkheid een noodzaak is, groeit elke dag. De kosten die een ontoegankelijke omgeving met zich meebrengt, zijn ook vaak groter dan wanneer toegankelijkheid geïntegreerd is vanaf de start.



Duurzaamheid staat voor een evenwicht tussen ecologische, economische en sociale belangen. Net als de duurzaamheid van materialen en energie, is toegankelijkheid een thema geworden om de (minimale) kwaliteit van gebouwen en omgevingen vast te leggen. Toegankelijkheid wordt voornamelijk binnen de sociale component van duurzaamheid geplaatst door de invloed op het menselijk handelen en doordat het minder meetbaar is dan bijvoorbeeld een U- waarde van een isolatiemateriaal.

Toegankelijkheid als belangrijke poot van sociale duurzaamheid is een grote reden waarom het voor bepaalde types gebouwen, zoals gebouwen in de zorgsector, als basisvereiste vastgelegd wordt in normen en waarden.

Vooraf in deze types gebouwen zijn de voordelen van een toegankelijke ruimte en organisatie groot. Meer mensen kunnen vlotter en zonder knelpunten gebruik maken van het gebouw en de ruimte. Zowel fysiek als cognitief worden drempels weggewerkt. Dit betekent zowel winst op gebied van de organisatie, de efficiëntie van de werking als van de werkingskwaliteit van de dienstverlening.

### **Ontwerpen vanuit een ‘Universal Design’ strategie**

Meer en meer zijn we ervan overtuigd dat de wijze waarop ontwerpers en bouwheren beslissingen aansturen van essentieel belang is voor het bereiken van een goede kwaliteit en toegankelijkheid van een gebouw of een omgeving.

Net zoals heel wat evoluties wijzigingen veroorzaakten in ons denkbeeld en handelen, gebeurde dit ook voor de visie op het begrip ‘handicap’. Waar we er vroeger van uitgingen dat de persoon (met een beperking) de oorzaak van het probleem vormde, gaat we vandaag uit van de ‘handicapsituatie’ die het knelpunt vormt: iedereen (met of zonder een beperking) kan zich in een situatie bevinden waarbij hij/zij niet optimaal gebruik kan maken van de omgeving.

In de loop van de 20<sup>ste</sup> eeuw ontstonden heel wat verschillende ontwerpmethodieken die onze fysieke leefomgeving toegankelijker moesten maken. Concepten zoals barrièrevrij ontwerpen (Barrier Free Design), toegankelijk ontwerpen (Accessible Design) en meer industriële ontwikkelingen op het gebied van hulpmiddelen en technologie (Assistive Technology) ontwikkelden zich hoe langer hoe meer van een categoriale aanpak naar een meer inclusieve benadering.

Uiteindelijk resulteerde dit in de ontwerpstrategie die we vandaag nastreven om toegankelijkheid te bereiken, namelijk Universal Design (USA) of Ontwerpen voor iedereen (Vlaanderen). Het betekent in de kern dat we een omgeving, een object, een dienstverlening ... zo ontwerpen, dat ze evenwaardige mogelijkheden creëert voor alle gebruikers, jong en oud, met of zonder beperking.

*Evenwaardigheid zet het onafhankelijk en zelfstandig kunnen gebruiken van een omgeving, object of dienstverlening centraal. Het betekent dat een persoon door de ontoegankelijkheid niet gedwongen wordt om hulp te vragen maar de vrije keuze blijft behouden. Wie dit wil of er nood aan heeft, kan beroep doen op hulp van derden, maar het moet niet.*

Universal Design stoelt op zeven basisprincipes. De principes vormen een leidraad om bij een ontwerp of een uitvoering de juiste kritische vragen te stellen:

- bruikbaar voor iedereen
- flexibel in gebruik
- eenvoudig en intuïtief gebruik
- begrijpelijke informatie
- marge voor vergissingen
- beperkte inspanning
- geschikte afmetingen en gebruiksruidten

‘Universal design’ of ‘Ontwerpen voor iedereen’ vormt dé strategie bij uitstek om de doelstellingen van toegankelijkheid te bereiken. Voorbeelden van realisatie op basis van deze ontwerpstrategie tonen meer en meer aan dat het realiseren van toegankelijkheid een mooi, veilig, comfortabel en functioneel ontwerp niet in de weg staat!

## 1.2 Het bouwproces versterken

### 1.2.1 De projectdefinitie en het programma van eisen (PvE)

Het opstarten van een bouwproject is voor elke bouwheer het begin van een lang en complex proces. In de loop van het volledige traject, van idee tot uitvoering, zullen bovendien heel wat verschillende partners aan tafel zitten. Een goede voorbereiding en organisatie is dan ook van groot belang, zodat elke partner de beoogde ideeën kan omzetten in een goede oplossingen.

Door als bouwheer (= opdrachtgever) werk te maken van een projectdefinitie en een programma van eisen, reikt je een instrumenten aan waarop iedereen kan terugvallen. Niet alleen kent elke partner op deze manier de randvoorwaarden van het project. Het vergemakkelijkt ook de opvolging in de ontwerp- en uitvoeringsfase.

Ook in functie van het thema ‘toegankelijkheid’ kunnen deze documenten belangrijke bruggen slaan. Het zeer concreet inschrijven van de toegankelijkheidsdoelstellingen en –eisen in deze documenten, is de basis voor het realiseren van een toegankelijk gebouw.

#### Projectdefinitie

Een projectdefinitie is een dynamisch document dat elke betrokkene informeert over de doelstellingen van het project. Het geeft inzicht in de randvoorwaarden die van belang zijn om de visie van de opdrachtgever om te zetten naar een ruimtelijk voorstel. De projectdefinitie formuleert op deze manier kort en krachtig waar de bouwheer voor wil gaan:

- Wie is de opdrachtgever, wat zijn de missie en ambities van de organisatie.
- Een beschrijving van de dagdagelijkse werking.
- Wat is de uitgangspositie, welke zijn de te bereiken waarden en kwaliteiten.
- Wat zijn de functionele eisen van de gebruikers (wie verblijft in het gebouw, algemene beschrijving van de ruimten).
- Wat is de visie op de ontsluiting en de toegankelijkheid van het gebouw.
- ...

Opvallend in de sector voor personen met een handicap is, dat iedere voorziening een heel andere en vooral eigen werking heeft of kan hebben. Niet alleen de werking, maar ook de visie en missie werken meer dan anders sterk door bij het opstellen van de wensen inzake infrastructuur. Juist daarom zal de opmaak van een projectdefinitie een belangrijk instrument zijn, dat niet mag losstaan van het programma van eisen.

#### Programma van eisen

Daar waar de projectdefinitie een visieomschrijving is, is het programma van eisen een technisch document dat deze visie concretiseert, als het ware ‘het geschreven gebouw’. Het omschrijft het bouwprogramma met daaraan gekoppeld concrete eisen. Het omvat zowel meetbare als minder meetbare aspecten zoals:

- Het nodige bouwprogramma.
- Een functionele beschrijving van de gebouworganisatie: welke ruimten, hoeveel kamers, de belangrijke relaties tussen verschillende ruimten (binnen en buiten).
- Simulaties van veel voorkomende dagelijkse situaties.
- De ruimtebehoefte zoals: de minimale oppervlakten, de graad van afwerking, de technische uitrusting, het gebruikscomfort...
- Technische kwaliteiten en eisen zoals uitstraling, duurzaamheid, ergonomie, veiligheid, uitrusting en hulpmiddelen.
  - Welke technische eisen zijn er gewenst per ruimte.

- De afwerkingen en voorzieningen per ruimte (eisen naar materialen, inrichtingselementen, benodigdheden, meubilair ...).
- Wettelijke bepalingen zijn van belang.
- ...

Het programma van eisen is vooral een instrument om prioriteiten aan te geven. Door de opsomming van 'eisen' (absoluut noodzakelijk) en 'wensen' (verwachting om er zoveel mogelijk aan te voldoen) zal het niet enkel een basis voor evaluatie vormen, maar ook sturend werken naar wat de bouwheer echt verwacht.

Voor deze sector mogen de specifieke eisen die voor de verschillende doelgroepgebruikers van belang zijn niet ontbreken in dit document. Niet iedereen is namelijk even vertrouwd met andere noden. Omschrijf ze het best ook zo concreet mogelijk!

[Bouwen met oog voor de gebruiker >>](#)

### **KiDs, nieuwbouwproject**

Hoewel het overgrote deel van de kinderen en jongeren bij KiDs geen fysieke beperking hebben, willen ze bij de realisatie van de nieuwbouw een deel kunnen inzetten voor een leefgroep voor meerderjarige personen met een meervoudig handicap.

Voor de architectuurstudie schreven ze concreet volgende doelstellingen in:

- Om de toegankelijkheid voor de leefgroepen zo maximaal mogelijk te garanderen, zijn de administratieve functies op de bovenverdieping gelegen.
- De leefruimten moesten op het gelijkvloers gelegen zijn en beschikken over een eigen toegankelijke buitenruimte.
- Bij de individuele kamers met natte cel zijn er per leefgroepunit 2 rolstoeltoegankelijke kamers aanwezig.
- Er moest een gemeenschappelijke badkamer zijn met vrijstaand bad en voorzien van de nodige (til)hulpmiddelen.
- Ook de circulatie naar het gebouw en de andere gebouwen op het terrein moet volledig drempelloos gebeuren.

### **Voeding uit participatie**

Het is de taak van het ontwerpteam om, op basis van de projectdefinitie en het programma van eisen, een ruimtelijk voorstel uit te werken. Een eindresultaat, dat goed werkt voor alle eindgebruikers is namelijk het doel. Een goed zicht hebben op die eindgebruiker en op wat hij nodig heeft, wat hij kan en niet kan.. is daarin zeer belangrijk.

Niet iedereen die betrokken is bij een bouwproces, is even vertrouwd met de materie. Hoewel een goed uitgeschreven PvE dit al grotendeels kan opvangen, kunnen verschillende interpretaties toch nog ongewenste situaties opleveren. Een iets diepere verkenning van de opdracht is dan ook vaak een grote meerwaarde voor het PvE en voor de verdere uitvoering van het gebouw.

Daar waar je bij de start eerder noden zal identificeren zoals Wie gebruikt het gebouw? Wat werkt er vandaag wel en niet? Wat moet anders en beter? Wat is het toekomstperspectief, de te verwachten trend?, zal nadien de toets van de gemaakte keuzes gemakkelijker kunnen verlopen.

Vanaf de start gebruikersparticipatie opstarten kan dus interessant zijn. De gebouwweisen die zij vanuit hun oogpunt aanreiken zijn een grote meerwaarde om de doelstellingen van de toekomstige

ruimten vast te leggen. Let wel, niet elk participatieproces moet en kan even uitgebreid gevoerd worden.

[De sterkten en zwakten van participatie >>](#)

*Omschrijf het dagelijks gebruik en voeg deze toe aan het PvE*

Het simuleren of omschrijven van veel voorkomende dagelijkse situaties kan een meerwaarde zijn wanneer we spreken over een PvE. Niet alles kan je namelijk vastleggen in maten en cijfers. Het is ook een vrij eenvoudige manier om personeel en/of bewoners hun noden te laten vertalen.

Omschrijf zo compleet mogelijk wat er bijvoorbeeld op een standaarddag in een leefgroep gebeurt: wie is aanwezig, hoeveel personen, welke hulpmiddelen gebruiken ze, wat gebeurt er en wat is het dagverloop, wat loopt er vlot en minder vlot...

Deze simulaties of omschrijvingen worden het best aangeleverd door diegene die dagelijks in het gebouw aanwezig zijn, het personeel, bewoners of bezoekers. Het helpt vooral de ontwerpers om te kijken of het voorliggende ontwerp (gebouw op plan) en de aanwezige ruimten wel voldoen aan de vraag.

### 1.2.2 Een bouwteam met oog voor kwaliteit en ergonomie

Een nieuwbouw of een verbouwing stelt heel wat eisen aan verschillend thema's. Omdat ook niet iedereen in alles expert is, wordt meer en meer gewerkt met een 'multidisciplinair bouwteam'. De voornaamste doelstelling is het bekomen van geïntegreerde oplossingen waarbij zoveel als mogelijk eisen en wensen ingelost zijn.

#### **Multidisciplinair bouwteam > samenstelling**

Een multidisciplinair bouwteam bestaat meestal uit: de bouwheer of een afgevaardigde van de directie, een ontwerpteam (architect, ir.-stabiliteit), een projectmanager en een aantal experts technieken (zoals een EPB-verslaggever, een ir.-akoestiek)

Vul dit team ook aan met een verantwoordelijke ergonomie of een adviseur toegankelijkheid. Deze mag niet ontbreken wanneer we praten over het bouwen voor personen met een handicap. Het samenstellen van een bouwteam waar de nodige expertise in vertegenwoordigd is inzake toegankelijkheid en ergonomie is zeker een aandachtspunt!

In heel wat gevallen is de expertise over de eindgebruiker in eigen huis aanwezig. Betrek deze personen dan ook vanaf de start. Belangrijk is echter dat niet iedereen in staat is om de omzetting naar een gebouw te kunnen vertalen. Op dat moment kan je zeker terugvallen op een adviseur toegankelijkheid.

[Toegankelijkheidsankerpunten in het bouwproces >>](#)

#### **Multidisciplinair bouwteam > verantwoordelijke bouw**

Versterk het bouwteam door een verantwoordelijke of projectcoördinator vanuit de voorziening aan te stellen. Juist omdat de eigenheid, de werking, de gebruikers... van een voorziening zo sterk doorwerkt naar de infrastructuur is het belangrijk hiervoor iemand te hebben die de dagdagelijkse werking goed kent.

Hij/ zij stuurt van binnenuit het project aan, waakt over de timing, legt overlegmomenten en beslissingsmomenten met interne medewerkers, bezoekers of bewoners vast, brengt besluiten

samen en zorgt ervoor dat deze in het bouwteam naar voor komen... en dit alles met de alle eindgebruikers in het achterhoofd.

Dit vraagt voor heel wat voorzieningen een inspanning. In het beste geval wordt er iemand van het personeel tijdelijk vrijgesteld van het werk om hiervan zijn dagtaak te maken. Hoewel dit voor heel wat voorzieningen in eerste instantie niet kan of onmogelijk lijkt, toont de praktijk dat je hiermee ook grote winsten kan maken op verschillende gebieden!

### **Multidisciplinair bouwteam > deelnemen aan het participatieproces**

Elk bouwproces zorgt voor leerpunten voor iedereen. Zowel voor de bouwheer als de ontwerpers en de uitvoerders. Een participatieproces kan ook voor ontwerpers en andere leden van een bouwteam die minder bekend zijn met de materie voordelen geven: er ontstaat er een duidelijker beeld van de voorziening en de werking van vandaag en de gebruikers en de activiteiten die mogelijk moeten zijn in het toekomstig gebouw.

[De sterkten en zwakten van participatie >>](#)

#### **Uitwisselen van ervaringen in de sector**

Een participatieproces kan voor deze groep ook veel verder lopen dan enkel ondergedompeld worden in de eigen groep. Omdat er nog maar heel weinig 'experts' zijn inzake ontwerpen en bouwen voor personen met een handicap, zie je dat eens er een vlotte samenwerking is gekomen tussen een bouwheer en een ontwerper, uitvoerder... bij toekomstige bouwprojecten heel vaak opnieuw met dezelfde partijen wordt samengewerkt.

Algemeen is er in de hele sector een grote vraag om meer met elkaar uit te wisselen:

- Bevraag collega voorzieningen op hun ervaringen met ontwerpers.
- Vraag tips en tric's om toe te passen bij de eigen bouw.
- Doe een aantal werkbezoeken bij andere voorzieningen die pas hebben gebouwd.
- ...

### **1.2.3 De sterkten en zwakten van participatie**

De ontwerpfase is de meest cruciale fase met het oog op het verwerken van de noden van het personeel, de bewoners en/of de bezoekers die dagelijks gebruik maken van het gebouw. Meer en meer betrekken we 'de eindgebruiker' dan ook bij de opmaak van een programma van eisen of bij de bouw en dit is een goede zaak. Ook bij de verdere uitvoering kan een dergelijk proces heel wat voordelen geven om de overgang naar een nieuwe situatie goed op te vangen. Je creëert vooral een groot draagvlak.

Participatie betekent voor heel wat mensen ook effectief kunnen deelnemen aan of een bijdrage leveren aan de bouw van een nieuwe voorziening. Zo vroeg mogelijk een participatieproces opstarten is meestal de beste optie, maar ... niet elk participatieproces moet en kan even uitgebreid gevoerd worden.

De sterkte is dat iedereen zeer bewust omgaat met de eisen die van belang zijn in een nieuwe of vernieuwde situatie. De zwakte ligt er in om een juiste methodiek en participatiegraad te kiezen. Een dergelijk proces kan namelijk ook snel leiden naar chaos en een grote tijdsinvestering met geringe output.

### Kies de juiste methodiek

Participatie of deelnemen aan kan je op verschillende manier tot uiting laten komen. Niet iedereen is in staat om op dezelfde manier deel te nemen aan een participatieproces. Ook niet elk project vraagt een zelfde graad van participatie.

#### Aanpak van Dominiek Savio

Bij de verbouwing van de nieuwe leefgroep werd er gekozen voor een beperkte vorm van bewonersparticipatie. De voornaamste bedoeling hiervan was om de verhuis van de oude naar de nieuwe situatie zo vlot mogelijk te laten verlopen. Om de bewoners een beetje een zicht te geven op wat gaat komen.

Niet iedereen past zich namelijk even snel aan. Een verbouwing betekent ook keuzes maken, niet alles kon en zal dan ook in de nieuwe situatie volledig naar wens zijn.

- Doorheen het ontwerpproces zijn de plannen een aantal keren zo goed als mogelijk aan de bewoners uitgelegd.
- Tijdens een aantal fasen van de verbouwing zijn de bewoners (die dit konden) al eens komen kijken. Op deze manier kunnen ze zich al een beetje een beeld geven van wat zal komen.
- Een bezoek werd altijd begeleid met iemand die uitleg gaf met een voor en na, zoals bijvoorbeeld 'voorheen was de leefruimte zo, nu zal je via de gang en het sanitair er zo in kunnen...'.
- Met omschrijvingen van hoe het zal worden proberen ze zo de bewoners al te laten inleven in de nieuwe situatie.

Kies dan ook de juiste acties om de verschillende gebruikers deel te laten uitmaken van het proces. Maak een plan op van de wijze hoe je dit wil aanpakken en coördineren. Beslis op voorhand goed wat je met het participatieproces wil bereiken en hoe ver je kan gaan (tijdsbesteding, doel, timing ):

- Wat wil je met de participatie bekomen:
  - Noden detecteren voor het PvE.
  - Eindgebruikers zeggenschap geven over wat er met de nieuwe gebouwen moet gebeuren, vormgeving, uitzicht, afwerking...
  - Oplossingen zoeken voor knelpunten die zich voordoen tijdens het bouwproces.
  - De betrokken personen informatie geven over hoe en wat van de bouw, zodat de overgang vlotter kan verlopen.
  - ...
- Waarover wil je feedback krijgen.
- Wanneer wil je feedback krijgen.
- Wie je wil betrekken:
  - Personeel
  - Bewoners/ bezoekers
  - Ouders
  - Externe professionelen die gebruik maken van het gebouw
  - ...
- Hoe kan of mag de feedback of inbreng gaan:
  - Informatie geven, raadplegen...
  - Adviseren, meewerken...
  - Beslissen
- Welk traject je wil volgen:
  - Ga je voor slechts 1 of 2 contactmomenten in het bouwproces.



- Ga je voor een regelmatig contact zoals bijvoorbeeld een maandelijkse bewonersvergadering.
- Ga je voor een volledige participatie van start tot ingebruikname.
- ...

Een juiste methodiek gaat ook altijd gepaard met een goede boodschap: communiceer duidelijk vanaf de start over de doelstellingen en de aanpak, maak geen onmogelijke beloften!

In voorzieningen voor personen met een handicap zal vooral de laatste vraag belangrijk zijn. Niet iedereen is in staat om volledig mee te draaien in een participatieproces of op eenzelfde niveau feedback te geven. Durf ook duidelijke grenzen te trekken daarin en teken eventueel voor verschillende doelgroepen een ander tracé uit.

### **Iemand neemt de leiding op zich**

Een participatieproces kan pas slagen doordat er gestructureerd gewerkt wordt.

Eén persoon neemt dan ook de leiding ervan op zich. Hij of zij stuurt de methodiek aan, legt overlegmomenten vast, voert gesprekken met de verschillende groepen ... en kan zo de synthese maken en het overzicht bewaren.

Om het werk te verlichten kan er gewerkt worden met verschillende werkgroepen. De opgedane ideeën of beslissingen uit een werkgroep kunnen dan worden doorgegeven aan het multidisciplinair team die er verder mee aan de slag gaat.

### **Aanpak van St. Lodewijk**

De kernvergadering of bouwvergadering vormt de spil. Ze bestaat uit het ontwerpteam, de directie en aantal vaste personen).

- In deze kernvergadering zetelt er min. 1 persoon die het aspect ergonomie behartigd.
- Daarnaast is de ontwerper een bekende, ze bouwden al meermaals met deze groep.

Naast de kernvergadering zijn er werkgroepen gevormd die verschillende thema's behartigen: ergonomie, hulpmiddelen, energie, onderhoud ...

- Elke werkgroep heeft 1 verantwoordelijke die deelneemt aan de kernvergaderingen als het betrokken thema voorligt.
- Deze verantwoordelijke wordt aangestuurd door de leden van de kernvergadering.
- De deelnemers van de werkgroepen worden gekozen uit het personeel en op basis van hun betrokkenheid en kennis over het thema. Het aantal blijft beperkt.
- Op de overlegmomenten van de werkgroep worden concrete vragen en thema's besproken die nodig zijn om bij het ontwerp en de uitvoering stappen te kunnen zetten.
- In heel wat van deze werkgroepen zal het ontwerpteam ook deelnemen.

### **Gebruik eenvoudige instrumenten**

Participatie lijkt een groot woord, maar zoals gezegd hoeft dit niet altijd even groots aangepakt te worden. Juist omdat het niet voor iedereen gemakkelijk is om zomaar een bijdrage te doen, kies je het best voor eenvoudige instrumenten. Zeker voor niet professionelen:

- Organiseer een inlevingsmoment in de noden van de toekomstige gebruikers, bijvoorbeeld een dag meedraaien.
- Voer gesprekken met bewoners en personeel naar wat zij belangrijk vinden.
- Maak voor een bewonersvergadering een beknopte presentatie met de doorloop van het gebouw, voeg wat foto's toe en bevraag per slide bijvoorbeeld de knelpunten, de goede en slechte dingen van een ruimte of gebouwonderdeel.

- Een bezoek aan de bestaande gebouwen (in gebruik) met de aanwezige knelpunten.
- Organiseer een aantal bezoeken van andere voorbeeldprojecten.
- ...

### Aanpak Enter

Voor de uitwerking van deze bundel kozen we ervoor om in eerste instantie professionals uit de sector te bevragen naar de belangrijkste punten.

Voor onze focusgroepen maakten we een eenvoudige presentatie waarbij we per slide een gebouwonderdeel bevroegen. Foto's en schetsen werden toegevoegd als 'trigger' om het gesprek op gang te trekken.



In de nabeschuiving hoorden we dat een aantal mensen dit een goede en eenvoudige methodiek vonden om ook toe te passen bij hun projecten. Een snelle manier om te weten welke punten je moet bevragen en welke vragen je moet stellen.

### Maak het 'plan lezen' voor iedereen haalbaar

Maar ook als er wel terugkoppelingsmomenten waren, kon het toch nog mislopen. De belangrijkste knelpunten die hiervoor verantwoordelijk zijn, zijn het feit dat niet iedereen in de mogelijkheid is om plannen te lezen, ruimtelijke conclusies te trekken en/of kleuren en inrichting te interpreteren voordat het gebouw er staat.

Plannen zijn vaak de ronde gegaan, ze zijn voorgelegd of hebben een tijdje opgehangen op een centraal punt... met de vraag om opmerkingen te geven. En toch werden knelpunten niet opgemerkt.

Wil je het ruimtelijk ontwerp kenbaar maken, dan mag dit niet zomaar het 'tonen van de plannen' zijn. Zo zorg je ervoor dat wie minder goed een plan kan lezen, toch een zicht krijgt op wat er gaat komen.

- Vraag de ontwerpers om ruimtelijke simulaties te maken, 3-D schetsen van het geheel en specifieke ruimten.
  - Op deze manier kan je snel allerlei zaken vaststellen zoals bijvoorbeeld of muren het zicht belemmeren, wachtruimten voldoende groot zijn (aantal stoelen), glazen wanden en deuren wel de oplossing zijn voor bepaalde ruimten (akoestiek en discretie), berg ruimten een goede locatie hebben en voldoende kunnen stockeren/ of de ligging van ruimten zoals het onthaal en het secretariaat de basiscirculatie niet verhinderen door kruisende circulatieroutes.
- Vraag simulatietekeningen om het gebruik van een ruimte te illustreren. Vraag ontwerpers om een ruimte letterlijk uit te leggen.
  - Bijvoorbeeld: je komt binnen, rechts van je is er een lichtknop, voor je staat het bad dat zo hoog staat ...

- Stel een proefkamer op met de meest belangrijke inrichtingselementen zodat de ruimte als een kan getest worden met hulpmiddelen. Stel ze bij als er opmerkingen zijn en test opnieuw.
- Zorg voor een moodbord met de materialen te tonen of referenties van andere uitvoeringen die je in de praktijk kan bezichtigen.
- ...



*In de hal van de leefgroep hangen een aantal detailtekeningen en schetsen van de nieuwe gebouwen uit. In de refter hangen de uitgebreide plannen. Er is bewust gekozen om ook een 3-D beeld te geven.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*

### **Valkuilen vermijden door terugkoppeling**

Een grote fout die bij veel projecten wordt gemaakt, is de afwezigheid van één of meer terugkoppelingsmomenten: wat is er met de aanbevelingen vanuit de gebruikerszijde gebeurt?

Belangrijke momenten zijn bijvoorbeeld de goedkeuring van het voorontwerp, de bouwaanvraag of de momenten waarop compromissen moeten gemaakt worden die van invloed zijn op het uiteindelijke resultaat. Deze laatste kunnen grote wijzigingen brengen in de vormgeving en de mogelijkheden van het gebouw.

Eenzijdige beslissingen, die niet of te weinig afgetoetst worden met de wensen of eisen eindgebruiker, kunnen soms niet goed onthaald worden tijdens de ingebruikname van het gebouw. Ontgoocheling en alsnog een ongenoegen met de 'nieuwe' ruimte is vaak het gevolg. Het idee dat het knelpunt eenvoudig had kunnen vermeden worden, hoor je dan vaak vallen.

Zorg ervoor dat je tijdens een bevraging, contactmoment, participatieactiviteit de uitkomst vastlegt in een traceerbaar verslag of makkelijk overzicht van de besluiten. Dit zal nadien gemakkelijker zijn om op terug te vallen als je een terugkoppeling zal doen.

### **Aanpak van Maria ter Engelen**

Het volledig bouwproces wordt sterk aangestuurd door verschillende teams. Vanuit de wensen van de verschillende thema's werd voor elk thema een 'topiclist' opgesteld, een behoeftemeting voor de nieuwe gebouwen. Dit werd in een Excel- document gegoten en toegevoegd aan het PvE. Er is een projectverantwoordelijke bouw die dit beheert en ook de rechterhand is van de bouwheer (directie).

De volledige lijst van wensen en noden wordt doorheen het hele ontwerp en bouwproces zeer concreet gebruikt als instrument om bij elke beslissing of bij elke vraag aan te geven of het punt

opgenomen is, waarom wel of niet gevolgd werd, andere opmerkingen erover, wanneer met wie besproken... Op deze manier kan voor elke behoefte nagegaan worden of ze vervuld is en hoe.

Op deze manier is het volledige proces traceerbaar en worden alle oorspronkelijke aandachtspunten maximaal verwerkt. Iedereen kan ook feedback krijgen over wat er concreet met zijn aandachtspunten is gebeurd.

Bovendien vormt dit ook een belangrijk instrument doorheen de tijd. Zijn er bijvoorbeeld personeel- of expertwissels, bouwen duurt namelijk lang, dan kan een nieuwe persoon ook volledig terugvallen op dit document dat een overzicht geeft van de keuzes die doorheen het bouwproces al werden gemaakt!

### 1.2.4 Toegankelijkheidsankerpunten in het bouwproces

Als we spreken over een toegankelijk gebouw, focussen we ons vooral nog op het integreren van toegankelijkheidsprincipes bij het ontwerpen en bouwen (uitvoering). Hoewel dit absoluut noodzakelijk is voor een kwalitatief eindresultaat, moeten we ook waakzaam zijn voor alle tussenstappen die deel uitmaken van het gehele bouwproces.

Binnen het procesverloop (van ontwerp tot oplevering van het gebouw) onderscheiden we 5 belangrijke fasen waarbinnen je specifieke acties die kan inzetten om een goede toegankelijkheid te bereiken in het uiteindelijke resultaat. Enkel een doorgedreven aandacht doorheen het volledige bouwproces zal er namelijk voor zorgen dat (onoplosbare) fouten zoveel als mogelijk worden vermeden.

Door bij de output van elke fase (bouwdossier, plan, lastenboek, afspraken...) expliciet de toegankelijkheidseisen op te nemen en af te toetsen, kunnen de vooropgestelde toegankelijkheidsdoelen ook gemakkelijker bereikt worden.

| Acties in de bouwfasen                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | Acties bij een advies toegankelijkheid                                                                                                                                                                                                     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Fase 1: Voorbereiding</b><br>De wensen met betrekking tot de toegankelijkheidsdoelstelling van het gebouw worden duidelijk kenbaar gemaakt.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |                                                                                                                                                                                                                                            |
| <ul style="list-style-type: none"> <li>• Schrijf gebruikscomfort en toegankelijkheid uit als een onderdeel van de <b>projectdefinitie</b>.</li> <li>• Ontwikkel een algemene visie op het gebouw en op elke specifieke ruimte die erin voorkomt.</li> <li>• <b>Bevraag bewoners, bezoekers en personeel</b> op hun noden en eisen. Hier start het vastleggen van criteria voor de gebruikstoets.</li> <li>• Wanneer er een wedstrijdprocedure gebruikt zal worden voor de realisatie van het gebouw, leg dan ook toegankelijkheid vast als één van de bepalende thema's. Hanteer hierbij niet alleen regelgeving, maar omschrijf verdergaande eisen om de</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ <b>Oriënteringsvergadering</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>○ Overleg met diverse partijen</li> <li>○ De aandachtspunten voor toegankelijkheid worden meegegeven</li> </ul> </li> </ul> |

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| gebruikswaarde van het gebouw nu al te verhogen.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| <b>Fase 2: (Voor)ontwerp tot bouwaanvraag</b><br>De (infra)structurele, ruimtelijke criteria (organisatorisch, planmatig) van toegankelijkheid worden vastgelegd.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| <ul style="list-style-type: none"> <li>• Werk ter voorbereiding van de ontwerpfase een concreet <b>programma van eisen</b> uit met betrekking tot de toegankelijkheid van het gebouw als leidraad voor of in samenwerking met de ontwerpers. Vermeld hier zowel kwantitatieve (aantallen, minimale eisen...) als kwalitatieve eisen (discretie, comfort...).</li> <li>• Stel een <b>multidisciplinair bouwteam</b> samen en win nu al het advies in van een expert inzake toegankelijkheid.</li> <li>• <b>Koppel het ontwerp op geregelde momenten terug</b> met de personeelsleden, leg zo goed mogelijk uit hoe de ruimten er zullen uitzien of welke mogelijkheden er zullen zijn. Hanteer hiervoor bijvoorbeeld themavergaderingen.</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ <b>Toegankelijkheidsexpert geeft planadvies.</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>○ <b>Voorontwerp:</b> Een adviesrapport wordt opgemaakt op basis van de plannen. In overleg worden oplossingen gezocht voor knelpunten (knelpuntenbespreking).</li> <li>○ <b>Definitief ontwerp:</b> Nazicht van de plannen</li> </ul> </li> <li>▪ Adviesbureau maakt de <b>nota toegankelijkheid of checklist</b> op. Mogelijke afwijkingen worden gemotiveerd.</li> </ul> |
| <b>Fase 3: Opmaak aanbestedingsdossier (tot aanbesteding)</b><br>De technische en detailcriteria van toegankelijkheid (ruimten, bouwelementen) worden opgelegd als voorwaarde voor de bouw.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| <ul style="list-style-type: none"> <li>• Leg toegankelijkheid op in het lastenboek door daar waar nodig is extra aandacht te vragen of concrete criteria uit te schrijven.</li> <li>• Voorzie het aanbestedingsdossier van concrete detailtekeningen zoals de inrichting van een aangepast toilet of een detail van het vast meubilair zoals de balie.</li> <li>• Voeg het <b>advies toegankelijkheid</b> toe en maak dit duidelijk kenbaar in de verschillende artikelen.</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                              | <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Het <b>uitvoeringsdossier</b> wordt bekeken. De afwerking wordt besproken en er volgt een verslag.</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| <b>Fase 4: Bouwfase tot oplevering gebouw</b><br>De controle op de uitvoering garandeert de kwaliteit van toegankelijkheid.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| <ul style="list-style-type: none"> <li>• Doe <b>tussentijdse controles</b> met betrekking tot toegankelijkheid. Let vooral op uitvoeringsfouten bij de ruwbouw en vraag aanpassingen waar nodig.</li> <li>• Werk met <b>proefopstellingen</b> om uitvoeringsfouten te voorkomen, vraag testmeubilair aan, vraag technische fiches van toegankelijkheidsdetails...</li> <li>• Laat ook medewerkers, bewoners... tijdens de bouwfase kennis maken met het gebouw door hen een rondleiding te geven op de werf, toon materialen, geef uitleg rond bepaalde bouwprincipes...</li> <li>• Aftoetsen van toegankelijkheid is een</li> </ul>                                                                                                               | <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ <b>Technische ondersteuning</b> tijdens de uitvoering van de werken draagt bij tot een correcte uitvoering van de plannen.</li> <li>▪ Bij de voorlopige oplevering volgt er een <b>eindcontrole</b> door het adviesbureau toegankelijkheid en een verslag.</li> </ul>                                                                                                                                                                                               |

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |                                                                                                                                                                                                                    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| belangrijk onderdeel van de oplevering. Laat een eindcontrole uitvoeren door de toegankelijkheidsexpert. Maak in het proces verbaal van (voorlopige) oplevering melding van de onvolmaakte punten uit het eindverslag.                                                                                                                                                              |                                                                                                                                                                                                                    |
| <b>Fase 5: Ingebruikname gebouw</b><br>Gebouwmanagement met oog voor het behoud van het comfort geboden door toegankelijkheid.                                                                                                                                                                                                                                                      |                                                                                                                                                                                                                    |
| <ul style="list-style-type: none"> <li>• Schrijf voor het management van het gebouw een <b>draaiboek</b> uit met oog voor toegankelijkheid.</li> <li>• Voorzie in het snel en efficiënt opvolgen van het herstellen van toegankelijkheidsknelpunten die zich voordoen in het gebouw.</li> <li>• Aandacht bij toegankelijkheid voor de evacuatieplannen bij calamiteiten.</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Doen er zich tijdens de ingebruikname knelpunten voor, dan kan je steeds beroep doen op een adviesbureau toegankelijkheid om te komen tot een goede oplossing.</li> </ul> |

### Advies toegankelijkheid + zorg

Niet iedereen is specialist in elk thema. Net zoals voor de technieken, akoestiek, de stabiliteit... kan je ook voor toegankelijkheid beroep doen op een gespecialiseerd adviesbureau toegankelijkheid.

In overleg met bouwheer en ontwerper wordt gezocht naar de best mogelijke oplossing. Het doel is om de eisen van alle personen met een beperking zo goed mogelijk te integreren en het gebruikscomfort te verhogen.

Dit advies volgt alle bouwfasen, van ontwerp tot uitvoering. Het best wordt dit zo vroeg mogelijk opgestart en worden alle stappen van een adviestraject doorlopen. Juist daarom is er winst als een adviseur toegankelijkheid deel uitmaakt van het multidisciplinair bouwteam.

Een advies toegankelijkheid + zorg gaat nog een pak verder en zal in het bijzonder ook de zorggerelateerde items onderzoeken vanaf de start. Hulp bij het voorzien van en het kiezen van zorgprincipes en hulpmiddelen op gebouwniveau staat hierbij centraal.

Het advies is altijd een traject op maat en wordt opgemaakt door 1 of meerdere toegankelijkheidsadviseurs. Deze werken multifunctioneel - specialisten inzake toegankelijkheid en bouwen, alsook adviseurs met een paramedische achtergrond - waardoor alle aspecten van een gebouw dat ingezet moet worden voor gebruikers met een hogere zorgnood geïntegreerd worden.

### Kostprijs

De kostprijs van een advies is afhankelijk van de grootte en complexiteit van het gebouw. Er wordt vrijblijvend een offerte opgemaakt. Sommige overheden geven een volledige of gedeeltelijke tussenkomst voor het inwinnen van een advies toegankelijkheid. Dit kan nagevraagd worden bij de provincie, de stad of de gemeente.

### 1.2.5 Flexibiliteit en aanpasbaarheid

Flexibiliteit en aanpasbaarheid zijn twee begrippen die vaak in vraag worden gesteld, maar waar we nog nauwelijks een zeer concreet antwoord op kunnen geven. De meeste personen staan volledig achter het idee van flexibiliteit in functie van de structurele opbouw van het gebouw en de keuzemogelijkheden die geïntegreerd worden. Met betrekking tot het concept voor concrete oplossingen zoals totale ombouw van kamer en badkamer op maat van een bewoner, zijn de meesten van mening dat dit binnen de huidige situaties niet haalbaar en ook niet wenselijk is. Vooral dus de toepassing van een vergaande of doorgedreven vorm van flexibiliteit blijkt nu nog een stap te ver is.

#### Flexibiliteitsproef bij studio's

Dominiek Savio werkte in het verleden samen met de organisatie Inham. In hun gebouw werden er een 4-tal proefstudio's gebouwd met als doel dat ze volledig op maat van een bepaalde persoon zouden kunnen omgebouwd worden. Vandaag zijn deze niet meer in gebruik en worden ze permanent bewoond door een 3-tal personen met een handicap.

Proefondervindelijk bleek daar dat een doorgedreven vorm van flexibiliteit niet leidde tot wat men verwacht had. In tegenstelling zelfs, de aanwezige flexibiliteit werd en wordt ook nu niet meer ingezet.

Algemeen kunnen we dus besluiten dat flexibiliteit inderdaad een oplossing zou kunnen zijn voor de toekomst, maar dat de meningen nu sterk verdeeld zijn. Op dit moment wordt flexibiliteit vooral vertaald door multifunctioneel gebruik van ruimten en het inbouwen van een kleine marge.

Structureel niveau:

- Er zijn heel wat voorstanders voor een open plan. Het zorgt ervoor dat de structuur geen knelpunt vormt om ruimten anders op te delen (rasterstructuur in plaats van een wandenstructuur).
- Sanitaire ruimten vaak niet flexibel, en weinig flexibel te realiseren. Er zijn grotere aanpassingen nodig (verbouwen), vaak is het niet haalbaar om bijvoorbeeld met wat flexibele wanden te werken.

Op functieniveau:

- Liever nu al een ruimte te veel dan te weinig. Ruimten creëren is altijd een moeilijk gegeven.
- Zorg altijd in basisorganisatie voor een minimaal aanbod aan ruimten of functies, ook al vraagt de doelgroep dat niet expliciet.
  - Algemeen is er grote vraag naar structureel vrije ruimten die de gebruikers/ personeel zelf kunnen inrichten, naar eigen wens en noodzaak, bijvoorbeeld met verplaatsbare elementen zoals halve wanden, kasten... Aanpasbaar aan de noden van de bewoners van dat moment.
- Zorg voor de mogelijkheid om een ruimte anders in te richten of een andere functie te geven. Bekijk dit planmatig vanaf de start!
  - Dubbelgebruik van ruimten mag en kan zeker, zolang het strategisch overwogen is.
  - Rechte structuren in een ruimte laten het vaak gemakkelijkst toe om een wand of een toegang te wijzigen.
  - Kies eerder voor variatie in de aanwezige ruimten, bijvoorbeeld kies in het sanitair eerder voor 4 toiletten met een verschillende opbouw dan 4 dezelfde.
- Voor gebouwen met in hoofdzaak dagactiviteiten: organiseer liever een grote ruimte die goed opdeelbaar is, dan meerdere kleine ruimten die elk op zich een functie krijgen.



Op afwerkingniveau:

- Technieken zijn het meest belangrijke. Hoewel ze flexibel kunnen door toepassing van draadloze systemen, staat iedereen toch nog op het kiezen van vaste punten in een ruimte.
- Voor de bevestiging van toestellen is een stevige achterliggende structuur van belang. Dit moet je vooraf integreren, anders is dit niet meer mogelijk.

### **Toekomstperspectief**

Wat de toekomst in petto heeft voor de voorzieningen voor personen met een handicap is vandaag nog een groot vraagteken. Ook met de wijzigingen rond het persoonsgebonden budget is er nog weinig gekend over de invloed dat dit zal hebben op het bouwen.

Wel stellen de meeste voorzieningen vast dat het zorgprofiel zwaarder wordt en dat er meer en meer een ouder wordende populatie zal wonen of verblijven in de voorzieningen. Een gebouw dat bedoeld is voor gebruik door groepen met een grote zorgvraag stelt nu eenmaal hogere eisen. Om die reden is het niet zo evident om alles 'gewoon' om te bouwen.

#### **KiDs, Huis van de toekomst**

Gebouw is in basis toegankelijk. Nu nog geen lift geplaatst, maar de ruimte is er wel. Deze wordt op dit moment als berging gebruikt. De vloer is met hout afgewerkt zodat hij later gemakkelijk terug weggehaald kan worden.



Kids, © Enter vzw

## **1.3 Bouwen met oog voor de gebruiker (met een beperking)**

Meer dan in de andere sectoren zullen bij het bouwen of verbouwen voor deze voorzieningen, de noden van de eindgebruiker cruciaal zijn om te kunnen spreken over een 'goed' gebouw. Daar waar we zoveel mogelijk een Universal Design strategie nastreven, moeten we in een aantal situaties meer werken op maat van een specifieke gebruiker of groep van gebruikers en ruimte laten voor assistieve technologie (aanpassingen en hulpmiddelen op maat van 1 persoon en zijn beperking).

De noden van elke doelgroep apart zijn vaak wel, maar niet per definitie aanvullend op elkaar. Niet alleen de mogelijkheden van de verschillende gebruikers zijn zeer uiteenlopend (van doorsnee tot zeer grote zorggraad), bovendien wordt ook vaak doelgroepgericht gewerkt.

Vertrekkende vanuit de eigenheid van een beperking en zonder te veralgemenen, zijn er voor de verschillende doelgroepen personen met een beperking (bewoners en/of bezoekers) een aantal ontwerpmatige aandachtspunten. Zo zelfstandig mogelijk gebruik kunnen maken van een gebouw of een omgeving vormt in de meeste gevallen de basis.

Let wel, daar waar binnen een doelgroep gebruikers een grotere gradatie naar een hulpvraag of een zwaardere beperking naar voor komt, zal het zo zelfstandig mogelijk gebruiken geen referentie meer zijn en moet je kijken naar een verhaal op maat.



### **Personen met een (zwaar) meervoudige beperking**

Niet alle vormen van beperkingen komen als 'unieke' beperking voor. Bij veel personen komen er meerdere beperkingen tegelijk voor. We spreken dan van een meervoudige beperking. Zo kan bijvoorbeeld een persoon met een visuele beperking ook een motorische beperking hebben. Daarom is het steeds nodig om alle aandachtspunten te integreren en niet enkel te 'kiezen' voor de aandachtspunten van één bepaalde doelgroep op te nemen. De Universal Design-aanpak is in deze optie essentieel om tot mooie en geïntegreerde uitvoeringen te komen, maar vraag structureel wel een andere uitwerking.

Daar waar we in dit deel de focus leggen op de punten die voor een specifieke doelgroep nodig zijn, zal voor personen met een meervoudige beperking heel vaak de som gemaakt moeten worden van alle items samen.

#### **1.3.1 Personen met een visuele beperking**

Personen met een visuele beperking kunnen blind, slechtziend of kleurenblind zijn. Door de stoornissen aan de ogen of de hersenen (cerebrale visuele inperking) kunnen ze functionele beperkingen ervaren bij het zien, de interactie met de omgeving, de verplaatsing, het communiceren ...

- Blinde personen zijn uitsluitend aangewezen op het gehoor en de tast.
- Bij slechtziende personen is het gebruik van het zicht nog altijd een belangrijk gegeven.
- Kleurenblinden hebben enkel een beperking bij de waarneming van kleuren (andere omzetting van de werkelijke kleur).

Een belangrijk gegeven is dat het gebruik van hulpmiddelen voor elk van deze personen verschillend kan zijn. Een deel van hen maakt gebruik van hulpmiddelen zoals een witte stok, een bril, een geleidehond ... maar dit geldt niet voor iedereen. Ook de manier waarop een hulpmiddel wordt gebruikt is zeer verschillend. Het gebruik van bijvoorbeeld een stok is voor blinden en slechtzienden zeer verschillend!

#### **Stoklopen om zich te verplaatsen**

Voor een blinde of slechtziende is de stok het verlengde van de arm. Bijkomend wordt ook de visuele beperking zichtbaar gemaakt aan de buitenwereld.

Het zorgt voor bescherming/veiligheid en heeft als hoofddoel ondersteuning te geven voor het navigeren:

De gebruiker houdt de stok voor zich en maakt in een geschrinkt / gekruiste beweging een tikkende bewegingen op de grond.

- Blind navigeren = tast = zoeken naar hulplijnen.
- Doel van het tikken = terugkaatsing van het geluid.

De ervaring met het stoklopen is voor iedereen anders:

- Blindgeboren personen leren vroeg stoklopen. Voor hen is dit de manier om zich te verplaatsen. Omdat ze, in vergelijking met een ziende persoon, geen notie/ besef hebben van anderen rondom hen, houden ze ook geen rekening met wat anderen doen. Ze zullen bijvoorbeeld geen schrik hebben om tegen anderen aan te lopen.
- Een slechtziende persoon en iemand die op latere leeftijd blind werd, leert meestal op latere leeftijd stoklopen. Omdat hij wel nog enige notie heeft van zijn omgeving, handelingen van mensen... houdt hij/zij onbewust rekening met zijn omgeving. Dit kan het stoklopen bemoeilijken, de ervaring is zeer verschillend met blinden. Het omgaan met invloeden zoals

drukke, chaos, snelheid waarmee iets op iemand afkomt (vb. een onverwacht aspect) is een belangrijke verschilfactor. Hij zal bijvoorbeeld wel schrik hebben om tegen anderen aan te lopen en daardoor ook op een andere manier manoeuvreren.



### Belangrijke aspecten voor de omgeving en het gebouw

Personen met een ernstige visuele beperking leren de belangrijkste looproute(s) in hun directe omgeving individueel aan. Om zich voort te bewegen, zich te oriënteren, activiteiten te doen... maken ze gebruik van de auditieve en tactiele kwaliteiten van de bebouwde omgeving, dit in combinatie met een hulpmiddel. Het gebouw op zich hoeft niet anders te zijn dan elk ander gebouw. De algemene toegankelijkheidsprincipes toepassen is al een goede basis.

Algemeen zijn volgende aspecten essentieel:

- Door het ontbreken van of een beperkt zicht, is het inzicht in de ruimte en de aanwezige elementen niet evident. Een duidelijke structuur (heldere, herkenbare en makkelijk begrijpbare plattegrond en looproutes) en een eenvoudige indeling van het gebouw helpen om een gebouw makkelijker te bevatten.
- Drempelloosheid en het vermijden van obstakels doorheen het volledige gebouw en buiten is belangrijk. Deze personen lopen extra risico zich te bezeeren. Het is daarom belangrijk om daar bij de bouw op in te spelen door obstakels en niveauverschillen, scherpe hoeken en een ruwe afwerkingen van wanden te vermijden.
- Zorg voor een continue doorlopende geleiding doorheen het gebouw en de omgeving. Wand in gangen, deuren ... vormen 'natuurlijke gidslijnen'. Als deze gidslijnen niet continu doorlopen moet er bijkomende kunstmatige geleiding of visuele, auditieve of tactiele elementen toegevoegd worden. Tactiele informatie kan met een witte stok of met aanraking waargenomen worden (gids- en geleidelijnen, braille).
- Slechtziende personen hebben extra nood aan visuele contrasten (licht, kleur, contrast, waarschuwing...). Accentueer belangrijke details in de ruimte zoals vb. een trap die in de gang uitkomt, markeer obstakels, zorg voor een egale verlichting ... en laat niet-functionele contrasten weg. ([Zintuiglijk comfort >>](#))

Voor personen met een visuele beperking met een grotere zorgbehoefte of gebouwen die specifiek voor deze doelgroep worden gebruikt, kunnen er specifieke aanpassingen of ruimten nodig zijn:

- Meer aandacht voor geleiding en opvangen van gevaarlijke situaties:
  - Vb. plaats aan elke trap waarschuwningsnoppen. Zelfs in gekende situaties kan gevaar ontstaan door verstrooidheid, een emotionele toestand.
- Meer gespecialiseerde hulpmiddelen zoals aangepaste ICT (bv. computers met brailletoetsenbord/brailleleesregel ...). Hiervoor moeten voldoende stopcontacten aanwezig zijn.

- Voor blinden kan dit een laptop met een brailleleesregel of brailletoetsenbord zijn. Voor slechtzienden kan dit een camera of leesloep zijn. Een aantal extra elementen zoals stokhouders...
- Meer ruimte voor het opbergen van hulpmiddelen zoals grote gedrukte boeken, reliëf en gespecialiseerde ICT...

### Echolokalisatie

Sommige blinden gebruiken echolokalisatie om hindernissen te horen, om te horen waar bijvoorbeeld muren, gangen, deuropeningen ... zijn (wayfinding). Dat wordt gedaan door te klikken met de tong of te tikken met de witte stok. Het geluid weerkaatst tegen de dingen die een blind persoon wil "zien" met de oren. Aan de echo kan de blinde persoon horen waar dit zich bevindt. Het gebruik van echolokalisatie vergroot de mobiliteit en de oriëntatie bij blinden en zeer slechtziende mensen.

Let wel! Op zich is echolokalisatie (voor blinden) een goed principe, alleen is het niet evident om dit te veralgemenen, bijvoorbeeld standaard gebruik in publieke gebouwen.

### Ondersteuning door geleiding

Aanpassingen door middel van het gebruik van natuurlijke geleiding hebben altijd de voorkeur op kunstmatige aanpassingen: een wand, materiaalverschil, niveauverschillen, geluiden ...

Is natuurlijke geleiding onvoldoende, dan moeten kunstmatige zaken toegevoegd worden (geleidelijnen, waarschuwingsmarkeringen en informatietegels). Belangrijk is dat de algemeen gehanteerde regels inzake geleiding, zoals afmetingen of het gebruik van noppen, overal gerespecteerd worden. Uniformiteit van de uitvoering is van groot belang zodat er geen verwarring kan ontstaan. Dit leidt namelijk tot een onzeker gevoel en zorgt voor gevaarlijke situaties

Voor de concrete aanbevelingen en principes met betrekking tot routegeleiding verwijzen we naar het 'Vademecum toegankelijk publiek domein' ([www.toegankelijkeomgeving.be](http://www.toegankelijkeomgeving.be)). Waarin de principes van routegeleiding in de publieke ruimte worden uitgelegd. Deze principes zijn ook van toepassing op de semipublieke zone van een gebouw (vb de circulatieroutes, trappen... ). Vooral de materialisatie zal in een binnenruimte op een andere manier gebeuren.



*Verskillende uitvoeringen van dezelfde principes kan zeker. Bijvoorbeeld het aanbrengen van noppen in verschillende materialen: inox, tegels, verlijmde kunststof.*

*KI Woluwe, © Enter vzw*

## 1.3.2 Personen met een auditieve beperking en/of spraakstoornis

Doven of slechthorenden kunnen door stoornissen aan het gehoor, functionele beperkingen ervaren bij het horen, de interactie met de omgeving en het communiceren.

Doven en slechthorenden zijn bij uitstek aangewezen op visuele informatie. Ze gebruiken gebarentaal en het liplezen om met elkaar en met anderen te communiceren, al dan niet via een tolk Vlaamse Gebarentaal. Een deel van hen maakt gebruik van hulpmiddelen voor gehoorversterking (hoorapparaat, Cochleaire implantaat ...) vaak in combinatie met ruimtespecifieke hulpmiddelen zoals een ringleiding, een FM-systeem ...

**Bekendmaking van hoe je kan omgaan met personen met een auditieve beperking is vaak een belangrijkere stap...! (nog verder aanvullen)**

### **Belangrijke aspecten voor de omgeving en het gebouw**

Ook voor deze groep hoeft het gebouw op zich niet anders te zijn. Ook hier vormt een UD-aanpak een goede basis. Belangrijke punten op infrastructureel vlak die doorgetrokken kunnen worden voor elk gebouw zijn:

- Zien wat er gebeurt is belangrijk voor slechthorende en dove personen, voorspelbaarheid is daarom een belangrijke factor: visueel doorzicht, obstakelloos of detecteerbaar...
- Logische structuur en bewegingen zijn belangrijk. Een duidelijke lay-out van het gebouw, rechtlijnige structuur met directe zichtlijnen ondersteunt dit. Het is ook belangrijk om vanuit de inkomhal, een onthaal of de toegangszone de mogelijkheid te hebben om het volledige gebouw te 'overschouwen'. Dit is extra belangrijk aangezien het vragen van informatie aan een balie vaak moeilijk verloopt.
- Visuele informatie en signalisatie vormen de basis om zich zelfstandig te oriënteren in het gebouw. Waar een auditief signaal of informatie aanwezig is, moet dit gecombineerd worden met visueel alternatief (bv. de bel aangeven met een lichtflitsstelsel).
- Goede verlichting zorgt dat het gezicht van mensen met wie ze communiceren goed zichtbaar is. Dit is belangrijk voor het liplezen en het herkennen van gezichtsuitdrukkingen. Gebruik egale verlichting en vermijd tegenlicht.
- Voor de ondersteuning van de communicatie moet de spraakverstaanbaarheid geoptimaliseerd worden (slechthorenden). Een goede akoestiek draagt bij tot een betere verstaanbaarheid. Vermijd langdurig en veel lawaai, achtergrondlawaai, galm enz.
- Een goede en betrouwbare Wifi verbinding maakt het mogelijk om een tolk op afstand te gebruiken.



*Voorbeeld van gebruik van een rode en een groene vlag systeem in de buitenruimte: het is wel of niet toegestaan om de zandbak te gebruiken.*

*Kids vzw, © Enter vzw*

Voor personen met een auditieve beperking met een grotere zorgbehoefte of gebouwen die specifiek voor deze doelgroep worden gebruikt, kunnen er specifieke aanpassingen of ruimten nodig zijn:

- Voor de akoestiek vragen deze specifieke ruimten grotere eisen, een droge akoestiek is wenselijk.
- Een aantal technieken zullen zeer specifiek zijn:

- Elke ruimte is uitgerust met verschillende ringleidingen. Gebruikers van hoorapparaten kunnen op deze manier overal versterking ontvangen. Ze kunnen afzonderlijk en gekoppeld gebruikt worden.
- Elke ruimte is uitgerust met een centraal flitslicht (bel, alarm...)

Voorbeeld: Leefruimte met een volledig open structuur, je hebt overal zicht op wat er gebeurt. Er is gezorgd voor veel natuurlijke lichtinval.



Kids vzw, © Enter vzw

### 1.3.3 Personen met een verstandelijke beperking

Personen met een licht, matig of ernstige verstandelijke beperking kunnen functionele beperkingen ervaren met betrekking tot het intellect, het adaptieve gedrag, sociale interactie en vaardigheden.

Ze kunnen op gebied van denkvermogen en geheugen, taalbegrip en spraak, zelfredzaamheid, sociale vaardigheden, overgevoeligheid of prikkelbaarheid, motoriek enz. knelpunten ondervinden bij dagelijkse activiteiten.

Binnen deze doelgroep is er een grote variatie aan mogelijkheden van een persoon op zich. De graad van de beperking (licht, matig en ernstig) heeft een grote invloed op de mogelijkheden en de ruimtelijke noden.

#### Belangrijke aspecten voor de omgeving en het gebouw

Deze personen worden zoveel mogelijk begeleid naar het zelfstandig leven. Hun dagdagelijkse woonplek is voor hen een belangrijke basis, maar ook daarbuiten moeten ze kunnen terugvallen op een aantal basispunten. De leesbaarheid van de ruimte, de wijze van bediening en gebruik van bepaalde elementen, routes enz. dragen bij om hen een aantal alledaagse activiteiten zo makkelijk mogelijk aan te leren en te laten uitvoeren.

- Het begrijpen van de ruimte en de aanwezige elementen is voor deze groep niet evident. Een duidelijke structuur in het gebouw (heldere, herkenbare en makkelijk begrijpbare plattegrond en looproutes) en de aanwezigheid van duidelijke zichtlijnen helpt om een gebouw makkelijker te bevatten.
- Duidelijke signalisatie in het gebouw en van alle aanwezige lokalen is essentieel. Vooral de eenvoud en het gebruik van begrijpbare beelden staat hierbij voorop (eenvoudig opschrift, pictogrammen, kleuren enz.). Communicatie naar de bezoeker of bewoners gebeurt zeer gestructureerd, met beelden en tekst, pictogrammen.
- Doorzicht naar of het duidelijk kunnen terugvinden van sanitaire ruimten is overal belangrijk.
- Technieken zijn zoveel mogelijk centraal te bedienen, met makkelijk bedienbare elementen (knoppen, deurkrukken, kasten ...) waarvan het gebruik zichzelf uitwijst.

- Een grotere aandacht voor het zintuiglijk comfort is belangrijk om overbodige prikkels te vermijden.

Voor personen met een verstandelijke beperking met een grotere zorgbehoefte of gebouwen die specifiek voor deze doelgroep worden gebruikt, kunnen er specifieke aanpassingen of ruimten nodig zijn:

- Overzicht over grote ruimten zoals een leefruimten kunnen behouden is belangrijk om te begrijpen wat er allemaal gebeurt.
- Personen met een verstandelijke beperking hebben soms nood aan een meer 1:1 benadering en ruimte. Een open structuur van het gebouw of de ruimte, met zo weinig mogelijk structurele wanden is voordelig met het oog op verschillende inrichtingsmogelijkheden, opdelen in hoekjes, gebruik maken van meubilair om ruimten op te delen...
- Een snoezelruimte, een muziekkamer... helpt om te ontspannen bij overgevoeligheid of prikkelbaarheid.
- Aandacht voor de veiligheid sluit ongelukken door onoplettendheid of verstrooidheid uit. Ook het gebruik van 'vandalismebestendige' materialen, het beschermen van toestellen... kan van belang zijn om beschadiging te voorkomen tijdens incidenten (gedrag, emotioneel, omgaan met een situatie...).

### 1.3.4 Personen met een motorische beperking

Personen met een motorische beperking kunnen functionele beperkingen ervaren op verschillende vlakken zoals bij het stappen, het lopen van lange afstanden, het trappenlopen, het zitten, het bukken of grijpen, het bedienen met de handen of heffen, het evenwichtsgevoel, het uithoudingsvermogen ... Dit door een afwijkende vormgeving van het lichaam (gestalte ...) of een lichaamsdeel, beperkte spierfuncties of beperkte bewegingsfuncties.

Voor sommige personen is het mogelijk/wenselijk om volledig zelfstandig te functioneren, anderen hebben min of meer hulp nodig van derden.

Een deel van deze personen maakt gebruik van hulpmiddelen zoals een kruk of stok, een looprek of rollator, arm- of beenbeugels, een rolstoel (elektrisch of manueel) ...

Doordat een groot deel van deze personen aangewezen is op het gebruik van grotere hulpmiddelen om zich te verplaatsen vormen ze ruimtelijk meestal de meest kritieke groep gebruikers. (meer structurele eisen, minder afwerking...)

#### Belangrijke aspecten voor de omgeving en het gebouw

Meer dan voor andere doelgroepen zal de ruimtelijke impact van de beperking op een gebouw of een omgeving groter zijn. Dit komt voornamelijk door het gebruik van grotere hulpmiddelen, met ook naar gebruik en circulatie een grotere ruimtebehoefte.

- Een duidelijke en rechtlijnige structuur (ruime en makkelijk bruikbare plattegrond en looproutes) in en rond het gebouw is belangrijk. Loopafstanden worden zo beperkt. Looproutes zijn kort en logisch, met voldoende rustplekken.
- Zorg voor drempelloosheid doorheen het volledige gebouw en de buitenruimten, zowel voor kleinere als grotere niveauverschillen (bv. een helling of bij verdiepingsoverbruggingen een lift, vlakke en slipvrije vloermaterialen).
- Er is in elke ruimten voldoende manoeuvreerruimte om zich voort te bewegen, te manoeuvreren en handelingen uit te voeren met hulpmiddelen zoals een rolstoel, looprekje, krukken enz..



- Wanden, deuren... zijn voldoende stevig (eventueel met stootbeveiliging), zodat ze niet beschadigen door rolstoelen of andere hulpmiddelen, karren ... die er tegenaan botsen. Huiselijkheid blijft echter een aandachtspunt zodat het gebouw geen klinische uitstraling krijgt.
- Er zijn aangepast sanitaire voorzieningen met een wastafel en voldoende steunmogelijkheden (bijvoorbeeld steunbeugels bij het toilet). Een oproepmogelijkheid voor assistentie is ten eerste aangewezen.
- Kies voor makkelijk bedienbare elementen zoals een éénhendelkraan of kraan met sensor, een L of U vormige deurkruk die goed omgrijpbaar is, een goed bereikbare toiletspoelknop met een voldoende groot bedieningsoppervlak...
- Zorg voor aangepaste of aanpasbare (bedienings)hoogten van vaste inrichtingselementen.
- Personen met een motorische beperking zitten vaak langer stil of hebben minder lichamelijke beweging. Het binnenklimaat van de ruimten is daarom belangrijk. Het verwarmingssysteem zal extra aandacht vragen, vloerverwarming is bijvoorbeeld aangenaam als je laag bij de grond zit.

Voor personen met een fysieke beperking met een grotere zorgbehoefte of gebouwen die specifiek voor deze doelgroep worden gebruikt, kunnen er specifieke aanpassingen of ruimten nodig zijn.

De eisen voor de fysieke ruimte zijn voor deze doelgroep groter, vooral door de aanwezigheid van elektrisch rolstoelgebruik, meerdere mobiliteitshulpmiddelen en tilhulpmiddelen (voor zorg of medische ondersteuning).

- Voldoende ruimte om met meerdere personen tegelijk en mits gebruik van verplaatsingshulpmiddelen, te circuleren in alle ruimten. Circulatieroutes (gangen) hebben op regelmatige afstanden rustplekken. Leuningen kunnen nodig zijn.
  - Voor bepaalde doelgroepen zoals vb. personen met NAH (nursing) is bedtoegankelijkheid van het gebouw (voornamelijk in de semi-private en private ruimten) gewenst.
- Bij (elektrisch) rolstoelgebruik hou je rekening met automatisatie van alle deuren (sensoren of omgevingsbediening).
- Gebouwen met verschillende verdiepingen zijn uitgerust met liften. Zorg voor ruime liften zodat ze bruikbaar zijn door meerdere personen (met hulpmiddelen), brancards enz.
- Voor de inrichting is het meubilair, de toestellen... aangepast aan de vorm van beperking en de leeftijdsgroep.
- Bij de technieken is er nood aan een verhoogd aantal stopcontacten voor het aansluiten/opladen van verplaatsingshulpmiddelen en andere hulpmiddelen.
  - Sanitaire ruimten zijn op maat van de bewoner aangepast. De mogelijkheid moet bestaan om hygiënische handelingen, al dan niet door een hulpverlener, te kunnen uitvoeren.
  - Verschillende hulpmiddelen kunnen hiervoor nodig zijn (tiltoestel, verzorgingstafel, toiletstoel, faciliteiten voor sondering, oproepmogelijkheid voor assistentie ...).
  - Extra bergruimte is noodzakelijk (laadhavens voor bv. verrijdbare tilliften, bij voorkeur aparte ruimten).
  - Sanitaire ruimten zijn afgestemd op de mogelijkheden van de personen: zelfstandig of met hulp
- Sanitair is ook op maat van de leeftijdsgroep.
- Enkele specifieke ondersteunende lokalen zoals een aangepaste keuken, een rolstoelherstelplaats, een moulagelokaal voor orthopedische verstrekkingen ... kunnen voorkomen. Er kunnen ook bijkomende therapieruimten zoals een kinéruimte, therapeutisch bad, ergotherapielokaal ... noodzakelijk zijn.



- Er moet een grotere aandacht zijn voor de evacuatie en de wijze waarop deze kan gebeuren, zoals het gebruik van specifieke evacuatievoorzieningen (liften met prioritaire oproep, veilige wachtzones ...).

### 1.3.5 Personen met autismespectrumstoornissen

Personen met autismespectrumstoornissen (ASS) kunnen functioneringsbeperkingen ervaren in de sociale interactie, de omgang met dingen, structuur, verwerking van prikkels, spraak- en taalgebruik, motorische en algemene en cognitieve ontwikkeling.

Personen met ASS verwerken informatie op een heel letterlijke manier, wat kan leiden tot problemen met communicatie en gedrag in interactie met anderen.

Het autismespectrum is breed. Het gaat van hoogbegaafde personen tot personen met een diepe verstandelijke beperking die niet tot communiceren komen. De sociale omgeving waarin deze mensen opgroeien verschilt sterk, net zoals de eventuele samenloop met andere stoornissen of beperkingen.

Kinderen met ASS zijn (zeer) sterk op zichzelf gericht, spelen vaak alleen en vermijden oogcontact met anderen. Wat nieuw, onbekend of onverwacht is, kan hen onrustig of angstig maken. Ze willen het liefst dat alles hetzelfde blijft. Routine, herhaling en structuur bieden hen houvast. Drukke, onregelmatigheid en onvoorspelbare en plotselinge veranderingen zijn voor mensen met ASS belastend.

In het bijzonder voor deze doelgroep is het niet eenvoudig eenduidige ruimtelijke aanbevelingen te geven die voor elk kind of elke persoon werken. De wijze waarop mensen met ASS omgaan met mensen en dingen, alsook prikkels verwerken is zeer verschillend. Zo kunnen ze ook zeer verschillend reageren op eenzelfde gebeurtenis uit de omgeving. Soms reageren ze veel te gering (bv. wanneer iemand hun naam roept) en andere keren reageren ze te heftig (bv. bij een verandering van lichtinval in het lokaal).

Als de routine of de gekende structuur verstoord wordt, kan dit leiden tot stress, paniek- en driftaanvallen. Omdat ze zelf niet in staat zijn om structuur aan te brengen moet de omgeving hen die aanreiken. Prikkels vermijden voorspelbaarheid en overzicht zijn belangrijke doelen.

#### **Belangrijke aspecten voor de omgeving en het gebouw**

Het gebouw op zich is niet anders dan elk ander gebouw. Structuur is echter een zeer belangrijk gegeven: het gebouw moet duidelijk leesbaar zijn en overzichtelijk. Ook voorspelbaarheid en doorzicht is belangrijk voor jongeren/ personen met ASS. Kalmte, orde en eenvoud zijn sleutelbegrippen, ook op infrastructureel gebied.

- Een duidelijke structuur van het gebouw, een logische lay-out en organisatie van de ruimten zorgt voor kalmte en structuur zodat iemand met ASS geen of minder stress ervaart en een gebouw makkelijker kan gebruiken.
- Prikkels kunnen ontstaan door heel wat verschillende ruimtelijke elementen zoals kleurgebruik, contrasten, geluid en akoestiek, verlichting en daglicht, binnenvallend zonlicht, verwarming...
  - Minimale details en materiaalgebruik zijn belangrijk om kalmte, orde en eenvoud te realiseren in het gebouw. Herhaling van gebruikte materialen, sober materiaal- of kleurgebruik, weinig details en versieringen ... dragen hiertoe bij.
    - Interieur: hoeken, afscheiding ruimten....

- Meubilair: kleur en stevigheid (prikkelend, afleidend)
- Logische signalisatie en eenvoud in informatie is van belang. Alles moet realistisch weergegeven zijn. Kleuren, vorm, uitzicht ... moeten correct zijn en een doel hebben opdat de leerling de informatie goed kan begrijpen:
  - Gebruik courante pictogrammen om de zelfredzaamheid buiten de schoolcontext en naar de toekomst toe te bevorderen.
  - Wanneer dit niet bestaat, zijn cijfer/letter aanduidingen duidelijker dan omschrijvingen of uitgevonden namen.

Voor personen met ASS is in de meeste gevallen een zeer specifieke aanpak nodig. In gebouwen of ruimten die specifiek voor deze doelgroep worden gebruikt, kunnen er specifieke aanpassingen of ruimten nodig zijn.

- Polyvalent gebruik en in elkaar overlopende ruimten worden zoveel mogelijk vermeden. Zorg voor duidelijk begrensde ruimten voor vaste activiteiten.
- 1:1 begeleiding van de personen met ASS is belangrijk en dat uit zich in een gebouw of een omgeving vooral door de mogelijkheid te krijgen om zich, binnen het geheel, terug te trekken in een eigen zone of ruimte.
- Bij de inrichting van een ruimte moet een juiste balans zijn tussen het vermijden van te veel prikkels en het noodzakelijke meubilair. Dit wil zeggen dat alles wat in de ruimte aanwezig is een reden heeft. Alles moet ook gestructureerd worden. Het ophangen van kaders, borden met de dagplanning... gebeurt best op één plek bij elkaar en niet kris kras verspreid over de hele ruimte.
- Naast de gezamenlijke ruimten kunnen individuele plekken een meerwaarde zijn (bv. hoekjes in de leefruimte). De individuele en gepersonaliseerde plekken maken het mogelijk om geconcentreerd te kunnen werken, met een eigen dag- en weekschema.
- Iedereen bewaakt voor een stuk zijn 'persoonlijke ruimte' en de afstand die we bewaren ten opzichte van de mensen waarmee we communiceren. Voor mensen met ASS kan de persoonlijke ruimte die ze nodig hebben, veel groter zijn. Let op met teveel interactie (indringen in de persoonlijke ruimte):
  - Zorg dat de ruimten, gangen ... voldoende ruim zijn om interactie uit de weg te gaan.
  - Maak een mix van grote en kleine ruimten (actief, passief, recreatief) waarin een persoon zich kan terugtrekken en kan vluchten als het sociaal te veel wordt.
- Personen met ASS hebben baat bij voorzichtige overgangen, bijvoorbeeld van een rustige ruimte naar een drukke ruimte. Het gebruik van 'tussenruimtes' om in te schatten wat er komt, biedt hiervoor een goede oplossing, bv. een sas aan de toegang tot de leefruimte.
  - Ook een visuele of akoestische aankondiging (via het zicht en geluid een idee krijgen van wat er zich op de gang afspeelt) helpt om zich voor te bereiden op de sociale interactie. Hou rekening dat routes niet steeds over drukke zones lopen (bv. niet enkel een route over de speelplaats om naar de klas te gaan).
- Een rustzone, time-out ruimte... kan helpen om personen tot rust te laten komen na een drukke periode of activiteit.
- Structuur betekent ook overzicht behouden op de dagplanning, de weekactiviteiten... (gezamenlijke en individuele informatie) het gebruik van infoborden met deze activiteiten komt overal terug. De locatie en ook de manier waarop hiervan gebruik kan gemaakt worden is belangrijk voor een goed verloop.

Voorbeeld infobord in een leefgroep met de gezamenlijke en de individuele activiteiten.



Kids vzw, © Enter vzw



St Iodewijk, © Enter vzw



Mané, © Enter vzw

### 1.3.6 Personen met een gedrags- of emotionele beperking

Personen met ernstige emotionele problemen en/of gedragsproblemen kunnen functionele beperkingen ervaren door hun gedrag. Ze kunnen agressief uit de hoek komen, geraken sneller in conflict met andere personen enz.

Conflicten vermijden en zoveel mogelijk voorkomen is een belangrijk gegeven dat ook door de omgeving ondersteund wordt.

#### Belangrijke aspecten voor de omgeving en het gebouw

Deze doelgroep is op gebied van aandachtspunten zeer vergelijkbaar met ASS en met een verstandelijke beperking. Ook voor hen is meestal een heel specifieke aanpak nodig.

In gebouwen of ruimten die specifiek voor deze doelgroep worden gebruikt, kunnen volgende aspecten een aanvulling zijn:

- Een teveel aan prikkels storend zijn en leiden tot meer storend of agressief gedrag. Prikkel kunnen veroorzaakt worden door felle kleuren, geluid, warmte, geur, te veel mensen in één ruimte enz.
- Mensen met agressief gedrag vertonen vluchtgedrag. Ze willen weg uit de situatie waarin ze zich bevinden. Ze hebben daarom nood aan verschillende ruimten om naartoe te vluchten om zich af te zonderen of tot rust te komen wanneer dit nodig is. Het is hierbij belangrijk dat er een goed evenwicht is tussen de privacy en de mogelijkheid om toezicht te houden door de begeleider.
  - Vermijd structureel dode hoeken of achterliggende ruimten die volledig uit het zicht gelegen zijn.
  - een variatie in lay-out (bv. aparte tafels, groepstafels ...)
  - aparte stille of informele ruimtes of hoeken te voorzien om tot rust te komen (bv. met verplaatsbare panelen, plafondgordijnen, flexibele wanden ...)
- Veiligheid is extra cruciaal. Stevige materialen, vandalismebestendig meubilair, inrichtingselementen, voldoende hoge borstweringen (kinderen gaan hier op staan ...), veiligheidsglas, voldoende stevige deuren, ramen die niet door de gasten zelf te openen zijn...
- In een rustruimte/ time out/... kunnen personen terecht wanneer ze even weg moeten van de klas of groep zodat ze tot rust kunnen komen.
  - Dit is een prikkelvrije ruimte waar personen volledig afgezonderd kunnen worden. Voor bepaalde personen is dit de enige manier om rust te vinden of te kalmeren.

- Voor sommigen wordt een eigen speel- of verblijfshoekje, ruimte.. gemaakt

Voorbeeld van verschillende manieren om een eigen gepersonaliseerde hoekje of ruimte aan te maken



Maria ter Engelen, © Enter vzw

## 2 Ontwerpaanbevelingen voor het bouwen

De verschillende voorzieningen voor personen met een handicap tonen een breed spectrum aan gebruikers en ruimten. Elke voorziening heeft ook een heel eigen kijk en oplossing voor zijn bezoekers en of bewoners. Een rode draad trekken doorheen de veelheid aan vormen is daardoor niet evident.

### 2.1 Zintuiglijk comfort

Om ons te verplaatsen en ruimtes te gebruiken ... doet iedereen beroep op een combinatie van menselijke zintuigen (gehoor, zicht, tast, reuk). Het comfort of gemak waarmee we een gebouw of een omgeving zintuiglijk kunnen begrijpen en gebruiken, is voor iedereen een meerwaarde. Voor mensen met een beperking is zintuiglijk comfort onontbeerlijk. Wanneer één of meerdere van die zintuigen niet optimaal werken of wegvallen, worden we namelijk meer afhankelijk van andere zintuigen.

Opvallend is ook dat juist deze aspecten van groot belang zijn voor het gevoel, de ervaring die we hebben als we in een ruimte of een gebouw verblijven (een aangename omgeving, gevoel van huiselijkheid, comfort ...). Zeker voor woonruimten of ruimten waar we langer verblijven vragen deze zintuiglijk gerelateerde thema's daarom extra aandacht.

**Moeten we nog meer informatie voor allergieën, materiaal en onderhoud toevoegen?**

#### 2.1.1 Verlichting

Daglicht in combinatie met kunstmatige verlichting draagt bij tot het visueel comfort, de goede zicht- en leesbaarheid van ruimtes en het algemeen welbevinden van mensen (stemming, alertheid). Het kan ook bijdragen tot een gevoel van veiligheid (buitenpaden, parkeervoorzieningen, ondergrondse fietsvoorzieningen ...).

Visueel comfort betekent dat er bewust wordt omgegaan met licht, dat het wordt beheerst. Licht is noodzakelijk, maar als er teveel of ongecontroleerd licht aanwezig is, kan het storend worden.

Daglicht en kunstlicht moeten in elke ruimte zoveel mogelijk gecombineerd aanwezig zijn. We maken bij kunstlicht een onderscheid tussen 3 soorten:

- Basisverlichting: deze is belangrijk voor een goede zichtbaarheid. Ze is diffuus en gelijkmatig over een ruimte verdeeld.
- Werkplekverlichting: deze is aanvullend aan de basisverlichting en wordt plaatselijk gebruikt bv. ter hoogte van tafels, aan een wekblad ...
- Accentverlichting: deze zorgt plaatselijk voor een verhoogde lichtsterkte, maar is gericht. Ze wordt gebruikt om een bepaald deel van de ruimte in het oog te laten springen of om oriëntatie mogelijk te maken bv. balie met lichtaccent, routeverlichting langs een pad, extra verlichting van een fietsenstalling of informatiebord enz.

Licht en lichtinval speelt voor slechtziende personen en doven en slechthorenden een belangrijke rol. Het kan een ondersteuning zijn voor de geleiding bv. in een gangpad, maar tegelijk kan het ook storend werken, bijvoorbeeld plots het licht aandoen in een donkere ruimte is voor heel wat slechtzienden problematisch. Doven hebben licht en zicht nodig voor het liplezen.

- Zorg overal voor egale verlichting (warm licht), met accenten waar nodig (koud licht, blauwe kleur). Accentverlichting kan je gebruiken om specifieke functies aan te geven zoals de plaats van een liftsas, het aangeven van toegangen tot lokalen ...
- Verblinding ten gevolge van rechtstreeks invallend zonlicht moet je vermijden. Gebruik indien nodig een doelmatige zonnewering.
- Let op met schittering en weerkaatsing.
  - Plaats lichtbronnen niet op ooghoogte. Vaak is dit de reden dat er schittering verblinding ontstaat.
  - Let op met het gebruik van fluo (kleuren, strips ...). Dit werkt verblindend als er licht opvalt.
  - Let op de gebruikte materialen, zorg ervoor dat ze niet reflecteren.
- Vermijd weerkaatsing of spiegeling door lichtinval of het gebruik van reflecterende materialen.

#### **Tips voor daglicht**

- Het type daglicht dat in een ruimte binnenvalt, is afhankelijk van de oriëntatie van de ramen. Hou bij een zuidelijke oriëntatie rekening met een goede zonwering of luifel om verblinding en oververhitting tegen te gaan.
  - Hou rekening met de inrichting of het bedoeld gebruik van de ruimte zoals de positie van beeldschermen, tv's ... ten opzichte van ramen. Een raam achter het beeldscherm zorgt voor te veel reflectie.
- Zorg dat je ook met het invallend daglicht voldoende, en een zo gelijkmatig mogelijke verdeelde lichtinval in de ruimte bekomt. Dit is mede afhankelijk van de plaats en de afmeting van ramen.
- Voorkom verblinding, verwarrende reflecties en schaduwvlakken door invallend zonlicht. Dit kan storend werken en voor extra prikkels zorgen (bv. voor personen met autisme).
  - Hou rekening met de oriëntatie van de ruimte (schittering en tegenlicht detecteren).
  - Plaats verduistering en/of zonwering om hinderlijke zoninstraling te vermijden. Vermijd echter zonwering onder de vorm van jaloezieën of lamelgordijnen. Deze geven vaak een storende lichtaftekening in de ruimte. Voor personen met allergie worden gordijnen of stoffen zonwering/verduistering het best vermeden.
  - Zorg voor diffuus licht (gezandstraald glas, melkglas, hoger geplaatste ramen ...).

#### **Tips voor kunstmatige verlichting**

- Kies voor het juiste type verlichting en een goede verlichtingssterkte (lux).
- Zorg voor flexibiliteit in de verlichting. Op die manier kan je inspelen op verschillende noden of verschillende tijdstippen.
  - Een regelbare verlichting (dimmen en versterken).
  - In sommige ruimten zoals een ontspanningsruimte, een bibliotheek ... kunnen verplaatsbare lichtbronnen een hulp zijn voor extra verlichting.
  - Worden er timers gebruikt, bijvoorbeeld in de sanitaire ruimtes, zorg dan voor een goede tijdsafstemming. Niet iedereen is even snel in handelen. Bewegingsmelders verhelpen dit probleem.
  - Personen met een visuele beperking kunnen extra noden voor verlichting hebben.
- Om verblinding te vermijden, mag er geen rechtstreeks zicht zijn op de lichtbron. Hou hier rekening mee bij de keuze van verlichtingsarmaturen en de plaatsingshoogte.



*Spiegeling op het glas door lichtinval.  
St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Neutrale lichtinval door een hoog geplaatst raam.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Egale verlichting over de volledige ruimte.  
St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Gang met op regelmatige afstand een  
verlichtingsarmatuur, dit zorgt voor een egale  
verlichting over de volledige gang.  
KI Woluwe, © Enter vzw*

### 2.1.2 Akoestiek

Voor heel wat personen blijkt de akoestiek een pijnpunt. Een goede akoestiek zorgt in het algemeen voor:

- Ruimten die aangenaam zijn om te verblijven, lawaai werkt niet storend (omgevingsgeluid wordt gedempt). Er wordt geen extra lawaai gevormd wanneer bijvoorbeeld een personen zijn stem verheft of als er luidruchtigere activiteiten doorgaan.
- Een goede communicatie en verstaanbaarheid. Je kan vlot en gemakkelijk gesprekken voeren en daar waar een goede concentratie belangrijk is zal dit makkelijker zijn.

Nochtans is er voor de meeste personen geen specifieke aanpassingen nodig, een algemene correcte akoestiek is ruim voldoende om een goed bruikbare omgeving te bekomen.

*Voor slechthorende personen en personen met een visuele beperking (sterk aangewezen op het gehoor) zal het gemakkelijker zijn om te communiceren en anderen goed te verstaan. Blinden zijn volledig afhankelijk van het gehoor en de tast. Om zich goed te kunnen oriënteren is akoestiek extra van belang.*



*Personen met gedrags- of emotionele, communicatieve of interactieve stoornissen, zoals kinderen met ASS, zullen minder storende prikkels ervaren.*

### **Wat kan je doen om de akoestiek te verbeteren?**

- Zorg voor een goede geluidsabsorptie in elke ruimte. Dit kan door voldoende aandacht te besteden aan de materiaalkeuze voor wanden, plafonds en vloeren. Maak gebruik van absorptiematerialen zoals zachte of holle materialen en vermijd te veel weerkaatsende oppervlakken.
- Beperk het lucht- en contactgeluid tussen ruimtes onderling. Het geluid dat in de ene ruimte wordt geproduceerd (verschuivende stoelen, gebruik van materialen, stemgeluid ...), kan een probleem zijn voor aanliggende ruimten.
  - Geluidsisolerende wanden tussen de lokalen onderling (bv. lichte dubbele scheidingswanden, zwevende vloeren ...) houden het geluid buiten.
  - Geluidsabsorberende materialen kunnen contactgeluid verbeteren. Zorg voor een geluidsdempende vloer en meubilair met een geluidsdempende onderzijde of voet.
- Vermijd achtergrondgeluiden door compartimentering.
  - Het groeperen van functies (luidruchtigere functies zoals leefruimten en rustigere functies zoals slaapruidten) zorgt ervoor dat de akoestiek gemakkelijker te controleren is.
- Zorg voor een goede geluidsisolatie van de buitenschil van een gebouw of een deel ervan.
  - Door toepassing van geluidsisolerende buitenwanden en geluidsisolerende ramen kan externe geluidshinder vermeden worden.

Akoestiek is vooral voor slechthorende personen een extra aandachtspunt. Voor deze groep is het belangrijk een drogere akoestiek (vlakker) dan normaal te bekomen, met een minimale galm. Nagalm is namelijk zeer storend voor hoorapparaten.

- Zorg voor een goede akoestiek tussen de ruimten en in de ruimten (verkeerslawaaai, nagalm, achtergrondgeluid vermijden ...) om de verstaanbaarheid te optimaliseren.
  - Slechthorend zijn betekent dat geluiden niet alleen zachter maar vaak ook 'anders' worden gehoord doordat sommige geluidsfrequenties slecht worden waargenomen. Het simpelweg versterken van het geluid, bijvoorbeeld door een hoorapparaat, is daarvoor veelal geen volledige oplossing. Ook de ruimten moeten een goede omgeving aanbieden. Door reductie van storende nagalm wordt de spraakverstaanbaarheid verbeterd.

Let wel, het totaal ontbreken van galm daarentegen is af te raden omdat dit een heel onaangenaam gevoel creëert. Als het geluid te sterk wordt dempt, reikt het niet ver genoeg in de ruimte of vervormt het geluid. Een geluidsarme ruimte is alleen belangrijk voor therapieruimten, meer bepaald voor het afnemen van metingen.

### **Nagalm in de ruimte beperken**

In de leefgroepen voor slechthorende jongeren bij Kids werden een aantal zaken gedaan om een betere akoestische situatie te bekomen. Deze specifieke acties gebeurden op basis van een studie, uitgevoerd door een extern bureau.

- Het werkeiland in de keuken en de achterliggende wand is uitgevoerd in geperforeerde bamboe. Bamboe is een zacht materiaal, door de perforatie is er extra absorptie in de ruimte aanwezig.
- Hoewel onderhoud een aandachtspunt is, werd er toch gekozen voor het aanbrengen van gordijnen. Deze zorgen voor extra geluidsabsorptie. Tegelijk is er ook een oplossing voor storende lichtinval.
- Het plafond is afgewerkt met geperforeerde akoestische plafondtegels.



Kids, © Enter vzw

### 2.1.3 Kleur en contrastwerking

Kleuren en materialen kunnen op verschillende gebieden een ruimtelijke invloed hebben. Door het principe van 'contrastwerking' toe te passen, kan je op een eenvoudige manier sterk bijdragen tot een intuïtieve leesbaarheid en bruikbaarheid van gebouwen. Ook de sfeer en gezelligheid van een ruimte zal vaak door kleuren en (materiaal)contrasten worden beïnvloed.

Contrastwerking bevordert ondermeer:

- de algemene oriëntatie in de ruimte (wayfinding);
- de herkenning en de leesbaarheid van ruimten;
- het verbeteren van de zichtbaarheid en traceerbaarheid (visuele contrasten voor slechtzienden);
- het welbevinden en het gedrag van een persoon.

Wat een goed contrast is, is afhankelijk van persoon tot persoon. En juist omdat er zoveel individuele verschillen zijn, zeker bij personen met een handicap, kunnen we nog altijd niet 'het perfecte contrast' illustreren. Kiezen voor de grootst gemene deler is daarom op dit moment nog altijd de beste, maar blijft niet eenvoudig.

Algemeen is het belangrijk dat er een voldoende groot verschil is in textuur, kleur of tint, lichtintensiteit, akoestiek enz. Contrast mag je ook niet los zien van de belichting of lichtinval.

#### Materiaalcontrasten

Deze dragen bij tot de algemene leesbaarheid van ruimten (verschillende sferen, zones) en voor slechtzienden en blinden ondersteunen ze de geleiding (tactiel). Het kan zowel een continuïteit (looproute ...) als een grens aangeven.

- Door materialen met verschillende akoestische kwaliteiten te gebruiken, of te spelen met plafondhoogten, krijgen ruimten een akoestische herkenbaarheid. Dit is bijvoorbeeld nodig voor echolokalisatie, een techniek gebruikt door sommige blinden om zich te oriënteren.
- Vermijd reflecterende of glanzende oppervlakken. In combinatie met veel licht reflecteren deze, waardoor het contrast verdwijnt.
- Tastcontrasten helpen om routes of ruimten aan te geven. Een natuurlijk contrast is bijvoorbeeld de overgang tussen gras en een verhard pad, het gebruik van andere vloermaterialen zoals zachte linoleum in de klas en harde tegels in de gang ... Een kunstmatig contrast kan een geleidelijn zijn om de route aan te geven.

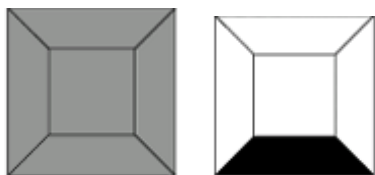


*Een voorbeeld van materiaalcontrasten die gebruikt worden als natuurlijke geleiding.*  
Mané, © Enter vzw

### Kleurgebruik en contrast

Dit draagt bij tot de begrijpbaarheid en structuur van een gebouw (herkenbaarheid + iets in het oog laten springen).

- Het kan de herkenbaarheid van ruimtes en daarbij de oriëntatie vergroten.
  - Voorbeelden zijn: elke verdieping heeft een eigen kleur, het sanitair is op elke verdieping in eenzelfde kleur gesignaleerd, elke ruimte heeft een deuren in een andere kleur ... Combineer dit altijd met een pictogram, een cijfer of een letter, of tekst.
- Kleurcontrasten bevorderen de zichtbaarheid en leesbaarheid van ruimten (en signalisatie).
  - Voer bepaalde elementen uit in een contrasterende kleur ten opzichte van hun omgeving: plinten, deuromlijsting, verlichtingsknoppen, meubilair, sanitaire toestellen
  - Deuren die minder belangrijk zijn of ruimten waar de toegang verboden is (bv. technisch lokaal ...), kunnen door de gekozen kleur als het ware verborgen worden.
  - Vermijd het gebruik van felle kleuren. In combinatie met een foute belichting verdwijnt ook hier het contrast.
  - Let op, gebruik het best geen donkere kleuren voor bv. deurbladen of de vloer van de liftkooi. Slechtzienden zien dit als een 'opening' en lopen zo het risico om tegen de deur te botsen of het gevoel te hebben in een put te stappen.
- Een ruimte krijgt diepte als de vloer duidelijk te onderscheiden is van de wanden.
- Door plinten en deurkaders in een contrasterende kleur uit te werken krijgt een gang structuur.



*Een ruimte krijgt diepte als de vloer duidelijk te onderscheiden is van de wanden.*



*Deuren zijn herkenbaar als het kader duidelijk te onderscheiden is van de wanden.*



*Voorbeelden van omzetting in grijswaarden: goede contrasten aanwezig.  
KI woluwe, © Enter vzw*



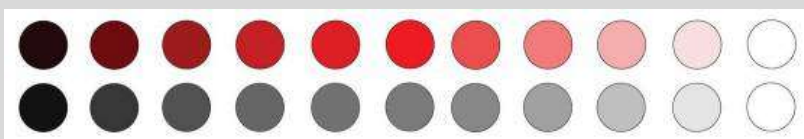
*Voorbeelden van omzetting in grijswaarden: geen goede contrasten aanwezig.  
KI woluwe, © Enter vzw*

### **Wat is kleur en kleurcontrast?**

Het gebruik van kleur moet bekeken worden in relatie tot het lichtniveau, andere kleuren in de nabijheid, het gebruikte materiaal en het psychologische effect van de kleur.

Een kleur bestaat uit een 'tint' (rood, geel, groen ...) en 'intensiteit'. De kleurintensiteit of helderheid is de sterkte van de kleur (gradatie van donker naar licht). Halverwege de gradatie is dit het sterkst. Aan de uiteinden krijg je zwart (helderheid van 0) of wit (helderheid van 100).

Om een goed contrast te bekomen tussen twee kleuren, is een verschil in intensiteit van 30 punten aan te bevelen. Een objectieve meting van contrasten is zeer moeilijk. Om na te gaan of er voldoende contrast is tussen twee kleuren, zet je de kleuren om naar grijswaarden of maak je een zwart-witkopie. Indien de tekst of het beeld dan nog voldoende leesbaar is, zijn de gekozen kleuren voldoende contrasterend.



De kleurintensiteit op een schaal van 0 tot 100: een gradatie van donker naar licht.

### **Welke kleuren gebruiken?**

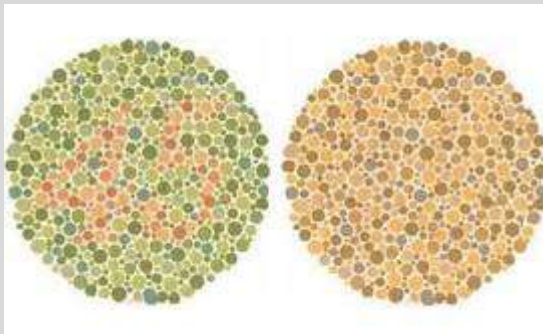
- Kleuren hebben een psychologische betekenis of roepen een bepaalde associatie op:

- Grijs: balans, verfijning, intellectueel, respect, neutraal, wijsheid, betrouwbaar, somber
- Bruin: beschermend, veilig, onze roots – moeder aarde, rust, standvastig en stabiel
- Oranje: warmte, aarde, innerlijke kracht, intelligent, beweging
- Geel: geluk, dynamiek, warmte, creativiteit, positivisme. Deze kleur activeert de hersenen en is opvallend waardoor het ideaal is als signaalkleur of om ons te waarschuwen.
- Groen: natuur, jeugdig, evenwicht, vertrouwen, herstel, rust en veiligheid
- Blauw: verkoelend, kalmerend, traditioneel, rustgevend, neutraal, vrijheid, openheid, autoritair in donkere tinten en trouw, veiligheid en verantwoordelijkheid in heldere tinten, hygiëne en aanduiding van sanitaire voorzieningen
- Paars: mystiek, waardigheid, pompeus, spanning
- Rood: kracht, passie, actie, extrovert, gevaar, energie  
(Bronnen =Bruyninckx designers en [www.kleurenpsychologie.be](http://www.kleurenpsychologie.be))

*Vermijd bepaalde combinaties zoals:*

- Rood/groen: veel personen kunnen deze kleuren niet onderscheiden (kleurenblind)
- Geel/wit - grijs/wit: dit geeft een te beperkt contrast
- Blauw/geel: een zeer kleine groep kan het onderscheid tussen blauw en geel moeilijk maken
- Zwart/wit: dit kan een verblindende werking hebben, afhankelijk van bijvoorbeeld de lichtinval. Let op, dit is zeer afhankelijk van persoon tot persoon. Gebruik beter de grijs tinten.

Geel is de kleur die het best functioneel waargenomen wordt door het netvlies.



Deze Ishiharatest toont hoe we de combinatie van rood/groen waarnemen. Links geeft dat een normale persoon dit ziet, rechts een kleurenblinde.

Contrast door kleuren is zeer belangrijk voor slechtzienden. Het goede contrast voor iedereen kan je echter niet vastleggen. De reden hiervoor is de veelheid aan verschillende aandoeningen van de personen, met elk hun specificiteit en dan nog eens het individuele verschil in waarneming. Ook de combinatie van verschillende aandoeningen zorgt ervoor dat wat goed is voor de ene persoon, niet voldoet voor een andere.

- Trek contrasten in een ruimte sterker door, bijvoorbeeld doordat ook de wanden contrasteren met plinten en deurlijsten, maar ook de deurgrepen met het deurblad, handgrepen aan een wand of aan een trap die contrasteren met de wand ...
  - Contrast in een toiletruimte: het is zeer belangrijk dat er een goed contrast is tussen de wand- en de vloerafwerking. De meesten hebben geen nood aan extreme contrasten.
    - Het contrast tussen de wand en de sanitaire toestellen is geen must. Omdat de ruimte beperkt is, kunnen de toestellen gemakkelijk worden terugvonden op de tast.

- Kiezen voor een matte wandafwerking is belangrijk om schittering (verblinding) te voorkomen. Maak geen gebruik van glanzende materialen!
- Zorg voor voldoende visuele materiaal- en kleurcontrasten.
  - Kleuren mogen niet verblindend of reflecterend zijn en worden met een correct contrast gebruikt. Voorbeeld: een klink wordt ofwel in een contrasterende kleur met de deur uitgevoerd, ofwel wordt rond de klink een zone geleverd in een contrasterende kleur.
- Zorg ook voor tactiele informatie zoals bv. bedieningsknoppen met reliëf of informatie met brailleschrift.
- Maak gebruik van geluidssignalen om informatie weer te geven (bel, verdiepingen in de lift ...) alsook auditieve informatie onder de vorm van gesproken woord waar dit nodig is.



*Contrasterende rand rond een verlichtingsschakelaar- naambord met braille - tactiele kaart met brailleaanduiding.*

*KI Woluwe, © Enter vzw*

- Personen met ASS hebben meestal nood aan een prikkelarme omgeving. Kleur en contrast werkt hier sterk op in.
  - Kies voor egale, weinig prikkelende kleuren voor de inrichting van de ruimten.
  - Personen met ASS hebben vooral moeite met glimmende materialen, drukke patronen, felle kleuren, donkere kleuren of spierwitte muren. Deze kunnen verwarrend werken en te sterk prikkelend zijn.
  - Contrasten door middel van kleur (felle of donkere kleuren) mogen, maar gebruik deze niet om volledige wanden of oppervlakken te vullen. Gebruik kleuren met een lichte intensiteit. Grijs en blauw hebben de voorkeur.
  - Gebruik niet te veel verschillende kleuren of materialen. Dit kan voor extra prikkels en stress zorgen.



*Ontspanningsruimte voor een leefgroep voor jongeren met ASS. Door het eenvoudig kleurgebruik werkt dit niet stresserend.*

*Kids, © Enter vzw*



## 2.2 Wayfinding

Wayfinding is de manier waarop we ons een weg banen door de bebouwde omgeving en alle aspecten die hierop een invloed (kunnen) hebben. Voorbeelden zijn de structuur van een gebouw, de informatie en de signalisatie en bewegwijzering die in en rond het gebouw aanwezig is. Een goede wayfinding voorkomt stress en het gevoel van ongemak bij de bezoeker. Zo ondersteunt ze altijd het vlot gebruik van de diensten, de activiteiten en handelingen die in een gebouw voorkomen.

### Structuur vanaf de start toevoegen

Wayfinding start al bij de eerste krijtlijnen die worden vastgelegd bij het ontwerp. Het heeft zowel betrekking op een logische opvolging van ruimten, een duidelijke structuur van het gebouw en de afwerkingselementen zoals materialen, kleur en signalisatie, akoestiek ...

Toevoegen van een basissignalisatie is altijd wenselijk. Het beperken van overbodige signalisatie is het streefdoel! Door tijdens het ontwerpen rekening te houden met de volgende aspecten, zal de behoefte aan (extra) signalisatie en bewegwijzering beperkt blijven:

- een logische structuur en vormgeving van een gebouw of gebouwensite;
- een goede routegeleiding binnen en buiten;
- een basissignalisatie, maar het beperken van extra bewegwijzering;
- aspecten van zintuiglijk comfort die ondersteunend werken zoals verlichting, contrasten en akoestiek.

### Logische structuur van het gebouw

Een logische opbouw van het ontwerp betekent een logische organisatie van de ruimten en routes.

#### *Groeperen van gelijkaardige functies (zonering)*

Ruimten in het gebouw groeperen naargelang hun functie, verhoogt de logica van een gebouw. Het zorgt er ook voor dat aspecten zoals vb een goede akoestiek eenvoudiger realiseerbaar worden.

- Hou rekening met de doelgroep. De jongste kinderen (bijvoorbeeld bij een basisschool met kleuter- en lager onderwijs) moeten snel bereikbare lokalen hebben (bv. op het gelijkvloers, route inkorten).
- Groepeer ondersteunende functies zoals personeelslokalen, administratie ... Scheid deze van de ruimten die door de anderen gebruikt worden.
- Groepeer functies die een verhoogde alertheid vragen en meer geluid produceren. Scheid deze van de groep functies die stilte of concentratie vragen
- Tussen ruimten met lage prikkeling (kamer of snoezelruimte) en ruimten met hoge prikkeling (leefruimte of buitenruimte) is er een overgangszone aanwezig. Zeker voor personen die zeer prikkelgevoelig zijn (gedragsstoornissen, ASS), is dit een belangrijk aandachtspunt. Het zorgt ervoor dat ze kunnen wennen aan de nieuwe situatie en de overgang makkelijker en rustiger verloopt.

#### *Logische routes*

Logische routes bevorderen de leesbaarheid van ruimten en het creëren van zichtlijnen. Deze ondersteunen de oriëntatie en het eenvoudig 'zien' waar je naar toe moet. Een lay-out, met zodanige zichtlijnen dat andere mensen en verkeer op tijd worden gezien, is belangrijk voor heel wat groepen zoals personen die doof of slechthorend zijn, personen met ASS, met cognitieve en emotionele- of gedragsstoornissen.

- Het principe van een orthogonaal assenstelsel vormt een goede basis voor een structuur met logische routes. Dit wil echter niet zeggen dat het uitzicht van het gebouw ook 'recht' of 'vierkant' is. Het gaat vooral over de opbouw en de interne organisatie van de ruimtes en routes.



- Gangen met rechte hoeken (haakse richtingsveranderingen) zijn vaak te verkiezen boven afgeronde. Dit geeft een duidelijker beeld van een richtingsverandering en is een betere hulp bij de oriëntatie. Er moeten vooral voldoende herkenningspunten zijn en er mag geen verwarring ontstaan om ruimten te lokaliseren. Een structuur op basis van een raster of op basis van een proportiesysteem kan voor sommigen een gevoel van kalmte en orde bevorderen.
- Maak routes logisch en herkenbaar door bijvoorbeeld centrale functies zoals een hal, speelplaats ... als ankerpunt te gebruiken.



*Alle wanden met een rode kleur geven een activiteit aan, dus die mogen de gasten volgen, de andere gaan op in de omgeving.*

*Mané vzw, © Enter vzw*

### **Verschillende vormen van informatie aandienen**

Informatie op de website, mondelinge informatie tijdens het maken van een afspraak, gebouwinformatie aan de onthaalbalie, visueel waarneembare bewegwijzering ... stuk voor stuk vergemakkelijken deze elementen de manier waarop wij door een gebouw navigeren.

Omdat niet iedereen gebruik kan maken van dezelfde zintuigen, wordt dezelfde informatie het best op verschillende manieren aangeboden:

- Personen met een auditieve beperking zijn aangewezen op visuele informatie. Het is daarom belangrijk om voldoende bewegwijzering, signalisatie- en informatieborden aan te brengen.
- Voor personen met een visuele beperking is een tactiele of auditieve aanvulling wenselijk. Auditieve elementen zijn aanvullend op de visuele informatie.
- Voor personen met een verstandelijke beperking is een eenvoudige en duidelijke informatieoverdracht essentieel. Personen die de taal niet machtig zijn en mensen die moeilijkheden hebben met lezen, zijn aangewezen op pictogrammen en symbolen.

Voorbeelden van combinaties zijn onder andere het gebruik van symbolen met tekstuele toevoeging, een omroepsysteem ondersteund door een visueel waarneembaar scherm, informatieborden gecombineerd met persoonlijke begeleiding of kleurcontrast tussen wanden en vloeren.

Let op, bewegwijzering en informatie bestaat niet alleen uit visuele elementen. Er is er ook nood aan tactiele of auditieve elementen. Vooral voor personen met een visuele of een auditieve beperking is deze ondersteuning nodig.



Toevoeging van braille aan een infopaneel.  
KI Woluwe, © Enter vzw



Een lichtflits die auditieve geluiden omzet in een visueel signaal zoals een bel, een alarm, een telefoonoproep ...  
Kids, © Enter vzw

### *Routegeleiding voor blinden en slechtzienden*

Naast de vormgeving, het garanderen van een goede breedte en een minimum aan obstakels op de routes is tactiele geleiding voor personen met een visuele beperking cruciaal. Uit ervaring weten we dat dit ook een meerwaarde betekent voor andere gebruikers.

- Routegeleiding kan op meerdere manieren gebeuren. Liefst wordt er zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de aanwezigheid van natuurlijke elementen zoals bijvoorbeeld boordjes en randjes en de structuur van de omgeving of gebouwen. De aanwezigheid van dergelijke elementen zorgt ervoor dat mensen de ruimte vrij intuïtief lezen.
- Zijn er niet voldoende of te weinig natuurlijke elementen aanwezig, dan moet de route met kunstmatige elementen aangegeven zijn. Dit principe wordt voornamelijk toegepast in de openbare ruimte, maar kan ook doorgetrokken worden tot de toegang van grotere publieke gebouwen zoals welzijns- en gezondheidsvoorzieningen. In de meeste gevallen worden deze voorzien ter hoogte van de aansluiting met het openbaar domein of kort bij de toegang.

## **2.2.1 Bewegwijzering- en informatieborden**

De signalisatie en informatie in een gebouw geeft bezoekers of bewoners alle informatie die nodig is om hun weg te vinden naar de locatie die ze willen bereiken (visueel, intuïtief, communicatie ...). Het zorgt ervoor dat we het gebouw, de ruimte, de dienstverlening ... beter kunnen lezen, begrijpen en gebruiken

Bij voorkeur gebeurt dit op een ongedwongen en intuïtieve wijze, zonder dat we stilstaan bij de vraag hoe we borden, pijlen en andere informatie moeten interpreteren. Dit geldt niet alleen voor personen met een beperking!

Een consequent gebruik en een uniforme uitvoering is een belangrijke basis. Dit betekent bijvoorbeeld eenzelfde systeem van borden, eenzelfde kleurgebruik voor dezelfde ruimten of diensten, eenzelfde lettertype ... zo vermijd je onduidelijkheden door de uitvoering.

### **Basisprincipes voor bewegwijzering- en informatieborden**

Bewegwijzering (de weg aanduiden) leidt de bezoeker doorheen het gebouw om de aanwezige functies te kunnen terugvinden (wayfinding). Het zijn aanduidingen in termen van verdiepingen, ligging van diensten of afdelingen, de weg naar grote functies zoals de parkeervoorziening of de toegang tot het gebouw.

Een aantal eenvoudige basisprincipes zorgen ervoor dat de bewegwijzering in en rond een gebouw structureel aanwezig zijn:

- Altijd voldoen aan 4 basiselementen:
  - Zichtbaar, leesbaar, begrijpbaar en geloofwaardig zijn de vier ankerpunten die bewegwijzering doen slagen.
- Altijd en overal aanwezig:
  - Hoe gestructureerd en leesbaar een gebouw of buitenruimte ook kan zijn op gebied van vormgeving, bewegwijzering is altijd noodzakelijk. Hoe leesbaarder de ruimte, hoe minder bewegwijzering nog nodig is. Het toevoegen van basissignalisatie is dus wenselijk, maar het beperken is een streefdoel.
- Werkt in 2 richtingen:
  - Een belangrijk gegeven dat vaak uit het oog wordt verloren, is dat bewegwijzering in 2 richtingen moet werken: zowel de weg ernaartoe, maar ook de weg terug moet je kunnen vinden. Zeker in gebouwen waar men niet altijd op dezelfde plek buiten komt als men binnen is gegaan.
  - Door de psychologische impact van heel wat situaties, kan het cognitief vermogen om een bekende ruimte te begrijpen in het gedrang komen. Dit zorgt ervoor dat zelfs vertrouwde omgeving onleesbaar wordt, ook al ben je er net door gewandeld.
- Altijd zichtbaar (visueel traceerbaar) vanaf de looproute:
  - Terwijl we ons verplaatsen door het gebouw moeten we zicht hebben op de informatie die ter beschikking staat. Bewegwijzering moet dus altijd binnen het gezichtsveld vallen. De plaats van bevestiging is dus niet onbelangrijk (wand, plafond ...).
  - De route die we volgen en de structuur van het gebouw (T-kruising, bochten, rechte gangen ...) is bepalend. Belangrijk is echter dat over het volledige gebouw uniformiteit aanwezig is. Hang signalisatie bijvoorbeeld altijd aan het plafond, altijd op een wand ...
- Beslissingspunten altijd ondersteunen:
  - Bewegwijzering zorgt ervoor dat onduidelijke structuren, routes of gangen geen knelpunt meer vormen. Plaats ze daarom minstens op elk beslissingspunt en ter hoogte van elke richtingsverandering.
  - Door een gebouw vanuit verschillende perspectieven of routes te doorlopen, kan je eenvoudig de verschillende verkeersassen en bijhorende knelpunten detecteren. Daar waar het moeilijk was de route eenvoudig verder te zetten is signalisatie dus noodzakelijk.

### Bewegwijzering

deze borden geven altijd slechts een beperkte vorm van informatie weer zoals bijvoorbeeld de naam van een afdeling of een ruimte. Het geeft ook altijd de richting van de bestemming aan.



Mané vzw, © Enter vzw

### Informatie (borden, panelen, schermen)

deze borden hebben een meer uitgebreide inhoud dan de bewegwijzering zoals bijvoorbeeld een omschrijving van een dienst, een overzicht van het ziekenhuis of een overzicht van het aanbod workshops die men kan volgen. Ze vatten samen wat er in het gebouw of in een bepaalde ruimte te vinden is.



Mané vzw, © Enter vzw

### De plaats van de borden en pijlen

Vloeren en wanden worden afgewerkt in heel wat verschillende kleuren en materialen. Gangen en sassen krijgen een aangename aankleding door bijvoorbeeld het ophangen van kunstwerken of informatieve affiches. Als hier bovenop nog her en der bewegwijzeringborden geplaatst zijn, kan de situatie zeer onduidelijk worden.

Het contrast van de borden (in zijn geheel) met de omgeving zorgt ervoor dat we ze herkennen.

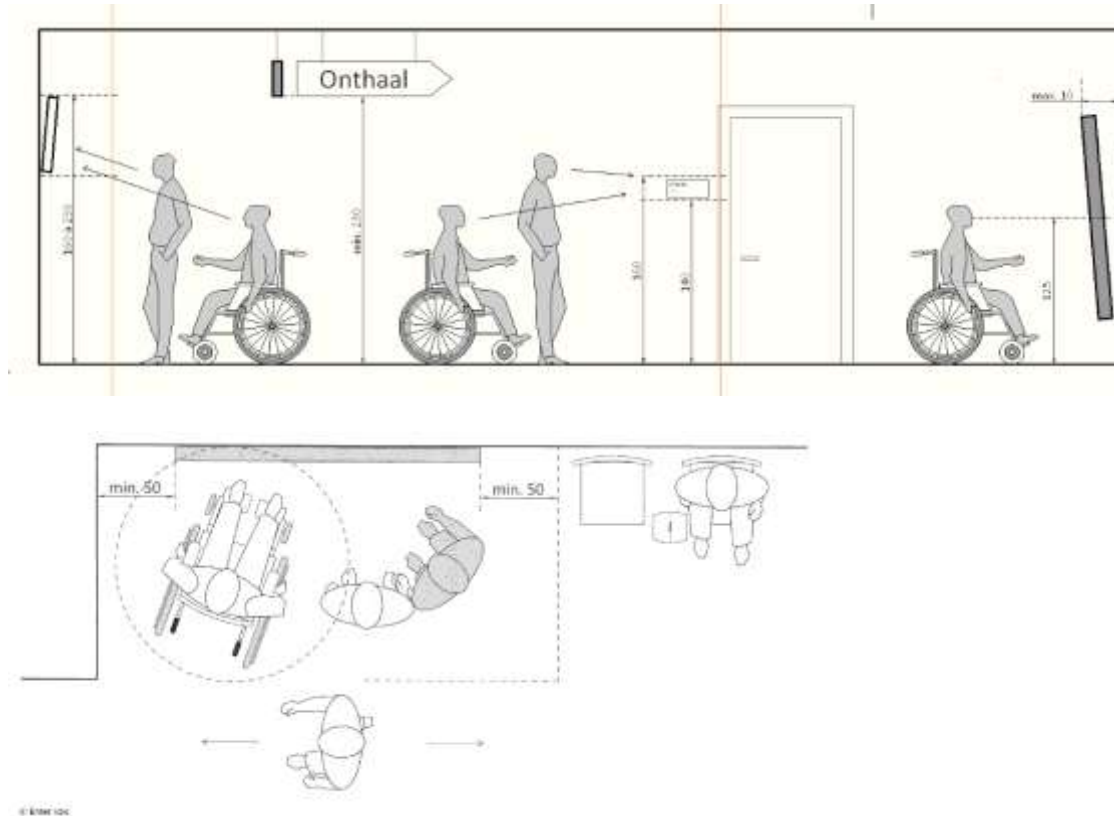
Aandachtspunten voor duidelijk zichtbare bewegwijzering zijn onder andere:

- gebruik altijd eenzelfde principe zoals bijvoorbeeld altijd aan de wand of opgehangen aan het plafond.
- vermijd overhangend groen;
- vermijd foutief geplaatste verlichtingsarmaturen;
- vermijd tijdelijke objecten langs de route die het zicht versperren;
-  Personen met een visuele beperking maken gebruik van de wand om zich te verplaatsen. Wanneer een wandelement in de hoogte verder uit de wand steekt ontstaat het gevaar dat men het niet kan detecteren en er tegenaan loopt.

Plaats informatieborden en bewegwijzering altijd binnen het gezichtsveld, dus vlot traceerbaar. Een algemene aanbeveling voor de plaatsingshoogte van bewegwijzering is:

- Bewegwijzering:
  - Borden op kleine leesafstand (bijvoorbeeld bij het uitstappen uit de lift, naambordjes ter hoogte van een deur): hoogte tussen 140 cm en 160 cm ten opzichte van de vloer.
  - Borden op grote leesafstand (bijvoorbeeld in een lange rechte gang): onderzijde op min. 230 cm hoogte ten opzichte van de vloer.
- Informatieborden:
  - Korte leesafstand (bijvoorbeeld een naambordje aan een lokaal) of voor middelgrote borden op een kleine leesafstand: tussen 140 cm en 160 cm ten opzichte van de vloer.
  - Grotere panelen: Middelpunt op circa 125 cm. Indien de onderzijde van het informatiebord te laag is om nog vlot leesbaar te zijn vanuit staande positie, hang het bord dan hoger onder een hoek van 10°.
  - Grote informatieborden die licht gekantelde aan de wand bevestigd zijn mogen maximum 10 cm ten opzichte van de wand uitsteken om te vermijden dat ze een obstakel vormen.

- Informatieborden zijn gemakkelijk bereikbaar.
  - Ze sluiten aan op een looproute maar hebben een eigen gebruiksruimte om halt te kunnen houden en te manoeuvreren, een vrije draairuimte (Ø min. 150 cm).
  - Er is voldoende vrije ruimte voor het bord, zodat stilstaande personen bij het lezen van de informatie de looproute niet hinderen.



### Informatieverstrekking

In wachtruimten of zones worden digitale schermen en brochurerekken gebruikt om de bezoekers te informeren over heel wat thema's en activiteiten. Ook deze moeten door iedereen te bereiken en te begrijpen zijn.

#### *Brochurerek of informatiepaneel*

Probeer ervoor te zorgen dat folderhouders zo 'universeel toegankelijk' mogelijk bruikbaar zijn. Elke gebruiker zou dezelfde informatie of producten op een evenwaardige manier moeten kunnen bekijken of vastnemen. Een paar praktische tips hiervoor zijn:

- Bied de informatie (schappen, rekjes, brochurepaneel ...) aan tussen een hoogte van 40 tot 140 cm ten opzichte van het vloeroppas.
- Bied dezelfde informatie, objecten of producten aan op verschillende bedieningshoogten (verticaal, op meerdere niveaus).
- Zorg ervoor dat de rekken, kasten en laden op verschillende niveaus aanwezig zijn en dat ze minstens beperkt onderrijdbaar zijn.
- Zorg ervoor dat ter hoogte van de brochurerekken voldoende ruimte is om ernaartoe te gaan en er even halt te houden.

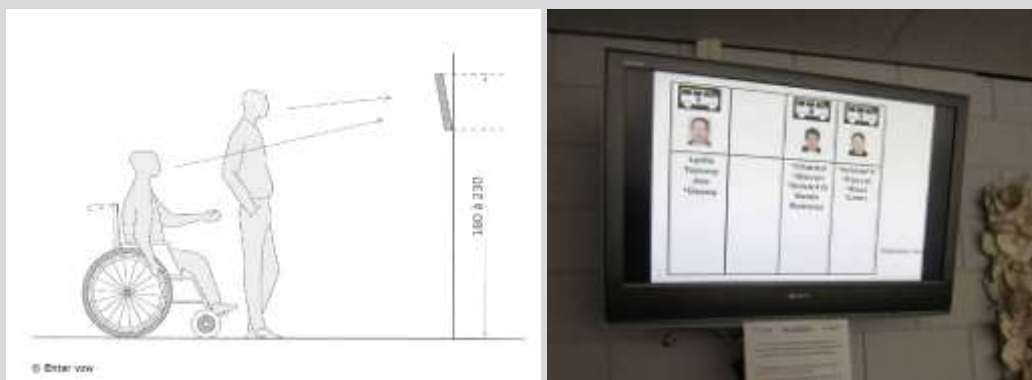


### Digitale beeldschermen

Digitale beeldschermen zijn een gemakkelijke manier om informatie te delen en boodschappen door te geven. Ze zijn moeilijk toegankelijk te maken voor iedereen. Een paar praktische tips hiervoor zijn:

- Plaats de beeldschermen binnen de zichtlijnen van de bezoekers.
- Zorg ervoor dat de inhoud van de schermen contrastrijk is en met een goede lettergrootte is opgemaakt.
- Plaats niet teveel inhoud op 1 beeld.
- Zorg ervoor dat, als er meerdere beelden na elkaar getoond worden, deze niet te snel na elkaar volgen.

Plaats het scherm op een hoogte van 160 tot 230 cm ten opzichte van de vloerpas. Is er een korte afstand om de inhoud van het scherm te lezen en moet je niet over andere personen heen kijken, plaats het dan op max. 180 cm ten opzichte van de vloerpas.



Mané vzw, © Enter vzw

### Contrasten en kleurgebruik

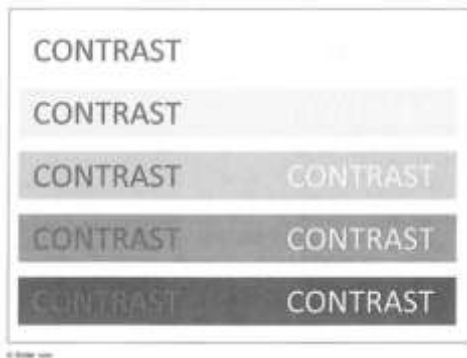
Contrasten en de juiste kleurkeuze ondersteunen de leesbaarheid. Het (kleur)contrast heeft zelfs een grotere invloed op de leesbaarheid dan de verlichting. [Kleur en contrastwerking >>](#)

- Gebruik contrasterende, maar geen reflecterende of felle kleuren en beperk het aantal verschillende kleuren. Primaire en secundaire kleuren (rood, blauw, groen, geel ...) zijn 'zuivere' kleuren en beter waarneembaar dan gemengde kleuren. Vermijd ook kleurcombinaties met te weinig contrast zoals bijvoorbeeld:
  - rood/groen: veel personen kunnen deze kleuren niet onderscheiden;
  - zuiver zwart/wit: dit kan een verblindende werking hebben, afhankelijk van bijvoorbeeld de lichtinval.
- Gebruik donkere letters/figuren op een lichte achtergrond of lichte letters op donkere achtergrond. Om na te gaan of er voldoende contrast is tussen twee kleuren, kan je de



kleuren omzetten naar grijswaarden of een zwart – witkopie maken. Als de tekst of het beeld dan nog voldoende leesbaar is, zijn de gekozen kleuren voldoende contrasterend.

- Vermijd transparante en oneffen achtergronden. Zij zorgen voor verwarring in het beeld. Omdat de letters niet duidelijk te onderscheiden zijn van de achtergrond, is de boodschap minder vlot leesbaar.
- Er moet een duidelijk contrast zijn tussen de letters en/of het bord en de omgeving. Is dit niet mogelijk, geef dan het bord en/of de letters een dunne contrasterende omranding.
  - Voor het ondervangen van bepaalde visuele beperkingen zoals bijvoorbeeld kleurenblindheid, is het aangewezen om figuren en letters in kleur een zwarte omranding te geven.



### Gebruik van letters en cijfers

Ook de vormgeving van tekstuele gegevens zoals letters en cijfers is van belang voor een goede leesbaarheid.

- Gebruik slechts één, maximaal twee verschillende lettertypes. Gebruik altijd een duidelijk leesbaar, schreefloos lettertype. Voorbeelden hiervan zijn onder andere 'Verdana' of 'Arial'. Deze lettertypen hebben geen dwarse streepjes aan de uiteindes van de letters (bijvoorbeeld Times New Roman).
- Vermijd cursief geplaatste letters en woorden. Plaats woorden of zinnen in het vet om ze te doen opvallen.
- Vermijd teksten met alleen hoofdletters. Gebruik hoofdletters aan het begin van een zin en verder kleine letters.
- Gebruik een voldoende grote interlinie en zorg ervoor dat tekstdelen niet over de volledige breedte uitgelijnd worden. Door de uitlijning vervormen de spaties tussen de woorden, waardoor je een onregelmatig en daardoor moeilijk leesbaar tekstbeeld krijgt.

Uitlijning over de volledige breedte:

Het is onze wens dat u zich bij ons thuis voelt en dat u snel gezond bent. We helpen graag om uw verblijf aangenaam te maken. Artsen en medewerkers staan altijd voor u klaar voor inlichtingen of vragen. Aarzel dus niet om hen aan te spreken.

Uitlijning aan de linker zijde:

Het is onze wens dat u zich bij ons thuis voelt en dat u snel gezond bent. We helpen graag om uw verblijf aangenaam te maken. Artsen en medewerkers staan altijd voor u klaar voor inlichtingen of vragen. Aarzel dus niet om hen aan te spreken.



- Gebruik de juiste lettergrootte. Deze is afhankelijk van de leesafstand. De hoogte van letters is minimaal 1/100 van de leesafstand. Voor belangrijke informatie (zoals de diensten van een afdeling) bedraagt de hoogte van letters minimaal 1/25 van de leesafstand.
- Voor bewegwijzering is de minimale grootte van de letters 50 mm. Op beeldschermen mogen letters niet kleiner zijn dan 3 mm. Een richtlijn hiervoor is een minimale lettergrootte van 18 punten.

Maak gebruik van niet blinkende materialen als basis voor de borden. Op deze manier vermijd je hinderlijke schitteringen, verblinding of reflectie. Let op met informatie die achter een glazen wand is geplaatst, bijvoorbeeld een informatiebordje achter een beglaasd deel van de deur. Hierbij is de belichting cruciaal.

- Om hinderlijke schitteringen te vermijden, is het belangrijk dat er geen rechtstreeks licht op het glas valt.
- Een mogelijke oplossing is om de ramen te voorzien van een tint of een vorm van zonnewering.
- Let op met kunstmatige verlichting: deze kan extra reflectie op het glas veroorzaken. Ook dient de afstand tussen het glas en de eigenlijke informatie zo klein mogelijk te zijn.

### **Pictogrammen, logo's, tekens en symbolen**

Het gebruik van een combinatie tussen tekst en pictogrammen, symbolen ... heeft een positieve invloed op de begrijpbaarheid van gegevens.

- Alle lokalen worden aangegeven met een combinatie symbool en (typerend) kleur, kleur alleen is niet voldoende als herkenningspunt.
- Gebruik zoveel mogelijk gestandaardiseerde of internationaal goedgekeurde pictogrammen (ISO 7001).
  - Als dit niet mogelijk is, maak dan gebruik van eenvoudige tekens en symbolen.
  - Als een pictogram tekst vervangt, moet de lezer zich op eenvoudige wijze een beeld kunnen vormen van wat bedoeld wordt.
  - Gebruik alleen pictogrammen die een zelfstandig begrip weergeven (geen combinatie van begrippen).



*Signalisatie van een leefruimte (3)  
St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Signalisatie van het sanitair met herkenbare  
pictogrammen.  
St. Gerardus, © Enter vzw*

## 2.3. Bereikbaarheid

We staan er te weinig bij stil dat dit aspect ‘de bereikbaarheid van een gebouw’ de basis vormt van ons bezoek of verblijf en voor velen al vanaf de start een bron van frustratie is omdat het voor heel wat personen bij aankomst bijvoorbeeld niet duidelijk is waar de parkeerplaatsen zich bevinden of waar de toegangsdeur is.

Het thema bereikbaarheid omvat verschillende aspecten die niet voor elk project eenvoudig oplosbaar zijn. Bereikbaarheid omvat als thema het geheel of de samenhang van de elementen die de link leggen tussen het openbaar domein en de toegang tot de voorziening.

De hoofdvraag is altijd ‘hoe geraak ik van thuis, school... tot aan de deur van de voorziening ... en terug’?

Op het eigen terrein omvat ‘de bereikbaarheid’ aspecten zoals het parkeren, de organisatie van de toegangspaden, eventueel het gebruik van de bedieningselementen zoals een slagboom of een betaalautomaat, het aan- of afwezig zijn van een voorrijdmogelijkheid... tot het al dan niet aanwezig zijn van een halte voor het openbaar vervoer.

### Duidelijke structuur en bruikbaarheid

Een goed doordacht ontwerp voor de buitenaanleg: hoe is de voorziening bereikbaar met de wagen, fiets of het openbaar vervoer, waar is de parking... blijkt bij iedereen een prioritair punt.

- Werk een mobiliteitsconcept uit: waar komt iedereen toe, gaat die weg, leveringen, parkeren voor ambulance, busjes... >
- Vooral de (hoofd)toegang tot het gebouw speelt hier een belangrijke rol in als knooppunt tussen buiten en binnen.

[Aankomst in het gebouw >>](#)

Omdat de bezoeker of bewoners zich op verschillende manieren verplaatsen, te voet, met de wagen, met de fiets en het openbaar vervoer, moet je alle mogelijke verkeersstromen checken op hun bruikbaarheid. Voor het bereiken van een goede bereikbaarheid is elk onderdeel:

- bruikbaar (maatvoering en detail);
- leesbaar vormgegeven, het geeft structuur aan het gebouw en de omgeving;
- fungerend als oriëntatiepunt (makkelijk herkenbaar)

Niet alle toegangspaden of wegen zijn altijd gescheiden (voetgangers en wagenverkeer). Ook niet iedereen kan zich even snel verplaatsen of heeft eenzelfde reactievermogen. Er moet daarom oog zijn voor het aspect veiligheid:

- Verhoogde aandacht ter hoogte van een zone met gemengde gebruik.
- Garandeer veilige loopzones voor voetgangers.
- Zorg tussen geparkeerde wagens voor een veilige voetgangerszones en doorgangen.

### De toegang of de toegangsdeur is zichtbaar bij aankomst

Visueel zien waar we naartoe moeten, waar we binnen kunnen blijkt een belangrijke basis.

Is de toegangsdeur tot de voorziening rechtstreeks op de stoep gelegen, dan is bereikbaarheid vaak maar een minimaal thema.

- Signalisatie of (her)kenbaar maken van de deur is extra belangrijk.
- Meer dan voor andere gebouwen vormen het openbaar vervoer en de parkeervoorzieningen op het openbaar domein dan een pijler voor de bereikbaarheid.

Ligt het gebouw niet aan de grens of kort bij het openbaar domein, zorg er dan voor dat de weg gemakkelijk te vinden is.

- Een rechte en logische route, van op het openbaar domein naar de toegang(sdeur) is een ankerpunt!
- De bezoeker zal gebruik maken van de toegangspaden om zijn weg verder te zetten.  
[Toegangspaden \(buitenruimte\) >>](#)
- Een obstakelvrije route naar de toegang van het gebouw zorgt ervoor dat toegangspaden, deuren, treden en trappen die deel uitmaken van de route vlot bruikbaar zijn.
- De aanwezigheid van een voorrijdmogelijkheid is voor veel doelgroepen een basisvoorwaarde. [Parkeervoorzieningen >>](#)

#### Een voorbeeld van hoe blinden navigeren als ze met de bus aankomen aan KI Woluwe

- Aan de op- en afstap van de bus zijn er verende tegels (rubbertegels hebben de voorkeur)
- De stoeprand wordt gebruikt als natuurlijke gidslijn die de richting naar de toegang aangeeft. Dit kan ook een boord of een andere rand zijn. Het hoogteverschil is traceerbaar en volgbaar.
- Het verkeerslicht en de rateltikker van het zebrapad is de referentie om over te steken.
- Het toegangspad tot de voorziening ligt recht op recht met het zebrapad.
- Aan de overzijde van de straat is de rand van de groenvoorziening de geleiding naar de toegangsdeur.
- Aan de inkomdeur maken ze gebruik van de deurgreep als herkenningspunt: 'Je bent er'



KI Woluwe, © Enter vzw

#### Omgevingsaanleg

Een volledig drempelloze omgeving op alle gebieden stelt iedereen als belangrijk punt voorop. Tips bij de uitvoering:

- Bekijk alle toegangswegen en organiseer ze op een logische plaats.
- In deze zone zijn er vaak veel overgangen tussen verschillende bestratingsmaterialen, vang ze correct op.
- Buitenverlichting is belangrijk voor slechtzienden maar ook voor rolstoelgebruikers en personeel, kortom voor iedereen. Dit is niet alleen voor het zicht, maar ook voor het veiligheidsgevoel belangrijk.
- Geleiding doorheen de buitenruimte van op het openbaar domein naar de toegang is essentieel voor blinden en slechtzienden, maar ook voor heel wat anderen. Dit kan eenvoudig in de aanleg verwerkt worden, vb een witte streep in de klinkers, randen aan groenpartijen...
- Bij aankomst is signalisatie van essentieel belang om de bezoeker goed te leiden. Het draagt ook bij om de toegangswegen goed te organiseren. Ook voor voorzieningen met een korte toegangsweg en kleinere parkeervoorzieningen is dit een belangrijk aandachtspunt:

[Wayfinding >>](#)

- Gebruik een eenvoudige vorm van signalisatie
- Maak gebruik van pictogrammen in de signalisatie!

- De structuur van de routes is de basis voor het aanbrengen van bewegwijzering. Plaats ze op moeilijke (beslissings)punten zodat een gebruiker zich altijd kan blijven oriënteren.

## 2.2.2 Toegangspaden

Toegangspaden zijn het geheel van circulatieroutes gelegen in een buitenomgeving. Ze verbinden de toegang(en) tot het gebouw met de aanleunende functies of omgekeerd.

Eenvoudige voorbeelden hiervan zijn de verbinding tussen de parkeervoorzieningen en/ of de verbinding tussen het openbaar domein (de stoep) en de toegang tot het gebouw. Daarnaast vallen ook alle andere buitenpaden gelegen op het terrein, die bijvoorbeeld binnen- met buitenruimten verbinden, hieronder.

In principe maken deze routes deel uit van het geheel van circulatieroutes rond en in het gebouw en zijn ze op gebied van maatvoering vergelijkbaar met elke andere route zoals vb een gang in het gebouw. Door de specifieke buitensituatie vragen ze echter een aantal andere aandachtspunten.

### Ontwerpaanbevelingen toegangspaden

- Ze volgen een logische weg;
- Ze hebben een duidelijke structuur;
- Ze zijn het best zo kort mogelijk;
- Ze zijn drempel- en obstakelloos;
- De richtingsveranderingen en niveauverschillen zijn correct opgevangen. Vermijd conceptueel zoveel mogelijk trappen.
- Zeker in buitenomgevingen maken toegangspaden een belangrijk onderdeel uit van de routegeleiding voor blinden en slechtzienden. Een persoon met een visuele beperking moet in eerste instantie eenvoudig geleid worden door de omgeving, pas dan zou hij/zij een beroep moeten doen op kunstmatig aangebrachte geleiding.

[Wayfinding >>](#)

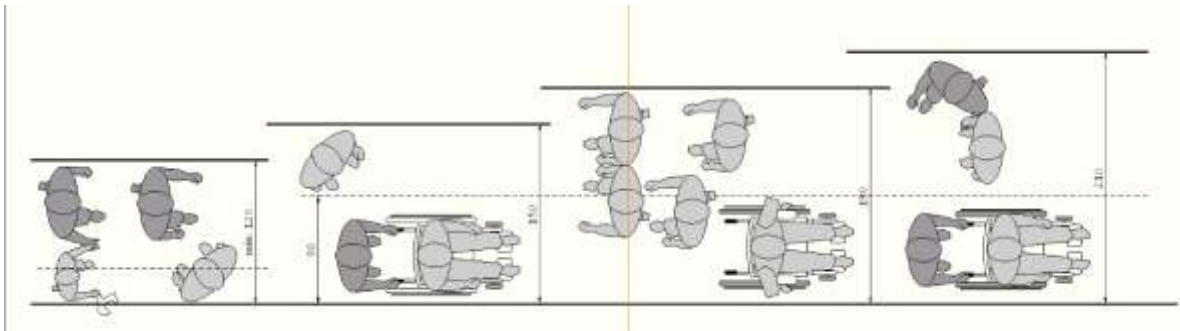
Dit zorgt ervoor dat onnodig lange loopafstanden vermeden worden en dat routes duidelijk zichtbaar worden. Ook het behoud van het overzicht, zien waar je naartoe moet en het intuïtief gebruik van de paden maakt inherent deel uit van de principes van een logische route.

### Maatvoering

Zorg op de toegangspaden voor een voldoende vrije doorgangshoogte van min. 230 cm. Zo vormen obstakels in de hoogte geen knelpunt voor grotere personen. Zeker op plaatsen waar er luifels aanwezig zijn, bewegwijzeringborden hangen, bomen aanwezig zijn met laaghangende takken of bij verlaagde onderdoorgangen is dit een aandachtspunt.

Afhankelijk van de locatie en het gebruik kan je in de maatvoering van toegangspaden een onderscheid maken in de noodzakelijke breedte.

- Primaire paden zijn voldoende breed zodat het kruisen van 2 personen in tegenovergestelde richting mogelijk is. Zorg voor een vrije breedte van min. 150 cm.
- Secundaire paden met een minder frequent gebruik, bijvoorbeeld in een binnengebied, of een voortuin, hebben een breedte van min. 120 cm. Let wel, dubbele passage is hierbij niet meer mogelijk. Er zal minstens 1 persoon moeten halt houden en zich schuin plaatsen om de andere te laten passeren.

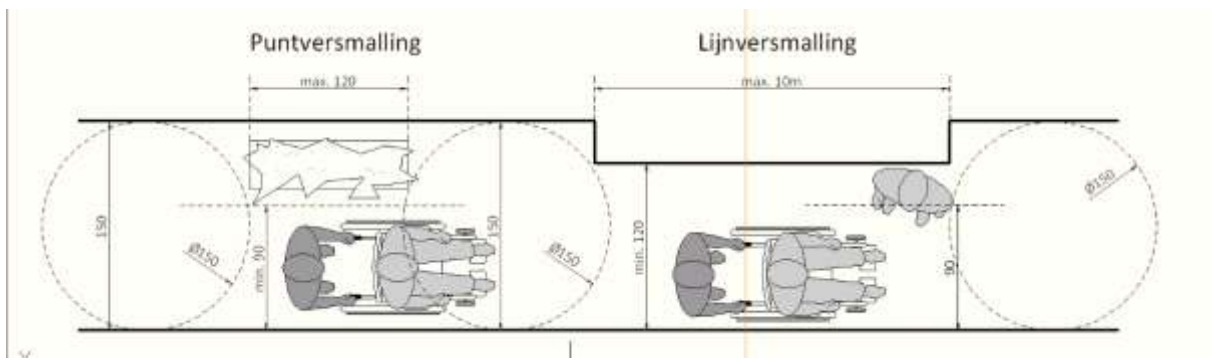


### Versmallingen op een route

Afhankelijk van de lengte, de afstand in de looprichting, waarover ze voorkomen moet een minimale vrije doorgangsbreedte gegarandeerd worden:

- Puntversmalling: versmallingen over een lengte tot max. 120 cm: min. 90 cm vrije doorgangsbreedte.
- Lijnversmalling: versmallingen over een lengte groter dan 120 cm: min. 120 cm vrije doorgangsbreedte. Let wel, de versmalling mag max. 10 m lang zijn.
- Na elke versmalling, is er draaimogelijkheid met een diameter van 150 cm, zodat wie wil gemakkelijk rechtsomkeer kan maken.

Let wel, in bepaalde situaties zal de minimale doorgang van 90 cm te beperkt zijn om te gebruiken. Denk maar aan een ouder met een kind aan de hand, bij het dragen van een autostoeltje voor baby's of iemand die ingehaakt in de arm meeloopt. Op dat moment is een breedte van 120 cm altijd de minimale doorgangsbreedte!



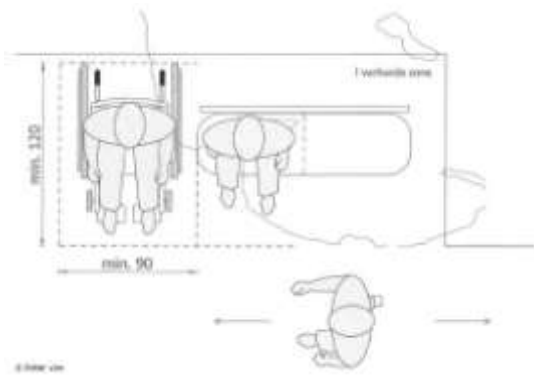
### Dwarshellingen

- Voor de afwatering is in buitenruimten een dwarshelling van het looppad van max. 2% toegelaten. Dit is de stijging van de route dwars op de looprichting. Dit lage percentage zorgt voor een goede afwatering en beperkt het schuin afhellen van de route. Voor personen met evenwichtstoornissen blijft het haalbaar om recht te lopen en ook wie zich met een hulpmiddel met wielen verplaatst kan de rijrichting gemakkelijker houden.

### Rustpunten

Op toegangspaden met een langere afstand, plaats je een rustpunt. Op deze manier is het voor mensen met een beperkt uithoudingsvermogen mogelijk de weg op te delen en even halt te houden.

- Een rustpunt bestaat altijd uit een zitbank die plaats geeft aan min. 2 personen.
- Naast de zitbank is een vrije ruimte voor het plaatsen van een kinderwagen of het plaatsnemen van een rolstoelgebruiker.



*Rustpunten op een route, buiten de circulatiezone gelegen*

*Kids, ©Enter vzw*



*Rustpunten op een route, buiten de circulatiezone gelegen*

*Openbaar domein Woluwe, ©Enter vzw*

### Drempelloos en obstakelvrij

De kleinste onzuiverheden op vloerniveau, zoals drempeltjes of putjes en slecht onderhouden klinkers of randen, kunnen een knelpunt vormen. Zeker oudere personen en jonge kinderen ervaren deze kleinste obstakels als grote hindernissen.

- Kleine drempels zijn beperkt tot max. 2 cm. De vormgeving is afgerond of afgeschuind (30°).
- De loopzone contrasteert met de omgeving en is duidelijk afgebakend door bijvoorbeeld een rand, een groenzone of een verschillend materiaalgebruik.
  - Contrasterend betekent niet per definitie een andere kleur. Je kan dit ook bereiken door het gebruik van verschillende materiaaltoepassingen of textuur, een andere vormgeving of door de structurele opbouw.
- Beperk niveauverschillen en oneffenheden en geef specifieke aandacht voor:
  - het kruisen van verschillende routes: vermijd bruuske overgangen en grote drempels in de ondergrond;
  - aansluiting van verschillende materialen voor de ondergrond: heb aandacht voor de vlakheid bij het gebruik van modulaire materialen zoals klinkers of dallen. Plaats roosters en mazen correct en kies de juiste dimensie;
  - Inrichtingselementen (vuilnisbakken, zitbanken) staan buiten de loopzone en zijn uitgelijnd aan één zijde van het toegangspad. Zo blijft de andere zijde van de route obstakelvrij en continu te volgen als natuurlijke geleiding.

### Materiaalkeuzes ondergrond

Een goede ondergrond is altijd stabiel en rolstoelvast. Zo zakken de wielen van een rolstoel niet weg, blijft een wandelstok niet vastzitten of blijven de wielen van een kinderwagen niet hangen.

Aandachtspunten hiervoor zijn:

- vlakheid van de route: dit betekent zonder oneffenheden of niveauverschillen.



- een slipvrije ondergrond: dit is niet alleen voor valgevaar bij vorst, maar ook vooral in natte weersomstandigheden van belang;
- een aaneengesloten loopoppervlak: dit zorgt ervoor dat de paden met verschillende dimensies en uitvoeringen vlot aansluiten op elkaar;
- mogelijke materiaalkeuzes: asfalt, slipvrije tegels, betonklinkers, een kleischelpenpad of een slipvrije houten vloerbedekking komen hier voor in aanmerking. Kasseien, grastegels, verzakte bestrating ... zijn geen optie.



*Goed aaneensluitend toegangspad in klinkers.  
Maria ter Engelen, ©Enter vzw*

#### *Roosters en sleuven*

Roosteropeningen en sleuven kunnen een obstakel vormen, vooral voor personen met een visuele beperking. Vermijden is de boodschap. Zijn ze er toch, zorg dan voor een goede uitvoering:

- ze zijn altijd dwars op de looprichting geplaatst of aan de randen;
- de opening is niet breder dan max. 2 cm, voor mazen max. 2 x 2 cm.



*Rooster langs en dwars op de circulatierichting. Langs het rooster is routegeleiding aangelegd naar de toegangsdeur.  
KI Woluwe, ©Enter vzw*



*Rooster dwars op de circulatierichting. Groenaanplanting vormt een natuurlijke vorm van geleiding.  
St. Lodewijk, ©Enter vzw*

#### *Niveaunderschillen op de route*

Hoewel de algemene principes voor buiten- en binnenruimten gelijk lopen, zijn de oplossingen conceptueel anders. In buitenruimten gebruik je altijd een oplossing die een continu gebruik garandeert en weinig onderhoud vragen. Liftsystemen zijn daarom geen goede oplossing.

Niveaunderschillen groter dan 2 cm zijn geen kleine drempels meer en moeten op een correcte wijze opgelost worden:

- van 2 tot 18 cm kan alleen een helling volstaan (1 trede overbruggen).
- vanaf 18 cm een combinatie tussen trap en helling organiseren.
  - Gebruik in buitenomgeving antislip en vorstvrije materialen.



### Hellingen in buitenomgevingen

Trap en helling zijn zo evenwaardig mogelijk op de route aanwezig, zodat er geen omwegen moeten worden gemaakt.

- Hellingen zijn zoveel als mogelijk opgenomen in de omgeving.
- Gebruik hellingen om max. 100 cm hoogteverschil te overbruggen. Hoger worden ze moeilijk bruikbaar, vragen ze veel energie en nemen ze veel plaats in.
- Vrije doorgangsbreedte:
  - min. 120 cm breed tussen de leuningen.
  - De breedte is aanwezig over de volledige helling.
  - Een helling die gebruikt wordt om een beperkte hoogte te overbruggen (max. 18 cm, zonder bijkomende trap of liftsysteem) is het best even breed als het toegangspad waarop het aansluit.
- Voor en na elke helling is een vrije en vlakke draairuimte aanwezig met een diameter van 150 cm. Deze is nodig om vlot te kunnen manoeuvreren (van richting veranderen, mensen te kruisen...).



*Terrein met toegangspaden met lichte hellingspercentages.*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Een combinatie helling en trap geïntegreerd in de omgevingsaanleg: kleine helling naar de trap, het pad loopt in helling verder rond de haag naar de toegangsdeur.*

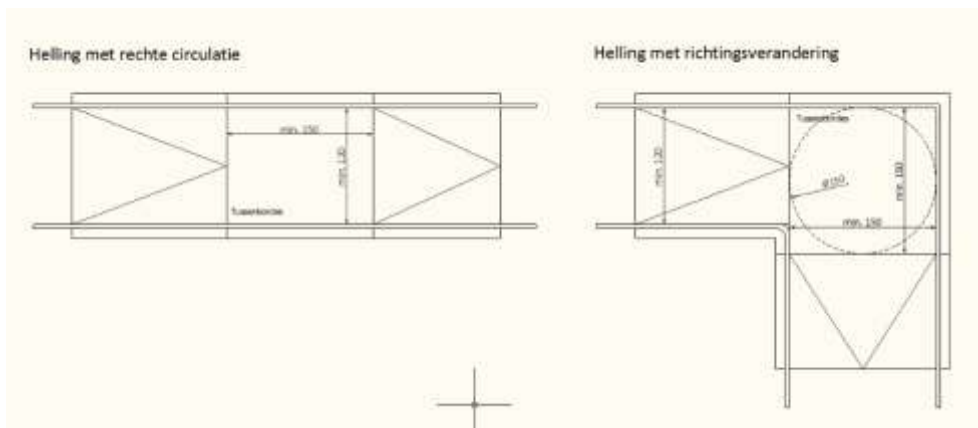
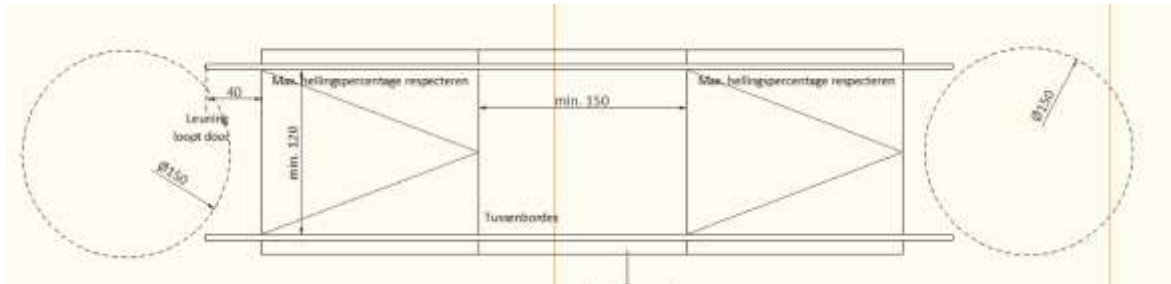
*Maria ter Engelen, © Enter vzw*

### Langshelling

De langshelling is de stijging van de route in de looprichting.

- Hoe lager het hellingspercentage blijft, hoe beter voor iedereen.
- Gebruik een hellingspercentage onder 4%.
  - Paden met een laag hellingspercentage ervaren de meeste gebruikers niet als een knelpunt. Het is pas als er over een kortere afstand een groter niveauverschil overbrugd wordt, dat het nemen van een helling veel inspanningen vraagt.
  - Respecteer anders de volgende hellingspercentages:
    - tot 10 cm hoogteverschil: maximaal 10%, maximale lengte helling: 1 m;
    - 10 tot 25 cm hoogteverschil: maximaal 8,3%, maximale lengte helling: 3 m;
    - 25 tot 50 cm hoogteverschil: maximaal 6,25%, maximale lengte helling: 8 m;
    - meer dan 50 cm hoogteverschil: maximaal 5%, maximale lengte helling: 10 m.
- Let op, de uitvoering van een helling die bestaat uit verschillende delen met elk een verschillend hellingspercentage kan, maar is niet zo een goede oplossing.
  - Het best kies je ervoor om één niveau (van begin tot einde helling) te overbruggen met één percentage, indien nodig onderbroken door één of meerdere tussenbordessen. Dit zorgt ervoor dat diegene die de helling neemt de inspanning makkelijker kan inschatten en de helling haalbaar blijft.
  - Om haa vanaf een niveauverschil van 10 cm: minimaal een rand

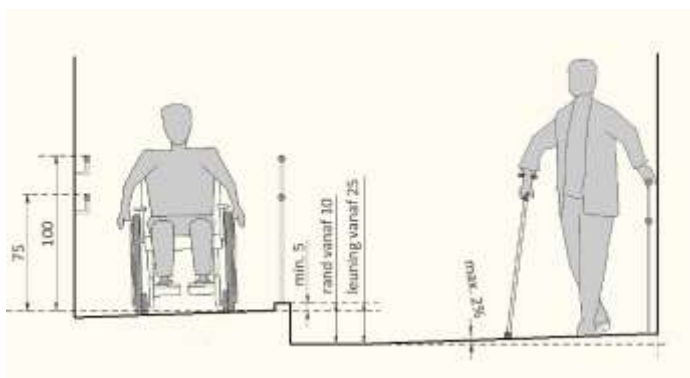
- vanaf een niveauverschil van 25 cm: minstens een rand en een leuning. Ibaar te zijn voor iedereen is een helling max. 10 m lang.
  - Bij langere afstanden is er na elke 10 m en bij een richtingsverandering een tussenbordes aanwezig: rustpunt of als ruimte om onderweg te kunnen omkeren.
  - Een tussenbordes waar je niet van richting verandert is min. 120 cm x 150 cm.
  - Wanneer de helling van richting verandert, is het bordes min. 150 cm x 150 cm.



#### Dwarshelling, afrijdbeveiliging en leuning van hellingen

De dwarshelling is de stijging van de route dwars op de looprichting.

- Voor de afwatering is in buitenruimten een dwarshelling van het looppad van max. 2% toegelaten. Dit lage percentage zorgt voor een goede afwatering en beperkt het schuin afhellen van de route. Voor personen met evenwichtstoornissen zal het haalbaar blijven recht te lopen en ook wie zich met wielen verplaatst, zal nog de richting kunnen behouden.



Net zoals voor een trap is ook voor hellingen stabiliteit en veiligheid van belang bij het belopen. Optimaal gezien voorzie je aan elke open zijde van een helling een rand.

- Een afrijdbeveiliging kan een rand, boordje of een verhoogde wand zijn.

- Een minimaal hoogteverschil van 5 cm tot de pas van de helling is noodzakelijk om een veilige grens te vormen.
  - Hoe groter het niveauverschil (open kant) hoe hoger de rand het best is.
  - Randen hebben bij hellende loopoppervlakken ook een bijkomende functie, ze zijn altijd een vorm van natuurlijke geleiding.
-  Is er ook een leuning nodig, dan zijn ze op het gebied van vormgeving en plaatsing vergelijkbaar met leuningen in een gang of op een trap. [Looproutes \(horizontaal\) >>](#) [Trappen >>](#)

### 2.2.3 Parkeervoorzieningen

Hoewel de parkeervoorziening bij de meeste gebouwen niet groot is, is het aan te raden altijd het aanbod (aantal, type, locatie) en de gebruiksmogelijkheden te bepalen op basis van de te verwachten gebruiker. Bekijk wie je kan verwachten, op welke wijze hij/zij zich zal aanmelden en voor welke periode een parkeervoorziening nodig is.

Let op, hoewel de wagen als dominant vervoersmiddel wordt gebruikt, moet er ook aandacht zijn voor fietsers! Heel wat bewoners of gasten komen bijvoorbeeld met een alternatief verplaatsingsmiddel naar de dagbesteding of naar de voorziening.

#### Gevarieerd aanbod

De toegankelijkheid van de parkeervoorzieningen vraagt meer aandacht dan het louter voorzien van aangepaste parkeerplaatsen voor personen met een beperking.

- Een evenwichtige variatie die overeenkomt met de vraag van de bezoeker zorgt voor een grotere marge van gebruiksmogelijkheden.
  - Fietsparkeervoorzieningen met oog voor alternatieve rijwielen.  
[Alternatieve rijwielen >>](#)
  - Een voorrijdmogelijkheid kort bij de toegang tot het gebouw.  
[Voorrijdmogelijkheid >>](#)
  - Een aantal standaard- en comfortparkeerplaatsen  
[Standaard- en comfortparkeren >>](#)
  - Aangepaste (en voorbehouden) parkeerplaatsen, min. 1 bij elke voorziening.  
[Aangepaste \(en voorbehouden\) parkeerplaats >>](#)
- Niet in elke situatie zal de ideale oplossing haalbaar zijn. Heel wat omgevingsfactoren zullen compromissen opleggen. Het is belangrijk om de gevolgen van de gemaakte keuzes zo goed mogelijk op te vangen met een toegankelijke en aanvaardbare oplossing.
  - Kies bij een beperkt aantal parkeerplaatsen voor een comfortparkeerplaats in plaats van een aangepaste en voorbehouden parkeerplaats
  - Of kies als dit ruimtelijk kan, voor een voorrijdmogelijkheid zodat de loopafstand beperkt kan blijven.
- Bij een woonvervangende omgeving is er altijd nood aan parkeervoorzieningen voor fietsen en een 'kiss and ride' of voorrijdmogelijkheid.
  - Besteedt goede aandacht aan de voorzieningen voor busvervoer.

#### Snelle op en af

De gasten van de Werkmix komen dagelijks op heel wat verschillende manieren aan: met eigen vervoer, met busje van voorzieningen, met een dienst aangepast vervoer. Ter hoogte van de toegang is dan ook een voldoende grote zone om te stationeren belangrijk, zeker gebaseerd op piekmomenten. Er is vooral de combinatie tussen een aantal gewone (aangepaste) plaatsen en een 'kiss and ride' voor busjes. Op dit moment is er slecht plaats voor 2 busjes, maar dat is te beperkt tijdens piekmomenten.



Stijn vzw, ©Enter vzw

### Geen parkeervoorziening op eigen terrein

Heel wat voorzieningen hebben niet de mogelijkheid om een eigen parkeervoorziening te organiseren. Ook dan nog kan je de bereikbaarheid optimaliseren. Onder het motto 'vragen staat vrij' en de stelling 'een neen heb je, een ja kan je krijgen' kan je bijvoorbeeld in overleg gaan met de gemeente of stad.

Een aangepaste en voorbehouden parkeerplaats of een voorrijdmogelijkheid voor de toegang op het openbaar domein kan vaak in overleg met de stad of de gemeente verkregen worden: een standaard parkeerplaats kort bij de toegang kan worden gewijzigd naar een aangepaste parkeerplaats. Let wel, dit zal niet overal eenvoudig realiseerbaar zijn.

Een groot deel van de gasten of bezoekers beschikt niet over een eigen wagen of ander vervoersmiddel. De aanwezigheid van een halte van het openbaar vervoer in de buurt is dan ook voor de meeste voorzieningen onmisbaar.

Ook de toegankelijkheid van deze halte en de toegankelijkheid van de busdienst die deze bedient, is van belang. Het is een aspect dat je niet in eigen handen hebt, maar wel kan bewerkstelligen door dit aan te kaarten bij de gemeente of de vervoersdienst.

Meer aandachtspunten van een toegankelijke halte openbaar vervoer zijn opgenomen in het ['Wenkenblad toegankelijkheid van het publiek domein'](#)

### 2.2.3.1 Alternatieve rijwielen

Het integreren of specifiek voorzien van plaatsen voor alternatieve rijwielen zoals fietskarren, bakfietsen of aanhangwagens voor kinderen, scooters en driewielers is voor veel voorzieningen een belangrijk gegeven.

Heel wat personen kunnen zich te voet over een beperkte afstand verplaatsen vb. van buiten naar binnen, maar kunnen geen grote afstanden afleggen. Ze verplaatsen zich op het terrein of in het gebouw dan ook meestal met één hulpmiddel (fiets, looprek of rolstoel). Deze hulpmiddelen voor buiten zijn vaak andere dan deze voor binnen.

#### Algemeen

Omdat dit in het algemeen ontwerp een nog vrij onaangeroerd thema is, bestaan er nog weinig referenties voor een goed ontwerp. Toch winnen ze vandaag meer en meer terrein en komt de vraag naar een aangepaste plek in de fietsenstalling prominent naar voor bij zo goed als alle gebouwen.

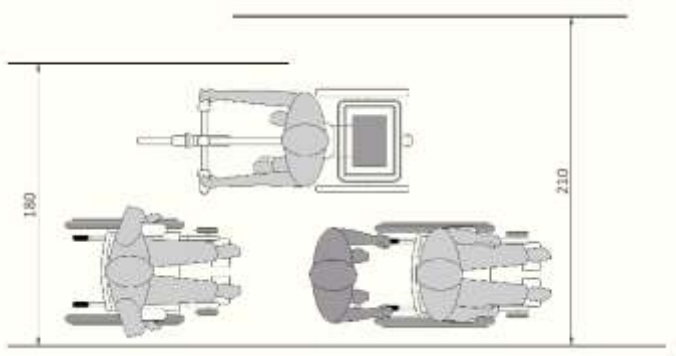
- ['De stallingwijzer'](#) omvat aanbevelingen en principes over het stallen van fietsen. Deze aanbevelingen kunnen worden meegenomen voor een goede organisatie en het ontwerp van elke fietsparkeervoorzieningen.

- Omdat er ook in deze publicatie nog weinig opgenomen is over alternatieve rijwielen proberen we in dit hoofdstuk een minimale aanvulling te geven. Let wel, deze aanbevelingen worden gedaan op basis van praktijkervaringen.

### Stallingswijze van de rijwielen

Een fietsparkeervoorziening kan onder verschillende vormen voorkomen: een fietsenberging of een zone voor het stallen van fietsen.

- Een fietsenstalling of stal zone is altijd overdekt.
- Ze zijn zo kort mogelijk bij de toegang tot het gebouw gelegen, dit beperkt de loopafstanden.
  - verplaatsing buiten → deur → overstap verplaatsingshulpmiddel binnen → ter hoogte van einddoel overstap naar eventueel andere stoel...
- Bekijk het aantal plaatsen op basis van de te verwachten gebruikers.
  - Verhoog dit aantal met 25%. Zo zijn piekmomenten en verhoogd toekomstig gebruik ondervangen vanaf de start.
- Baken de ruimte voor de fietsenstalling goed af. Zo vermijd je dat de fietsen overal neergezet worden.
  - Is er geen ruimtelijke grens, zorg dan minstens dat de zone waar de fietsen mogen staan duidelijk zichtbaar is.
- Niet alleen de aansluiting van het openbaar domein met de stalling, ook het traject naar de toegang tot het gebouw moet opgevangen worden door de aansluiting op een voldoende breed en obstakelvrij toegangspad. [Toegangspaden >>](#)
  - Organiseer een aparte weg naar de fietsenberging, voldoende breed en met een laag hellingspercentage.
  - Heb bijzondere aandacht voor de veiligheid voor de voetgangers. Aangepaste fietsen rijden tot aan de stalling en gebruiken vaak dezelfde weg als een voetganger.
    - pad gemengd gebruik: min. 180, beter 210cm zonder versmallingen!



### Een scootmobiel en/ of een elektrische rolstoel stallen

Scootmobielen worden in de meeste gevallen gebruikt voor verplaatsingen buitenshuis. Ze vragen vooral bij het stallen extra aandacht:

- Een scootmobiel staat het best volledig beschut van regen en wind.
- Per scootmobiel is er een geaard stopcontact binnen handbereik voorzien.
- De vrije ruimte is groter dan die van een fiets: min. 100 cm (B) x 150 cm.
- Ter hoogte van de stalling is er voldoende manoeuvreerruimte. Deze is een pak groter dan de standaard diameter 150 cm.

[Gebruik van verplaatsingshulpmiddelen; \(driewieler\)fiets, scootmobiel >>](#)

Voor een woonvoorziening is de stalruimte voor een scootmobiel extra belangrijk. De bereikbaarheid en de organisatie moet ervoor zorgen dat de scootmobiel geen belemmering vormt

voor de andere bewoners!



*De scooters en de elektrische rolstoelgebruikers rijden rechtstreeks het gebouw binnen in een technische stalruimte.*

*St. Lodewijk, Tehuis voor niet werkenden © Enter vzw*

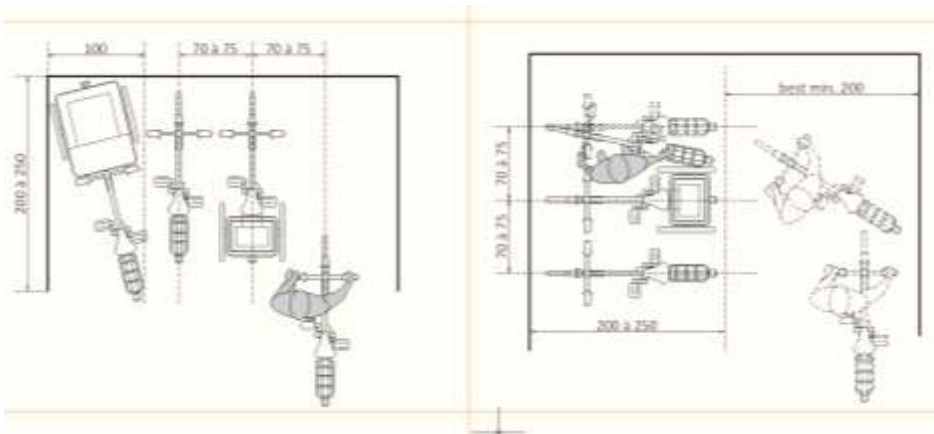
### Maatvoering van de stalling of zone

Niet elke alternatieve fiets is even gemakkelijk in een standaard- of een ander rek te plaatsen. Zijn er vaste systemen, zorg er dan voor dat er ook enkele vrije ruimten ter beschikking zijn om grotere modellen vrijstaand te stallen.

- Fietsen gestald op gelijk niveau: as op as min. 70 à 75 cm afstand.
  - Deze maatvoering blijkt ook voor de meeste driewielerfietsen en andere modellen bruikbaar te zijn.

[Gebruik van verplaatsingshulpmiddelen; \(driewieler\)fiets, scootmobiel >>](#)

- Een vrije ruimte is min. 100 cm (B) x 200 à 250 cm (L) (referentie voor de bakfiets of de scootmobiel)
- De rekken of vrije ruimten voor het plaatsen van alternatieve fietsen zijn vlot bereikbaar.
  - Als dit niet recht op recht de stalling kan bereiken, en er dus haakse bewegingen moet maken, is er een vrije zone van min. 200 cm achter de fietsen aanwezig.



Ten opzichte van standaardfietsen nemen alternatieve rijwielen zoals een driewieler of een bakfiets net wat meer ruimte in beslag. Ook het manoeuvreren in en uit een stalling gebeurt vaak wat omslachtiger. Een belangrijk vuistregel voor de nodige extra breedte:

- 10 gewone fietsen komt ongeveer overeen met een 4-tal 3-wielers

### Voorzieningen voor het stallen van fietsen

De keuze voor een stallingsysteem of open plaatsen bekijk je altijd op maat van de voorziening en de mogelijkheden op het terrein.



- Elk systeem, een stallingsysteem of open plaatsen, moet toelaten dat je de fiets gemakkelijk en zonder overdreven krachtspanningen kan plaatsen. Een aanbod van verschillende types fietsenrekken en vrije ruimten kan een oplossing bieden.
- Een bijkomend aandachtspunt is de mogelijkheid om de fiets te beveiligen. Ook gebruikers van een scooter of driewielerfiets hebben nood aan een veilig en goed aanbindsysteem dat bovendien bereikbaar geplaatst is.



*Aan elke toegang tot een gebouw is aan de buitenzijde een fietsenstalling aanwezig en aan de binnenzijde een stalhaven voor loophulpmiddelen. Heel wat kinderen en jongeren kunnen te voet wel korte afstanden afleggen, maar geen grote. De afstand voor de overstap blijft zo zeer beperkt.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*



*St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Een fietsenstalling die aansluit op de weg, maar met voldoende circulatieruimte die erbuiten valt zodat je veilig kan manoeuvreren.*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*De fietsenstalling is overdekt, maar de ondergrond is niet ideaal.*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*

### 2.2.3.2 Voorrijdmogelijkheid

De doelstelling van een voorrijdmogelijkheid is loopafstanden te beperken. Dit betekent dat je iemand kan ophalen of afzetten kortbij of aan de toegangsdeur. Daarna gaat de bestuurder zijn wagen op een andere locatie parkeren of bij busjes kan de chauffeur zijn weg ook gemakkelijk verder zetten.

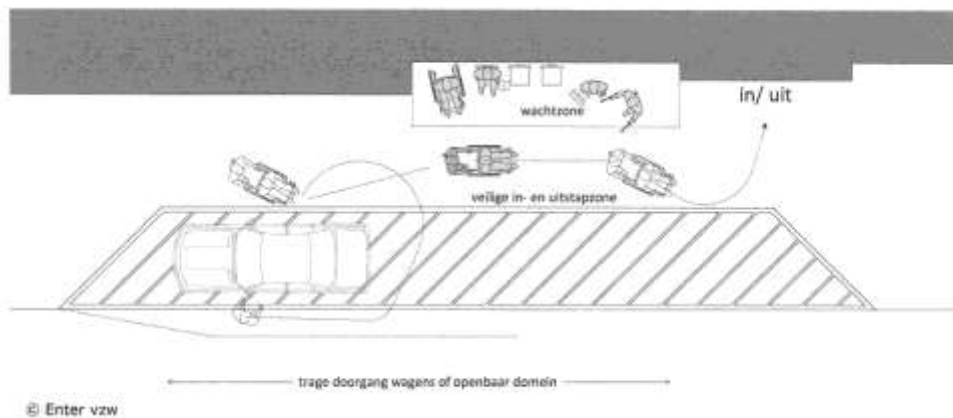
Voor voorzieningen waar veel korte stoptijden voorkomen, of waar dagelijks gasten afgezet en opgehaald worden is dit geen luxe maar een noodzaak. Op een zeer korte tijdsperiode, zowel 's ochtends als 's avonds, komen heel wat personen tegelijk aan of vertrekken ze. Vaak ook met meerdere voertuigen.



## Organisatie en uitvoering

Een voorrijdmogelijkheid, is voor zo goed als elke voorziening belangrijk en heeft volgende eigenschappen:

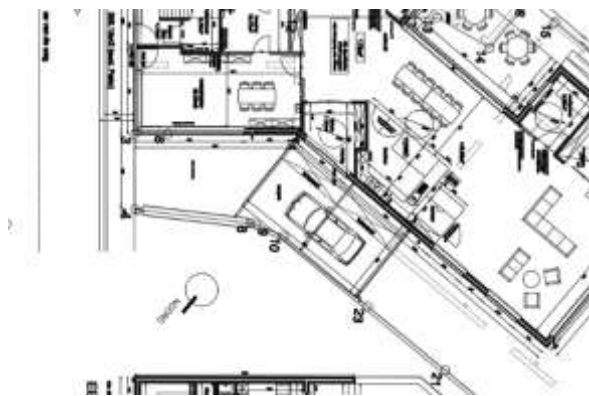
- Ze sluit zo kort mogelijk aan op de toegangsdeur.
    - binnen een zone van max. 25 à 50 m loopafstand.
    - Voor plaatsen waar dagelijks personen met een mobiliteitsbeperking komen op max. 10 à 15 m loopafstand.
    - Ze sluit rechtstreeks aan op een pad dat naar de toegang van het gebouw gaat.
  - De ondergrond en de paden die erop aansluiten zijn antislip, volledig vlak en drempelloos.
  - Er is voldoende vrije circulatieruimte om de op- en afstapzone te betreden of te verlaten.
  - De zone waar de wagen stilstaat is bij voorkeur vergelijkbaar met een aangepaste parkeerplaats: min. 500 à 600 cm lang.
- [Aangepaste \(en voorbehouden\) parkeerplaats >>](#)
- De volledige instapzone is bij voorkeur overdekt.



## Meer comfort aanbieden

Kan je een grotere zone reserveren, dan zorgen een aantal puntjes voor meer comfort:

- De voorrijdzone kan worden gebruikt door meerdere auto's of busjes tegelijk.
  - De opstelling van de wagens, achter elkaar of naast elkaar, wordt bekeken naar de meest praktische oplossing.
  - Elk voertuig krijgt de nodige ruimte om te staan en personen in- en uit te laden.
- Ter hoogte van de uit- en instapzone is er voldoende ruimte aanwezig voor het in- en uitstappen van meerdere personen tegelijk.
- Ze is uitgerust met een aantal goed bereikbare en bruikbare zitplaatsen.
  - Er is aandacht voor de keuze van het type en het aantal zitplaatsen. Soms moet je namelijk iets langer wachten op een begeleider. Een comfortabele zit met eventueel armleuningen is dan makkelijker.
- Er is een veilige aparte zone voor het in- en uitstappen van zowel bestuurder als passagier en manoeuvreerruimte om iemand in en uit de wagen te kunnen helpen.



*Het nieuwe dagcentrum van Maria Ter Engelen zal een overdekte carport krijgen vlak aan de toegangsdeur (deel van de doorrit). De busjes stoppen voor de deur en zetten de gasten aan de deur af en rijden verder.*

*Maria ter engelen, dagcentrum voor personen met een mentale beperking © Enter vzw*



*Een overdekte voorrijdzone geïntegreerd in de circulatieroute.*

*© De vrije Vlinder*



*De zone aan de toegangsdeur is door het overstekende dak deels overdekt (uitstapzone bus + pad naar deur). Kortbij is ook mogelijkheid om bussen te stallen.*

*De giek, © toegankelijkheidsbureau vzw*



*De voorrijdzone is overdekt ter hoogte van de in- en uitstapzone van de bus. Buiten en binnen is er een wachtzone aanwezig voor wie toekomt of vertrek.*

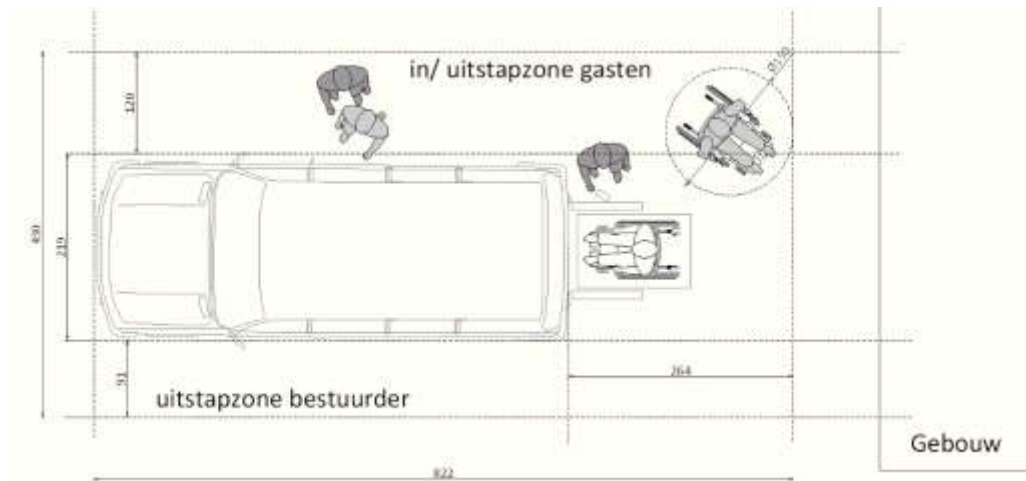
*Stijn vzw, © Enter vzw*

### **Op maat van aangepaste busjes**

Voor heel wat voorzieningen is een voorrijdzone gebaseerd op standaard personenwagens niet voldoende door het dagelijks gebruik van aangepaste busjes.

- De overdekte zone is dermate groot dat de volledige bus en de gebruiksruimte er rond een overdekking heeft.
- De overkapping is hoog genoeg voor de doorgang met busjes: min. 300 cm hoogte.

- De afgebakende zone is ruim genoeg om een bus te stallen en personen met en zonder rolstoelgebruik gemakkelijk te laten in- of uitstappen.
  - Een gemiddelde afmeting van een aangepaste liftbus is 4,30 m tot 6m lang en vaak tot 2,30 m breed.
  - De uitgang aan de zijkant wordt meestal gebruikt door stappers.
  - De achterzijde is meestal uitgerust met een lift. Tussen de deuren komt een lift naar buiten, voorbij de deuren moet je dan ook nog recht kunnen oprijden.
  - Voorzie voldoende marge voor andere liftsystemen en gebruikswijzen.



Fotos via google: voorbeeld van een 'liftbus', lift achteraan.



Fotos via google: voorbeeld van een 'liftbus', binnenzijde.

Fotos via google: voorbeeld van een 'liftbus', lift aan de zijkant.

Piekmomenten zijn veeleisend in een dagcentrum! (nog concreter uit te werken)



Dagcentrum nah, De in- en uitstapzone is niet overdekt maar sluit aan op een grotere overdekte buitenzone waar de overstap kan gebeuren.

Nu is er een voordeur en een achterdeur, bij regenweer wordt vaak de achterdeur gebruikt (aan de leefruimte) omdat de busjes dan korter bij opgesteld kunnen worden (terras aan leefruimte).



Mané vzw, © Enter vzw

### 2.2.3.3 Standaard- en comfortparkeerplaats

Voor heel wat bezoekers is de breedte van een standaardparkeerplaats niet voldoende om de wagen vlot in en uit te stappen, langs de wagen te passeren of de deuren zijdelings te bereiken. Bovendien zijn niet alle wagens even breed en/of even recht geparkeerd.

Een comfortparkeerplaats is een 'light'-versie van een aangepaste parkeerplaats. De maatvoering is ruimer en daardoor gemakkelijker in gebruik. Vooral personen die hulp nodig hebben om in en uit de wagen te stappen, maar ook ouders met kleine kinderen krijgen zo een groter gebruikscomfort.

#### **Standaardparkeerplaats**

Een standaardparkeerplaats heeft meestal een afmeting die varieert tussen de 200 à 225 cm breedte.

- Om een goed gebruik voor iedereen te garanderen, heeft een standaardparkeerplaats het best een afmeting van min. 250 cm (B) x 500 cm (D).



Standaard parkeerplaatsen.

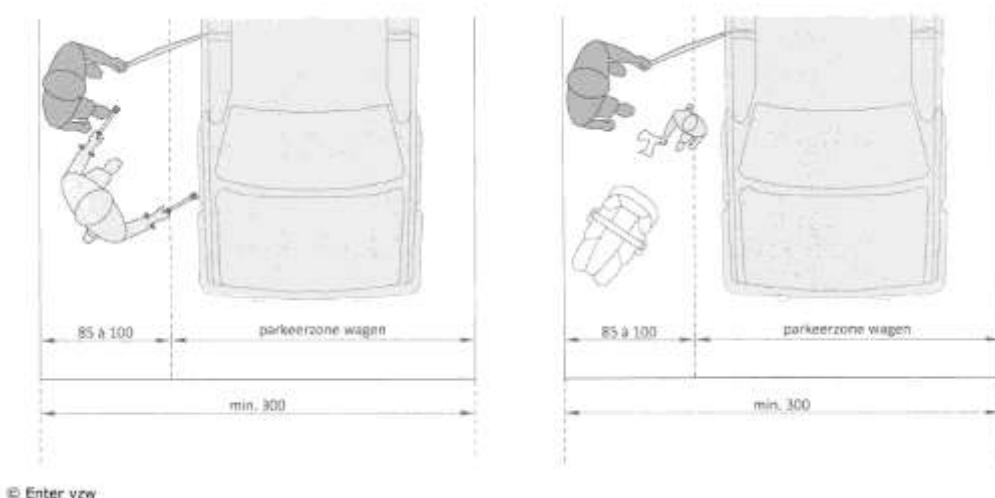
Stijn vzw, © Enter vzw

### Comfortparkeerplaatsen

De comfortparkeerplaats is in principe een vorm van een aangepaste parkeerplaats, maar is niet afgestemd op rolstoelgebruik of alleen bruikbaar door een beperkt aantal personen.

- Net zoals een aangepaste (en voorbehouden) parkeerplaats zijn ze het best gesitueerd op strategische plekken:
  - ter hoogte van de toegangsdeur of binnen een beperkte loopafstand.
- De types parkeerplaatsen die in aanmerking komen om als comfortparkeerplaats gebruikt te worden, zijn vooral plaatsen die dwars of schuin gelegen zijn ten opzichte van de rijweg.
  - Een type langsparkeerplaats kan alleen gebruikt worden als ze voldoende breed is. Dit type is daarom vaak moeilijker te realiseren in combinatie met de andere langs gelegen, smallere standaardparkeerplaatsen.
- De afmetingen zijn wel wat ruimer:
  - De breedte is min. 300 cm,
  - De diepte is gelijk aan de andere parkeerplaatsen, het best min. 500 à 600 cm.
- De ondergrond van een comfortparkeerplaats is altijd verhard, vlak en uitgevoerd in slipvrij materiaal, ook als het parkeeroppervlak voorzien is van een kleur. Voor de afwatering (slipveiligheid) heeft ze een helling die in elke richting (langs en dwars) max. 2% bedraagt.

De grotere zijdelingse ruimte van 85 à 100 cm naast de wagen zorgt voor extra gebruiksruimte. Ook kinderen kunnen zo op een veilige zone blijven staan tot de ouders de wagen hebben afgesloten of er is plaats om de kinderwagen op een veilige plaats te stallen om het kind erin te plaatsen of een autostoeltje even op de grond te zetten (tussen de wagens).





### Signalisatie

Het gebruik van een comfortparkeerplaats is niet wettelijk bepaald, maar wordt in de praktijk uit hoffelijkheid gerespecteerd. Een duidelijke signalering zal de gebruiker een psychologische druk opleggen en het voorbehouden karakter afdwingen.

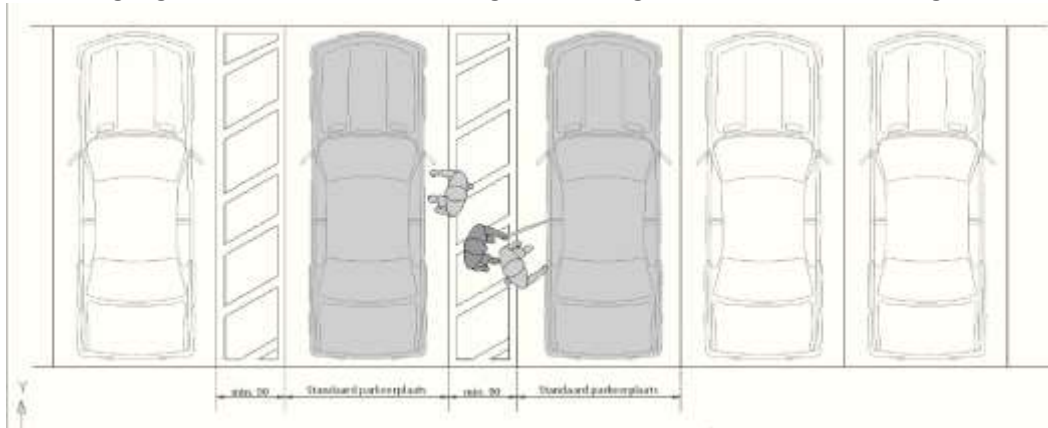
- Net zoals bij een aangepaste (en voorbehouden) parkeerplaats moet de signalering het doel en de doelgroep gebruiker duidelijk maken. Maak gebruik van borden, markeringen en contrasterende elementen zodat ze opvallen ten opzichte van de omgeving.
- De kleuren roze, groen, geel of oranje worden vaak gebruikt door hun psychologische waarde en de herkenbaarheid.
- Door gebruik te maken van herkenbare tekst of pictogrammen vallen ze ook sneller op.

### Slimme oplossingen met een groot comfort

De extra marge die aanwezig is bij de comfortparkeerplaatsen neemt ruimtelijk nog altijd heel wat plaats in beslag. Om ruimtebesparend te werken, kan je ook kiezen voor een alternatieve uitvoering.

- Tussen de standaardparkeerplaatsen zijn gemarkeerde parkeervrije stroken aangebracht. Deze zijn zowel voor de linkse als rechtse parkeerplaats bruikbaar.
  - De gemarkeerde stroken zijn altijd min. 90 cm breed om op een comfortabele manier in- of uit te kunnen stappen (met hulp, met een kinderwagen...).

Deze alternatieve oplossing, dubbel ruimtegebruik, zorgt ervoor dat we met minder ruimte toch eenzelfde doel bereiken. De gemarkeerde strook zou bijvoorbeeld ook kunnen worden ingezet om een voetgangersdoorsteek tussen de wagens aan te geven en deze dubbel te gebruiken.



### 2.2.3.4 Aangepaste (en voorbehouden) parkeerplaats

Een aangepaste parkeerplaats is ruimtelijk afgestemd op de meest kritieke gebruiker: de rolstoelgebruiker. Door de nood aan meer ruimte om te kunnen manoeuvreren met een rolstoel naast of achter de wagen, moeten ze voldoende groot zijn.

Zijn deze aangepaste parkeerplaatsen volgens specifieke principes uit de wegcode gesignaleerd, dan zijn ze voorbehouden. Het voorbehouden karakter zorgt ervoor dat ze alleen bruikbaar zijn door personen die houder zijn van een parkeerkaart voor personen met een handicap of in de volksmond een 'blauwe kaart' genoemd.

Ga er echter niet van uit dat alleen rolstoelgebruikers gebruik maken van deze parkeerplaatsen. Er zijn heel wat houders van een 'blauwe kaart' met andere beperkingen die niet rolstoelgebonden zijn. Omdat het onmogelijk is te voorzien wie er gebruik van zal maken, moeten ze bruikbaar zijn voor iedereen.



### Locatie en aantal

- Om de aangepaste (en voorbehouden) parkeerplaatsen vlot terug te vinden, zijn ze gelegen op een herkenbare, logische en snel traceerbare locatie.
  - Voorbeelden hiervan zijn ter hoogte van de in- of uitgang van de parkeervoorziening of de lift- en trappenhal.
  - Dit betekent het best op 25 m, maximaal op 50 m loopafstand.
- Voorbehouden parkeerplaatsen liggen niet midden in een rij geparkeerde wagens. Aan de buitenzijde(n) van een parkeerstrook zijn ze gemakkelijker bereikbaar. Insluiting door andere wagens kan dan geen hinder vormen.
- Het aantal aangepaste en voorbehouden parkeerplaatsen is afhankelijk van het totale aantal parkeerplaatsen dat per locatie aanwezig is.
  - Minstens 6% (en min. 1) van het totale aantal parkeerplaatsen is aangepast en voorbehouden.
  - Bij een beperkt aantal parkeerplaatsen, tot max. 5, is er minimum 1 parkeerplaats aangepast te voorzien, maar niet voorbehouden (geen bord E9a). Zo kunnen deze parkeerplaatsen nog door iedereen gebruikt worden (vergelijkbaar met de comfortparkeerplaats).



*2 aangepaste en voorbehouden dwarsparkeerplaatsen met blauw ingeleurde ondergrond.*

© Toegankelijkheidsbureauvzw



*Aangepaste parkeerplaatsen aan de toegang tot het gebouw. Let wel, de signalisatie kan beter uitgewerkt worden.*

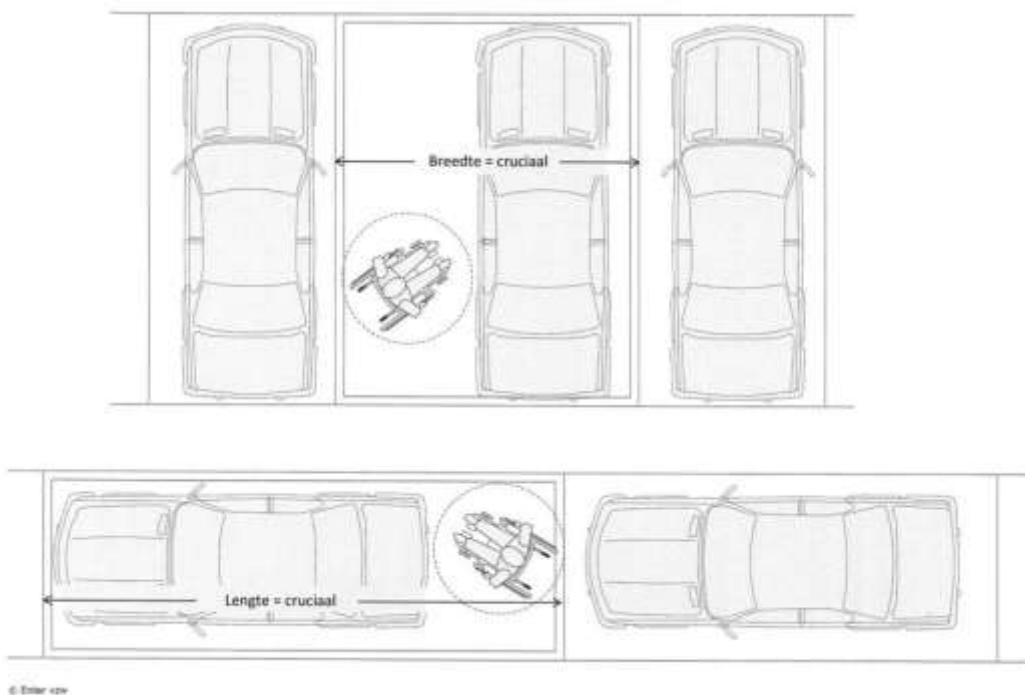
St. Gregorius Gentbrugge, © Enter vzw

### Afmetingen van de aangepaste parkeerplaats

De afmetingen van de parkeerplaats zijn bepaald door de breedte en lengte van een gemiddelde wagen, aangevuld met de ruimte die nodig is om als rolstoelgebruiker de wagen te gebruiken.

Om in en uit de wagen te kunnen stappen, moet een rolstoelgebruiker zowel aan de zijkant van de wagen als aan de achterzijde kunnen manoeuvreren (gebruik van een autolift). Afhankelijk van het type parkeerplaats zal dus ofwel de breedte ofwel de lengte belangrijk zijn:

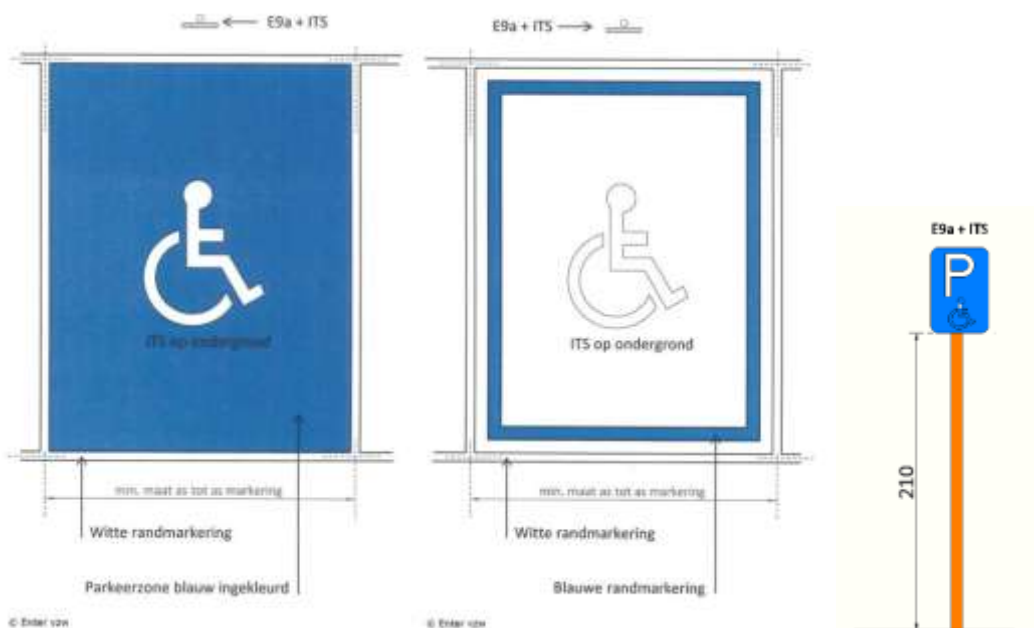
- Type dwars- en schuin gelegen parkeerplaats: breedte min. 350 cm (lengte het best 500 cm).
- Type langs gelegen parkeerplaats: lengte min. 600 cm (breedte min. 250 cm, beter min. 350 cm).
- De ondergrond is altijd verhard, vlak en uitgevoerd in slipvrij materiaal. Voor de afwatering (slipveiligheid) bedraagt de helling van de ondergrond max. 2% (langs en dwars).



### Signalering en markering

Aangepaste parkeerplaatsen worden op het openbaar domein wettelijk voorbehouden als ze voldoen aan een specifieke signalering. (volgens de wegcode). Dezelfde uitvoering is ook op privaat terrein aangewezen zodat ze gelijkvormig en herkenbaar is.

- Aan de parkeerplaats is een bord E9a geplaatst (P + ITS symbool). De onderhoogte van het bord is gelegen op 210 cm ten opzichte van het vloerniveau (de stoep, het parkeervlak of de wand) zodat het geen obstakel vormt voor passerende personen en goed zichtbaar is als je de parkeervoorziening benadert. De paal is oranje van kleur.
- De oppervlakte van het parkeervlak is gemarkeerd met een blauwe kleur. Het 'Internationaal Toegankelijkheidssymbool (ITS)' is aangebracht in het midden van het parkeervlak.
  - Binnen de witte randmarkering die de parkeerplaats afbakent, is de zone van de parkeerplaats blauw ingekleurd. Dit verhoogt altijd de zichtbaarheid.
  - Binnen de witte randmarkering die de parkeerplaats afbakent, is een tweede blauwe rand voorzien. Dit is meestal de beste oplossing als de uitvoeringswijze (kleuring ondergrond) gladheid kan veroorzaken.
- De markeringen op de grond moeten niet in verf aangebracht zijn. Ze kunnen bijvoorbeeld ook met gekleurde klinkers of dallen uitgevoerd worden.



Correcte paal met signalering met bord E9a.  
St. Gerardus, © Raf ketelslagers

## 2.3 Aankomst in het gebouw

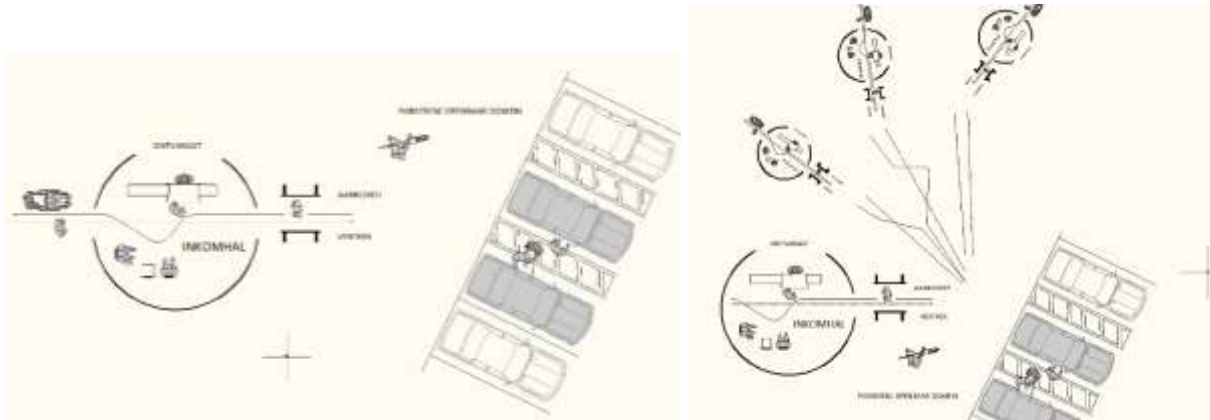
De toegang tot de voorziening vormt zowel een fysieke als een cognitieve poort naar de achterliggende diensten en functies. Vanaf de openbare weg is dit ook het eerste punt waarop we ons gaan oriënteren om het gebouw te kunnen betreden.

Niet overal zal de zone waar de toegang tot het gebouw zich bevindt, organisatorisch en in detail, op eenzelfde wijze uitgewerkt zijn. Afhankelijk van de situatie moeten dus de verschillende aspecten die nodig zijn voor een comfortabel gebruik samengevoegd worden. Omdat voor de meeste gebouwen deze zone zeer beperkt zal zijn in ruimte en oppervlakte, moeten ze vanaf de start goed aangepakt worden.

### De (hoofd)toegang als spil

Bij de aankomst in het gebouw speelt de hoofdtoegang een belangrijke rol. De wijze waarop deze is georganiseerd op het terrein of in het gebouw kan sterk verschillen.

- De link met de directe binnenomgeving bepaalt voor een groot deel het verdere bezoek of verloop. Een goed concept van de route die je volgt sluit aan met het mobiliteitsconcept dat je kiest. [Bereikbaarheid >>](#)
- Draaikruisdeuren of tourniquets worden niet gebruikt. Ze zijn voor heel wat personen echt niet bruikbaar.
- Je doorkruist enkel een deur en komt rechtstreeks in een inkomhal aan. [Toegangsdeur >>](#)
- De toegang is aanwezig door een ontdubbelde deur, je gebruikt meerdere deuren voor je in de inkomhal aankomt. [Toegang als sas >>](#)
  - De keuze tussen het type deur zal bepalend zijn voor de ruimtelijke vertaling.
  - De vorm van een sas is van essentieel belang voor het gebruik.
  - Bij de sasfunctie is voldoende circulatieruimte hebben om bochten en hoeken te kunnen nemen een belangrijk aandachtspunt voor rolstoelgebruikers.



### De (hoofd)toegang is zichtbaar en herkenbaar

De hoofdtoegang van het gebouw fungeert voor de meeste bezoekers als een centraal baken of ankerpunt, het punt waarop we ons bij het benaderen van het gebouw oriënteren.

- De hoofdingang kan op gebied van vormgeving opvallen door onder meer:
  - de locatie (centrale ligging);
  - een goed zichtbare inplanting;
  - een accent in materiaalgebruik, kleur en textuur;
  - de aanwezige verlichting;
  - de toevoeging van een luifel;
  - de wijze van uitvoering van de toegangsdeur of de uitvoering van het toegangspad ernaartoe;
  - de aanwezigheid van een naambord of informatiepaneel;
  - ...
- De herkenbaarheid van een gebouw wordt altijd ondersteund door een goede en duidelijk zichtbare naam ter hoogte van de hoofdtoegang tot het gebouw. De locatie van de toegang zal visueel ook sneller opvallen.
- Het belang van of de nood aan een duidelijke signalisatie is iets groter voor blinden en slechtzienden. Zeker bij de aankomst.
  - Wie er meermaals komt heeft dit minder nodig, maar er zijn ook heel wat nieuwe of minder bekende bezoekers in het gebouw (ook ambulant).
- Het overdekt binnen of buiten kunnen komen, beschut van felle zon, regen en wind is bovendien een comfortelement. Niet iedereen verplaatst zich even snel, is even weerbaar of even bestand tegen dergelijke weersomstandigheden.

Ook voor voorzieningen waar onopvallendheid en discretie van belang is, is de herkenbaarheid en de traceerbaarheid van de toegangsdeur van belang. Zorg ook bij deze gebouwen dat er een minimale vorm van informatie aanwezig is die duidelijk herkenbaar is: huisnummer, logo...



*Centraal aan de toegang ligt de personeelsruimte met doorzicht naar zowel de inkomhal binnen en de overdekte toegang buiten. Zo kunnen ze een oogje in het zeil houden.*

*Mané vzw, © Enter vzw*

### **De aankomst in het gebouw ... of uitgang**

Toegangsdeuren, inkomhallen en/of sasruimten vormen een belangrijke zone voor wat betreft het toekomen en verlaten van een gebouw. Niet alleen voor een goed verloop, ook veiligheid en overzicht behouden zijn belangrijke thema's.

Afhankelijk van type voorziening, bijvoorbeeld ambulante werking, woonvorm of dagbesteding, zijn er verschillende principes die voorkomen:

- Kleinere gebouwen hebben meestal gewoon een inkomhal.
- Grotere complexen hebben vaak een centraal gelegen onthaal, bij de verschillende gebouwen/ leefgroepen kom je opnieuw aan bij een kleiner geheel: een toegangssas of voordeur met inkomhal.

Zichtbaarheid is voor veel voorzieningen een belangrijk gegeven voor het personeel. Het overzicht kunnen houden op wie binnen- of buiten gaat is een belangrijk aspect van de veiligheid.

Let op met de aanwezigheid van meerdere toegangszones in eenzelfde het gebouw, dit heeft voor- en nadelen:

- Bewoners of gasten kunnen via verschillende wegen binnen en buiten.
  - Kan ook desoriënterend werken en een probleem vormen voor zelfstandig gebruik.
- Toegangscontrole, automatisatie, overzicht... is zeer moeilijk te realiseren en werkt niet altijd bevorderend voor bezoekers en dagdagelijkse gebruikers. Afsluitbaarheid van in- en uitgangen is dan belangrijk door bijvoorbeeld:
  - Een codeklavier
  - Een afneembare klink
  - Gebruik van dubbele knoppen aan liften



*Verschillende vormen van toegangscontrole in de verschillende gebouwen op de site.*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Verschillende toegangen in het gebouw maken het moeilijk op gebied van oriëntatie, maar ook op gebied van toegangscontrole.*

*Eigen thuis vzw, © Enter vzw*

### **Assistentiehonden**

Personen met een beperking kunnen gebruik maken van een assistentiehond. Deze honden worden speciaal opgeleid om personen met een bepaalde beperking te ondersteunen om zich makkelijker te verplaatsen, te helpen bij dagelijkse activiteiten, alarm te slaan...

Elke assistentiehond moet in principe een cape of een beugel dragen en zijn baasje moet een pasje bij zich hebben dat aantoont dat de hond opgeleid is door een erkend opleidingscentrum. Afhankelijk van de doelgroep waarvoor ze ingezet worden, krijgen assistentiehonden een specifieke benaming:

- Blindengeleidehonden zijn opgeleid om blinden en slechtzienden te begeleiden.
- Hulphonden zijn opgeleid om personen met een motorische beperking te ondersteunen.
- Hoorhonden zijn opgeleid om doven en slechthorenden te begeleiden.
- Meldhonden assisteren personen met epilepsie, suikerziekte...

In de praktijk blijkt dat de aanwezigheid van een assistentiehond niet altijd evident is. Heel wat medebezoekers en werknemers zijn niet bekend met dit principe. Dit kan soms voor conflicten zorgen zoals bijvoorbeeld:

- Een assistentiehond is altijd 'aan het werk'. Pas wanneer zijn baasje hem bijvoorbeeld toelaat vrij te spelen, zal hij zijn werkpositie verlaten. Een hond aan het werk (met jasje aan) mag je niet aanspreken of aanraken.
- Niet iedereen vindt de aanwezigheid van een hond aangenaam door angst voor het dier of omdat hij/zij niet weet hoe ermee om te gaan.
- Personen met allergie (dierenhaar of -huid) kunnen irritatie ondervinden
- ...



Assistentiehonden mogen niet geweigerd worden in publieke ruimten, dit geldt ook voor alle gezondheids- en welzijnsvoorzieningen. Een sticker aan de toegangsdeur geeft aan dat de hond welkom is.



*Een assistentiehond die duidelijk herkenbaar is.*



*Een sticker die aan de toegang kanbaar maakt dat assistentiehonden welkom zijn.*

### 2.3.1 Toegangsdeur

Een toegangsdeur is een schakelpunt bij het betreden van een gebouw. Het is zowel een eindpunt als een startpunt van de route die we afleggen in de binnenruimte. Deuren met een manuele bediening waarbij je de deur zelf met de hand moet open duwen of sluiten, vragen aandacht naar ruimtegebruik en afwerking van de deurkrukken.

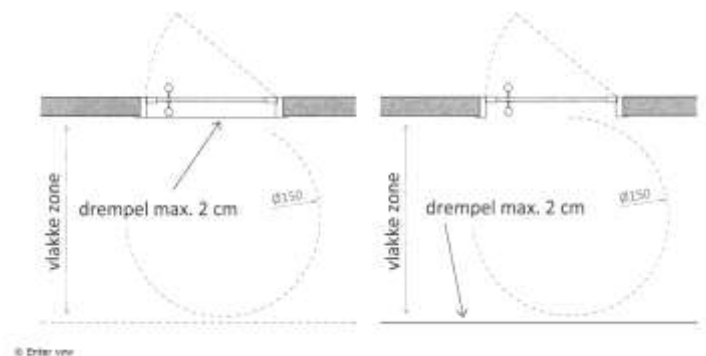
Het volledig automatiseren van de toegangsdeur zorgt ervoor dat de bezoeker geen extra handeling moet doen voor het openen en sluiten van de deur zodat de continuïteit van de bezoekersstroom gegarandeerd blijft. Zeker wanneer er een groter aantal bezoekers tegelijk gebruik maakt van het gebouw wordt dit type deur aangeraden.

#### Drempelloosheid

Door het continue gebruik van deze zone, is aandacht voor de details op het gebied van materiaalgebruik alsook een goed onderhoud zeker van belang. Aandachtspunten zijn voornamelijk:

- Optimaal gezien betekent dit dan ook voor elke toegang tot een gebouw een 0-marge
  - ter hoogte van de overgang tussen binnen en buiten is de drempel max. 2 cm met een afgeschuinde (30°) of afgeronde afwerking.
  - Let op de overgang of de aansluiting tussen verschillende vloerafwerking binnen en buiten.
- Vloermatten worden ingewerkt in de vloer. Let op een goede bevestiging van profielen en randaansluitingen.
- Het gebruik van hellingen, treden of trappen om niveauverschillen ter hoogte van een toegangsdeur te overbruggen vormt altijd een obstakel.
  - Zijn ze aanwezig, zorg dan dat je voor de toegangsdeur of in het toegangssas over een vlakke zone beschikt met eenzelfde niveau tussen binnen en buiten.
  - Overbrug dan het niveauverschil op een toegankelijke wijze.

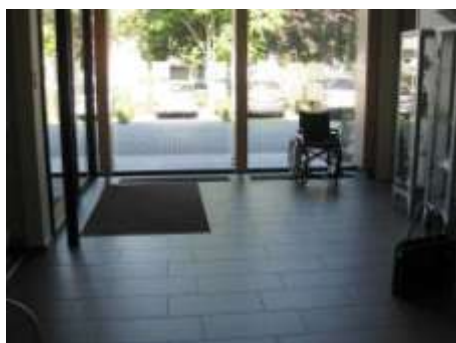
[Niveauverschillen \(verticaal\) >>](#)



*Volledig ingewerkte vloermat.  
Woonunits Inham, © Enter vzw*



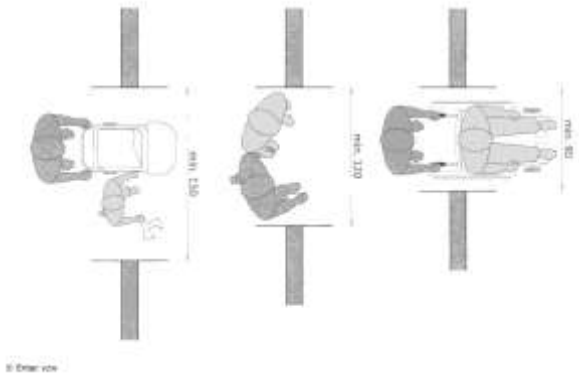
*Drempelloze overgang binnen en buiten. Overdekte  
toegang houdt regen buiten.  
Stijn vzw, © Enter vzw*



*Dunne oplegvloermat met antislipafwerking.  
De giek, © Toegankelijkheidsbureau vzw*

### Vrije breedte en hoogte

- De toegangsdeur heeft een voldoende vrije hoogte- en doorgangsbreedte zodat iedereen vlot en zonder obstakels de toegangsdeur kan gebruiken.
- Elke toegangsdeur moet een vrije hoogte van min. 210 cm garanderen.
  - Dit is de hoogte gemeten vanaf de vloerplas tot tegen de binnenste rand van het deurkader.
- De vrije doorgang is min. 90 cm breed.
  - Bij een vrije doorgang van minimum 120 cm kan een persoon die ondersteund wordt door een begeleider gemakkelijker door de deur stappen.
  - Een vrije doorgang van min. 150 cm breedte geeft altijd een groter comfort. Bij deze breedte is ook dubbele of kruisende passage mogelijk. Ook een persoon met een kind of met tassen aan de hand zal hierdoor makkelijker de doorgang nemen.

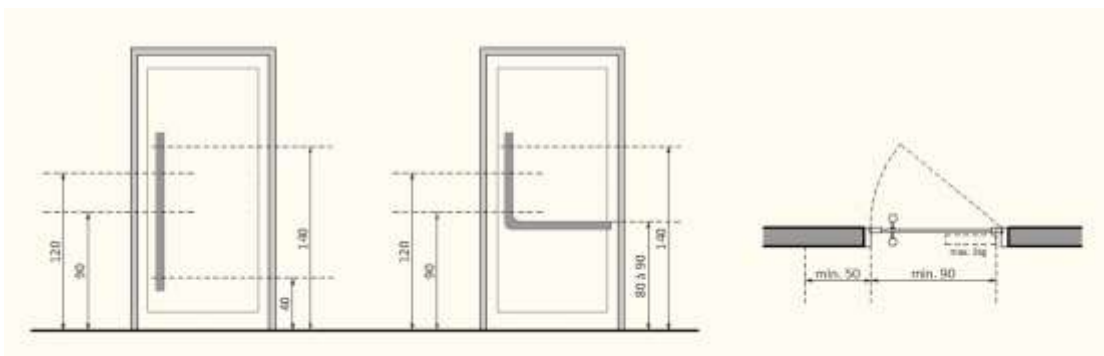


### Bedieningswijze van de toegangsdeur

De wijze van bediening van de toegangsdeur kan op twee manieren gebeuren: manueel of automatisch. Elk van hen heeft specifieke aandachtspunten om een goed gebruik te garanderen.

#### Manueel bedienbare toegangsdeuren

- Dit betekent dat je voor het openen en sluiten van de deur beroep doet op de eigen arm- en handfunctie. Door de extra handelingen die nodig zijn bij een manueel bedienbare deur ontstaat er een vertraging in de doorstroom.
  - Hoofdtoegangsdeuren waar een grote bezoekersstroom aanwezig is, lenen zich niet zo goed voor dit principe.
  - Net zoals voor elke deur, moeten een aantal vrije zones rond de deur aanwezig zijn om een manuele bediening vlot te laten verlopen.
- [Gebruik van een manueel bedienbare deur >>](#)
- Voor de bediening is een deurpomp niet te zwaar afgesteld, op max. 3 kg.
  - De vormgeving en het type van de greep is van belang:
    - Een toegangsdeur wordt niet voorzien van een kruk (draaibeweging) maar van een greep (alleen vastnemen en duwen en trekken).
    - De deurgreep is zo vorm gegeven dat ze goed omgrijpbaar is. Een U-vorm of staaf met een diameter van 4 à 5 cm ligt goed in de hand.
    - Een verticaal type van greep voorzien (of een combinatie) is multifunctioneel in gebruik. Ze is bedienbaar binnen de gemiddelde bedieningshoogte tussen 90 cm en 120 cm ten opzichte van de vloer.



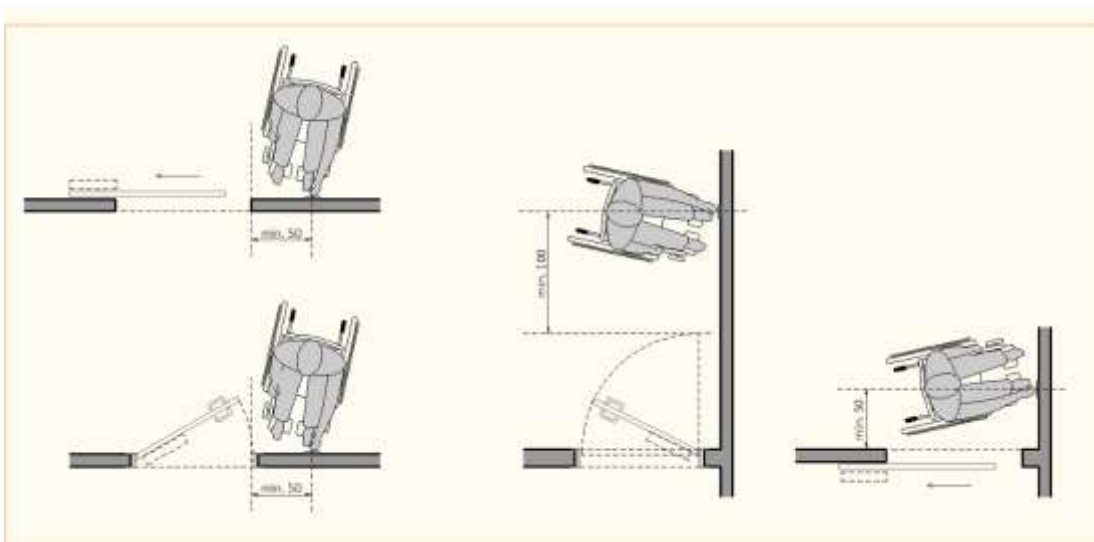


*Toegangsdeur met voldoende gebruiksruimte er rond.*

*Kids, © Enter vzw*

### *Automatische toegangsdeuren*

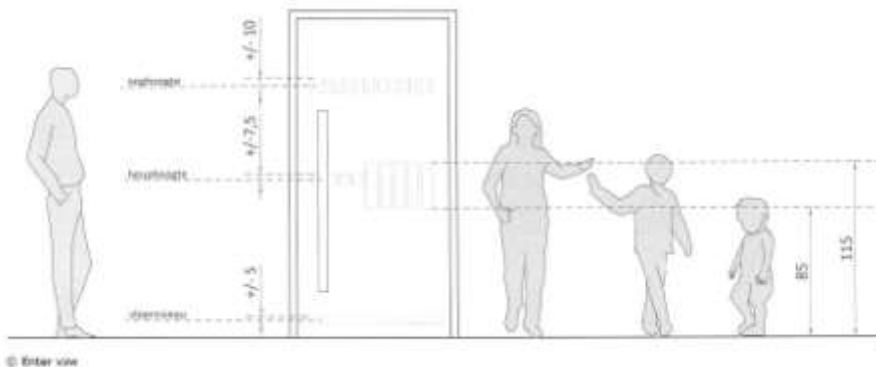
- Bij een geautomatiseerde deur worden minder eisen gesteld aan de gebruiksruimte zoals zijdelingse opstelruimte en de manoeuvreerruimte rond de deur. Door een druk op de bedieningsknop of het activeren van een sensor opent de deur.
- [Toegangen en deuren >>](#)
- Voor volledig geautomatiseerde toegangsdeuren is een goed afgestemde sensor met een voldoende lange openingstijd belangrijk, uitgaande van een tragere verplaatsingssnelheid of goed afgestemde draaisnelheden van deurbladen.
  - Zorg er voor dat voor en na de automatische deur ruimte is om als rolstoelgebruiker of als ouder met een kind aan de hand van richting te veranderen (draairuimte met diameter van 150 cm).
  - Is er een bedieningsknop, plaats deze dan op een correcte wijze, zodat:
    - De knop bereikbaar is.
    - Het openzwaaiend of openschuivend deurblad geen obstakel vormt.



### **Toegangsdeuren in glas**

Het voordeel van deuren in glas is dat je goed het overzicht kan behouden. Je ziet sneller wat er zich achter de deur bevindt en houdt daarom ook beter de tred aan. Niet elke deur moet volledig beglaasd zijn. Ook met slechts een beperkt deel in glas kan je dit resultaat bekomen.

- Let wel, beglaasde deuren hebben ook een aantal minder toegankelijke kwaliteiten. Doordat deuren met beglaasde oppervlakken minder goed opvallen, kunnen ze gevaarlijk zijn voor personen met een visuele beperking, personen die onoplettend of verstrooid zijn of kinderen. Een automatische schuifdeur kan bijvoorbeeld weigeren te openen. De bezoeker verwacht deze onregelmatigheid niet en kan daardoor het gesloten deurvlak fout inschatten.
- Zorg er altijd voor dat de toegangsdeur met een beglaasd vlak zich voldoende onderscheidt ten opzichte van de omgeving zoals de wand waarin zij zich bevindt.
- Glazen oppervlakken kunnen door de lichtinval reflectie veroorzaken en storend zijn voor degene die erlangs loopt. Door antireflecterende beglazing, een bewerking van het glas of een overdekking zullen gebruikers er geen hinder van ondervinden. Evalueer ook altijd of de oplossing voldoende is. Zeker voor de meest belangrijke zones, zoals de mogelijke reflectie door lichtinval ter hoogte van de toegangsdeur, is dit belangrijk.
- Voorzie deuren met glazen oppervlakken van contrastmarkeringen.
  - Contrastuitvoeringen met gezandstraalde beglazing contrasteren niet voldoende.
  - Een betere oplossing is het gebruik van felle kleuren, logo's of andere contrastrijke alternatieven.
  - Deze markeringen worden over de volledige breedte aangebracht op drie referentieniveaus:
    - op ooghoogte
    - op heuphoogte
    - op vloerniveau
  - Het breder uitwerken van de contrastmarkering in de middenzone (heuphoogte) zal vooral ook jongere kinderen ondersteunen. Omdat het gezichtsveld van kinderen veel lager ligt, voor kinderen van 7 tot 14 jaar tussen de 85 en 115 cm tot de vloerpas, is dit niet vergelijkbaar met de ooghoogte voor volwassenen.



### Bellen en brievenbussen aan de toegangsdeur

Bij heel wat voorzieningen zal je het gebouw niet zomaar kunnen binnengaan. Je moet aanbellen of wachten tot de deur automatisch wordt geopend. Ook de bruikbaarheid en de bereikbaarheid van bellen is dus van belang. Ook hier moeten we altijd uitgaan van de bedieningshoogte en de reikzone van de gemiddelde gebruiker als referentie. [Gebruik van bedieningselementen en apparaten >>](#)

- Ter hoogte van een bel moet je als rolstoelgebruiker of persoon met een kind aan de hand plaats nemen en manoeuvreren.
  - Voor de veiligheid moet je dit kunnen doen buiten de zone die ingenomen wordt door het openzwaaiend deurblad.
- Bellen staan min. 50 cm uit een hoek of ten opzichte van een obstakel gepositioneerd.
  - Let wel, plaats bellen of parlofoons ook niet te ver van de deur (in afstand). Als deuren automatisch geopend worden, moeten bezoekers voldoende tijd krijgen om

tot aan de deur te lopen en deze te doorlopen of zelf nog te openen. Dit noemen we ook wel de sluitertijd van een deur. Stel ze af op een gemiddelde tred.

- Brievenbussen zijn het best voor iedereen bereikbaar en onderrijdbaar. [Gebruik van een rolstoel \(manueel en elektrisch\) >>](#)
  - Ter hoogte van een bel of een brievenbus vermeldt je altijd duidelijk de naam en het huisnummer van de voorziening.
  - Bellen, parlofoons en brievenbussen zijn het best ook goed verlicht.



*Aan de leefgroepen bel je aan alsof je een private woning zou betreden.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*

### 2.3.2 Toegang als sas

In heel wat voorzieningen zal je de binnenruimten van het gebouw pas echt betreden nadat een sas doorlopen werd. Dit kan om verschillende redenen zo zijn. De twee meest voorkomende zijn veiligheid en tocht.

Het automatiseren van de deuren of het gebruik van automatische schuifdeuren zal voor voorzieningen waar een grotere bezoekersstroom aanwezig is, een voordeel bieden in gebruik. Voor anderen zal het om tegemoet te komen aan een veiligheidsaspect juist niet wenselijk zijn. Voor personen met een fysieke beperking die moeilijk een deur kunnen openen en sluiten zijn ze vaak cruciaal voor een zelfstandig gebruik.

#### Algemeen

Sassen zijn afgesloten zones op een (loop)route, buiten en binnen begrensd door toegangsdeuren.

- De deuren voldoen aan de aanbevelingen die voor elke andere toegangsdeur belangrijk is (breedte, hoogte, , gebruiksruimte, afwerking...) .  
[Toegangsdeur >>](#)
- De vorm van een sas is cruciaal voor het gebruik.
- De minimale afmeting (netto binnenruimte) is altijd afhankelijk van:
  - het type deur (bediening) waarmee het sas gevormd wordt.
    - manueel te bedienen
    - geautomatiseerde deur
  - De wijze waarop de verkeersstroom ter hoogte van een sas (of een toegangsdeur) georganiseerd wordt.
    - Recht op recht circuleren
    - Diagonaal circuleren
- Plaats de (buiten)inkomdeur en de 2e sasdeur zo veel als mogelijk recht op recht.



- Het gebruik van geautomatiseerde schuifdeuren heeft altijd de voorkeur.
  - Let op bij de plaatsing van een bedieningsorgaan.



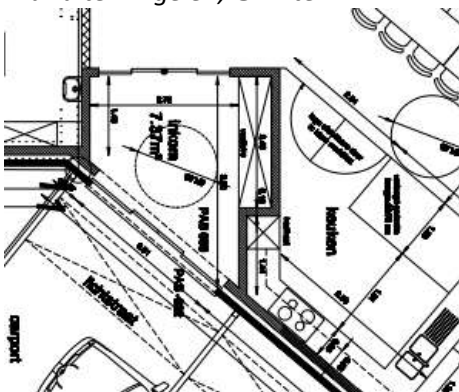
Aan de binnenzijde van sas is er vrij veel ruimte aanwezig. Dit is nodig om een goede doorgang te behouden. Veel gasten blijven (met hulpmiddel) stil staan na de deur en versperren zo de weg.

Maria ter Engelen, © Enter vzw



Het voordeel aan een sas met interval tussen de 2 deuren is dat je toch nog een tochtscherm behoudt. Let wel, veel gasten passeren tijdens het circuleren in de gang het oog (binnen) en dan gaat de deur altijd onnodig open.

Mané vzw, © Enter vzw



De grillige vormgeving van het inkom sas is nadelig voor het aantal bezoekers dat tegelijkertijd plaats kan nemen in het sas. Hier is dit echter minder problematisch aangezien het busje stappers en rolstoelgebruikers vervoert die op een ander tijdstip uit het busje geholpen worden en binnenkomen.

Maria ter Engelen, © Enter vzw

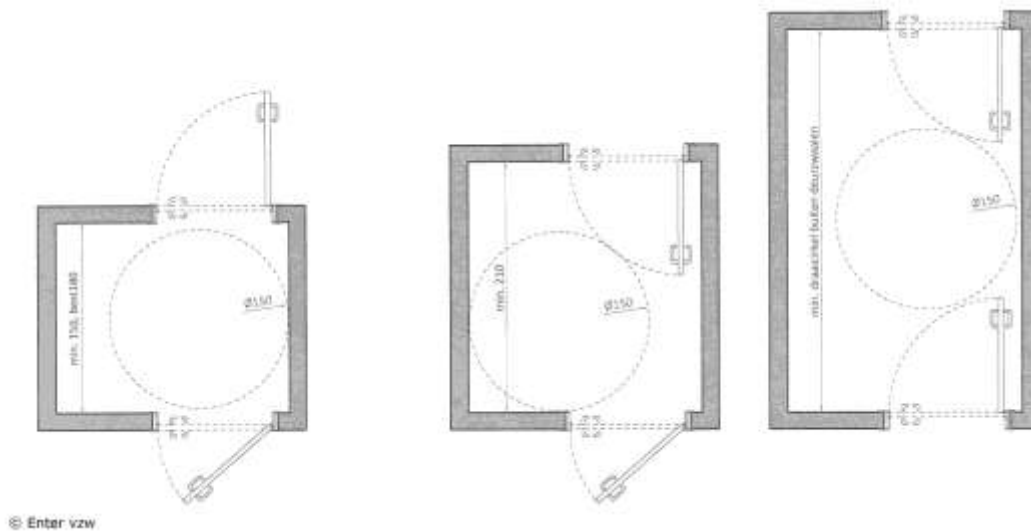
### Sas met manueel bedienbare deuren

Voor het gebruik van manueel bedienbare deuren moeten er goede gebruiksruimten zijn.

- Het gebruik van hulpmiddelen of een kinderwagen in een klein sas bemoeilijkt altijd de vlotte doorgang.
- Let op met het gebruik van manueel bedienbare deuren die beide in het sas draaien. De openzwaaiende deurbladen kunnen tegen bezoekers aan zwaaien.
- Zicht hebben op wie zich waar bevindt (dubbele passage) is van groot belang.

De maatvoering van een sas met manueel bedienbare deuren is afhankelijk van de draairichting van de deuren:

- Deuren met tegengestelde draairichting, buiten het sas draaiende: min. 150 cm diep (na afwerking).
- Deuren met dezelfde draairichting, één binnen het sas draaiend: min. 210 cm diep, beter meer (na afwerking).
- Deuren met tegenovergestelde draairichting, beiden in het sas draaiende: min. Een draaicirkel met een diameter van 150 cm (na afwerking) tussen de opendraaiende deurblad.



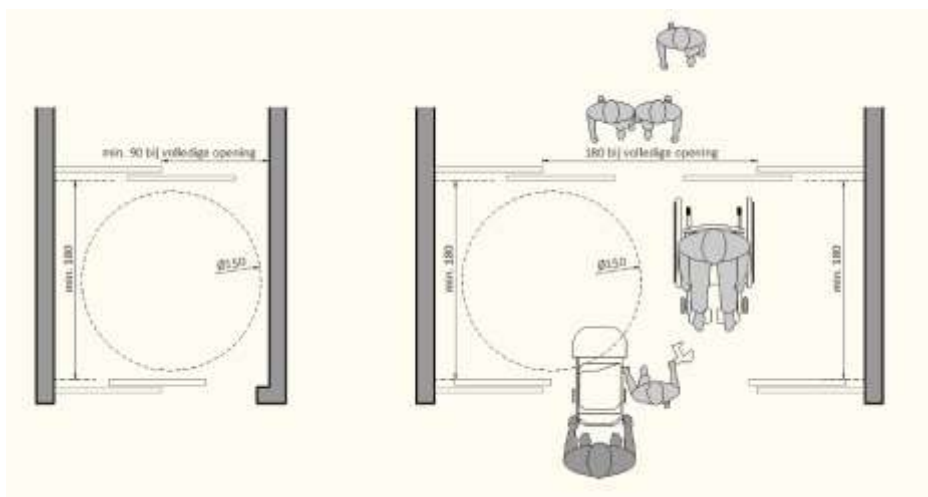
### Sas met automatische deuren

Het volledig automatiseren van de deuren zorgt ervoor dat de bezoeker geen extra handeling moet doen voor het openen en sluiten van de deur.

- De continuïteit van de bezoekersstroom blijft gegarandeerd. Dit kan voor sommige gebouwen een interessante oplossing zijn.
- Verkiez altijd deurbladen die openschuiven i.p.v. opendraaiende deurbladen. Bij gebruik van opendraaiende deurbladen moet je namelijk extra rekening houden met de draairichting en de vrije ruimte ervoor, zodat de deurbladen geen gevaar vormen (voldoende lang op voorhand detecteren, extra waarschuwingssignaal). Intern zal het sas dan ook vaak ruimer moeten zijn.
- De maatvoering voor een sas met automatische deuren is min. 150 cm breed (het best 160 cm) en min. 180 cm diep na afwerking.
  - Voor gebouwen met een grotere doorstroom van bezoekers, is de vrije doorgangsbreedte ter hoogte van de deur zelf het best ook min. 180 cm. Zo kan ook een dubbele passage (met kruisende personen) vlotter verlopen.
  - Staan de deuren niet recht op recht, dan is een breedte van min. 200 cm nodig.

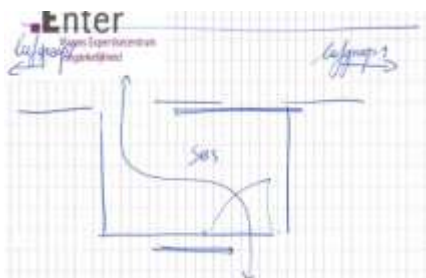
Let op, voor het creëren van een tochtsas zijn er een aantal aandachtspunten:

- Interval tussen de deuren is nodig, maar.
  - Dit kan moeilijk begrijpbaar zijn voor sommige gebruikers.
    - Er is een vertraging in de doorstroom en de handelingen. Dit kan tot conflicten leiden in gebruik.
  - Is er aan de deur ook toegangscontrole nodig, dan is dit geen evidente situatie.
    - Ofwel is er altijd rechtstreeks zicht op het sas (raam, doorzicht...).
    - Ofwel wordt het sas enkel onder begeleiding gebruikt.



Bij de nieuwbouw wordt een sas gebruikt met een geschrante opstelling van de deuren.

Dominiek Savio Instituut, © Enter vzw



De geleiding tussen de deuren is opgenomen in de vloerafwerking om het circulatiepatroon te ondersteunen.

NAC Houthalen-Helchteren, © Toegankelijkheidsbureau

### Aandachtspunten voor de afwerking

Aandachtspunten met betrekking tot de afwerking van sassen hebben voornamelijk te maken met de afwerking zoals:

- vloermatten zijn van het kortharige type en ingewerkt in de vloer. Vermijd losliggende matten.
- Er is een goede, niet verblindende verlichting.
- Werk voldoende kleurcontrasten in tussen vloer en wanden.
- Timers voor automatische deuren zijn:
  - voldoende lang ingesteld.
  - Ze zijn buiten een andere circulatieroute gelegen.
- Puntversmallingen en obstakels zoals paraplubakken, infoborden of standaards worden vermeden in sassen.

### 2.3.3 Inkomhal en ontvangst

De toegangsdeur tot het gebouw sluit in de meeste gevallen rechtstreeks aan op een centrale inkomhal, het startpunt van waaruit bezoekers verder hun weg gaan door het gebouw.

Eenmaal de toegangsdeur voorbij, moeten we ons opnieuw oriënteren om onze eindbestemming te bereiken. We zoeken naar ruimtelijke oriëntatiepunten zoals bijvoorbeeld een balie, deuren, een signalisatiebord of een kapstok om spullen op te bergen om ons verder te helpen. De inkomhal is dan ook als oriëntatiepunt een belangrijk element bij de aankomst in het gebouw.

Niet elke voorziening zal een onthaalfunctie hebben. Op dat moment is de inkomhal een zone waar de bezoeker even zal wachten tot hij/zij persoonlijk ontvangen wordt of een plaats waar spullen opgeborgen worden voor we de weg verder zetten.

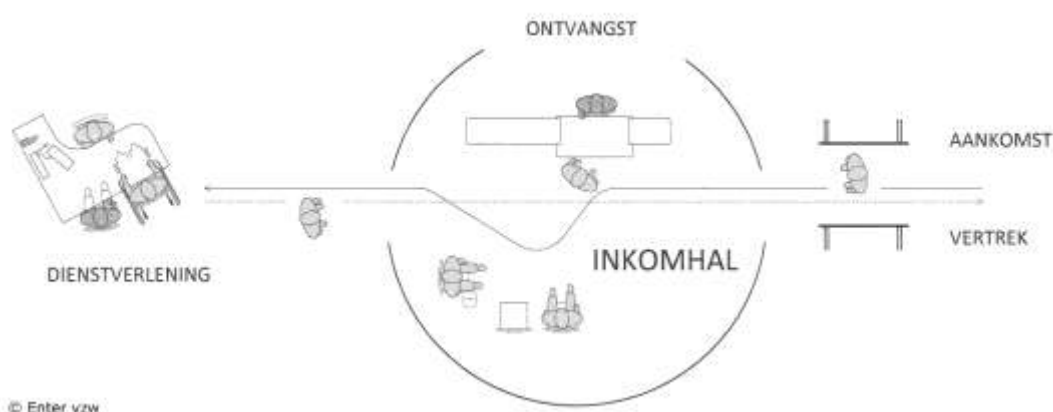
#### Structuur en informatie

Het is belangrijk dat een inkomhal een overzichtelijke ruimte is.

- Zo worden de verschillende functies die er samen komen sneller herkend en zijn de routes gemakkelijk traceerbaar.
- Dit zorgt ervoor dat een grote stroom aan bezoekers die gelijktijdig aankomen sneller verdeeld wordt in kleinere fracties. De ene gaat naar het onthaal, de andere loopt verder door naar een wachtruimte...

Wie zijn weg kent, loopt er bijna onbewust door; wie het gebouw niet kent, houdt halt en vat een volgende fase in zijn verblijf of bezoek aan. Belangrijke punten voor ontwerp zijn daarom:

- De bezoeker heeft vanaf de toegangsdeur overzicht over de ruimte.
- Er is een vlotte aansluiting op de circulatieroutes door het gebouw.
- Vanaf de toegangsdeur (de looplijn) is er zicht op een centraal onthaal- of infopunt (als dit aanwezig is).
- Er is een duidelijke aansluiting met ruimten zoals een wachtzone of aanmeldpunt/secretariaat.
- Er is goede signalisatie aanwezig.



#### Ontvangstfunctie voor tijdelijke bezoekers

De inkomhal fungeert in heel wat gebouwen als een plek voor onthaal. De verscheidenheid aan types voorzieningen en hun eigen interne organisatie zorgt er voor dat de ontvangstfunctie op verschillende manieren kan gebeuren.

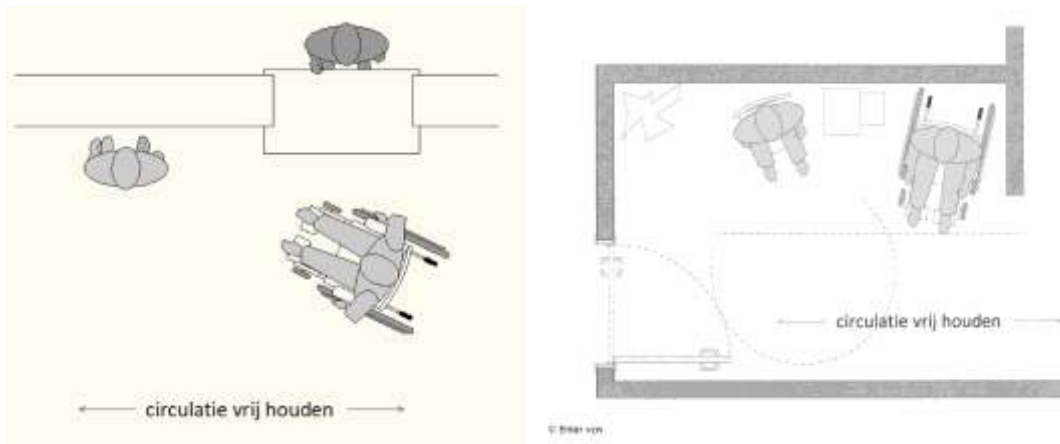
### *Inkomhal met onthaal(balie)*

- Door de centrale functie is een ontvangst- of onthaalbalie een baken of herkenningspunt in het gebouw.
  - Ze sluit rechtstreeks aan op de looplijn die je volgt vanaf de toegang of de inkomhal.
- Heel wat inkomhallen zijn meer dan alleen een ruimte voor ontvangst of een wachtplek. Omdat het ook een plaats is waar verschillende wegen of routes in het gebouw kruisen, zit deze zone complex in elkaar.
  - Respecteer de nodige vrije doorgangsbreedtes van alle circulatieroutes die er passeren. [Looproutes \(horizontaal\) >>](#)
  - Mensen houden halt voor of ter hoogte van een balie. Voorzie in voldoende ruimte ter hoogte van de balie voor alle activiteiten en circulatiepatronen die ontstaan. [\(Onthaal\)balie >>](#)

### *Inkomhal als wachtzone*

Ook als er geen balie of meldpunt aanwezig is, blijft de ontvangstfunctie voor de meeste voorzieningen een belangrijke factor en zal dit consequenties hebben voor de inkomhal.

- In meer semi- of residentiële voorzieningen zal de bezoeker, net zoals bij een particuliere woning, aanbellen en in deze ruimte toekomen voor hij zijn weg verder zet in het gebouw.
- Organiseer de inkomhal zo dat deze een iets ruimere zone is waar een persoon eventueel kan halt houden, wachten of plaats kan nemen in een zetel tot hij/zij persoonlijk afgehaald wordt.
  - Zorg voor min. 2 zitplaatsen. Deze zijn altijd buiten de circulatieroutes gelegen. [Gebruik van Tafels en stoelen >>](#) [Wachtruimten >>](#)



### **Aankomst- en vertrekpunt voor dagdagelijkse gebruikers**

In heel wat voorzieningen fungeert de inkomhal als een ruimte die dagelijks intensief wordt gebruikt. Ze is dan geen 'onthaal' meer, maar een volwaardige ruimte die op het programma van eisen moet voorkomen.

- Gasten komen er aan alsof ze 'thuis komen'.
- In veel gevallen is deze ruimte ook een wachtzone of een rustplek.
- In veel gevallen is er aansluitend op de inkomhal een vestiaire of berging/stalzone aanwezig.
  - De ligging is altijd strategisch te bekijken op basis van dagorganisatie of functieruimten waarbij ze aansluiten
  - Hou de vestiaire en de stalruimte voor hulpmiddelen of andere persoonlijk spullen bij elkaar in de buurt.



*Aan de toegang is een wachtzone voor gasten die toekomen of vertrekken. Omdat het voor sommige gasten moeilijk is om in deze open ruimte te wachten, door de grote activiteit en chaos die dan kan ontstaan, is er aansluitend hierop een extra wachtruimte gecreëerd.*

*Mané vzw, © Enter vzw*



*Aan de toegang is een vestiaire en stalzone voor rolstoelen gekoppeld. De rechtstreekse aansluiting zorgt voor structuur en orde.*

*Stijn vzw, © Enter vzw*

#### *Een vestiaire*

- Een vestiaire neemt veel plaats in, maar is absoluut een meerwaarde.
- Zorg voor voldoende circulatieruimte om de ruimte met meerder personen de ruimte te gebruiken
  - Jassen aandoen gebeurt vaak met hulp.
  - Voor de kapstokken is er voldoende plaats.
- Kapstokken zijn zoveel als mogelijk recht op recht te bereiken.
  - Ze hangen op 2 gebruikshoogten
  - Heb ook oog voor kindermaat (afhankelijk van het type voorziening).
- Let op de keuze van het type kapstok.
  - Kies voor vaste kapstokken.
  - Bij jassen aan/uit doen met hulp kan je voor een gewone kapstok kiezen.

**Zie deel 3 bedienen van zaken + opbergen (link toevoegen)**





*Aan de deur van de leefgroepen voor kindjes is een vestiaire aanwezig. Kortbij zijn er stalhavens voor de hulpmiddelen. Ideaal zouden deze meer samenvallen.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*

*Aan de inkom van de leefgroepen voor kinderen en jongeren is een vestiaire. Elk kind heeft een kapstok en opbergkastje.*

*Kids, © Enter vzw*

*Een stalzone voor hulpmiddelen en andere spullen.*

- Organiseer de bergruimte kortbij de toegang.
- Zorg voor voldoende plaats, houd rekening met hulpmiddelen die niet opgeklapt zijn. [Stal- en bergruimten >>](#)
- Zorg voor voldoende circulatieruimte om de ruimte gemakkelijk te gebruiken.



*In de inkomhal is er een stal- en laadzone voor elektrische rolstoelen*

*St. Lodewijk, © Enter vzw.*



*Het inkomsas is nu ook bergruimte. Dit toont het tekort aan stalruimte voor hulpmiddelen aan.*

*Mané vzw, © Enter vzw*

### **Dagcentrum Mané (NAH)**

Ze organiseerden de vestiaire zo dat iedereen zijn jas en spullen opbergt per bus, op basis van hoe mensen aankomen en weggaan. Dit maakt het tijdens de aankomst en het vertrek veel gemakkelijker voor iedereen. Niet alleen voor de bezoekers, maar ook voor diegene die help.



Mané vzw, Dagcentrum NAH © Enter vzw

### Akoestisch knelpunt

Hoewel het voor heel wat personen een belangrijk element is, vormt het de akoestiek van een ruimte op het gebied van toegankelijkheid een weinig besproken thema. Zeker voor blinden en slechtzienden, ouderen en kinderen is dit van belang. In grote inkomhallen vormt akoestiek vaak een knelpunt.

- Geluid kan zowel een positieve als een negatieve bijdrage leveren aan de oriëntatie.
  - Bepaalde ononderbroken geluiden zoals bijvoorbeeld een roltrap, een rateltikker (auditief signaal bij een oversteekplaats) of een fontein kunnen de oriëntatie ondersteunen.
  - Geluid werkt negatief als het lawaai is en andere gewenste geluiden vervormt of blokkeert. Akoestische problemen kunnen een extra factor zijn waardoor verwarring, stress of onduidelijkheden ontstaan. Hierdoor gaan eenvoudige acties of handelingen complexer worden.
- De akoestische kenmerken van de ruimte en gebruikte materialen kunnen achtergrondlawaai dempen zodat cruciale informatie duidelijk blijft.

Akoestiek kan ook voor gebouwen met een gemiddelde schaal een knelpunt vormen. Zeker als de inkomhal bijvoorbeeld zonder afsluiting overgaat in een ontvangst- en wachtzone en de gangen kan nagalm of achtergrondgeluid storend werken.



*Deze grote centrale hal is een ontmoetingsplek waar heel wat verschillende activiteiten kunnen plaatsvinden. De hoge ruimte heeft als nadeel een slechte akoestiek.*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*

### 2.3.3.1 Onthaalbalie

Een balie is in de meeste gevallen een vast inrichtingselement waar bezoekers terecht kunnen om informatie te vragen, zich aan te melden voor een afspraak, papieren te ontvangen of zich in te schrijven. Afhankelijk van het doel waarvoor ze gebruikt worden, zoals enkel informatie verstrekken of ook documenten behandelen, moet het meubel een minimale gebruikskwaliteit hebben.

Naast het ruimtelijk aspect is het warm onthaal door de baliemedewerker, de vriendelijkheid, de wijze van omgang met de bezoeker of bewoners een belangrijk gegeven.

#### Zichtbaar en herkenbaar

- Locatiebeleid is van essentieel belang om bezoekers eenvoudig tot aan een onthaalpunt te leiden. Het best altijd op een centrale plek gelegen en kort bij de toegang tot het gebouw.
- Goed zichtbaar en bereikbaar van op de looproute.
- Zorg voor bijkomend goede signalisatie. Deze is niet alleen van op de route doorheen het gebouw, maar ook ter hoogte van de balie zelf vlot traceerbaar.  
[Bewegwijzering- en informatieborden >>](#)
- Zichtbaarheid ondersteunen we door een contrast met de omgeving (kleuren, materialen, vormgeving) te realiseren.
- Goede verlichting is een basiseis voor de herkenning maar ook voor de verstaanbaarheid in communicatie. Accentverlichting is een hulp bij het oriënteren.
- De balie aan een onthaalpunt heeft altijd een 'open' structuur en een goede hoogte.
  - Op deze manier kunnen bezoekers de persoon die achter de balie staat beter 'zien' en makkelijker liplezen.
- Cruciale punten voor de uitvoering van een balie zijn:
  - Je loopt er vanaf de toegang recht naartoe.
  - Er is een open structuur. Een gesloten balie mag, maar dan het best met een volledig openschuivend deel.
  - De balie is niet te hoog, zodat het zicht op de medewerker mogelijk is.
  - Er is een ringleiding aanwezig en deze is duidelijk gesignaleerd.



Deze balie is om de hoek gelegen, vanaf de toegangsdeur loop je er niet direct op. Ze heeft ook geen goede vormgeving: te hoog, te weinig open structuur. Dit zorgt bij personen met een auditieve beperking voor problemen  
Kids vzw, © Enter vzw

### Vormgeving volgt functie

Afhankelijk van het type balie zijn andere eisen van belang, algemeen splitsen we op in twee vormen:

- alleen communicatie: zichtbaar en verlaagd;
- handelingen uitvoeren zoals schrijven, papieren overhandigen of betalingen doorvoeren: zichtbaar, verlaagd en onderrijdbaar.

#### *Communicatie mogelijk maken: verlaagd*

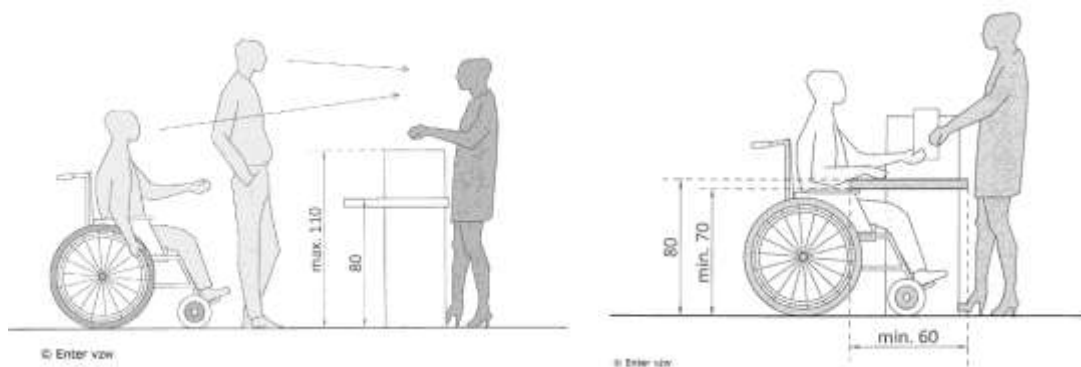
De hoogte van de balie moet toelaten dat communicatie met de persoon achter de balie mogelijk is. Visueel contact kunnen maken is hiervoor een vereiste. Het is voor iedereen van belang, maar het is een noodzaak voor personen met een auditieve beperking, personen met een kleinere gestalte en ouderen.

- Een goede hoogte ten opzichte van de vloer zorgt ervoor dat de zichtlijnen voor een grote groep personen zijn gegarandeerd. Er zijn minstens twee hoogten:
  - bovenzijde hoge deel: 110 cm ten opzichte van vloerpas;
  - bovenzijde verlaagd deel: 80 cm ten opzichte van vloerpas.

#### *Gebruik mogelijk maken: onderrijdbaar*

Moet je naast communicatie ook nog andere handelingen kunnen uitvoeren, dan is een verlaagd deel niet voldoende. Om een papier te kunnen overhandigen of te ontvangen, iets persoonlijk te kunnen bespreken, een kaart te kunnen aanreiken, of handtekeningen te plaatsen, moet er een bepaalde hoogte en reikdiepte aanwezig zijn. [Gebruik van een rolstoel \(manuele en elektrisch\) >>](#)

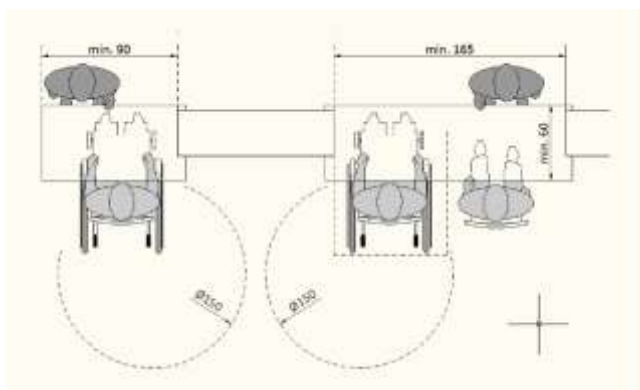
- Beperkt onderrijdbaar:  
Doordat we onze voeten en voetsteunen van de rolstoel onder de balie kunnen plaatsen, kunnen we dichterbij komen en kunnen we bijvoorbeeld een papier aannemen of iets afgeven. Beide personen moeten wel nog gedeeltelijk met de arm reiken.
- Volledig onderrijdbaar:  
Als we vanuit zittende positie volledig onder het laag deel van de balie kunnen plaatsnemen, kunnen we het ook als werkblad gebruiken.
  - De bovenzijde van het blad is op max. 80 cm boven de vloer gelegen.
  - Tussen de bovenzijde en de onderzijde van het blad is er een speling mogelijk van 10 cm zodat de bovenzijde van het blad altijd op een bruikbare hoogte staat.
  - Is het blad minder dik uitgevoerd, dan zal de reikdiepte van de zittende persoon groter zijn, namelijk 60 cm in plaats van 50 cm diepte.



Aan een verlaagde, niet onderrijdbare informatiebalie gaan heel wat rolstoelgebruikers zich zijdelings opstellen ter hoogte van een balie om zo dichterbij de baliemedewerker te komen om te communiceren.

- Hiervoor moeten ze ter hoogte van de balie kunnen manoeuvreren (minstens achteruit rijden en bocht nemen).

- In de meeste gevallen moeten ze om hun as kunnen draaien of volledig rechtsomkeer kunnen maken. Een vrije draairuimte (diameter 150cm) voor de balie is hiervoor essentieel.



### Verstaanbaarheid aan een balie

Om communicatieknelpunten te vermijden, zijn balies bij voorkeur niet met een glazen wand afgesloten. Wens je de balie toch af te sluiten, dan zijn volgende principes mogelijk:

- Zorg ervoor dat een deel van de wand opengeschoven kan worden. Dit is de beste oplossing.
- Bij een gesloten wand is het belangrijk aandacht te besteden aan mogelijke reflectie door lichtinval en het integreren van goede spraakondersteuning. Dit kan het best gebeuren door een ringleiding te plaatsen.

Een egale, indirecte verlichting over de volledige balie ondersteunt een goede communicatie. Het gezicht van de baliemedewerker moet duidelijk zichtbaar zijn zodat liplezen mogelijk is.

#### *Een ringleiding*

Een ringleiding is een systeem dat er voor zorgt dat personen die gebruik maken van een gehoorapparaat op een bepaalde frequentie kunnen afstemmen om zo de baliemedewerker beter te kunnen begrijpen. De aanwezigheid van een ringleiding (voor gehoorondersteuning) moet aan de balie gesignaleerd worden met een gestandaardiseerd pictogram.



*Pictogram ringleiding*



*Een ringleiding aan de balie*

### 2.3.3.2 Wachtruimte of -zone

Wachtzones vormen in heel veel gevallen de overgang tussen het aankomen en/ of het vertrek in het gebouw en de dienstverlening die wordt aangeboden. Afhankelijk van de voorziening kunnen er ook meerdere kleinere wachtzones, verspreid over het gebouw voorkomen.

Afhankelijk van de situatie moeten bezoekers er slechts heel kort of geruime tijd doorbrengen. Dit doet echter geen afbreuk aan het comfort en de gezelligheid dat iedereen van deze plekken verwacht!

Te vaak wordt weinig aandacht besteed aan het belang van wachtruimten. Dit resulteert in het plaatsen van enkele losse stoelen in de gang. Op dergelijke wijze zijn het weinig functionele en sfeerloze plekken.

### **Locatie en bereikbaarheid**

Een goede locatie zorgt ervoor dat de opeenvolging van activiteiten die eraan gekoppeld zijn duidelijk is. Een aantal elementen die de locatie en de bereikbaarheid van wachtruimten ondersteunen zijn:

- ze zijn goed herkenbaar vanaf de aankomst of vanaf de ontvangst(balie).
- De route heen en terug heeft een logische structuur.
- Wachtruimten of zones zijn altijd aansluitend, maar buiten de looproute geplaatst.
- De wachtruimte is zo dicht mogelijk bij de bijhorende activiteit gelegen.
- Zorg in de wachtruimten dat overzicht over de ruimte en eventueel aansluitende circulatie of activiteiten behouden blijft.
- Beredeneer altijd vooraf hoe mensen moeten lopen om ergens te geraken zoals bijvoorbeeld tot aan een balie of toegang tot een consultatieruimte. Bekijk ook de inrichtingsmogelijkheden van de ruimte zodanig dat circuleren erdoor of erlangs vlot mogelijk is zonder verlies van zitruimte.
- De nabijheid van sanitaire voorzieningen is een grote meerwaarde. [Bezoekerssanitair >>](#)

### **Wachtruimte of zone**

Wachtruimten komen algemeen in 2 verschillende vormen voor.

- wachtzone: een zone in de gang, in een nis of in een aparte ruimte is altijd gelegen buiten de looproutes. Is ze langs verschillende wegen te bereiken, zorg dan ook voor een goede opstelling van het meubilair.  
Vooral de afbakening van het gebied is een aandachtspunt. Maak bijvoorbeeld een duidelijke zonering op vloerniveau (bijvoorbeeld verschil in kleur of materiaal) of baken het gebied af door losse of vaste elementen.
- Aparte wachtruimte: de toegang tot de ruimte is altijd duidelijk zichtbaar en goed gesignaleerd. De maatvoering is goed gekozen en laat eventueel verschillende opstellingen van het meubilair toe.
- De toegang is bruikbaar voor iedereen, een opening in een wand is min. 90 cm breed.



Wachtzone met een duidelijke zonering op de vloer en gelegen buiten de circulatieroutes.

© Revalidatiecentrum Overpelt,



Zorg in elke wachtruimte of wachtzone voor:

- min. 2 gewone zitplaatsen
- min. 1 of meerdere vrije zone voor rolstoelgebruikers, een kinderwagen...  
Het aantal vrije ruimten is afhankelijk van de grootte van de wachtruimte of zone (capaciteit aan zitelementen). Een algemene richtlijn is dat 4% van het aantal zitplaatsen als vrije zone aanwezig is (1 per 25 plaatsen) .

Wachtruimten bestaan uit zitelementen met daartussen circulatiezones. Een goed zitcomfort is niet alleen afhankelijk van het type en de uitvoering van een stoel. Ook de ruimte die ter beschikking staat om plaats te nemen, te circuleren naar je plaats of naar een tafel met boekjes is van belang.

[Gebruik van tafels en stoelen >>](#)

### Maatvoering

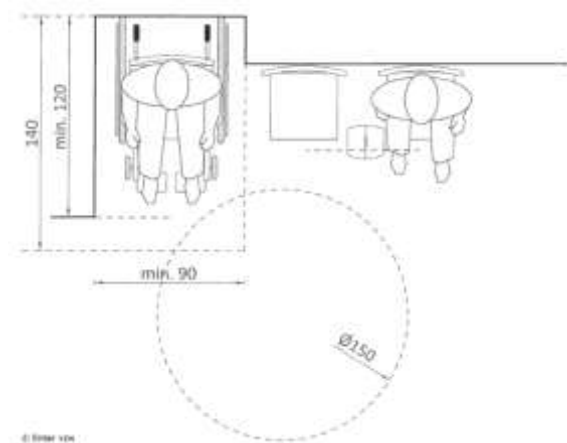
Onderschat de maatvoering van een wachtruimte niet. In ontwerpfase zijn ze vaak nog te weinig correct ingevuld op vlak van capaciteit. De maatvoering van een wachtruimte of zone is altijd afgestemd op:

- de specifieke locatie (consultatie, inschrijven, aanmelden...);
- het aantal te verwachten bezoekers (capaciteit);
- een realistische inrichting (type stoelen, tafels ...);
- het werkelijk gebruik ervan (aantal zitplekken, route en circulatie erlangs of erdoorheen, speelplek voor kinderen ...).

### Vrije zone voor rolstoelgebruikers, kinderwagen...

Ook rolstoelgebruikers of ouders met een kinderwagen moeten vlot terecht kunnen in de wachtruimten. Door het gebruik van een hulpmiddel is het niet altijd mogelijk om gemakkelijk op een stoel of bank plaats te nemen. Deze zone is:

- min. 90 x 120 cm, het best 90 à 110 x 140 cm omdat manoeuvreren op een beperkte ruimte niet altijd gemakkelijk is.
- Het gebruik van losse stoelen in plaats van vaste modellen is flexibeler in opstellingsmogelijkheden voor de vrije zones.



Het einde van een rij stoelen is vaak de meest logische plek voor het plaatsen van een vrije zitruimte. Let wel, ook wie gebruik maakt van deze plaats krijgt graag de keuze om plaats te nemen daar waar hij/ zij dit wil.

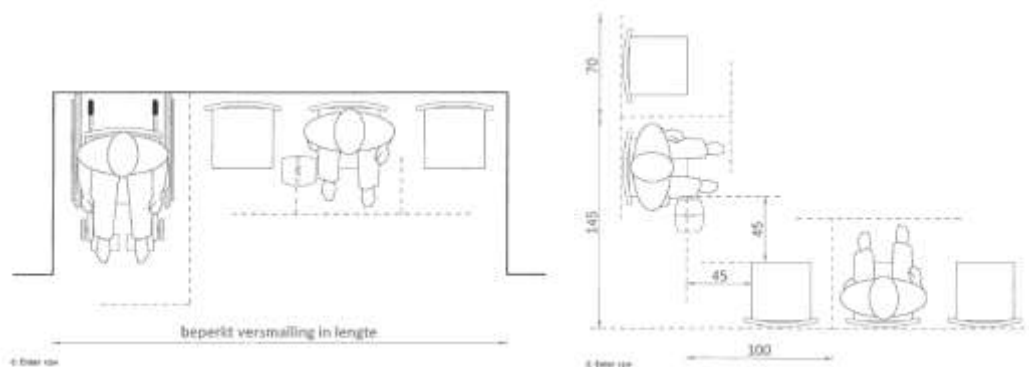
### Aandachtspunten voor lineair opgestelde plaatsen

- Maak de rij met zitplaatsen niet te lang.

- Stel het meubilair altijd lineair, aan één zijde op bij wachtzones die langs een circulatieroute zijn gelegen, bijvoorbeeld bij een rij stoelen in een gang.
- Houd de gangzijde met veel (of de meeste) toegangsdeuren vrij zodat het overzicht behouden blijft. Dit is een belangrijk aspect voor personen met een visuele of cognitieve beperking die de wand gebruiken als geleiding en de deuren makkelijker kunnen opmerken.
- Garandeer altijd een vlotte passage.
  - Bij lineair opgestelde plaatsen die recht tegenover een aanmeldbalie gelegen zijn moet voldoende ruimte aanwezig zijn om te kunnen aanmelden, tegelijk te circuleren en plaats te nemen.

#### *Aandachtspunten voor een hoekopstelling:*

- Bij een opstelling van het meubilair in een L- of U-vorm zijn de hoeken altijd een knelpuntzones. Plaats de zitelementen in een hoek voldoende ruim ten opzichte van elkaar zodat elke zit bruikbaar en bereikbaar is.

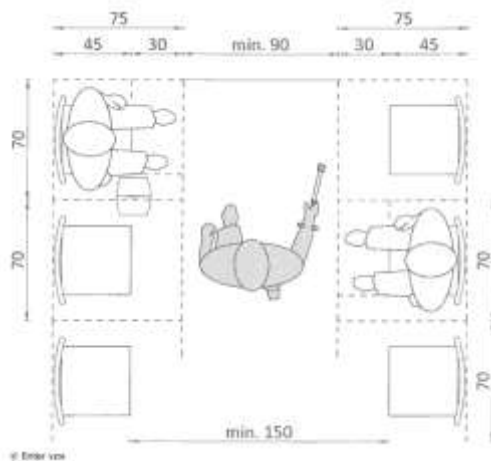


Soms worden deze hoekruimten planmatig ten onrechte ingetekend met een extra zitplek. Doordat er nauwelijks vrije zitruimte aanwezig is voor elke zit, is deze onbruikbaar en verlies je in gebruik meestal 3 zitplaatsen. Niet alleen voor een comfortabel gebruik van de zit, maar vooral ook voor het bepalen van de capaciteit (aantal zitplekken) moet je dus voldoende rekening houden met hoekopstellingen.

#### **Circulatiezone als privacygrens**

Circulatieroutes tussen het meubilair zijn altijd afgestemd op het principe van puntversmallingen.

- Puntversmallingen zijn korte stukken waar je maar over een beperkte vrije breedte beschikt.
- Een vrije doorgang van min. 90 cm tussen het meubilair is een minimum.
- Een vrije circulatiebreedte van 120 cm of zelfs 180 cm voor bijvoorbeeld grote wachtruimten, is aan te raden. Net zoals de gebruiksruimten voor stoelen is deze circulatiezone netto aanwezig. Dit wil zeggen exclusief de ruimte die ingenomen wordt door benen of spullen die we bijhebben.



### Aangenaam verblijven

Sfeer heeft een grote psychologische invloed. Er zijn een aantal aspecten die bijdragen aan een aangenaam gevoel en stress tijdens het wachten verminderen of voorkomen:

- Zorg er ook voor dat de bezoeker keuze heeft om plaats te nemen op een plek die hem aanspreekt. Verschillende kwaliteiten kunnen worden aangeboden onder de vorm van bijvoorbeeld een stoel aan een literatuurtafel of een zetel bij de kinderhoek.
- Zorg voor voldoende licht om een goed zicht te hebben en om te kunnen lezen.
- Vaak is een wachtruimte ook een plaats waar je enige privacy verwacht. Beschutting voor inkijk of akoestische schermen kan een optie zijn. Ook het behoud van overzicht over de ruimte is belangrijk. Zeker voor personen met een auditieve of visuele beperking kan het heel moeilijk zijn om bijvoorbeeld op te merken of een dokter, zorg- of dienstverlener iemand aanspreekt of oproept.
- Extra voorzieningen zoals een drinkfontein, drankautomaten met koffie, frisdranken of water, een speeltafeltjes voor kinderen zijn altijd een meerwaarde. De wachtende personen worden gerust gesteld en krijgen een manier om de tijd te doden. Integreer deze elementen vanaf de start, zodat een goed gebruik achteraf gegarandeerd is. Een speelzone voor kindjes moet ook een echte speelzone zijn en geen box met speelgoed in een hoekje.
- Achtergrondmuziek wordt vaak gebruikt om storende of ongewenste geluiden tegen te houden. Toch is dit niet voor iedereen een even goede optie. Is deze aanwezig, zorg er dan voor dat ze niet storend is voor de wachtende. Je moet een gesprek kunnen voeren zonder tegen elkaar te moeten roepen.
- Plaats informatieborden, rekken en schermen zichtbaar en leesbaar in de ruimte. Zorg ook dat ze bruikbaar zijn voor iedereen.

[Wayfinding >>](#) [xx bedienen >>](#)

## 2.4 Circuleren in het gebouw

Om activiteiten te kunnen uitoefenen moeten we ons verplaatsen. Circuleren in, rond en door een gebouw doen we dagelijks en overal. Zowel thuis als op verplaatsing maken we gebruik van routes of looplijnen om ons een weg te banen doorheen een gebouw of een ruimte. Een logische, obstakelvrije (loop)route is altijd het uitgangspunt.

De (loop)route is de weg die we afleggen van punt A naar punt B. Die route bestaat uit een opeenvolging van plaatsen of ruimten die we doorkruisen om ons doel te bereiken: van thuis naar onze bestemming, van de parkeerplaats of de halte openbaar vervoer naar de toegang, vanaf de balie naar een ontvangstruimte, van de inkomhal naar de leefruimten of kamers...

## Zich horizontaal verplaatsen

De structuur van het gebouw vormt de basis voor elke handeling die erin gebeurt. Zo goed als elke voorziening heeft een duidelijke wens: zorg voor gangen meteen leesbare en rechte structuur.

- Circulatie routes zijn voldoende breed en hebben een rechte en logische structuur. [Looproutes \(horizontaal\) >>](#)
  - Niet alleen voor het vlot circuleren, maar ook voor het oriënteren is dit gemakkelijker.
  - Beperkt looproutes doorheen het gebouw in loopafstand.
  - Lange looproutes worden onderbroken door rustplekken te voorzien (kunnen ook wachtzones zijn).
- De aanwezigheid van een 0-marge op gebied van drempels of niveauverschillen is voor heel wat personen van essentieel belang: ouderen, kinderen, personen die gebruik maken van een hulpmiddel...
  - Kleine niveauverschillen of onnauwkeurigheden worden niet getolereerd.
    - Openzwaaiende deuren obstakels. Integreer ze daarom zo goed mogelijk in de vrije doorgangsbreedte van de looproute, bijvoorbeeld door bredere gangen of nissen te maken op cruciale plekken. [Toegangen en deuren >>](#)
    - Plaats laadzones en stalhavens voor verplaatsingshulpmiddelen en tilliften aansluitend op de route of kies voor nissen. [Laadzones en stalhavens >>](#)
  - Voorspelbaarheid van het gebouw is voor vele gebruikers belangrijk:
    - Doorzicht bij deuren en naar functieruimten.
    - Logische opeenvolging van de ruimten.
    - Rechte zichtlijnen geven de bezoeker al een beeld van wat gaat komen, hoeken en bochten vormen altijd een verrassing.
  - In zeer onleesbare ruimten of open ruimten kan het aangewezen zijn om ook binnen kunstmatige geleiding aan te brengen.



*Rechte structuur van gangen waar alle kamerdeuren op uitkomen.*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*

## Zich verticaal verplaatsen

Het overbruggen van niveauverschillen is nodig om de verschillende verdiepingen in het gebouw met elkaar te verbinden. We overbruggen niveauverschillen binnen in een gebouw als volgt:

- 1 trede, tot max. 18 cm niveauverschil:
  - door een helling, er hoeft in principe geen trede aanwezig te zijn.
  - Hou het hellingspercentage zo laag mogelijk. [Toegangspaden \(buitenruimten\) >>](#)
- meerdere treden, vanaf 18 cm niveauverschil:
  - door een combinatie tussen een trap, een helling en/of een liftsysteem.
  - Een lift is in zowat elk gebouw geen overbodige luxe. [Liften >>](#)

- Hellingen worden het best vermeden, ze komen enkel voor om therapeutische redenen.
- Liften en trappen zijn optimaal gelegen op centrale punten
- De toegang tot trappen en liften maakt deel uit van de basissignalisatie van het gebouw.
- Voor de veiligheid en toegangscontrole is de verticale circulatie vaak afgesloten, enkel bruikbaar onder begeleider of door het personeel.
  - Trappen en liften liggen buiten zones van leefruimten en komen op centrale punten uit.
  - Er is altijd een sasfunctie tussen trap/lift en de toegang tot de leef- of verblijfsruimten.
  - De bedieningswijze blijft voor andere gebruikers of bezoekers wel vlot hanteerbaar.



*Een combinatie helling en trap.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Lift en trap liggen kort bij elkaar en centraal in het  
gebouw.  
Kids, © Enter vzw*

### Hellingen

Omdat we het gebruik van hellingen voor het overbruggen van grotere niveauverschillen in een binnenruimte ontmoedigen, zijn er in dit thema geen aandachtspunten voor hellingen opgenomen. Komen ze toch voor, beperk dan de hoogteoverbrugging en voorzie correcte hellingspercentages. De principes voor binnenhellingen zijn volledig gelijklopend aan deze van hellingen in buitenruimten. [Toegangspaden >>](#)

## 2.4.1 Looproutes (horizontaal)

Een looproute is het horizontaal vlak waarop we ons verplaatsen doorheen het gebouw. Heel wat elementen kunnen knelpunten of obstakels vormen. Als deze niet op een goede manier geïntegreerd zijn, zorgen ze ervoor dat er ongewenste of onveilige situaties ontstaan.

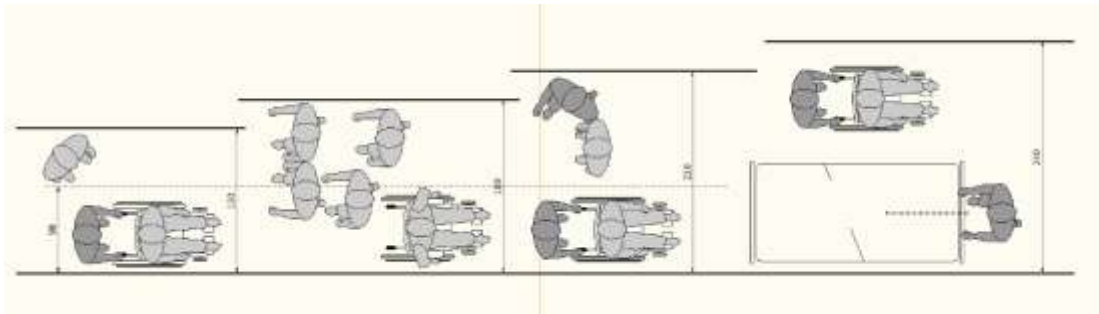
We bewegen ons bijvoorbeeld voort door gangen met bochten en hoeken, passeren smallere doorgangen, openen en sluiten deuren, nemen drempels of trappen en manoeuvreren tussen meubilair. Vanaf de conceptfase kunnen we er al voor zorgen dat deze opgenomen worden in het geheel en bijgevolg niet meer hinderlijk zijn voor de gebruiker.

### Maatvoering van de routes

Elke route in een gebouw is afgestemd op de gebruikers, gasten of bewoners die er dagelijks gebruik van maken.

- Een vrije hoogte van min. 230 cm is overal op de looproute gegarandeerd.

- Obstakels in de hoogte worden vermeden, bijvoorbeeld: signalisatie of lichtarmaturen.
- De vrije doorgangsbreedte is voldoende ruim:
  - min. 150 cm vrije doorgangsbreedte om zich vlot doorheen het gebouw te kunnen verplaatsen
  - min. 180 cm vrije doorgangsbreedte op circulatieroutes waar veel passage is, ook al is dit alleen op piekmomenten.
  - Min. 200 à 220 cm vrije breedte daar waar veel rolstoelgebruikers en dubbele passage aanwezig is
  - Specifiek voor voorzieningen voor bewoners met zware fysieke beperkingen is het belangrijk dat alle ruimten 'bedtoegankelijk' zijn. Dit vereist een minimum breedte van 240 cm. Bewoners die (tijdelijk / bv. decubitus) bedlegerig zijn, moeten ook de kans krijgen om deel te nemen aan de activiteiten. Dit geldt zowel voor bewoners die verplaatst worden in een liggende positie in de rolstoel of in een bed.
- De minimale vrije gangbreedte is bij voorkeur aanwezig tussen de leuningen en niet tussen de (on)afgewerkte wanden. Leuningen kunnen de gangbreedte namelijk met 20 cm verminderen.



*Gang gedimensioneerd op dubbele passage.  
Sint Lodewijk, ©Enter vzw*



*Gang gedimensioneerd op dubbele passage en zwaar  
hulpmiddelengebruik op het einde van de gang is  
meer manoeuvreerruimte aanwezig.  
Stijn vzw, © Enter vzw*

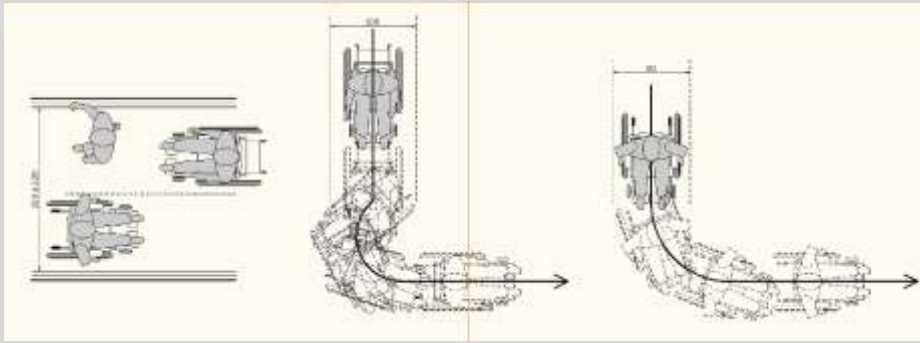
### Tracé bij manoeuvreren

Let op, breedtes en draaicirkels voor manueel en elektrisch rolstoelgebruik zijn verschillend. Dit is vooral belangrijk voor plaatsen waar vaak dubbele passage aanwezig is, meerdere routes samen komen of daar waar een richtingsverandering is.

Elektrisch rolstoelgebruik vraagt bijvoorbeeld voor recht circuleren al snel 100 à 110 cm breedte per



persoon. Kruisende passage gebeurt voortdurend en is dan niet haalbaar met een gangbreedte van min. 200 cm.



Wanneer er bochten of hoeken moeten gemaakt worden, dan vraagt een elektrische rolstoel meer ruimte dan een manuele gebruiker, het zwaartepunt van een elektrische rolstoel ligt namelijk op een andere plek.



*Beschadiging aan hoeken met een richtingsverandering op de route.  
Stijn vzw, © Enter vzw*



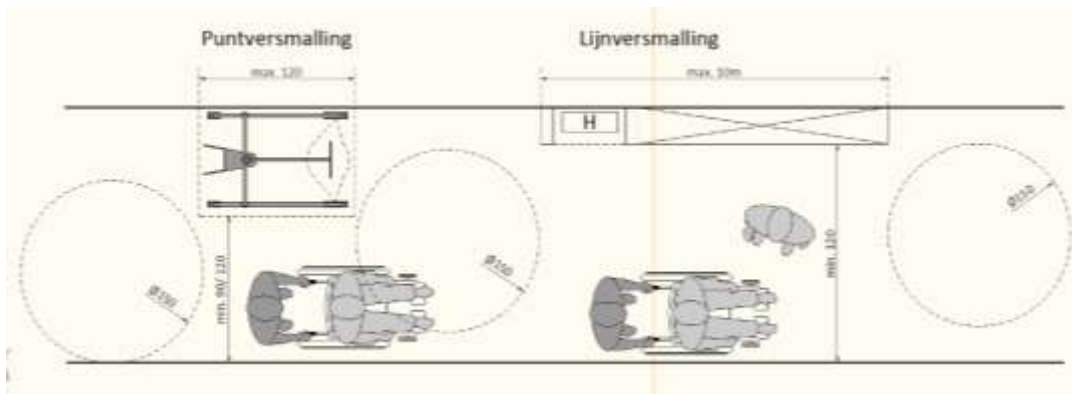
*Wandbeschadiging door voetsteunen en joystick van rolstoel.  
Eigen thuis, © Enter vzw*

### Versmallingen op de route

Gangen zijn zoveel als mogelijk even breed over de volledige route. Door inrichtingselementen of losse spullen kunnen plaatselijk versmallingen voorkomen.

- Versmallingen zijn mogelijk maar er moet steeds een minimale vrije doorgangsbreedte gegarandeerd worden:
  - Versmallingen over een lengte tot max. 120 cm: min. 90 cm vrije doorgangsbreedte.
  - Let op, voor elektrisch rolstoel- en hulpmiddelengebruik is de minimale doorgang van 90 cm te beperkt en is altijd een breedte van min. 120 cm nodig.
  - Versmallingen over een lengte groter dan 120 cm: min. 120 cm vrije doorgangsbreedte. Let wel, de versmalling mag max. 10 m lang zijn.
- Voor en na een versmalling is er altijd een draairuimte met diameter van 150 cm aanwezig zodat keren gemakkelijk kan gebeuren.
- Stal en laadhavens worden zoveel als mogelijk uitgewerkt als nis of aparte ruimte. Komen ze voor op een route: [Stal- en laadhavens >>](#)
  - Respecteer de versmallingen.
  - Plaats ze niet op locaties met veel verkeer, maar in zones die minder intensief gebruikt worden.

- Signaleer ze goed.



|                                                                                                   |                                                                                                      |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                   |                                                                                                      |
| <p><i>Versmalling op de gang door opstelling van hulpmiddelen.</i><br/>Stijn vzw, © Enter vzw</p> | <p><i>Versmalling op de gang door opstelling van hulpmiddelen.</i><br/>St. Lodewijk, © Enter vzw</p> |

## Obstakelloos

Hanteer een 0-tolerantie voor het volledige gebouw.

- Vloeren zijn volledig vlak.
-  In functie van rolstoelgebruik vraagt dit extra aandacht ter hoogte van:
  - overgangen tussen verschillende vloermaterialen, voegen van tegels
  - vloerprofielen of richels
  - overgangen tussen binnen en buiten
- Bij het gebruik van vloertegels is aandacht besteed aan de diepte van voegen (< 5 mm) zodat deze geen hinder geven bij een doorgang met karren of andere hulpmiddelen.
- Het contrast van de vloer ten opzichte van de wand is voldoende groot zodat het bijdraagt tot een goede oriëntering.
- Vloeren worden uitgevoerd in niet blinkende materialen en zijn slipvrij om valgevaar te vermijden. Vloeren die glanzen door lichtinval of reflectie lijken nat of glad. Bij een bezoeker kan hierdoor onnodig angst voor vallen worden opgeroepen.
- Komen er geen verplaatsingshulpmiddelen voor, dan kan je een drempels tot maximaal 18 cm (1 tree) overbrugging door alleen een helling.
  - Het best is deze helling over de volledige breedte van de looproute aanwezig.
  - Een hellingspercentage van max. 8,3% moet worden aangehouden. Een lager percentage is altijd beter. Tot 4% voelen personen bijna niet dat ze hellend omhoog gaan. Hoe lager het percentage, hoe makkelijker het gebruik van de helling zal zijn.

### O-tollerantie op vloerniveau

De 0-tolerantie binnenshuis is extra belangrijk voor het gebruik van tilliften en andere verplaatsingshulpmiddelen. Ook elk kleinste niveauverschil zoals bij een overgang bij vloerprofielen (schuiframen) is teveel, deur- of raamkaders worden beschadigd.

Luchtbandjes op manuele rolstoelen ondervinden minder een probleem van bijvoorbeeld een niveauverschil van 2 cm. Harde kleine wieltjes daarentegen slaan om (model skateboard komt meer en meer voor).

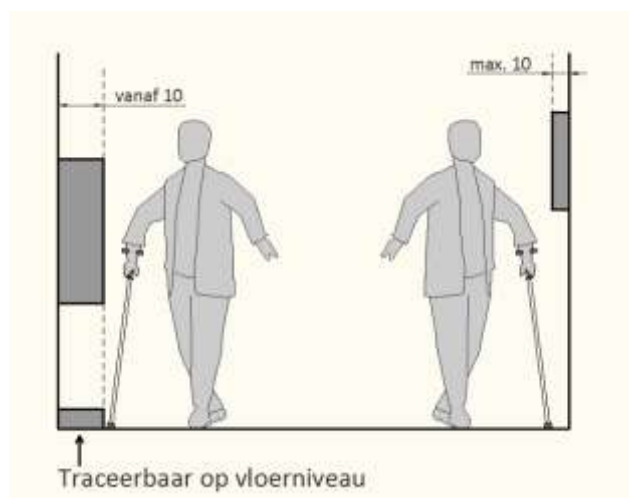


*Beschadiging van een raamkader.- beperkte voeg in betegeling van de vloer – overgang verschillende vloerafwerking (let op bij naden).*

*St. Lodewijk, © Enter vzw, Stijn vzw, © Enter vzw*

### Obstakels door inrichting:

- Vermijd in gangen obstakels zoals brandblustoestellen, brandslangen...
- Obstakels zoals een vuilnisbak, een infobord of een plant plaats je aan één zijde van de route. Zo blijft minstens één wand vrij als geleiding doorheen het gebouw.
- Beperk deze zodat ze max. 10 cm uit de wand steken. Zijn ze breder, werk ze dan in de wand of zorg dat ze minstens op vloerniveau traceerbaar zijn. Ook voor deze objecten gelden de regels van punt-versmallingen.





*Voorbeeld van een zeer slechte plaats voor een brandhaspel.*

*KI Woluwe, © Enter vzw*



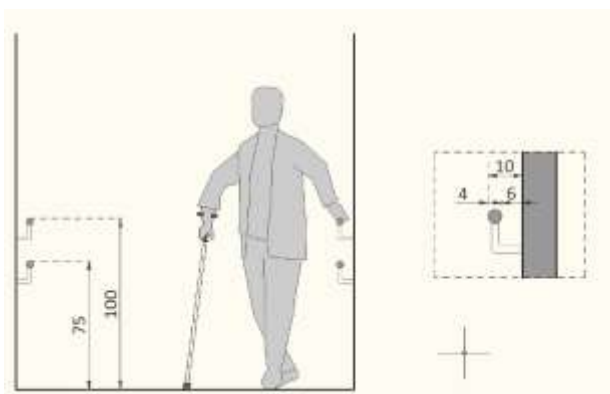
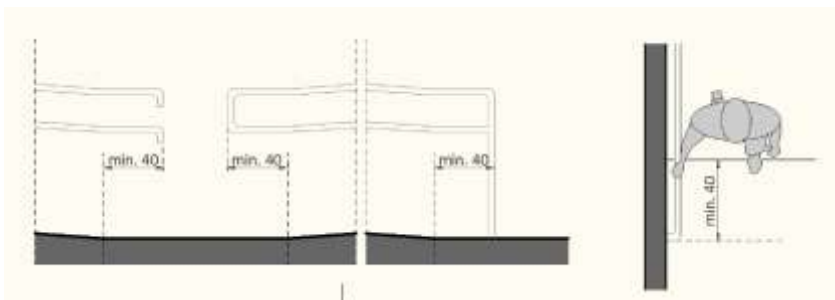
*Brandhaspels en blussers zijn ingewerkt in nissen en op vloerniveau gesloten.*

*Mané vzw, © Enter vzw*

## Leuningen

Niet voor elke voorziening is het noodzakelijk leuningen in gangen te plaatsen. Voornamelijk personen met evenwichtsstoornissen, een beperkt uithoudingsvermogen of minder vlotte tred hebben hier nood aan.

- Plaats ze in elke gang, minstens op elke hoofdroute.
- Ze zijn het best altijd aan twee zijden aanwezig. Veel gebruikers moeten of wensen gebruik te maken van hun voorkeurszijde. Plaats ze minstens aan één zijde van de gang (of helling).
- De hoogte is afgestemd op het lopen op een vlak oppervlak:
  - 1ste op 100 cm boven het loopvlak
  - Is er een 2de nodig, op 70 à 75 cm boven het loopvlak
- Daar waar de leuning onderbroken wordt, bijvoorbeeld ter hoogte van deuren, is ze afgebogen naar de wand.





*Afgebogen leuning bij de onderbreking aan een deur.*

*Revalidatiecentrum UZ Gent, © Enter vzw*



*Gang met leuning aan beide zijden.*

*Woonvorm Koersel, © Toegankelijkheidsbureau vzw*

### **Stootboorden**

Stootranden dienen voor de bescherming wanden en hoeken. Ze zijn vergelijkbaar met stootborden aan deuren.

Het beschermen van hoeken en de onderste delen van een wand is belangrijk om schade en onnodige kosten te vermijden. Hoofdzaken voor beschadiging zijn:

- Te beperkte vrije breedte.
- Obstakels zoals karren, kastjes, hulpmiddelen... versperren de route.
- Richtingsveranderingen zijn op een slechte locatie gelegen.
- Het gebruik van poreuze materialen in de constructie.

Plaats ze vooral in voorzieningen met een bedtoegankelijkheid en elektrisch rolstoelgebruik.

- Kies voor de afwerking van gangen en wanden die aan circulatieroutes gelegen zijn voor stevige materialen.
- Vaak is een plint of een plaatselijke hoekbescherming onvoldoende.
- De hoogte van de stootranden op de wand is afhankelijk van de doelgroep gebruikers:
  - Algemeen gebruik: tot min. 40cm ten opzichte van het vloerniveau
  - Elektrisch rolstoelgebruik: bij voorkeur tot min. 110 cm hoogte - 90 cm is vaak onvoldoende omdat heel wat hulpmiddelen zoals ademhalingsstoel, statafels ... hoger komen.



*Bescherming van de hoeken d.m.v. inox hoekprofiel en van de wanden d.m.v. cementering en een afwerking met tusk.*

*Tehuis voor niet werkenden, St. Gerardus Diepenbeek, © Toegankelijkheidsbureau vzw*



*Hoekbescherming met inox hoekprofiel. Dit is niet voldoende om ook de naastgelegen wand te beschermen.*

*Stijn vzw, © Enter vzw*



*Onderste deel van de wand uitgewerkt in tegels.*

*St. Gerardus, © Enter vzw*

*Plexi plaat en stalen stang ter bescherming van kolommen en glazen wanden.*

*St. Gerardus, © Enter vzw*



*Verhoogde plint aan de muren. Hoeken met hoekprofielen in kunststof.*

*Dominiek Savio, © Enter vzw*



*Bescherming van de hoeken en de wanden d.m.v. betegeling.*

*Groenhoef, vzw Stijn, ©*

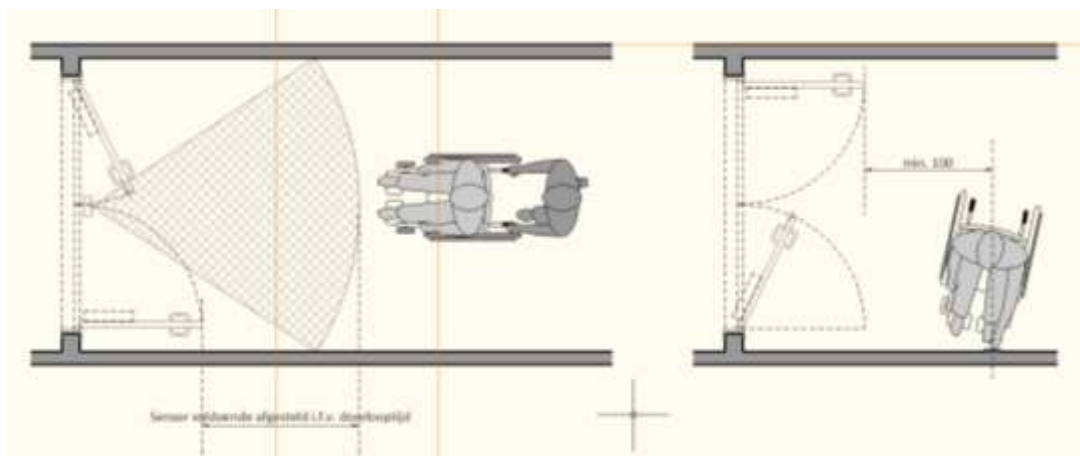
*Toegankelijkheidsbureau vzw*

## **Deuren in gangen**

Wanneer voor de brandveiligheid compartimentering noodzakelijk is, komen we bij het circuleren meer deuren (en/of sassen) tegen. In de meeste gevallen komen ze voor onder de vorm van gangbrede dubbele deurgehelen.

- Over het algemeen zijn alle aspecten die van belang zijn voor deze deuren dezelfde als deze van de toegangsdeur tot een ruimte. [Toegangen en deuren >>](#)
- Respecteer de vrije doorgangsbreedte van de gangen, zorg dat deze ter hoogte van de deur ook aanwezig blijft.
- Probeer zo veel als mogelijk de deuren in te werken in de wand zodat ze geen obstakel vormen.





Let op, een goede bedienbaarheid van deze gangbrede dubbele deuren is een aandachtspunt.

- Voor deze deuren zijn de deurdrangers vaak te zwaar afgesteld. Hierdoor worden ze te zwaar om met de hand te openen en sluiten ze te snel. Een kracht van max. 3 kg is een aanbeveling voor de afstelling van de drangers.
- Alternatieve oplossingen voor deuren met drangers zijn:
  - Automatiseer deze deuren. Let op een goede afstelling van de sensor of correcte plaats van de bedieningsknop.
  - Gebruik deurdrangers met een vrijloofunctie. Dit wil zeggen dat de deur volledig vrij en zonder enige weerstand bedienbaar is dankzij de vrijloofunctie. Bij alarm of stroomuitval keert de sluitkracht van de deurdranger onmiddellijk terug, waarna de deur veilig door de dranger wordt gesloten. Let op, deuren met een dergelijke vrijloofunctie sluiten niet vanzelf. Dit kan er voor zorgen dat de deuren door de gebruikers van het gebouw open worden gelaten.

|                                                                                                    |                                                                                                            |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                    |                                                                                                            |
| <p><i>Automatische draaideur met drukknop.<br/>Woonvorm Koersel, © Toegankelijkheidsbureau</i></p> | <p><i>De sasdeuren in deze gang zijn even breed als de gang uitgewerkt.<br/>Stijn vzw, © Enter vzw</i></p> |

### Afwerking en verlichting

- Gangen krijgen structuur door goede contrasten toe te passen. [Kleur en contrastwerking >>](#)
- Zorg voor waarschuwingsmarkeringen bij gevaarlijke zones, bijvoorbeeld daar waar een gang overgaat in een trap.

Goede basisverlichting is essentieel voor een goede zichtbaarheid van de looproute.

- Een basisverlichting op vloerniveau van 200 lux is aan te bevelen.

- Ter hoogte van complexe ruimtelijke situaties zoals moeilijke knopen in de route, kruisingen en ter hoogte van signalisatie of informatieborden, moet deze verhoogd worden tot 400 à 500 lux.
- Elke circulatieruimte is het best rechtstreeks voorzien van daglicht met bijkomende kunstverlichting.

### 2.4.2 Toegangen en deuren

Om vanuit een gang of circulatiezone een ruimte te betreden gebruik je een deur. Het meest voorkomende type deur naar een publieke ruimte zoals een sanitaire ruimte, een ontvangst-, consultatie- of onderzoeksruimte, een kamer of een trappenhuis is een manueel bedienbare deur.

Omdat deuren door heel wat personen met verschillende mogelijkheden gebruikt moeten worden, staat de bruikbaarheid voor iedereen centraal. Om die reden is het van belang om de ruimtelijke toegankelijkheidsvoorwaarden te garanderen bij elke deur in het gebouw.

#### Zichtbaarheid

Elke toegangsdeur die leidt naar een ruimte waar je als bezoeker, gast of bewoner terecht kan, moet goed herkenbaar zijn.

- Zichtbaarheid is een belangrijk element. Een zichtbare deur zal veel vlotter worden opgemerkt en een intuïtief gebruik ondersteunen.
  - Maak gebruik van verschillen in kleur of materialen voor deurblad en deurkader.
  - De deurkruk contrasteert met de deur.
- De ligging, een andere vormgeving of de toevoeging van goede signalisatie- en informatiebordjes kan een rol spelen. [Bewegwijzering- en informatieborden >>](#)
- Deuren waartoe bezoekers geen toegang mogen krijgen, gaan op in de ruimte of zijn beveiligd.
  - Opgaan in de omgeving: door eenzelfde kleur van de gangen en deuren of door deurkaders niet te benadrukken. De onopvallendheid zal helpen om vergissingen of misbruik te vermijden.
  - Beveiliging: kies voor een knop in plaats van kruk, een toetsenbord, een kaartlezer...
- Voorzie deuren (of wanden) met glazen oppervlakken van contrastmarkeringen op drie hoogten. [Toegang tot het gebouw >>](#)

#### Voorspelbaarheid van wat gaat komen.

Personen met een auditieve beperking, maar ook personen met een verstandelijke beperking en autismespectrumstoornissen kunnen moeilijker dan anderen omgaan met onvoorspelbare elementen zoals bijvoorbeeld niet zien of kunnen inschatten wat zich achter een deur bevindt.

Deuren van de algemene ruimten (niet de kamers) zijn daarom het best volledig of deels in glas uitgevoerd om zo zichtbaarheid te creëren.

- Het gebruik van veiligheidsglas is belangrijk voor de veiligheid.
- Let wel, bij een brandwerende deur zorgt dit wel voor een extra meerkost.



Kids, © Enter vzw

Voorspelbaarheid kan ook betekenen doorzicht voor begeleiders. Over het gebruik van deuren die opgedeeld zijn in twee delen om enerzijds af te sluiten, maar ook overzicht te houden zijn uiteenlopende meningen.

- Het doet velen denken aan 'paardestaldeuren'.
- Sterk stigmatiserend.
- Het is niet uitvoerbaar bij branddeuren!



Maria ter Engelen, © Enter vzw

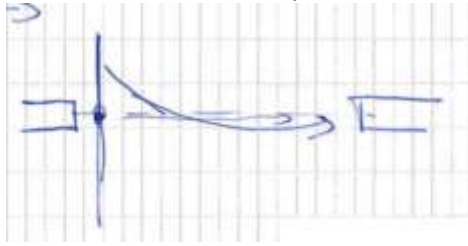
### Type deur en gebruik

Naargelang de functie waar een deur op uitgeeft of de wijze van gebruik kunnen een aantal verschillende deurtypes ingezet worden. Een manueel bedienbare draaideur blijkt nog het meest universeel, maar vraagt net wat meer gebruikruimte. Toch zijn er voor elk type deur wel een aantal voor- en nadelen op te noemen.

#### Draaideuren

- De netto vrije opening of doorgangsbreedte is vrijwel altijd volledig aanwezig.
- Er zijn vrij zware eisen voor de gebruikruimte zoals zijdelingse opstelruimte en de manoeuvreerruimte rond de deur voor personen in rolstoel, met een loophulpmiddel, andere hulpmiddelen...
- Grotere deurbladen worden zwaarder om met de hand te openen (! branddeuren).
- Voor plaatsbesparing van de ruimte ingenomen door het deurblad worden soms alternatieven toegepast:

- Draaischuif deur: de draaicirkel van het deurblad ligt dicht bij het kader, de deur staat half/half ten opzichte van de deuropening.



*Roto swing door, UD woonlabo,  
©Toegankelijkheidsbureau vzw*



*Kantel schuifdeur naar het aangepast toilet.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*

- Doorslaande deuren, type 'saloon' deur: voordeel dat je ze niet per se met de hand moet bedienen, maar ze ook kan openen door ertegenaan te rijden. Let op met de terugslag van de deur, dit kan gevaarlijk zijn.



*Doorslaande deur naar een  
leefgroep.  
St. Lodewijk, © Enter vzw*

## Schuifdeuren

- Niet elke rolstoelgebruiker of persoon met een beperkte handfunctie kan deze vlot gebruiken.
- Er is verlies aan vrije doorgang door de plaats van de deurgreep. Om goed bruikbaar te zijn mag die niet in de wand mee verdwijnen.
- Gebruik voor rolstoelgebruikers bij voorkeur geen schuifdeuren, maar draaideuren. Vooral voor elektrische rolstoelgebruikers kunnen de bereikbaarheid en de bruikbaarheid van de deurkruk vaak problemen opleveren.
- Bij schuifdeuren is er een grotere slijtage van het deurblad doordat rolstoelen het stuk rijden tijdens het indraaien. Het probleem zit bij het loshangende deel van het blad, zeer kwetsbaar om ertegen rijden.
  - Zorg ervoor dat er geen vrij hangend deel is, plaats bescherming.
  - Bescherm het deurblad voldoende hoog met stootboorden: tot 90 cm hoogte is onvoldoende, min. 110cm is aangewezen.
  - Ga voor de plaats en de ruimte er rond uit van elektrisch rolstoelgebruik met rolstoeltablet én het gebruik van statafels.



*Bescherming van de glazen deur tegen stuk rijden: ijzeren kader met waarschuwingsmarkering.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Bescherming van de glazen deur tegen stuk rijden: ijzeren kader.*

*Dominiek Savio, © Enter vzw*



*Bescherming van de deur tegen stuk rijden: kunststof hoekbeschermer voor het loshangende deel.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Bescherming van de deur tegen stuk rijden: metalen hoekbeschermer voor het loshangende deel.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*

### Maatvoering van doorgangen en deuren

Voor een goed gebruik, ook met hulp van hulpmiddelen, moeten deuren goed uitgevoerd worden.

- De vrije doorgangsbreedte van deuren is min. 90 cm (deurblad min. 98cm – ruwbouw 105 cm).
  - Voor de bruikbaarheid met hulpmiddelen en bedtoegankelijkheid: min. 105 cm vrije doorgang (deurblad min. 113cm – ruwbouw 120 cm).
  - Deuren die niet recht op recht te bereiken zijn hebben een grotere vrije doorgang nodig om een bocht van 90° te kunnen maken. [Gebruik van een rolstoel >>](#)
- De vrije doorgangshoogte is min. 210 cm (ruwbouw 215).
  - Voor bruikbaarheid met tilhulpmiddelen zijn deuren: 223 cm (ruwbouw 230)  
Dit maakt het mogelijk om de deur te passeren met de tillift in de hoogste stand. Dit bespaart ene extra handeling voor de hulpverlener en is het meest comfortabel voor de gebruiker. Hiernaast worden beschadigingen voorkomen.  
Let op, dit vraagt een hogere kostprijs. Doe dit bij de meest cruciale deuren.  
Verplaatsingen van bijvoorbeeld een kamer naar gemeenschappelijk sanitair gebeurt zeer vaak.
- Vermijd een te enge plaatsing van de deurkruk (of rand deurkader) ten opzichte van een naastgelegen wand of een aangrenzend object. Dit is belangrijk om twee redenen:
  - om de deurkruk te kunnen bereiken;
  - om de deur naar ons toe te kunnen trekken zonder het deurblad tegen ons aan te krijgen of zich hierbij te moeten verplaatsen.
- Voor en achter de deur is een vrije draairuimte met een diameter van min. 150 cm aanwezig.



*Deze deuren zijn zeer breed. Dit is noodzakelijk voor elektrische rolstoelen en hulpmiddeengebruik. Zeker als de deuren vanuit de gang niet recht op recht bereikbaar zijn.*

*Stijn vzw, © Enter vzw*



*Schuifdeur met brede dagmaat voor dagelijks gebruik van elektrische rolstoelen.*

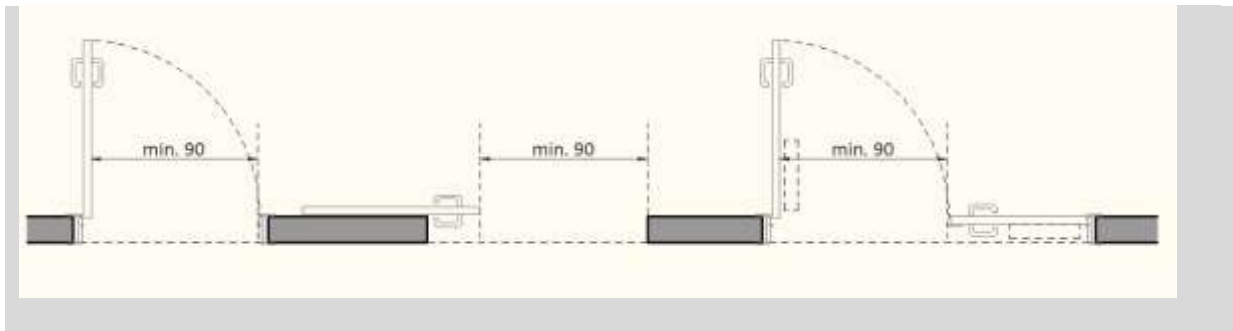
*St. Lodewijk, © Enter vzw*

### Vrije breedte van een deur meten

De vrije doorgangsbreedte wordt gemeten tussen het openstaande deurblad en de rand van de slaglat op het deurkader. De hoogte wordt op dezelfde wijze gemeten, maar dan in de andere richting, vanaf de vloer tot aan de onderste rand van de slaglat van het deurkader.

Bij deuren met dubbele deurvleugels moet een minimale vrije doorgangsbreedte van min. 90 cm gegarandeerd zijn als één vleugel geopend is (hoofddoorgang). De vrije doorgangsbreedte wordt dan gemeten vanaf het eerste deurblad (90° open) tot de uiterste rand van de tweede (gesloten) deurvleugel.





### Gebruiksruimte van manueel te bedienen deuren

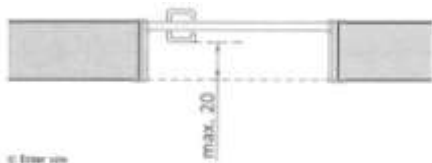
Een manueel bedienbare deur is toegankelijk als deze ook door een rolstoelgebruiker te bedienen is.

- Een zijdelingse opstelruimte van min. 50 cm breed.
- Draairuimten kunnen altijd multifunctioneel worden gebruikt. Om ruimte te besparen mogen de draairuimten voor meerdere deuren elkaar overlappen. Dit zal voornamelijk voorkomen wanneer in een gang twee tegenoverliggende deuren aanwezig zijn of in sassen en hallen.

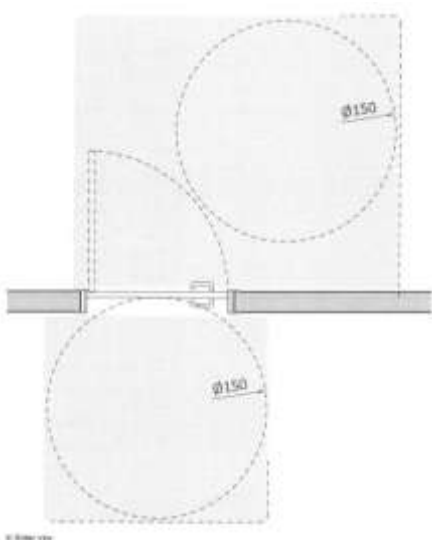
[Toegang als sas >>](#)

- Voor een goede bereikbaarheid van de deurkruk is ook de dikte van de wand een aandachtspunt: deze moet worden beperkt tot max. 20 cm.
- Voor en achter de deur is een vrije draairuimte met een diameter van min. 150 cm aanwezig.
- Voornamelijk aan de trekzijde van de deur vraagt het openen en sluiten een opeenvolging van complexe handelingen. Moeten er toch compromissen worden gemaakt, dan is de trekzijde altijd de meest kritieke zijde, garandeer altijd een volledig vrije manoeuvreerruimte.

- Voor elektrische rolstoelgebruikers zullen deze maten vaak ontoereikend zijn. In voorzieningen met veel elektrisch rolstoelgebruik wordt steeds bij voorkeur gebruik gemaakt van automatisatie.



© Enter vzw



© Enter vzw



© Enter vzw

Het zelfstandig openen en sluiten van een deur vanuit een manuele rolstoel vereist verschillende opeenvolgende acties. Volgende simulatievoorbeelden geven een idee over de veelheid van acties en het vereiste ruimtegebruik dat hiervoor nodig is:

[Simulatievoorbeeld Zelfstandig een deur openen en sluiten \(duwzijde\) >>](#)

[Simulatievoorbeeld Zelfstandig een deur openen en sluiten \(trekzijde\) >>](#)

[Simulatievoorbeeld Zelfstandig een schuifdeur openen en sluiten >>](#)

### Zijdelingse opstelruimte

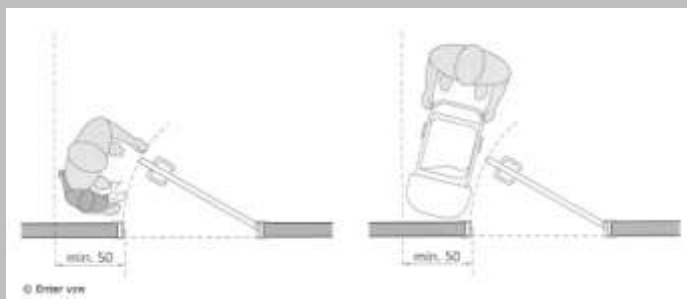
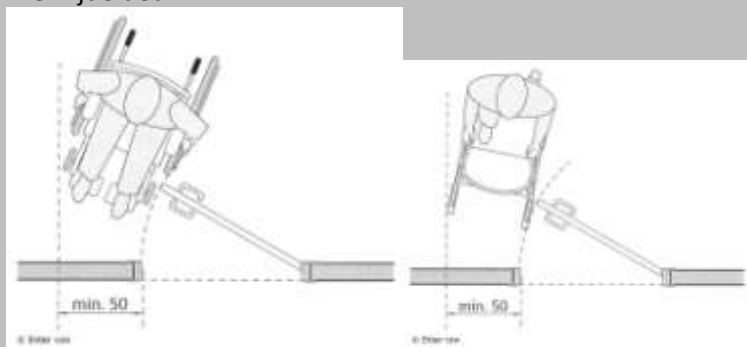
De zijdelingse opstelruimte is de vrije ruimte, op de vloer en de wand, die gelegen is aan de krukzijde van de deur.

- Ze is essentieel voor rolstoelgebruikers, maar zorgt er tegelijk voor dat bijvoorbeeld ook personen met een wandelstok of rollator, een persoon met een kinderwagen of een begeleider of zorgverlener met een kind op de arm een goede gebruikruimte krijgen om een deur te openen en te sluiten.
- Ze is zowel aan de duw- als aan de trekzijde van de deur aanwezig en gelegen buiten de deurzwaai van de deur.
- Ook bij een duwbeweging moet er voldoende ruimte zijn om de klink te kunnen bereiken. Niet iedere persoon die gebruik maakt van een hulpmiddel kan namelijk ver genoeg met de hand reiken. Veel personen stellen zich schuin op.

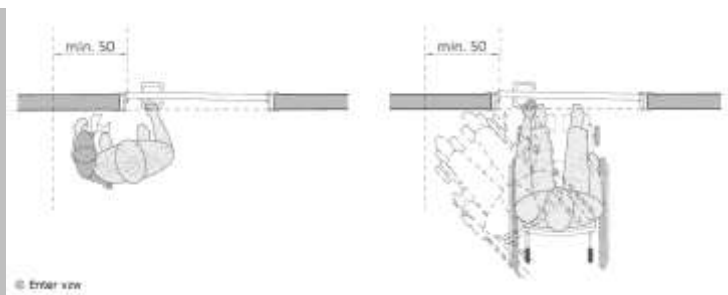
### Hoe meten we deze ruimte?

De zijdelingse opstelruimte wordt gemeten (aan de krukzijde) vanaf de uiterste rand (aanslaglat) van het deurkader tot aan de wand. Is er geen wand maar een object in de ruimte, dan wordt de opstelruimte gemeten tot tegen dit obstakel.

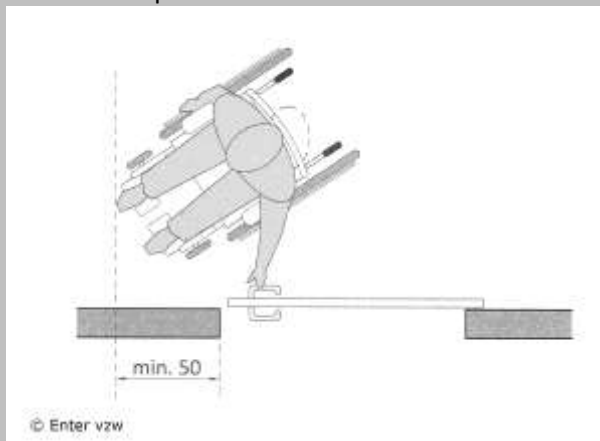
Trekzijde deur:



Duwzijde deur:



Opstelruimte aan een schuifdeur: deze is bij voorkeur min. 50 cm aangezien niet iedereen de deur recht op recht kan benaderen en de deurkruk kan bereiken.



#### *Automatisatie van deuren*

In sommige gevallen worden deuren geautomatiseerd om gemakkelijker bruikbaar te zijn.

##### [Toegangsdeur >>](#)

- In de meeste situaties zal voor algemene ruimten gekozen worden voor semiautomatische deuren en is er nog altijd een bedieningsknop aanwezig.
  - Kamerdeuren worden geautomatiseerd op basis van de mogelijkheden van de bewoner, verschillende systemen mogelijk.
- Een goede afstelling van de sensor voor het openen en sluiten is noodzakelijk om de loopsnelheid te kunnen behouden en de deur vlot te kunnen passeren.
- Kondig aan dat de deur automatisch opent en geef ook de richting aan waarin de deurbladen openzwaaien.
- De bereikbaarheid van de bedieningsknop is een essentieel onderdeel om de deur vlot te kunnen gebruiken.
  - Plaats ze op een goede bereikbare hoogte.
  - Plaats ze op min. 50 cm uit een hoek en van de rand van een deurblad.
  - Plaats ze min. 100 cm van een openzwaaiend deurblad
  - Aan de zijde waar de deuren naar de persoon toe openen, is dit ten opzichte van de buitenste rand van de deurzwaai zodat er een veilige zone behouden blijft;



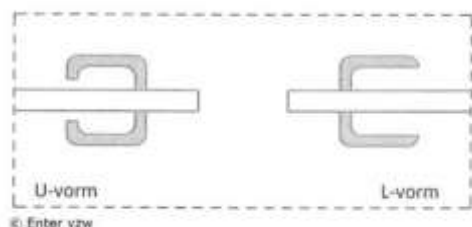
*Semigeautomatiseerde deur naar een toilet.  
St. Gregorius Gentbrugge, © Enter vzw*

### Afwerking van deuren

#### Deurkruk

De deurkruk is van belang voor een vlotte bediening. Ze moet op een goede manier vastgenomen kunnen worden en met een eenvoudige beweging te bedienen zijn.

- Vermijd deurkrukken in de vorm van een bol of knop, ze bieden ze weinig grip of steun.
- Een U of L-vorm is het meest ergonomisch. De vorm van deze modellen ligt goed in de hand, ze hebben een voldoende groot grijpvlak en zijn ook met een minder goede handfunctie bruikbaar.
- Een type kruk die afgerond is naar het deurvlak zorgt er voor dat je er niet met kledij of met een andere element achter blijft haken.



*Goed omgrijpbare L-vormige deurkruk.  
Stijn vzw, © Enter vzw*



*De klink aan de binnenzijde van de deur wordt verwijderd als beveiliging.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Deuren die gasten niet zelf mogen bedienen, enkel toegang onder begeleiding, met een kaartstelsysteem als slot en een knop als deurkruk.  
Mané vzw, © Enter vzw*



*De toegang tot de leefgroep jongeren met een gedragsstoornissen is afgesloten met klavier, het is voldoende hoog geplaatst zodat de jongeren er niet aan kunnen.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*

### *Deurgreep*

Bij schuifdeuren wordt vaak gekozen voor ingewerkte handgrepen omwille van de optimalisatie van de vrije doorgang. Deze zijn voor veel gebruikers moeilijk tot onmogelijk te bedienen omwille van de bereikbaarheid, een beperkte handfunctie ....

Kiezen voor een opbouwdeurkruk en een van bij de start voldoende brede doorgang is steeds de beste oplossing.



*Schuifdeur met een ingewerkte greep die zeer moeilijk te gebruiken is!  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Schuif deur met een gemakkelijk bedienbare deurkruk en optimalisatie van de vrije doorgang.  
Stijn vzw, © Enter vzw*

### *Stootborden*

Net zoals voor wanden en hoeken in gangen krijgen deuren stootborden.

- Ze worden onderaan de deur geplaatst tot een hoogte van 40 cm.
- In voorzieningen met veel elektrisch gebruik of rolstoelen met aanvullende toestellen (bv. ademhalingstoestel) is een verhoging van de bescherming tot 110 cm aangewezen.



*Deuren met stootboorden in staalplaat.  
Dominiek Savio, © Enter vzw*



*Deuren met stootboorden in inox  
Mané vzw, © Enter vzw*



*Bescherming van de deurstijlen in inox.  
Stijn vzw, © Enter vzw*



*Hoge bescherming van het deurblad in inox.  
St. Lodewijk, © Enter vzw*

### 2.4.3 Trappen

Een niveauverschil dat maar een beperkte hoogte heeft en met één stap (tree) wordt opgelost, is nog geen trap. Deze ontstaat pas op het moment dat meerdere opeenvolgende treden aanwezig zijn, al dan niet met een tussenbordes.

Het belang van een goede trap is altijd een aandachtspunt. Niet alleen voor het alledaags gebruik, maar ook voor de veiligheid in noodsituaties moeten trappen goed beloopbaar en vlot bruikbaar zijn. Kinderen vormen bovendien een bijzondere gebruiker van een trap doordat ze een minder stabiele tred hebben en door hun kleinere gestalte een trap op 'volwassen maat' niet vlot belopen.

#### Locatie

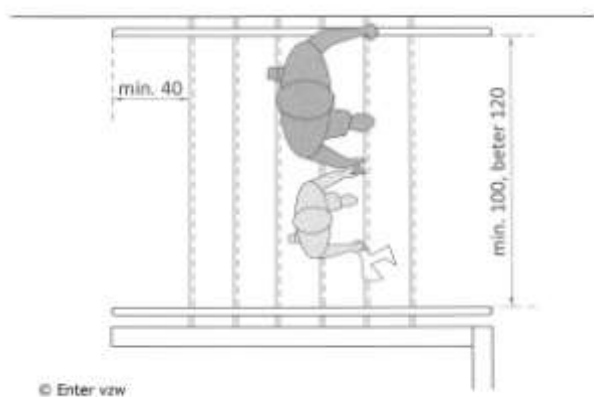
- Trappen zijn optimaal gezien centraal gelegen in het gebouw of in de ruimte. Ze zijn goed herkenbaar en liefst kort bij de lift en/of het onthaal gesitueerd.
- Plaats trappen niet in dode, onvindbare hoeken of op moeilijk lokaliseerbare plekken. Het gebruik van de trap structureert namelijk ook de ruimte er omheen!
- Boven- en onderaan de trap is er voldoende ruimte om te circuleren zodat er geen versperringen ontstaan. Functies en hun gebruiksruimten die kort bij de trap gelegen zijn, moeten vlot aansluiten, maar mogen het gebruik van de trap niet hinderen.



- In veel gebouwen komen trappen uit in hallen. Let op bij het samenkomen van verschillende looprichtingen.
  - Zorg er voor dat knooppunten met een kruising tussen horizontale en verticale passage goed zijn georganiseerd. Dit wil zeggen dat er een goede zichtbaarheid is vanaf de trap naar de gangen zodat je aankomende personen op tijd kan opmerken en dat er een ruimte is onderaan of bovenaan de trap om halt te houden of even uit te rusten zonder dat andere personen tegen je aan lopen.

### Vorm en maatvoering

- Trappen zijn voldoende breed en zijn van het rechte type.
- Door de eenvormigheid van de treden en een goede looplijn zorgen ze voor een veilig en comfortabel gebruik.
- De vrije breedte tussen de leuningen is min. 100 cm, bij voorkeur 120 cm breed. Zo is het makkelijker om elkaar te kruisen en zo kan je ook op een ergonomische manier kinderen helpen bij het nemen van de trap.
- Net zoals in elke ruimte, is er ook ter hoogte van trappen een vrije doorgangshoogte van min. 230 cm gegarandeerd.
  - Dit punt is een aandachtspunt voor de positie van de trapopening.
- Trappen die verschillende bouwlagen, met hogere plafondhoogtes met elkaar verbinden, worden langer en hebben een hoger aantal opeenvolgende treden.
  - Na max. 17 treden is een tussenbordes aanwezig om deze lange loopafstanden te breken.
  - Optimaal gezien plaats je een tussenbordes na ongeveer 10 à 12 treden of in het midden van de trap. Tussenbordessen zijn min. 100 cm diep (in de looprichting).
- Het gebruik van trappen blijft ook voor heel wat personen of jongeren met een fysieke beperking belangrijk! Niet iedereen is volledig rolstoelafhankelijk. Dit betekent dat al wie nog kan, met de trap gaat.
- Plaats trapbeveiliging daar waar er ook rolstoelgebruikers zijn, zodat ze tijdens manoeuvreren niet de trap afstuiken.





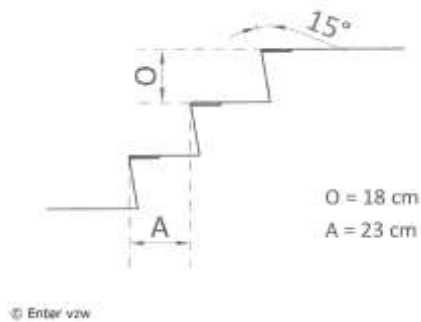
Trapbeveiliging voor roelstoelgebruikers.  
Dominiek savio instituut , © Enter vzw



Trapbeveiliging voor roelstoelgebruikers. De leuning loopt 40 cm door voorbij de trede en is afgerond van vorm.  
St. Lodewijk , © Enter vzw

### Treden

- Treden hebben altijd een gelijke vorm, vermijd verdreven treden.
  - Vooral bij dubbele passages of waar personen elkaar moeten kruisen, vormen verdreven treden een probleem op vlak van veiligheid en gebruikscomfort.
  - Om onze stap goed te zetten, is de juiste verhouding op de looplijn van belang. Bij een verdreven trap heeft elke trede een ongelijke vorm en ligt de looplijn op ongeveer 1/3 van de trapbreedte en niet over de volledige breedte. Omdat er dan maar één goede trapzijde aanwezig is, wordt 1 partij van de elkaar kruisende personen gedwongen te circuleren op smalle spieën.
  - Dit is niet alleen onveilig door het verhoogde valgevaar, maar zorgt ook voor een onstabiele tred.
- Ook trappen met open treden (geen stootborden aanwezig) worden als onveilig ervaren door bijvoorbeeld kinderen en personen met een visuele beperking. Ze maken het moeilijk om de juiste afstand in te schatten.
  - Gesloten treden zorgen ook voor een grotere veiligheid omdat bijvoorbeeld de voet niet tussen de treden door kan schieten.
- Treden zijn goed beloopbaar doordat ze voldoen aan de stapmodulus:
  - $2 \times \text{optrede (O)} + 1 \times \text{aantrede (A)} = 57 \text{ à } 63 \text{ cm.}$
  - Hierbij is de optrede max. 18 cm en de aantrede min. 23 cm.
- Om de voet goed te kunnen positioneren en niet te blijven hangen met de tip van de schoen hebben treden geen overstekende neus en een welhoek van max. 15°.
  - Er zijn geen trapneuzen!
- Treden zijn uitgevoerd in een antislip materiaal.
- Blijft valgevaar bestaan, breng dan ter hoogte van elke tredeneus een extra antislipstrook aan.
- Elke trede (en de tussenbordessen) is ter hoogte van de tredeneus voorzien van een contrastmarkering die ononderbroken doorloopt over de volledige breedte van de trede.
  - Contrastmarkeringen van het oppervlak van de treden en contrasterende strips zorgen ervoor dat de diepte van de treden beter wordt ingeschat.



- Trappen zijn voor blinden en slechtzienenden een van de grootste obstakels in een gebouw, en vaak ook voor anderen gevaarlijk (dieptezicht):
  - Plaats contrastmarkering op 1<sup>e</sup> en laatste trede.
- Een waarschuwing bovenaan de trap is altijd belangrijk, maar dalende trappen zijn het meest gevaarlijk.
  - Op tussenbordessen plaats je wel visuele, maar geen tactiele waarschuwingsmarkeringen. De doorlopende leuning geeft aan dat er een volgende deel van de trap start.
- Pas ook aan een trap de algemene principes van tactiele geleiding toe, zorg bijvoorbeeld voor 60 cm afstand tussen de eerste trede en de start van de noppen



Trap met welhoek en zonder tredeneuzen.  
Kids, © Enter vzw



Contrastmarkering aan tussenbordes  
KI Wolulwe, © Enter vzw

### Leuningen aan een trap

Leuningen zijn noodzakelijk om steun te bieden bij het trappenlopen en het ondersteunen van het evenwichtsgevoel. Een leuning zorgt voor een betere stabiliteit en een stevigere grip op de treden. Ze wordt door vrijwel iedereen gebruikt om gemakkelijker het gewicht te verleggen en zo het evenwicht te bewaren.

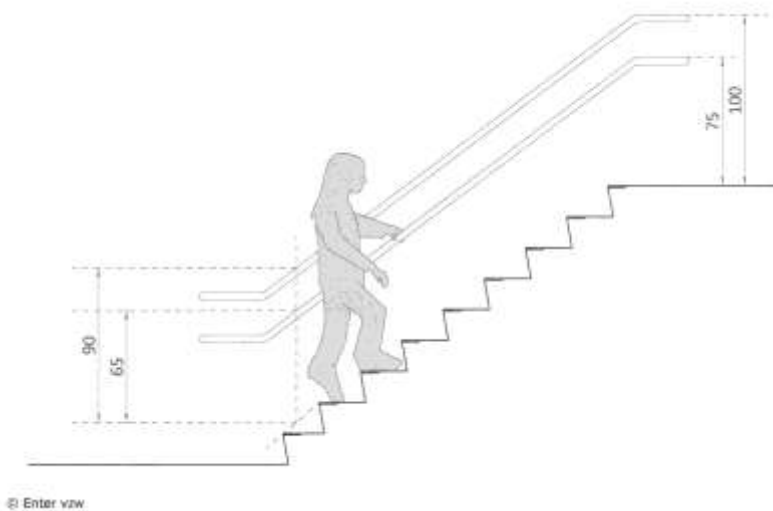
- Een leuning aan beide zijden zorgt ervoor dat zowel bij het kruisen van personen als bij het op- en aflopen een steun voorhanden is, maar ook dat elke gebruiker zijn voorkeurszijde kan kiezen.
- De wijze van plaatsing en de vorm mag de vrije breedte van trappen, hellingen of looproutes niet beperken.
- Aan beide zijden van de trap is een continu doorlopende leuning op twee hoogten geplaatst.
  - De hoogten van de leuning verschillen naargelang het trapdeel waar ze voorkomen, namelijk het stijgende trapdeel en de vlakke delen (zoals de start, het

einde van de trap of de tussenbordessen). Dit komt omdat we ons bij een stijgende beweging op een andere manier ondersteunen en verplaatsen.

- Stijgende trapdeel:
  - 1ste op 90 cm boven de trapneus
  - 2de op 65 cm boven de trapneus
- Vlakke trapdelen: start, einde van de trap en bordessen
  - 1ste op 100 cm boven de trapneus
  - 2de op 75 cm boven de trapneus
- Let wel, voor zeer jonge kinderen (zeker tot 4 jaar) geven meerdere bronnen aan dat een hoogte van 60 cm voor de onderste leuning beter is.

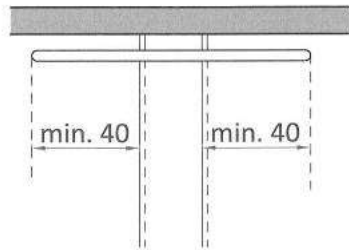
**■ Let op met het creëren van 'schijnveiligheid'!**

- 'Open' trappen, zonder leuning zijn gevaarlijk en moeten worden vermeden.
- Leuningen, aan beide zijden en boven- en onderaan 40 cm laten doorlopen is een must. De leuning mag naar onder afbuigen of links- of rechtsom buigen.

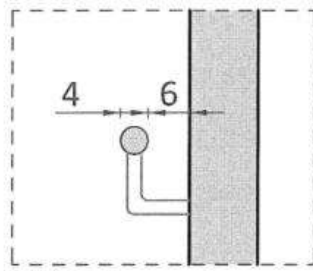


*Tracé, vormgeving en plaatsing ten opzichte van de wand*

- Een trapleuning loopt continu door, ook op de tussenbordessen.
- Aan het begin en einde van de trap loopt de leuning min. 40 cm horizontaal door in de looprichting.
  - Dit is een belangrijk element zodat personen met een visuele beperking in staat zijn van op een stabiel niveau de leuning te kunnen grijpen en zo met een goede ondersteuning de trap op of af te gaan.
  - Het doorlopen van de leuning zorgt er ook voor dat het makkelijker is om halt te houden om even op adem te komen zonder dat andere personen tegen je aan lopen (zie al vermeld).
- Ze stopt nooit vrij hangend in de ruimte.
  - Ze buigen af naar de vloer of de wand zodat ze geen obstakel vormen voor andere kruisende passages of kleding die er achter kan blijven haken.
  - De vormgeving op eindpunten is afgerond, vrij van scherpe hoeken en kanten.
- Vermijd leuning gevormd uit vlakke platen of met haakse vormen. Ze hebben optimaal gezien een ronde of ovale vormgeving met een diameter van 4 à 5 cm (voor jonge kinderen 3 à 4 cm).
- Tussen de wand en de leuning is 5 à 6 cm vrije ruimte aanwezig. Deze zorgt ervoor dat we met de hand de leuning kunnen grijpen zonder met de hand tegen de wand te botsen of te schuren.



© Enter vzw



© Enter vzw



*Doorlopende leuning na het einde van de trap.*  
Maria ter engelen, © Enter vzw



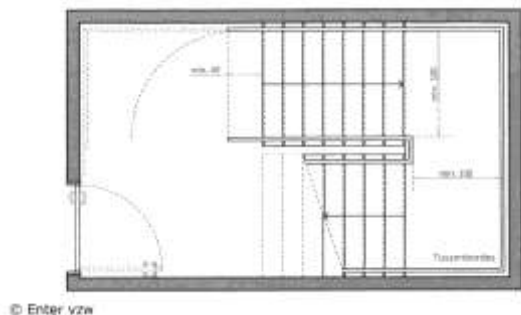
*Leuning die doorloopt na het einde van de trap en afgerond is.*  
Antwerpen, © Westkans vzw

### Leuning in een gesloten trappenhal

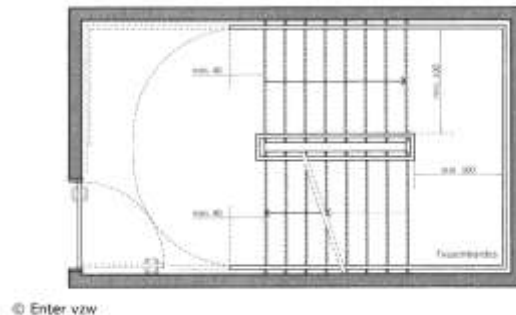
In gesloten trappenhallen zijn meerdere trappen aanwezig die continu over meerdere verdiepingen doorlopen. Vooral de uitvoering van de leuning voor de buitenste en de binnenste leuning verschilt.

- Aan de buitenzijde:
  - Ze lopen door over de tussenbordessen.
  - Ze lopen min. 40 cm door na de eerste/laatste trede. Het best nog lopen ze langs de wand door tot aan de deuren op de overlopen.
- Aan de binnenzijde:
  - Ze vormen een continu te volgen geheel vanaf het laagste tot het hoogste niveau van de trap.
  - Ze lopen geen 40 cm verder door na de eerste/laatste trede van elk trapdeel, maar sluiten aan op de trap.
- Wanneer in een trappenhal, ter hoogte van een verdieping (0, +1...), de leuning toch 40 cm verder loopt aan de binnenzijde van de trap, dan kan dit voor personen met een visuele beperking ook het herkennen van het niveau bevorderen, het toont bijvoorbeeld de aanwezigheid van een toegang of uitgang van de trap aan.
  - Let wel, in deze opstelling moet de trappenhal structureel groter zijn.

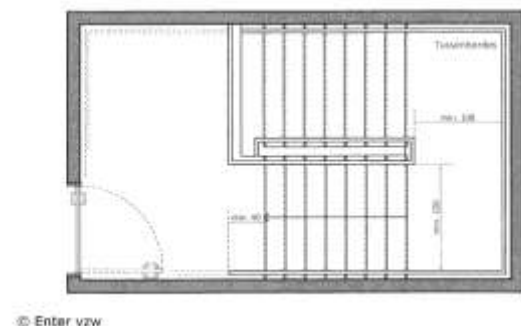
*Strat trap - laagste niveau trappenhal*



*Tussenniveau – doorlopende trappenhal*



*Ende trap - hoogste niveau trappenhal*



## 2.4.4 Liften

Om het vlot gebruik van gebouwen met verschillende verdiepingen, voor een diverse groep personen te ondersteunen, worden trappen het best gecombineerd met een lift. In voorzieningen voor personen met een handicap is een lift geen overbodige luxe.

Het aantal en de grootte van de liften is afhankelijk van de situatie (voorbeeld verschillende gescheiden gebouwoonderdelen) en kan worden opgedreven in aantal om een grotere groep bezoekers in kleinere groepen en sneller naar hun bestemming te brengen.

### Het kiezen van een lift

Er bestaan verschillende types liften. Kies voor elk doel het juiste type en de juiste uitvoering.

- Voor de veiligheid, het gebruikscomfort en het universeel karakter raden we alleen kooiliften aan (in een afgesloten koker).
- Volg bij de uitvoering de Europese norm EN 81-70, 'Veiligheidsregels voor het vervaardigen en het aanbrengen van liften – bijzondere toepassingen voor personenliften en goederenliften – deel 70: toegankelijkheid van liften voor personen inclusief personen met een handicap'. Hierin is heel wat detailinformatie terug te vinden over alle aspecten van de lift.
- Kies voor gebouwen waar grotere verplaatsingshulpmiddelen worden gebruikt voor grotere types liften:
  - Liften met binnenin een vrije draairuimte van diameter 150 cm .
  - Bedtoegankelijke liften.
- Let op, zorg in ruwbouw voor de juiste schachtmaten. Deze moet worden bevraagd bij de leverancier. Voor heel wat leveranciers zal dit namelijk verschillen.
  - De correcte uitvoering en rechtheid van de schacht in ruwbouwfase is ten eerste van belang voor de plaatsing achteraf.
  - Beperkte afwijkingen zorgen er al voor dat het gekozen type bijvoorbeeld niet meer zal passen of niet meer als standaard lift geleverd kan worden.



- Ter hoogte van de uitgang van een lift moet altijd goede signalisatie aanwezig zijn.

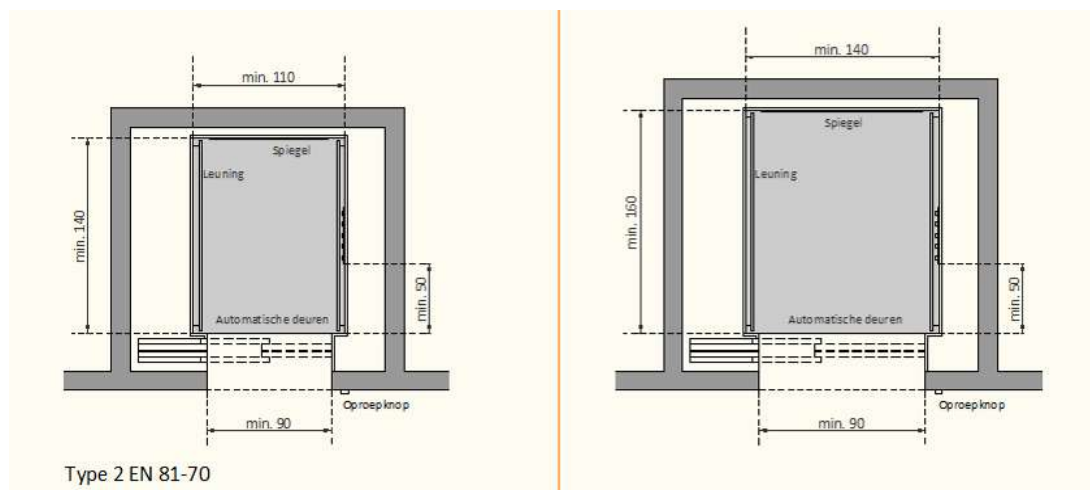
### Plateauliften

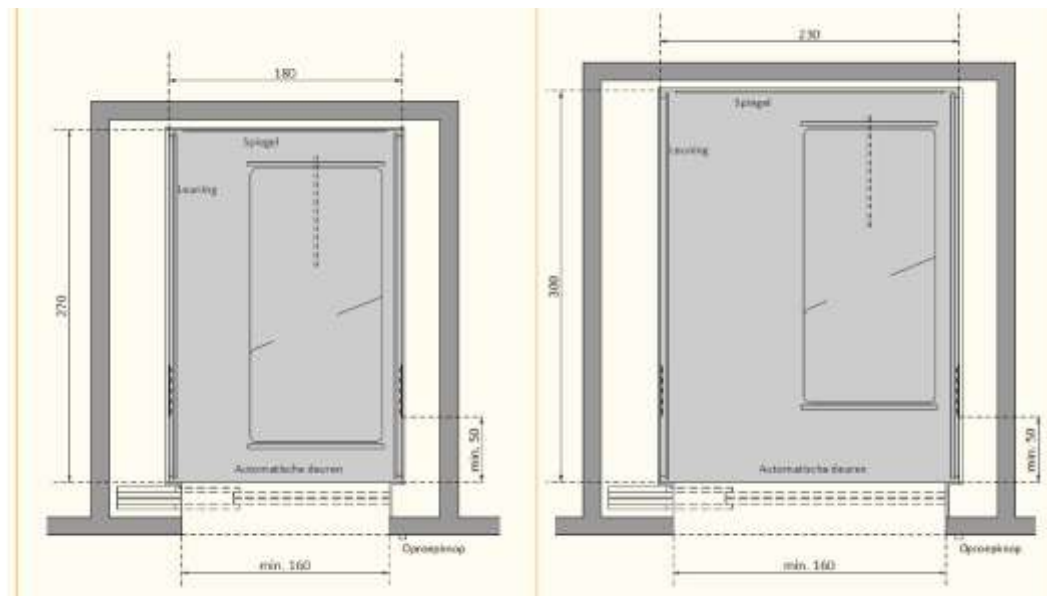
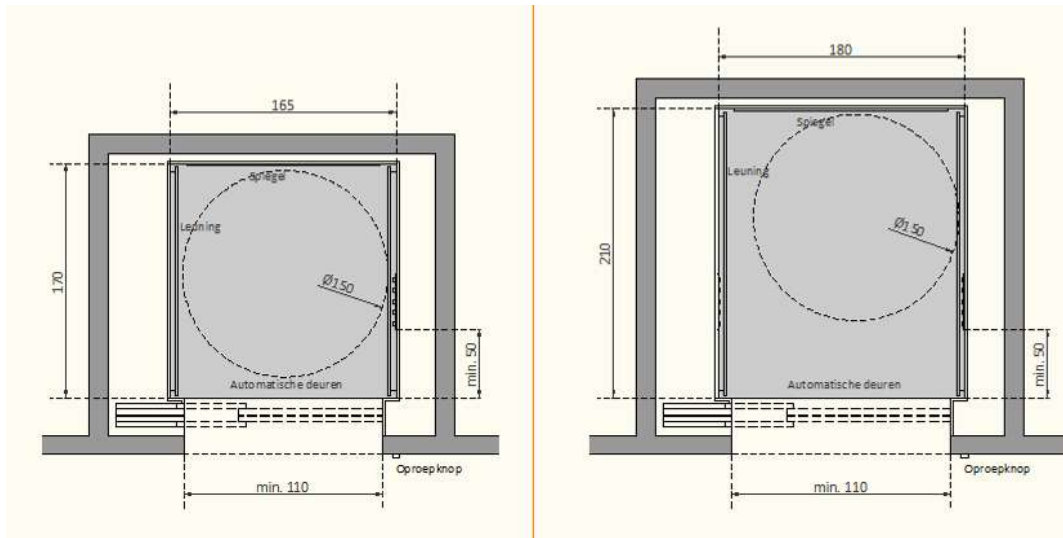
We raden het gebruik van plateauliften in nieuwbouw en bij grotere verbouwingen af. Deze hebben namelijk een aantal beperkingen tijdens gebruik. Ze hebben doorgaans een beperkte snelheid, bij de meeste types moet een knop blijvend ingedrukt worden (met de hand) en gaan de (draai)deuren niet automatisch open. Bovendien kunnen ze maar ingezet worden als de hoogteoverbrugging beperkt is (vaak max. één verdieping).

Plateauliften worden door hun beperkte ruimtelijke en structurele impact naar voor geschoven als een gemakkelijke oplossing bij kleinere verbouwingen. Ook daar raden we aan ze pas in te zetten voor het overbruggen van een beperkte hoogte. De keuze van type en de uitvoeringswijze van een plateaulift is hierbij ten eerste van belang. We raden aan dit altijd in overleg met een expert te doen.

### Afmetingen kooilift

- Basis rolstoeltoegankelijke lift:
  - Min. 110 (B) x 140 (D) cm
  - Het zijn meestal modellen waar min. 6 à 8 personen tegelijk in de lift kunnen plaatsnemen.
  - Een grotere diepte van 160 cm (D) geeft meer bewegingsruimte en een groter gebruikscomfort, zowel voor zelfstandige rolstoelgebruikers (ook elektrisch) als voor begeleiders, ouders met een kinderwagen...
- Goed rolstoeltoegankelijke lift:
  - Min. 140 (B) x 160 (D) cm
  - Nog beter: intern is een vrije draairuimte diameter 150 cm aanwezig.
- Bedtoegankelijke liften
  - Min. 180 (B) x 270 (D) cm
  - Intern kan je gemakkelijk plaatsnemen met een bed en 2 begeleiders.





Lift type 2, basis rolstoeltoegankelijke lift.  
Dominiek Savio, © Enter vzw

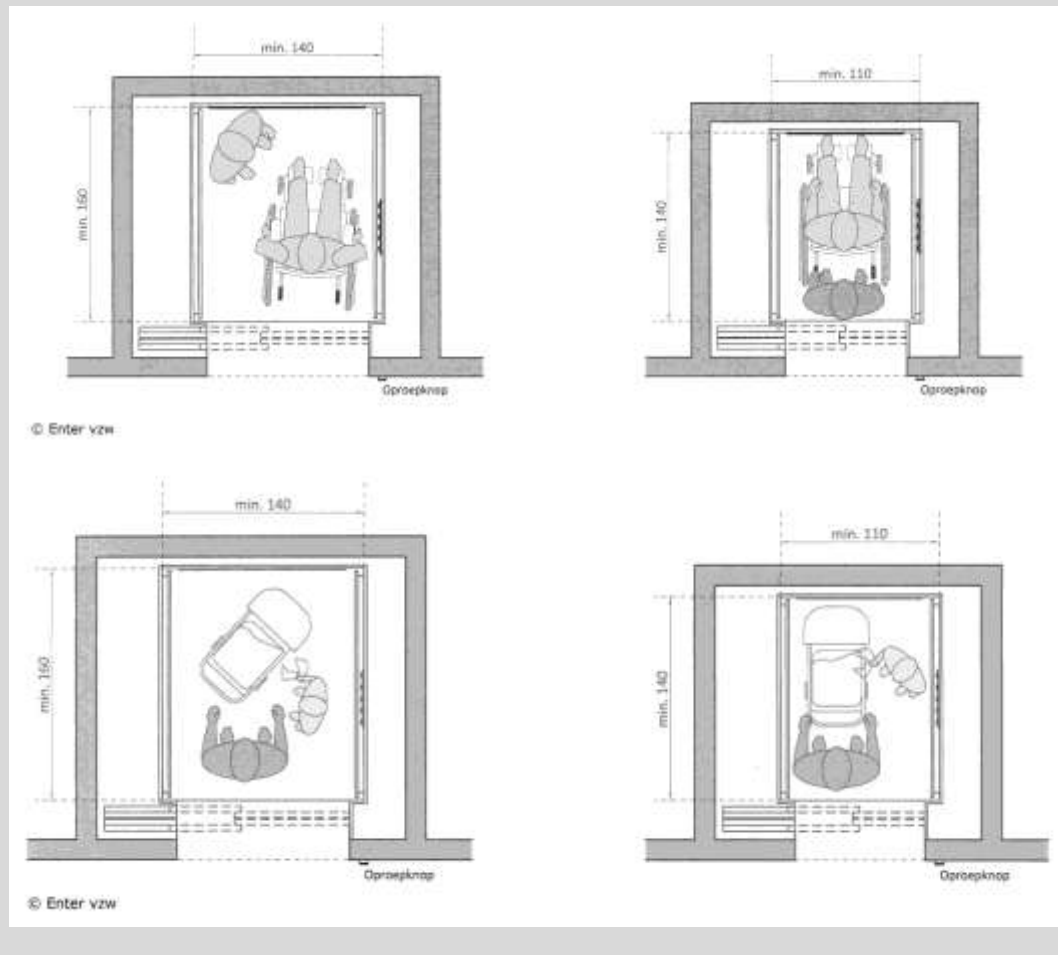


Grote liftkooi, bruikbaar met meerdere  
rolstoelgebruikers tegelijk.  
St. Lodewijk, © Enter vzw

### Het gebruik van een basis rolstoeltoegankelijke lift

De ruimte in de lift type 2 van de EN 81 -70 volstaat net om als rolstoelgebruiker met een begeleider (achter de rolstoel) plaats te nemen.

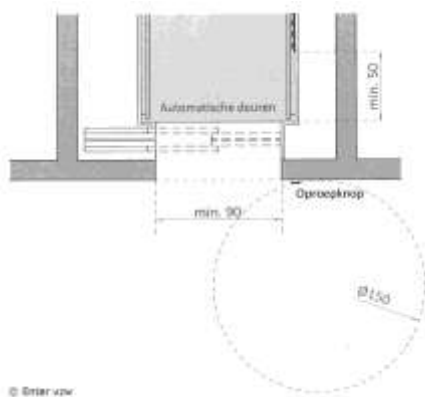
Een rolstoelgebruiker of een kinderwagen zal bij dit type lift recht naar binnen en terug achteruit moeten uitrijden. Draaien of omkeren is vrijwel niet mogelijk. Met een elektrische rolstoel is dit type lift zeer krap.



### Toegang tot de lift

- De toegangsdeur is altijd een zijdelings of centraal openende schuifdeur.
  - De vrije doorgang is min. 90 cm breed.
  - De vrije hoogte van de deur is min. 210 cm hoog.
- Zorg voor een drempelloze toegang. De stopnauwkeurigheid mag max. 10 mm zijn.
  - Dit is de afstand tussen de afgewerkte kooivloer ten opzichte van het afgewerkte vloerpad van de stopplaats.
  - Ook tijdens het in- en uitstappen mag de lift maar beperkt zakken door het gewicht.
- De sluittijd van de deur is voldoende lang zodat personen die zich minder snel verplaatsen niet tussen de deuren terechtkomen.
- De oproepknoppen staan min. 50 cm uit een hoek.
  - Tactiel traceerbaar en het best verlicht bij oproep.
  - Alternatieve vormen kunnen bijkomend geplaatst worden.
- Voor de toegang is er voldoende vrije ruimte zodat meerdere personen kunnen plaatsnemen.

- Er is bovendien voldoende vrije manoeuvreerruimte om met een hulpmiddel te kunnen plaatsnemen of zich te verplaatsen en de bedieningsknoppen te kunnen bedienen.
- Deze zone is altijd buiten de looproute gelegen zodat er geen conflicten ontstaan.



*De lift ligt kortbij de toegang en de trap. De oproepknoppen staan niet in de hoek.  
Kids, © Enter vzw*



*Voor de lift er is er voldoende manoeuvreerruimte aanwezig. Deze is ook volledig buiten de andere circulatiezones gelegen.  
Dominiek Savio, Molenreke © Enter vzw*



*Beschadiging van de lift door een te smalle toegang. Aangepaste oproepknop aan de buitenzijde van de lift.  
Dominiek Savio, © Enter vzw*



*Lift met brede toegang. Omdat ze niet zo goed zichtbaar (herkenbaar) is, werd een extra pictogram bovenaan toegevoegd.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*

### Afwerking van de lift

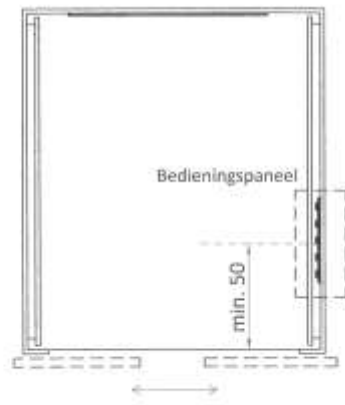
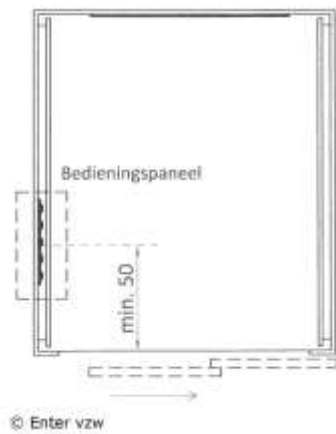
- In de liftkooi is een goede egale, niet verblindende verlichting van min. 200 lux op vloerniveau aanwezig. Let op bij het gebruik van spots voor verblinding.
- Op de achterwand van de liftkooi is er een spiegel aanwezig.
  - Op deze manier ziet een rolstoelgebruiker wat er achter hem gebeurt en kan hij/zij op een veilige wijze achterwaarts de lift uitrijden.
  - Let op, vermijd om de achterwand over de volledige hoogte reflecterend of spiegelen uit te werken. Dit kan verwarrend zijn voor personen met een visuele beperking (slechtzienden). De spiegel geeft namelijk een vertekend beeld van de ruimte, waardoor het kan lijken alsof de lift doorloopt en de deur aan de andere zijde staat. Plaats de spiegel bijvoorbeeld vanaf de handgreep.
  - Bij een lift met twee toegangszijden is de spiegel op de zijwand geplaatst.
- Minimaal aan één zijde van de kooi is een handgreep aanwezig op 90 cm hoogte ten opzichte van de vloer (beter aan beide zijden).
  - De handgreep is om veiligheidsredenen aan de uiteinden afgebogen naar de wand.
- Een opklapbaar zitje is altijd een meerwaarde voor personen die niet voor langere tijd kunnen rechtstaan.
- Signalen voor het waarschuwen van het sluiten of openen van de deur, het aangeven van een stopniveau, het aanwezig zijn van een opgeroepen lift ... bestaan altijd uit een combinatie van een visueel en auditief signaal.

### Bedieningspanelen

- Bedieningspanelen en knoppen zijn aangebracht op een goede bedieningshoogte. [Gebruik van bedieningselementen en apparaten >>](#)
- De knoppen zijn voldoende groot, visueel (bij indrukken lichten ze op) en tactiel waarneembaar.
- Het bedieningspaneel steekt max. 1,5 cm uit de wand zodat het geen obstakel vormt voor de vrije vloeroppervlakte.
- In de liftkooi worden bedieningspanelen en/ of knoppen min. 50 cm uit de hoek geplaatst.
- Plaats verschillende bedieningspanelen: een combinatie tussen een horizontale en een verticale bediening.
- Knoppen en displays moeten contrasteren met de aankleding en de afwerkingsmaterialen van de lift en de kooi.

De locatie van de bedieningspanelen in de liftkooi is afhankelijk van de wijze waarop de deur open schuift:

- bij centraal openschuivende deuren: aan de rechterzijde bij binnenkomen;
- bij zijdelings openschuivende deuren: aan de kant waar de deuren sluiten;
- voor liften met een dubbele, tegenover elkaar gelegen toegang: aan elke toegang is een paneel geplaatst, afgestemd op het type deur.



Verticaal bedieningspaneel op goede gebruikshoogte.  
St. Lodewijk , © Enter vzw



Aangepaste knoppen voor personen met een beperkte handfunctie.  
Dominiek Savio, Molenreke © Enter vzw



De toegang tot de lift is beveiligd doordat je twee knoppen tegelijk moet indrukken. De gasten kunnen dit niet waardoor ze geen gebruik kunnen maken van de lift.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw



Horizontaal bedieningspaneel en handgrepen in de lift.  
St. Lodewijk , © Enter vzw



## 2.5 Sanitair (voor bezoeker)

Het sanitair is een belangrijke functie gedurende het verblijf in een gebouw. Vrijwel iedereen zal er gebruik van maken bij de aankomst, tijdens lange wachttijden of voor vertrek.

Ook voor de modale gebruiker kan een meer comfortabele ruimte noodzakelijk zijn. Ouders met jonge kinderen vinden in standaardtoiletten te weinig ruimte om te helpen, grote personen hebben te weinig beenruimte tussen de toiletpot en de deur en ouders met baby's of kleuters die verzorging vragen, hebben nood aan een verzorgingsruimte die vaak moeilijk te vinden is.

### Toegankelijk door locatie en variatie

De afwezigheid en de (on)vindbaarheid van sanitaire voorzieningen is één van de grootste struikelblokken van heel wat personen. Locatiebeleid houdt daarom inherent in dat deze ruimten vanaf de ontwerpfase strategisch ingeplant worden, zodat de zichtbaarheid en daardoor de vindbaarheid ondersteund wordt.

- Plaatsen waar ze zeker aanwezig moeten zijn:
  - de inkomhal en het algemeen onthaal;
  - een wachtruimte;
  - op regelmatige afstanden op frequent gebruikte circulatieroutes in het gebouw.
- een variatie in het aanbod (standaard, comfort en aangepast ...);
- de inrichting van de ruimte (bruikbaarheid).

Toegankelijkheid van sanitaire ruimten wordt in de meeste gevallen herleid tot de aanwezigheid van een 'aangepast toilet'. Binnen het perspectief van een groep diverse gebruikers zijn er heel wat extra elementen nodig die verder gaan dan het aangepast toilet:

- Standaardtoiletten. [Standaardtoilet >>](#)
- Min. 1 aangepast toilet. [Aangepast toilet \(zelfstandig rolstoeltoegankelijk\) >>](#)
- eventueel een verzorgingsmogelijkheid voor baby's en jonge kinderen. [Verluierruimte of –zone >>](#) [verluierruimte of –zone >>](#)



*Duidelijke signalisatie sanitaire cellen met aangepast toilet.*

*Woonunits, Inham, © Enter vzw*

### Bruikbaarheid door ergonomie

Het 'kleinste kamertje' is een plaats waar heel wat handelingen en bewegingen moeten worden uitgevoerd.

- Door die complexiteit in combinatie met een kleine maatvoering, worden toiletruimten door veel mensen als moeilijk bruikbare en onaangename ruimten ervaren.
- Ze hebben vaak ook niet de ideale vormgeving, voldoende gebruiksruimte of de ideale interne organisatie.

- Dit heeft in principe alles te maken met het ergonomisch kunnen uitvoeren van handelingen (bukken, buigen, omdraaien). Dit geldt niet alleen voor aangepaste toiletten, maar ook voor elke andere toiletruimte.

[Basishandelingen van een persoon \(zonder gebruik van hulpmiddelen\) >>](#)  
[Gebruik van een rolstoel \(manueel en elektrisch\) >>](#)

### Onderhoud en management

Eens de ruimten in gebruik zijn, moeten ze voor lange tijd bruikbaar blijven. Heel wat ongemakken of knelpunten ontstaan door zaken die meestal eenvoudig kunnen worden opgelost. Voorbeelden zoals een beugel die losgekomen is door gebruik, vuilbakken die verplaatst zijn in de ruimte of sanitaire toestellen en toebehoren die niet voldoende functioneren vragen vaak geen grote investeringen of inspanningen om ze te herstellen.

Onderhoud vormt zeker voor sanitaire ruimten een belangrijk punt. Het gaat niet alleen om het dagelijks onderhouden van de ruimten en toestellen, het betreft ook de aandacht om knelpunten door bijvoorbeeld slijtage of breuk snel op te merken en op korte termijn aan te pakken.

### Standaard vs op maat

In dit deel bekijken we de algemene sanitaire ruimten die in de meeste gebouwen voorkomen.

- In voorzieningen waar geen of weinig hulpmiddelen en/of personen met een complexe fysieke beperking voorkomen kunnen de aanbevelingen uit dit hoofdstuk gevolgd worden.
  - Ook bezoekerssanitair van ambulante dienstverlening valt hier onder: therapiebezoek, dienstverlening zoals ambulante revalidatie, centrale ruimten in woonvormen.
- Aanbevelingen voor ruimten die in specifieke voorzieningen voorkomen en een meer aangepast karakter nodig hebben, zijn opgenomen in deel 3. [Ontwerpaanbevelingen op maat van specifieke ruimten >>](#)



*Aangepast toilet voor personen met een handicap.  
Enter vzw, © Enter vzw*



*Aangepast toilet op maat.  
Eigen thuis, © Enter vzw*

## 2.5.1 Standaardtoilet

Standaardtoiletten worden vrijwel altijd op maat van de 'modale' mens ontworpen. Bezoekers bestaan uit een brede waaier van personen, waaronder ook heel wat semiambulante of ambulante gebruikers. Blinden en slechtzienden hebben bijvoorbeeld een stok bij zich, personen met een stoma hebben nood aan een wastafel met water voor persoonlijke hygiëne. Een ouder die een kind helpt, heeft net wat meer ruimte nodig.

### Toegang tot de ruimte

- De vrije doorgangsbreedte van de deur is zo breed mogelijk en benadert de 80 à 85 cm.
- Voor het veiligheidsaspect draaien ook deuren van een standaard toilet naar buiten open.
- Het betreden van de ruimte kan op twee manieren gebeuren: recht of dwars op de toiletpot. Afhankelijk van de locatie van de deur heeft de bezoeker een andere oriëntatiepunt om handelingen uit te voeren. Dit is mede bepalend voor de maatvoering van de ruimte.
  - Bij een dwarse benadering kan de zone van de openstaande deur nog benut worden om deze handeling te maken. In deze situatie is het belangrijk dat de toiletruimte voldoende diep is, zodat de toiletpot de vrije doorgang ter hoogte van de deur niet overlapt. Vooral bij dit type van benadering worden de ruimten vaak te eng bemeten om bruikbaar te zijn.

### Afmetingen van de ruimte

- Standaard hebben toiletten afmetingen van 80 à 85 cm breed en 120 à 145 cm diep.
  - Bij een diepte van 145 cm kan je de ruimte gebruiken, maar is er niet veel marge: 55 cm voor de plaatsing van de toiletpot en net 90 cm vrije gebruiksruimte ervoor.
  - Elke toiletruimte heeft optimaal gezien dan ook een grotere diepte en een breedte van min. 90 cm zodat manoeuvreren rond de as – draaien om van richting te veranderen – gemakkelijk is.
- Een comfort- of semiambulant toilet heeft een breedte van minstens 90 cm, beter 100 à 110 cm.
  - Plaats 2 vaste beugels worden aan beide zijden van de toiletpot geplaatst, ze lopen min. 20 cm voorbij en achter de voorzijde van de toiletpot.



*Semi-ambulant toilet.  
St. Lodewijk, © Enter vzw*

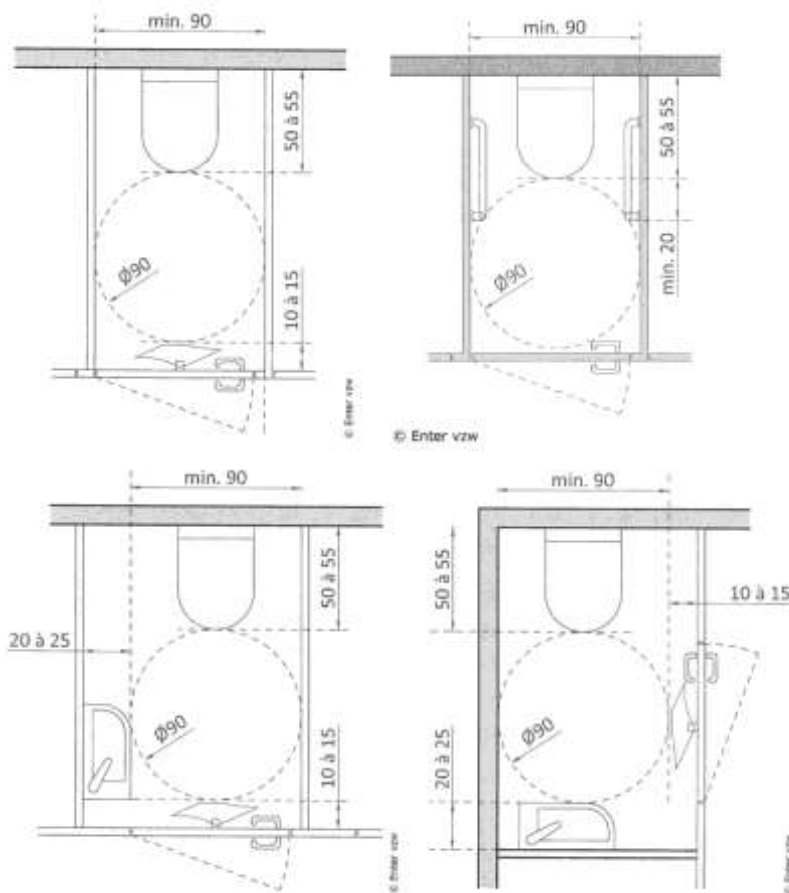


*Te klein aangepast toilet is nu comforttoilet.  
CGG Houba, Brussel Zuid, © Enter vzw*

Een aantal extra elementen in een standaard toiletruimte kunnen er al snel voor zorgen dat ze bruikbaar zijn voor een grotere groep. Let wel, reken de diepte van deze extra's in:

- Elke toiletruimte beschikt over min. 1 kledinghaak op een bereikbare hoogte. Een legplankje kan handig zijn om een tas of andere spullen op te zetten.
  - Een vrije zone van +/- 15 cm ter hoogte van de haak is voldoende om te zorgen dat deze elementen de gebruiksruimte niet versperren.
- Handwastafels gelegen buiten de individuele toiletruimte zijn meestal gemakkelijker bruikbaar voor iedereen. Omdat er meer ruimte aanwezig is, kan er ook een groter model gekozen worden met een grotere kom en zijn ze makkelijker bereikbaar.
  - Maak ook deze vlot bruikbaar door de algemene toegankelijkheidsprincipes toe te passen.

- Zijn er maar een paar toiletten of is er maar 1 toilet aanwezig, dan worden ze om ruimte te besparen geplaatst in de individuele ruimte zelf. Door de keuze van het type en de plaats waar ze staan, kunnen ze de kleine ruimten minder comfortabel of onbruikbaar maken voor de toiletbezoeker.
- Een handwastafel neemt gemiddeld een diepte tussen 20 à 25 cm in beslag.
  - Een hoekelement is vrijwel nooit goed bruikbaar door de plaats van de kraan en de beschikbare diepte van de wastafel. De krappe ruimte van de hoek bemoeilijkt altijd het handenwassen.
  - Een plaatsing aan de wand is aan te bevelen, eventueel met een afzetvlakje (iets ruimere vlakke zone aan de wastafel). De handwastafel mag nooit het bedienen van de deur bemoeilijken.
- Alle bijkomende objecten zoals een vuilnisbakje of de toiletrolhouder nemen ruimte in en verkleinen de beschikbare gebruiksruimte. De extra ruimte die we onder andere door het toevoegen van een wastafel creëren, betekent dus ook voor die elementen een meerwaarde.



#### Waarom het comfort van een standaard toilet verhogen?

De stap naar het gebruik van een aangepast toilet is vaak een brug te ver. Ook is niet iedereen gebaat bij een grotere ruimte. Dit kan net het knelpunt vormen. Door bijvoorbeeld het gebrek aan evenwicht kunnen personen een compactere ruimte vragen. Daarnaast is er ook een psychologische aspect. Heel wat personen vereenzelvigen zich niet met een aangepaste ruimte en gaan dan ook daarom deze ruimte niet gebruiken.

- Ook personen die gebruik maken van hulpmiddelen zoals een stok hebben graag net dat ietsje meer ruimte in de breedte.
- Oudere personen ondervinden vaak hinder door te lage toiletpotten en voor personen met een tijdelijke beperking zoals een gebroken been zijn ze niet ruim genoeg.

### Peuter-, kleuter- en kindertoiletjes

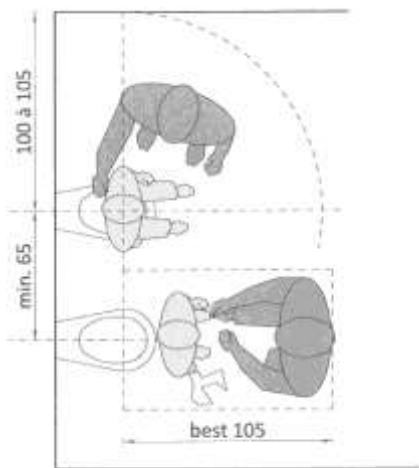
Het gebruik van een standaard toilet is voor jonge kinderen niet evident. Dit komt voornamelijk door de hoogte van de bril en de grotere afmetingen van de toiletpot. [Gebruik van een toilet >>](#)

- Het best zijn er dan ook een aantal toiletpotjes op hun maat geplaatst.
- Het aanbieden van verschillende opties vergemakkelijkt ook de begeleiding.
- Ook de spoelknoppen moeten bereikbaar opgesteld worden.

#### *Hulp bij het toiletbezoek (meestal tot 4 jaar)*

Peuters gaan nog niet allemaal zelfstandig naar het toilet. Aan elk toiletpotje is dus ruimte nodig om als begeleider plaats te nemen en te helpen.

- Hiervoor is er een ruimte van ongeveer 90 cm zijdelings en voor de toiletpot nodig.
  - Dit kan je bereiken door cirkelvormig rond de toiletpot, vanaf de as van de toiletpot ongeveer 105 cm, vrij te houden.
- Zijn er meerdere toiletpotjes in 1 ruimte geplaatst, zorg er dan voor dat de toiletpotjes niet te dicht naast elkaar staan.
  - Tussenin is er het best min. 65 cm tussenruimte aanwezig (asmaat) om een kind te kunnen helpen als dit nodig is.



© Enter vzw

## 2.5.2 Aangepast toilet - zelfstandig rolstoeltoegankelijk

Een aangepaste toiletruimte wordt nog heel vaak aanzien als een 'voorbehouden ruimte' en 'alleen door rolstoelgebruikers te gebruiken'. Nochtans staat aangepast niet synoniem voor voorbehouden. Het staat wel garant voor een beter ruimtelijke invulling. Iedereen kan er dus terecht voor een toiletbezoek!

Wie rolstoelgebruiker is of tijdelijk afhankelijk is van een (groter) hulpmiddel heeft nood aan meer ruimte tijdens het toiletbezoek, de handelingen zijn minder precies, draaicirkels zijn net wat groter. Voor hen is deze ruimte essentieel. Voor heel wat andere personen is het een ruimte met heel wat meer comfort.

### Aangepaste toiletruimte

Personen die aangewezen zijn op een aangepast toilet moeten op dezelfde plaats terecht kunnen als personen die van een standaard toilet gebruik maken.

- In elk sanitair blok is min. 1 aangepaste toiletruimte aanwezig, optimaal gezien als multifunctionele ruimte.

- Het aangepast toilet met een dubbele transferzijde heeft de voorkeur. Hierdoor heeft een rolstoelgebruiker de keuze om een transfer uit te voeren zoals dit voor hem het gemakkelijkst is: vanuit linkse, rechtse, zijdelingse of voorwaartse positie.
  - Zijn er meerdere aangepaste toiletten aanwezig, en is er maar aan 1 zijde van de toiletput een vrije transferruimte, dan zorgt een gespiegelde organisatie van de ruimten ervoor dat de gebruiker kan kiezen voor zijn voorkeursopstelling.
- Is het sanitair blok beperkt, dan kan het aangepast toilet als unisex-ruimte georganiseerd worden, zodat ze door iedereen (mannen/vrouwen) kan worden gebruikt.
- In een aangepast toilet is altijd een wastafel aanwezig, zodat personen die nood hebben aan het gebruik van een wastafel, dit in een private en afgesloten zone kunnen gebruiken.
- Het privacyaspect is ook de reden waarom een aangepast toilet altijd een afscheiding (wanden) heeft tot op vloerniveau.

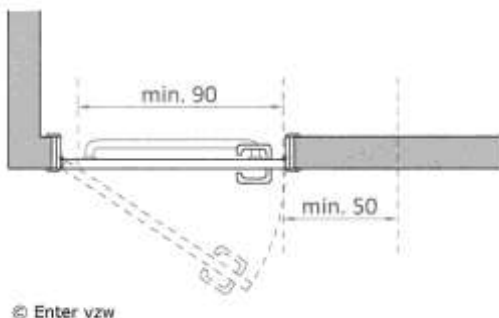
Voor het gebruik van deze ruimte is de rolstoelgebruiker de persoon die het meeste impact heeft op de maatvoering. Volgende aspecten moeten aanwezig zijn:

- Een vlotte en drempelloze toegang tot de ruimte.
- Een goede ruimtelijke organisatie door een juiste keuze en een correcte plaatsing van toestellen.
- Voldoende ruimte rond de toestellen, voor het uitvoeren van een transfer vanuit verschillende posities en een goed gebruik van de wastafel.
- Goede manoeuvreerruimte.

Let op, de juiste keuze van toestellen en de juiste organisatie van de ruimte (zeker met slechts één transferzijde) is essentieel. Er moet vanaf ontwerp- tot uitvoeringsfase continu controle zijn op de uitvoering. De uitvoeringsmarges zijn namelijk zeer beperkt!

### Toegang tot de ruimte

- De toegangsdeur is altijd manueel bedienbaar en moet voldoen aan de algemene aanbevelingen. [Deuren >>](#)
- De gebruiksruimte die nodig is om de deur te bedienen, is ook aan de binnenzijde van de toiletdeur van belang. Zij mag de bruikbaarheid van het aangepast toilet en zijn toestellen niet hinderen.
- De toiletdeur draait voor de veiligheid en bereikbaarheid in noodsituaties altijd naar buiten open.
- De deur is met weinig kracht te bedienen.
- Plaats op de binnenzijde van de deur een horizontale beugel op een hoogte van 90 cm boven het vloerniveau, zodat een persoon met een beperking de deur gemakkelijk kan dichttrekken.



*Deur met horizontale beugel en verticale handgreep.  
Dominiek Savio, © Enter vzw*



### Maatvoering van de ruimte

De (minimale) maatvoering van een aangepast toilet wordt bepaald door de opstelling van de toestellen en de daaraan gekoppelde gebruiksruimtes. De toiletpot staat daarbij centraal. Kan een rolstoelgebruiker bijvoorbeeld geen transfer uitvoeren vanuit zijn rolstoel naar de toiletpot, dan is een aangepast toilet onbruikbaar.

- In de ruimte is minimaal één vrije draairuimte (diameter van 150 cm) aanwezig.
  - Deze is het best gelegen buiten de zone die de toestellen innemen.
  - Op voorwaarde dat de toiletpot beperkt onderrijdbaar is, kan deze draairuimte de plaatsingsruimte van een wastafel overlappen.
- Er is minimaal 1 vrije transferzijde aanwezig, beter één aan elke zijde. Op die manier heeft iedereen de keuze om te handelen vanuit zijn voorkeurszijde.
- Er is voldoende ruimte om tussen de toestellen te passeren.
- De toiletpot heeft een comfortabele zithoogte en een goede zitdiepte.

De gebruiksruimte voor elk onderdeel van de toiletpot op zich [Gebruik van een toilet >>](#)

*Een aangepast toilet met twee transferzijden: min. 220 x 220 cm*

- Dit aangepast toilet heeft de voorkeur. Hierdoor heeft een rolstoelgebruiker de keuze om een transfer uit te voeren zoals dit voor hem het gemakkelijkst is: vanuit linkse, rechtse, zijdelingse of voorwaartse positie. Ook voor het verlenen van hulp is meer ruimte aanwezig.
- In een multifunctioneel aangepast toilet kan een opklapbare verzorgingstafel geplaatst worden. Ook daar is voldoende gebruiksruimte van belang. [Verluierruimte >>](#)



*Aangepast toilet met 2 transferzijden en 2 opklapbare beugels, voorzetwand over de volledige breedte van de ruimte.*

*Stijn vzw, © Enter vzw*

*Een aangepast toilet met één transferzijde*

- Kies je niet voor een toiletpot met dubbele transferzijden, dan moet de gebruiksrichting van de enige vrije transferzijde gekozen worden, links of rechts.  
Let op, hierdoor zijn deze toiletruimten voor heel wat personen minder bruikbaar. Een persoon kan bijvoorbeeld niet vanuit zijn voorkeurszijde handelen en moet bewegingen in tegengestelde richting maken dan dat hij/ zij gewoon is. Door de beperkte ruimte is draaien met de rugzijde naar de wastafel bijvoorbeeld ook niet mogelijk. Het gevolg hiervan is dat er meerdere verplaatsingen in de ruimte nodig zijn voor eenzelfde handeling.
- De maten voor een ruimte met 1 vrije transferzijde is meestal afhankelijk van de positie van de deur:
  - De minimale afmeting wanneer de deur in de korte wand staat is min. 165 (B) x 220 (D) cm.
  - De minimale afmeting wanneer de deur in de lange wand staat is min. 190 (B) x 195 (D) cm of optimaler min. 165 (B) x 250 (D) cm.

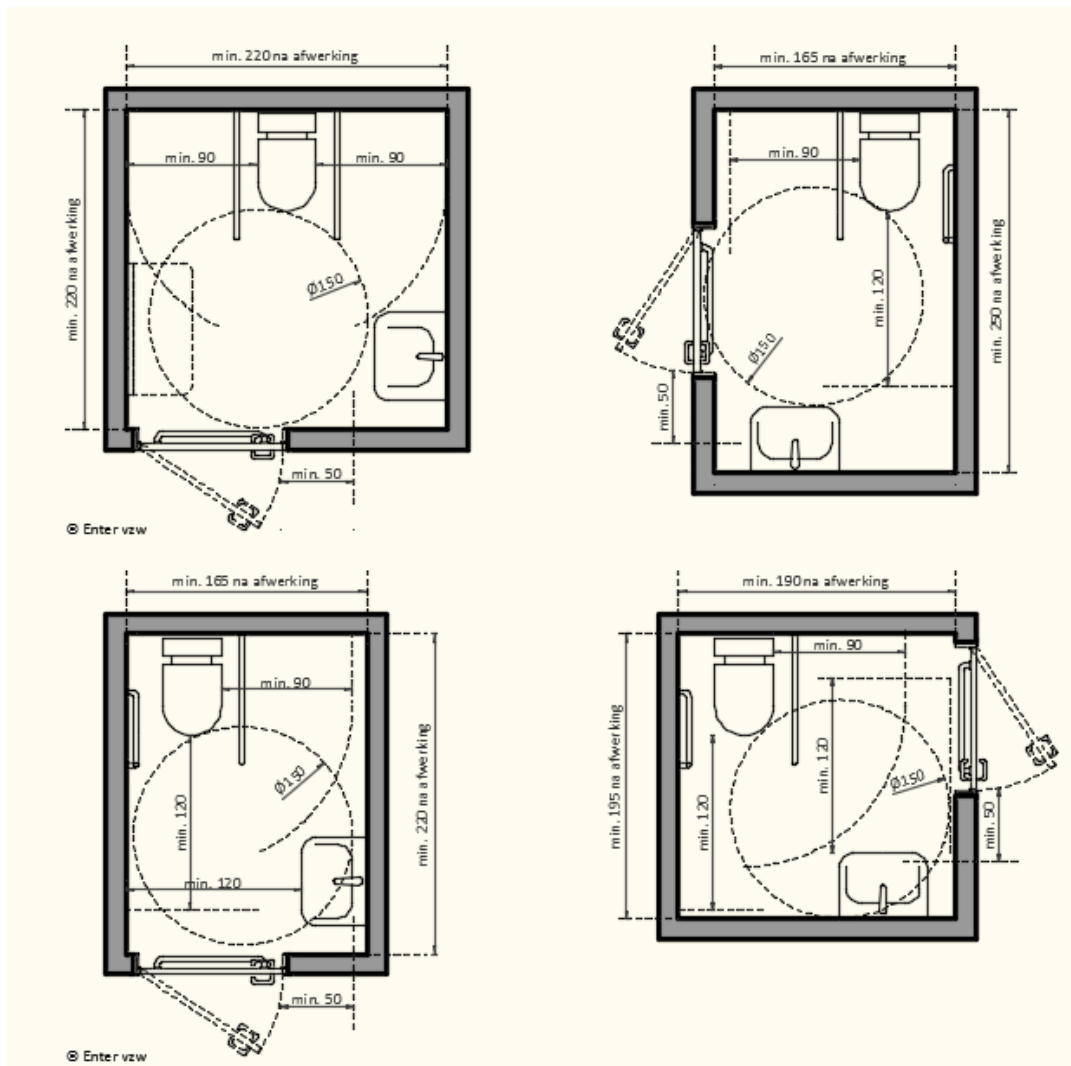
Let wel, bij deze maatvoeringen is de juiste keuze van toestellen en de juiste organisatie van de ruimte (met één transferzijde) essentieel. Er moet vanaf ontwerp- tot uitvoeringsfase continu controle zijn op de uitvoering. De uitvoeringsmarges zijn namelijk zeer beperkt!



Aangepast toilet met 1 transferzijde.  
De gie, © enter vzw



Aangepast toilet met 1 transferzijde.  
St. Gregorius, © Enter vzw



### Afwerking van de toiletruimte

Aandacht voor de juiste plaatsing van de accessoires ondersteunt het gebruik.

- Vaste elementen aan de wand, zoals bijvoorbeeld radiatoren, mogen door hun plaatsing of opstelling geen knelpunt vormen voor het gebruik van omringende toestellen.
- Ook losse objecten zoals vuilnisbakken mogen het gebruik van de ruimte en de toestellen niet hinderen. Niet iedereen kan deze zelfstandig verplaatsen. Accessoires zijn daarom altijd:
  - goed bereikbaar geplaatst
  - goed bedienbaar
- Een noodalarm voor hulp integreren in de ruimte zorgt voor een grotere veiligheid. Het zorgt ervoor dat individuele gebruikers een centrale post of een meldpunt kunnen waarschuwen als ze hulp nodig hebben.
  - Dit alarm moet bereikbaar zijn vanaf liggende positie. Daarom wordt het geplaatst op een minimale hoogte van 40 cm boven het vloerniveau. Verschillende systemen zijn op de markt in de vorm van een drukknoppen, een alarmkoord, sensorbeveiliging, enzovoort.
  - Aanvullend kan dit alarm uitgerust worden met een alarm flitslichtsysteem zodat ook een visueel signaal aanwezig is.
- Een aangepast toilet is uitgerust met 1, het best meerdere kledinghaken.
  - Plaats ze op een vrije wand of op de deur. De plaatsing op een wand draagt de voorkeur omdat ze dan beter bereikbaar zijn.
  - Plaats ze op 2 hoogten, zodat ze zowel vanuit zittende als vanuit staande positie bruikbaar zijn:
    - min. 1 tussen 90 en 120 cm;
    - min. 1 op max. 140 cm tot de vloerpas.
- Een goede verlichting over de hele ruimte en zeker ter hoogte van de toiletpot en de wastafel is belangrijk. Wordt het licht automatisch bediend, bijvoorbeeld bij het openen van de deur, dan is de tijd waarbinnen het licht aan blijft voldoende lang ingesteld.
- Vloeren van toiletruimten zijn altijd antislip. Zowel de vloer als de wand zijn afgewerkt met onderhoudsvriendelijke materialen.

#### *De wastafel*

- De wastafel is in de ruimte zelf aanwezig en is onderrijdbaar. [Gebruik van een wastafel >>](#)
  - Vanaf de voorzijde van de wastafel zijn de kraan, de zeepdispenser en de handdoekjes goed bruikbaar. Plaats aan de zijkant van de wastafel. Zo vermijd je dat iemand (te) ver moet reiken. [Gebruik van bedieningselementen en apparaten >>](#)
  - Kranen zijn van het type éénhendelmengkraan en voorzien van eenvoudig bruikbare bedieningsknoppen zoals een verlengde bedieningsknop of verlengde hendel.
- Automatische handdoekverdelers of kranen met een automatische bediening (infrarood) zijn universeel in gebruik. Deze zijn ook voor personen met een beperkte handfunctie of een beperking in de fijne motoriek goed bruikbaar.
-  Let op, personen met een auditieve beperking horen vaak het geluid van het stromend water niet en vergeten wel eens de kraan dicht te draaien.
-  Het gebruik van contrasten in materialen en kleuren tussen de wand, deur en vloer en ten opzichte van de toestellen en accessoires draagt bij tot een eenvoudig en intuïtief gebruik.

#### *De toiletpot*

- Beugels zijn van het juiste type en zijn correct geplaatst. [Gebruik van een toilet >>](#)
- De spoelknop is duidelijk zichtbaar en op een goede positie op de wand geplaatst. Het drukvlak is voldoende groot zodat ook personen met verminderde handfunctie deze gemakkelijk kunnen gebruiken door ze met de vuist of handpalm te bedienen.
  - Duwknoppen met een groter duwvlak zijn te verkiezen boven draaiknoppen of andere systemen. Zorg ook dat de duwweerstand niet te groot is. Dit kan een probleem zijn voor personen met een beperkte duwkracht en voor kinderen.

- De toilethouder moet vanaf de toiletpot bruikbaar zijn. Ze kan worden bevestigd op de zijwand of gecombineerd worden met de voorziene beugel(s).

### 2.5.3 Verluieruimte of -zone

Een specifieke verzorgings- of verluierzone voor baby's en kleine kinderen is voor elke voorziening aan te bevelen, zeker op plaatsen waar heel wat jonge kinderen te verwachten zijn. Ook voor residentiële voorzieningen die slechts een beperkte woonoppervlakten kunnen aanbieden, kan een gemeenschappelijke plaats waar je kinderen comfortabel kan verzorgen een grote meerwaarde vormen.

#### Algemeen

Er is minstens 1 verzorgingsmogelijkheid voor jonge kinderen aanwezig in het gebouw.

- De meest logische plek is bij een sanitair blok. Een verluieruimte die aan, maar buiten het sanitair gelegen is, wordt gevoelsmatig positiever ervaren.
  - Zijn er meerdere sanitaire locaties in het gebouw aanwezig en maar één uitgerust met een verzorgingsplek, signaleer deze ruimte dan vanaf het onthaal en de hoofdroutes in het gebouw.
- In een ideale situatie is hiervoor een volledig aparte ruimte aanwezig met een aangepaste aankleding en inrichting. Een alternatief is een (opklapbare) verzorgingstafel, geplaatst in een tussenliggend sas, in het aangepast toilet of bij de badgelegenheid.
- De toegangsdeur tot een verluieruimte is altijd een manueel bedienbare deur. Voor het behoud van de privacy kies je het best voor een type deur die beter akoestisch afsluit. Een raampje voor doorzicht kan handig zijn.

[Toegangen en deuren >>](#)

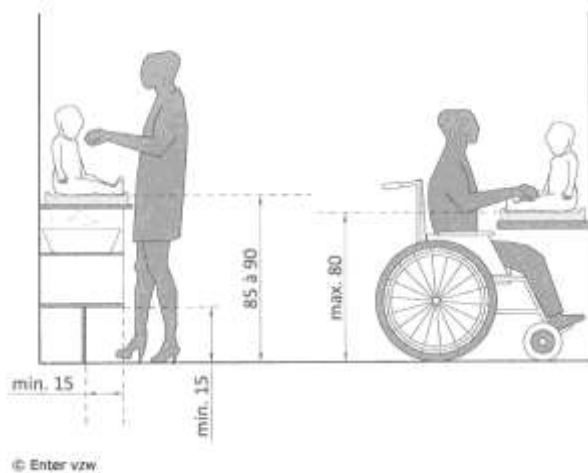
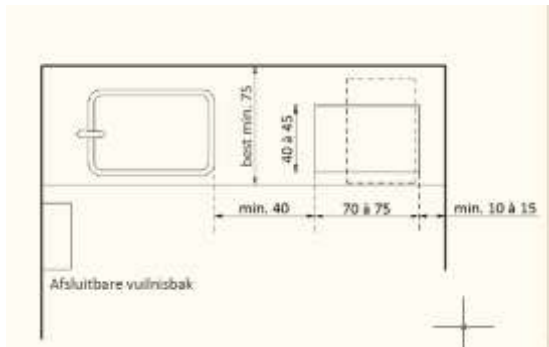
#### Verzorgingstafel

Een verluieruimte is voldoende ruim om de verzorging voor baby's en jonge kinderen mogelijk te maken. Ze is minimaal uitgerust met:

- een verzorgingskussen
  - Het oppervlak waar het verzorgingskussen op ligt, is min. 70 cm (D) x 90 cm (B). Op deze manier kan het verzorgingskussen in 2 posities gebruikt worden: langs en dwars.
  - Tussen het kussen en eventueel de wastafel of een bedje is er voldoende ruimte om verzorgingspulletjes of kleertjes te leggen. Aan een gesloten wand is er min. 10 à 15 cm vrije ruimte hiervoor nodig.
- een wastafel (of beter een badje)
  - Er is het best ook altijd warm water aanwezig (aan de kraan).
- een afsluitbare vuilnisbak, buiten het bereik van de kinderen
  - De vuilnisbak is het best aan de andere kant van het verzorgingskussen geplaatst, naast de wastafel.
- Kiezen voor een model wastafel dat ook dienst kan doen als badje verhoogt de gebruiksmogelijkheden.
  - Een goede hoogte om vanuit staande positie het aan- en uitkleedkussen te gebruiken, is altijd afhankelijk van de grootte van de persoon. Omdat deze zone door veel verschillende mensen gebruikt wordt, is een vast werkvlak met een hoogte van 85 à 90 cm een universele optie. Deze hoogte zal echter niet voor iedereen goed zijn, maar is een goede middenmaat en breed inzetbaar.
  - Voor personen met een kleinere gestalte of voor rolstoelgebruikers is een hoogte van 75 à 80 cm beter.

Gebruik van een rolstoel (manueel en elektrisch) >>

- Is er daarnaast nog ruimte om bijvoorbeeld een kinderwagen in de ruimte mee te nemen of om een zitelement te plaatsen, dan verhoog je het comfort.



*Aangepast toilet met een verzorgingstafel.*

*Let wel, de ruimte wordt zo wel goed benut (leeftgroep kinderen), maar de verzorgingstafel verspert de transferruimte.*

*Kids, © Enter vzw*



*Aangepast toilet met opklapbare verzorgingstafel.*

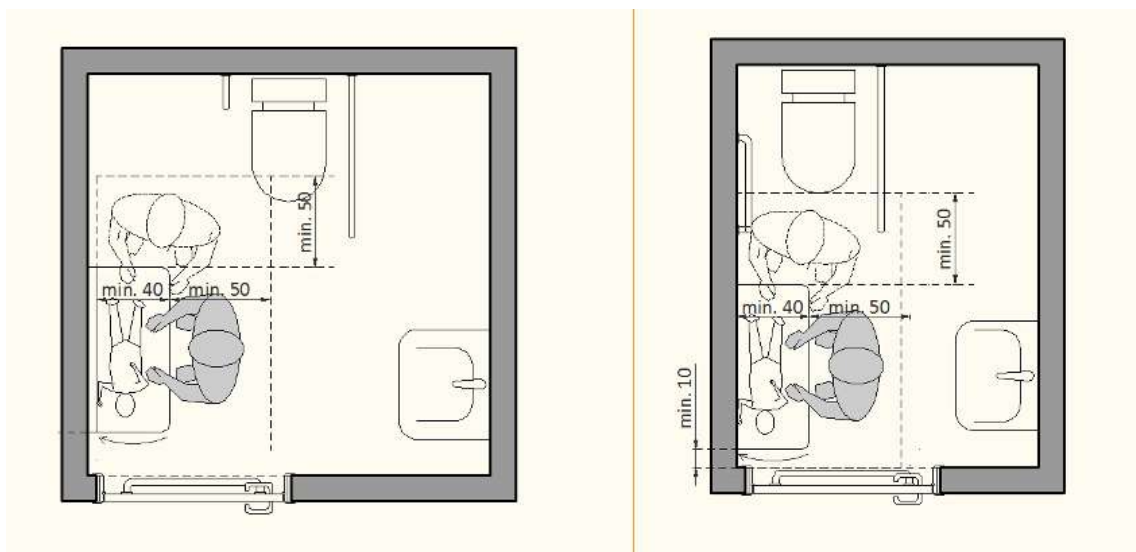
*Enter vzw, © Dubo Limburg*

### **Opklapbare tafel als alternatief**

Is het niet mogelijk om een aparte verluieruimte of -zone te maken, dan kan je een verzorgingsplek aanbieden bij het sanitair blok. Om ruimte te besparen en door het niet continue gebruik, wordt er meestal gekozen voor een opklapbaar model. Dit is een minder optimale situatie, maar zorgt ervoor dat er een alternatief aanwezig is.

- Zorg tussen de sanitaire toestellen en buiten de circulatieruimte voor een vrije zone van minstens 50 cm. Zo is er een minimale ruimte om voor of naast de verzorgingstafel plaats te nemen.
- Het belangrijkste aandachtspunt voor de plaatsing van een verzorgingstafel in een aangepaste toiletruimte, is het kiezen van de juiste plaats. De verzorging moet veilig en met een goede gebruiksruimte kunnen gebeuren. De opklapbare tafel kan naast de toiletpot of beter tegenover de wastafel voorzien worden. Deze mag echter nooit de vrije transferruimten voor en naast de toiletpot belemmeren.

- Een aangepaste toiletruimte met 2 vrije transferruimten geeft altijd een optimalere situatie, dan wanneer er slechts 1 vrije zijde in de ruimte aanwezig is.



## 2.6 Stal- en bergruimten

Voorzieningen voor personen met een handicap hebben in het algemeen een grote nood aan allerlei vormen van bergruimte. Specifiek voor voorzieningen waar heel wat verplaatsingshulpmiddelen voorkomen zullen een aantal extra bergzones nodig zijn.

### Algemeen

Een berging of bergruimte wordt ontwerpmatig vaak vergeten of niet voorzien omdat het 'te dure' ruimten zijn. Toch zijn ze essentieel voor de dagdagelijks activiteiten. Enerzijds voor het vrijhouden van de noodzakelijke circulatie- en manoeuvreerruimte, anderzijds ook om een zekere huiselijkheid te behouden. Welke stal-, berg- of technische ruimten zijn belangrijk:

- Technische werkplaatsen/ bergruimte:
  - Herstelplaats rollend materiaal: Herstellen van fietsen, opladen van rolstoelen...
  - Ruimte voor rolstoelaanpassing
- Ruimte voor reservemateriaal zoals rolstoelen, bedden, tilhulpmiddelen
- Bergruimte voor zorgmateriaal en/of hygiënisch materiaal:
  - Vooral decubitusmateriaal neemt veel plaats in, dit kan niet altijd in bijvoorbeeld een badkamer opgeborgen worden.
  - Zware zorg vraagt veel werkmateriaal: actieve en passieve tilliften, badliften, douche-toiletstoelen...





*Herstelplaats voor rollend materiaal.  
St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Een combinatie van technische werkplaats,  
'fietsen'stalling en laadpunt.  
St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Bergzone voor medisch materiaal en linnen.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*

De plaats van de berging is van belang, zeker voor wat betreft zorggerelateerde items. Als hulpmiddelen te veraf geplaatst staan van de ruimte(n) waar ze het meest gebruikt worden, worden ze vaak niet ingezet.

### **Stal- en laadhavens**

Stal- en laadhavens komen heel specifiek voor in voorzieningen voor personen met een fysieke beperking (let wel deze zijn niet alleen permanent rolstoelafhankelijk) en type nursing (NAH, zware zorggraad..).

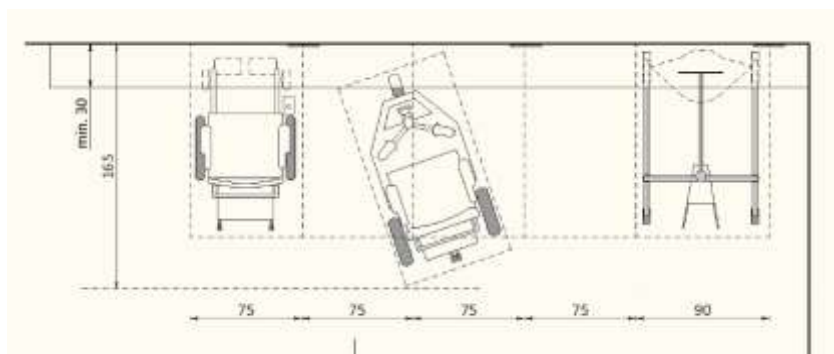
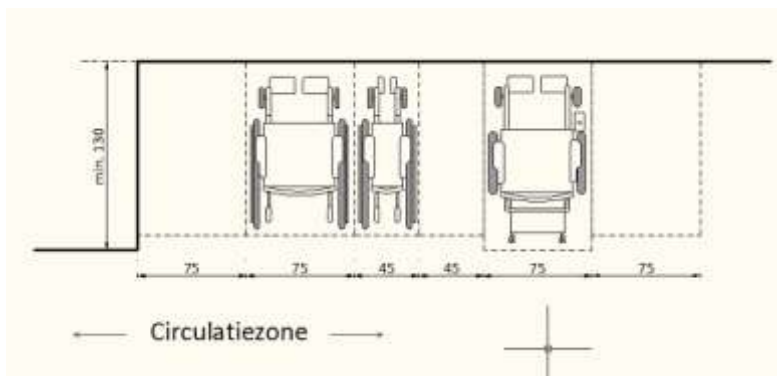
Ze komen in het hele gebouw voor. Een concentratie zal zich meestal bevinden aan de leefruimten en aan de kamers met de sanitaire ruimten. Stal- en laadhavens worden gebruikt voor:

- Het stallen van persoonlijke verplaatsings- en andere hulpmiddelen zoals brancards, loopapparaten, statafels, tilhulpmiddelen...
- Het opladen van hulpmiddelen die op accu werken zoals rolstoelen, tilliften...

Belangrijke punten voor deze zones zijn:

- Plan ze centraal gelegen in, maar niet storend voor alledaagse activiteiten.
- Zorg voor genoeg stalhavens op strategische plekken, bijvoorbeeld elke verdieping, aan in- en uitgangen van leefgroepen...

- Kinderen en jongeren beschikken vaak over elk een 3-tal hulpmiddelen, verspreidt over het gebouw.
- Organiseer ze buiten de circulatieroute.
  - Integreer ze in de breedte van de gang (afbakenen!).
  - Werk ze uit onder de vorm van nissen of open zones.
- Er is voldoende ruimte om elke aparte stalzone te bereiken.
  - Let op, een elektrische rolstoel zal vaak niet door de gebruiker zelf geplaatst worden, maar door een begeleider. Dit is moeilijker in manoeuvreren en vraagt net wat meer breedte.
- Houd rekening met de minimale afmetingen van hulpmiddelen. [Ergonomische ontwerpprincipes >>](#)
  - Nissen of zones voor rolstoelen zijn:
    - min. 130 cm diep .
    - gebruik in de lengte altijd een veelvoud van 75 of 45 cm (breedte van een open en gesloten rolstoel).
  - Nissen of zones waar ook een scootmobiel plaats neemt:
    - Min. 165 cm diep.
    - Tussen elke stalzone voor een scootmobiel is er voldoende ruimte om in- en uit te stappen (deze personen parkeren meestal wel zelf!).



*Een laadhaven voor elektrische hulpmiddelen met een afbakening op de vloer.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Langs de route is een brede zone voor het stallen van rolstoelen.*

*Stijn vzw, © Enter vzw*



*Nissen voor het stallen van tilliften.*

*Eigen thuis, © Enter vzw*



*Aparte stalzone voor hulpmiddelen.*

*St. Gregorius, © Enter vzw*

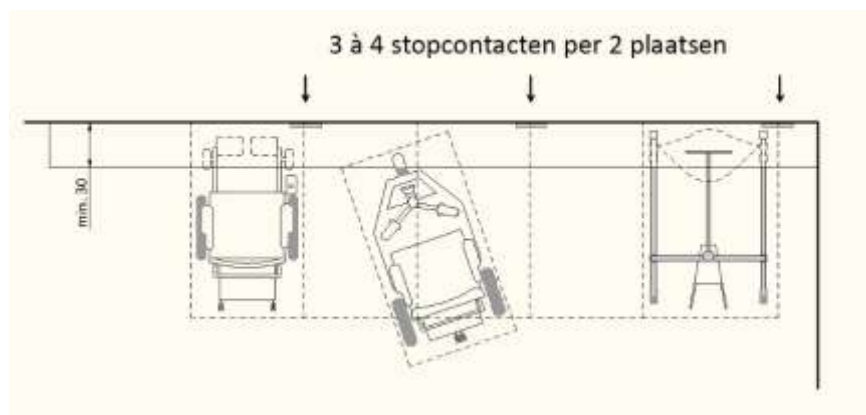


*Nis voor het stallen van tilliften. Combinatie met opbergruimte.*

*Mané, © Enter vzw*

Voor de afwerking van stal- en laadzones zijn de volgende punten belangrijk:

- Er is min. 1, geaard stopcontact per toestel of hulpmiddel. Beter 3 à 4 per 2 oplaadzones.
- Zorg voor een schap of rek om bijvoorbeeld batterijen te plaatsen.
  - Min. 30 cm diep.
  - Op +/- 90 à 110 cm hoogte ten opzichte van de vloerpas.
- Opladers hebben langere kabels. Zorg voor een systeem om deze netjes op te hangen als ze niet in gebruik zijn.





*Laadpunt voor scootmobielen en elektrische rolstoelen: met schap.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Elke studio heeft aan de toegang een laadplek, uitgewerkt in kastvorm.*

*Dominiek Savio, © Enter vzw*



*Laadpunt met meerdere stopcontacten per plaats.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Laadpunt voor scootmobielen en elektrische rolstoelen: met plaatselijke tafel.*

*Eigen thuis, © Enter vzw*

## **2.7 Ruimten voor ambulante dienstverlening en begeleiding**

### **2.7.1 Ontvangst-, therapie-, of gespreksruimten**

Deze ruimten zijn bedoeld om mensen persoonlijk te ontvangen, begeleiding of therapieën te geven of vaak moeilijke gesprekken te voeren. Het kan ook een ruimte zijn waar mensen met elkaar leren omgaan of waar nieuwkomers uitleg krijgen over de werking van een voorziening. De meeste van deze ruimten vragen iets hogere eisen voor de privacy.

In heel veel gevallen vormen deze ruimten ondersteunende functies voor het dagverloop, zoals bijvoorbeeld een kiné ruimte aan een dagcentrum, een ruimte voor sociale assistentie...

#### **Algemeen**

Deze ruimte is op gebied van functie en gebruik een vrij algemene ruimte die in verschillende vormen kan voorkomen. Volgende specifieke zones zijn aanwezig:

- De ruimte is betreedbaar via een afsluitbare deur voor de privacy.
- Elke ruimte is voldoende groot zodat de inrichting gemakkelijk kan wijzigen.
- Er is een ontvangstmeubel aanwezig, een tafel of een zitmeubel, om plaats te nemen.
- Er is ruimte aanwezig voor spel- of andere vormen van therapie.
  - In dit geval is bergruimte een belangrijk aspect!

- Er is een voldoende vrije hoogte in de ruimte aanwezig. Min. een hoogte van 230 cm, in sommige gevallen meer. Let op, lichtarmaturen zorgen bijvoorbeeld niet voor obstakels.

Optimaal gezien is elke ontvangstruimte in het gebouw bereikbaar en volledig toegankelijk. Is dit om een bepaalde reden onmogelijk, organiseer dan minstens één ruimte op een bereikbaar niveau en zorg ervoor dat deze zo flexibel mogelijk gebruikt kan worden.

Heel wat voorzieningen geven aan dat deze soort ruimten vaak een knelpunt vormen:

- Ze zijn in aantal niet voldoende aanwezig.
- Ze worden vaak door verschillende disciplines samen gebruikt (bijvoorbeeld een halve dag voor ergo, sociale dienst...). Dit vraagt ook ruimtelijk meer: nood aan meer opslagruimte voor materiaal en dossiers.
- Algemeen is er bijna overal een gemis van een extra polyvalente ontvangstruimte.

### **Dagcentrum (verstandelijk + fysiek)**

Oorspronkelijk had elke leefgroep een leefruimte met eigen werkplekje, keuken, leefruimte, sanitair, vestiaire en rustruimte. In de praktijk worden deze leefruimten nu niet meer zo gebruikt, wel als kiné en als rustruimte. Deze ruimten zijn namelijk in het gebouw niet aanwezig en zijn wel belangrijk voor het dagverloop.



Stijn vzw, © Enter vzw

### **Toegang tot de ruimte**

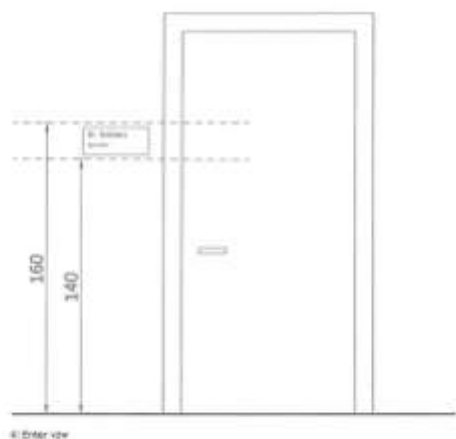
Net zoals voor elke manueel bedienbare deur moeten een aantal algemene gebruikszones gegarandeerd zijn om vlot te manoeuvreren bij het openen en sluiten van de deur. [Deuren >>](#)

- Voor het behoud van de privacy, visueel maar vooral ook akoestisch, is een manueel bedienbare draaideur aanwezig. Ze sluit de ruimte beter af ten opzichte van andere ruimten zoals een gang of wachtruimte in de buurt. Geluid wordt zo in twee richtingen tegengehouden.

#### *Buitenzijde deur*

- Zorg dat de toegang tot de ruimte vanuit de circulatieruimten duidelijk zichtbaar en herkenbaar is. Signaleer daarom elke individuele ontvangstruimte. Hoewel je deze ruimte meestal onder begeleiding van een andere persoon zal betreden, komt het meermaals voor dat je toch nog zelf de weg terug moet zoeken.
- Maak aan de toegangsdeur duidelijk welke ruimte het is en eventueel wie er zetelt of waarvoor ze bedoeld is. Zorg altijd voor een basis aan informatie zoals een naam, een nummer. Een bordje met een verwisselbare inhoud is een oplossing voor ruimten die kunnen wisselen van functie of van persoon die er zetelt. Bordjes zijn op een goede hoogte geplaatst. [Bewegwijzing- en informatieborden >>](#)

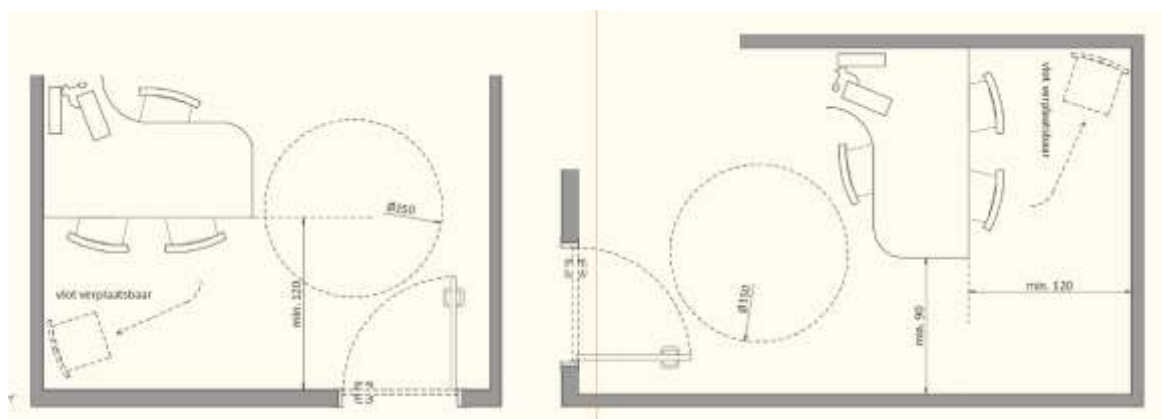




Deur naar een kiné-ruimte.  
Stijn vzw, © Enter vzw

### Binnenzijde deur

- De zone direct achter de deur, aan de binnenzijde van de ruimte, vormt een belangrijk gebied voor de ontvangst. Vaak moeten er 3 of meer personen op een korte afstand elkaar begroeten, een jas uitdoen of plaats nemen aan een tafel of in de zitelementen.
- ♿ Zeker met het oog op rolstoelgebruik, moet een minimale zone aanwezig zijn om te kunnen manoeuvreren. Deze is echter even belangrijk als de ruimte gebruikt wordt voor het ontvangen van bijvoorbeeld ouders met kinderen, personen die gebruik maken van een elektrische rolstoel of met begeleiding.
  - Vooral voor kleinere ruimten is dit een aandachtspunt. Als een grotere ruimte voorhanden is of als er enkel zitelementen aanwezig zijn, heb je net wat meer marge dan wanneer er ook nog eens tafel in de ruimte staat.



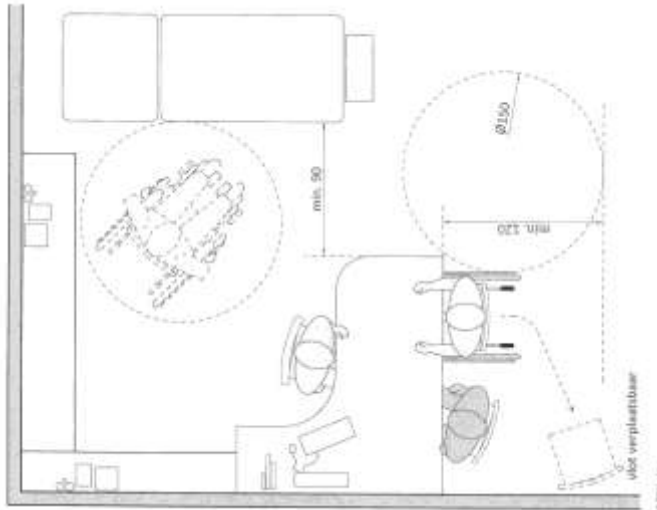
### Circuleren in de ruimte

Bij de aankomst moeten we in een zeer krap bemeten zone heel wat handelingen uitvoeren zoals bijvoorbeeld de deur sluiten, iemand begroeten en plaatsnemen aan een tafel of op een behandelingsstafel...

- Voor een rechtlijnige verplaatsing in de ruimte moet rekening gehouden worden met een vrije doorgang van min. 90 cm tussen tafels, kasten, stoelen of apparaten.
- Hou er rekening mee dat, wanneer je gebruik maakt van een hulpmiddel, er meer ruimte nodig is om een bocht van 90° te maken. [Gebruik van een rolstoel \(manueel of elektrisch\) >>](#)
- In de ruimte is minstens een vrije draairuimte aanwezig met een diameter van min. 150 cm:
  - tussen de toegangsdeur en het ontvangstmeubel. Dit kan eventueel samenvallen met de draairuimte ter hoogte van de toegangsdeur;



- ter hoogte van de onderzoekszone (tafel, stoel ...).
- Hulpmiddelen zoals krukken of een rolstoel blijven zo dicht mogelijk bij de persoon. Moet een rolstoelgebruiker bijvoorbeeld zijn rolstoel verlaten voor een onderzoek of therapie, dan is ook ter hoogte van de onderzoeksplek vrije ruimte om een rolstoel op te stellen: min. 90 x 120 cm.



### Meubilair in de ruimte

In deze ruimten maken we als bezoeker inherent gebruik van meubilair zoals tafels en stoelen. We worden ontvangen aan een gesprekstafel, een kleine vergadertafel of nemen plaats in een comfortabele zetel. Het is daarom belangrijk vooraf al in te schatten wat de wensen op vlak van inrichting zullen zijn.

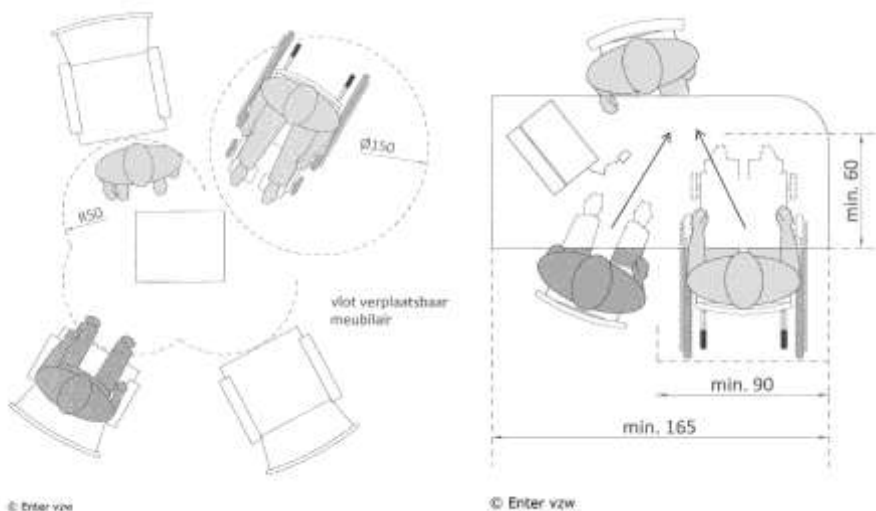
### Zitelementen

- Er zijn min. 2 à 3 zitelementen zoals zetels of stoelen aanwezig.
- De ruimte om te circuleren naar de zitelementen is voldoende ruim zodat een persoon er vlot kan tussen passeren. [Gebruik van tafels en stoelen >>](#)
  - Punctueel is tussen een tafeltje en de zitelementen altijd min. 45 à 50 cm vrije doorgang aanwezig.
  - Minstens aan één zijde, optimaal gezien aan de deurzijde, is er voldoende ruimte om ook als rolstoelgebruiker plaats te nemen.
- Om ruimten met zitmeubilair vlot aanpasbaar te maken, zijn de stoelen of zetels gemakkelijk verplaatsbaar.
- Zorg ervoor dat de ruimte en de wijze van inrichting niet te klein is om een zitmeubel aan de kant te schuiven voor een rolstoelgebruiker. Dit moet mogelijk zijn zonder dat het meubel in de weg staat en een normaal verloop van het gesprek bemoeilijkt.

### Ontvangstmeubel

- Aan een ontvangstmeubel is er plaats voor minstens 2 bezoekers.
- Minstens een deel, maar het best het volledige meubel is verlaagd en onderrijdbaar. [Gebruik van een rolstoel \(manuele en elektrisch\) >>](#)
- Visueel contact is belangrijk voor een goed begrip en een goede verstaanbaarheid. Zorg er voor dat bezoekers altijd volledig zicht hebben op de gesprekspartner die achter het meubel zit.

- Om ruimte te maken aan de tafel voor een rolstoelgebruiker, is minstens 1 stoel verplaatsbaar. De ongebruikte stoel moet een andere plaats in de ruimte kunnen krijgen zonder in de weg te staan.
- Stoelen met armleuningen geven meer comfort en steun bij het plaatsnemen en rechtstaan. Let er op dat er voldoende zitoppervlak aanwezig is en dat de stoel niet te zwaar is om te verplaatsen.



### Specifieke inrichtingselementen (o.a. therapieruimten)

In heel wat gevallen zullen er naast een ontvangsttafel of zithoek (nog) andere specifieke elementen voorkomen ter ondersteuning van een begeleiding of therapie, zoals bijvoorbeeld:

- Onderzoek-, behandel-, sondage- of verzorgingstafel in therapieruimten
- Sporttoestellen, meerderre behandelingstafels voor kiné-ondersteuning
- Een wastafel in een logoruimte (training ADL, slikreflexen)
- Sanitaire voorzieningen bij een therapeutische badkamer of ADL-keuken
- ...



Een ADL-keuken, met volledig aanpasbaar werkblad en kast.  
Mané vzw, © Enter vzw



*Een therapeutische badkamer waar kinderen en jongeren aspecten van de eigen dagelijkse hygiëne leren zoals sonderen en een toiletbezoek.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Therapieruimte met een geluidsarme kamer.*

*St. Lodewijk, ©Enter vzw*

### *Behandel- of onderzoekstafel*

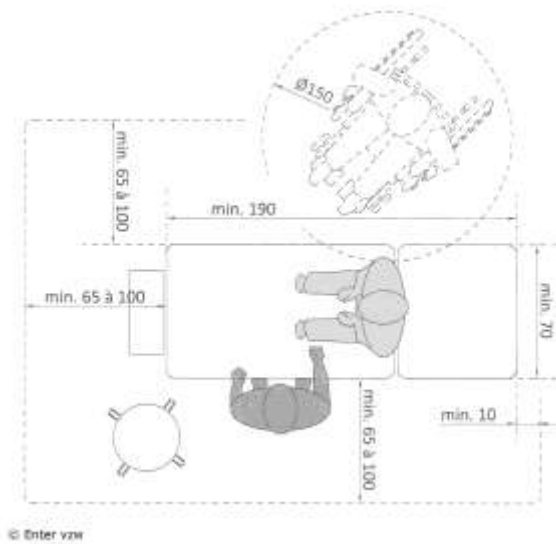
Ergonomische ruimte rondom een tafel of stoel die bedoeld is voor therapie, begeleiding of medische behandeling is van belang voor zowel de zorgverleners als de patiënt.

- Voor de zorgverlener is het belangrijk dat hij ruimte heeft om alle handelingen te verrichten die nodig zijn om een medisch onderzoek of de begeleiding door te voeren. [Begeleiding, hulp of zorg geven >>](#)
- Hou ook rekening met zittende of gehurkte houdingen, alsook het gebruik van een vrijrijdbaar stoeltje dat de zorgverlener gebruik als ondersteuning.
- Voor de bezoeker is het van belang dat elke verzorgings- of behandelingstafel ook bereikbaar is met hulpmiddelen of voor een rolstoelgebruiker zodat hij een transfer naar de tafel kan maken indien gewenst.
  - Hiervoor is aan minstens één zijde van de tafel een vrije draairuimte aanwezig met een diameter van 150 cm.
- Zijn er in één ruimte verschillende tafels of toestellen aanwezig, dan is er voor elk element op zich voldoende manoeuvreerruimte aanwezig.

Daarnaast is het gemak waarmee de patiënt plaats kan nemen op de tafel van belang. Dit kan afhankelijk zijn verschillende aspecten:

- de aanwezigheid van een hoog - laag verplaatsbare tafel waardoor hoogte geen knelpunt vormt;

- de (beperkte) onderrijdbaarheid van de tafel waardoor personen met een hulpmiddel makkelijker rond de tafel kunnen manoeuvreren.
- Zorg ervoor dat de tafel goed onderstaanbaar is. Om een goede werkhouding te kunnen aannemen is het nodig dat de hulpverlener zijn voeten deels onder de tafel kan plaatsen.
  - Dit vereist een vrije hoogte en diepte van minimum 15 cm (beter 20 cm), bij voorkeur over de volledige omtrek van de tafel.
- Om voor een grote groep bruikbaar te zijn, ook voor volwassen personen, is een grote vaste verzorgingstafel van min. 70 cm x 190 cm wenselijk.



*In deze kiné-ruimte is er een combinatie gemaakt tussen een open zone en individuele plekjes (afgeschermd).*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Open kiné-ruimte.*

*St. Gerardus, © Enter vzw*



*Individuele kine-ruimte, wordt ook als verzorgingsruimte gebruikt door verpleegkundigen, vb om te sonderen.  
Stijn vzw, © Enter vzw*

### *Een wastafel*

In heel wat gevallen is het belangrijk dat er een wastafel in de ruimte aanwezig is. Deze is vooral bedoeld voor de ADL-ondersteuning.

- Ze is naar plaatsing en de benodigde ruimte volledig vergelijkbaar met een wastafel in een badkamer. [Gebruik van een wastafel >>](#)
- Aan de wastafel kan je gemakkelijk met een stoel plaatsnemen.
- Aan de wastafel kan ook een zorgverlener comfortabel begeleiden.

Ook voor andere vormen van therapie, zoals speltherapie voor kinderen, kan de aanwezigheid van een wastafel belangrijk zijn. Omdat deze wastafel niet bedoeld is voor persoonlijke hygiëne (wassen, tanden poetsen ...) zijn de eisen minder dwingend. Een wastafel is vrij eenvoudig voor iedereen goed bruikbaar te maken door ze:

- bereikbaar op te stellen in de ruimte;
- met de as min. 50 cm uit de inwendige hoek te plaatsen;
- onderrijdbaar te maken (indien nodig);
- uit te voeren met een platte afloop;
- te voorzien van een goede éénhendelmengkraan.

Als de ruimte voornamelijk bedoeld is om ondersteuning en begeleiding te geven aan (jongere) kinderen, raden we aan de hoogte van de wastafel aan te passen aan hun maat. Deze varieert voor kinderen van 4 tot 12 jaar:

- van 2,5 tot 7 jaar op 45 à 50 cm, max. 55 cm;
- van 8 tot 12 jaar op 65 à 70 cm, max. 80 cm;
- vanaf 12 jaar maken kinderen of jongeren gebruik van een standaardhoogte (ongeveer 85 à 90cm).



*Een ontvangstruimte die gebruikt wordt door een kinesist, met wastafel.*

*Mané vzw, © Enter vzw*



*Een wastafel op kinderhoogte.*

*De Rekke, © Enter vzw*

### **Afwerking van de ruimte**

De aankleding en afwerking van de ruimte zorgen voor sfeer en comfort. Dit heeft een grote invloed op ons gemoed en geeft een gevoel van rust. De afwerking en aankleding van de ruimte is vooral van belang ook voor de psychologische impact. Heel wat verschillende aspecten kunnen hieraan een positieve bijdrage leveren.

#### *Kledinghaken*

- Zorg voor een aantal kledinghaken kort aan de toegang van de ruimte, zo hinderen jassen niet. [Gebruik van kledinghaken, kasten en lockers >>](#)

#### *Verlichting en zicht*

Daglicht in de ruimte en het zicht op een buitenruimte, levert altijd een positieve bijdrage aan een aangenaam verblijf. [Zintuiglijk comfort >>](#)

- Goede verlichting, egaal over de ruimte en met een accent waar nodig, zorgt ervoor dat de ruimte overzichtelijk is. De nood aan verlichting is vergelijkbaar met vergaderruimten. Ze vragen een iets hogere verlichtingssterkte. 300 tot 500 lux is aanbevolen.
- Accentverlichting is van belang ter hoogte van de zones waar mensen plaats nemen en met elkaar praten. Zorg ervoor dat de verlichting geen schaduwvlakken geeft op het gelaat en vermijd reflectie op gladde oppervlakken, zodat ook personen die doof of slechthorend zijn hun gesprekspartner goed kunnen zien (liplezen, mimiek).



*Daglicht valt in de ruimte langs verschillende kanten binnen en zorgt zo voor een egaal licht, maar ook voor zicht.*

*Mane, © Enter vzw*



*Activiteitenruimte.*

*De Giek, © Enter vzw*



### *Akoestiek*

- Geluidsdichtheid naar beide zijden van de ruimte is een belangrijke eis. Geluid van in de ontvangstruimte mag niet verstaanbaar zijn in aansluitende gangen of ruimten. Omgekeerd mag geluid van buitenaf niet hoorbaar zijn in de gespreksruimte zelf. Let vooral op met leidingdoorvoeren of niet dragende wanden. Voorzie deze van een goede geluidswering.
- Het gebruik van glazen wanden (deels of volledig) om deze ruimten af te sluiten, is altijd af te raden. Ze vormen een slechte akoestische buffer (geluid in en uit) en ook op gebied van visuele privacy (doorzicht) worden ze als onaangenaam ervaren.

### *Contrast*

- Een ruimte krijgt structuur als deuren, vloeren en wanden duidelijk van elkaar te onderscheiden zijn.
- Het contrast tussen de vloer en de wanden is meestal vanzelfsprekend aanwezig. Het contrast tussen de wanden en het plafond wordt vaak vergeten.
- Ook het onderscheiden van hoeken in een ruimte vormt een belangrijk onderdeel van de leesbaarheid. Voor kleine ruimten zorgt dit onder meer voor een aangenaam gevoel.
  - Kies voor een accentmuur.
  - Organiseer kasten en andere bergzones aan 1 wand.

### *Vloerafwerking*

- Vermijd het gebruik van tapijt. Het is niet alleen moeilijker in onderhoud maar kan ook allergische reacties geven. Dit geldt ook voor het gebruik van gordijnen en andere stoffen (textiel) in de ruimte.

## **2.7.2 Polyvalente ruimten (dagbesteding, atelier, groepsactiviteiten)**

Een polyvalente ruimte moet toelaten dat er veel verschillende activiteiten kunnen plaatsvinden. Het programma van de ruimte verschilt van voorziening tot voorziening en moet dan ook op maat bekeken worden. Ze komen dan ook voor in heel wat verschillende vormen zoals:

- Gemeenschapsruimte voor verschillende activiteiten zoals computer, muziek..
- Functionele ruimten zoals een gemeenschappelijke wasplaats
- Ateliers
- ...

Afhankelijk van het aanbod van de voorziening, de dienstverlening die aanwezig is in het gebouw, kunnen het ook verschillende ruimten zijn zoals een dagverblijf met een leefruimte en een eetruimte of ruimten die voor groepsactiviteiten ingezet worden.

### **Locatie**

De locatie van deze ruimten hangt nauw samen aan de wijze waarop ze ingezet zullen worden. Bijvoorbeeld een extra leefruimte die gebruikt wordt door een aantal leefgroepen samen (woonvorm) of een atelier voor dagbesteding waar externen naartoe kunnen komen.

Deze ruimten liggen het best op een centrale en vlot bereikbare plaats in het gebouw. Een aantal elementen ondersteunen dit:

- Er is een korte relatie tot de (hoofd)toegang van het gebouw. Als dit mogelijk is, is de ruimte gelegen op het gelijkvloers. Tenzij de ruimte eerder een verlengde van een of meerdere leefgroepen (woonvorm) is.
- De ruimte sluit direct aan op de circulatieroutes zoals gangen, trappen en liften.
- Er is altijd een sanitaire voorziening in de buurt aanwezig.

### Toegang tot de ruimte

De toegang tot deze ruimte kan verschillende vormen aannemen. De ruimte kan fysiek afgesloten zijn door deuren of met een sas, maar kan bijvoorbeeld ook naadloos overgaan in een gang of een andere circulatieroute.

- Zorg dat de toegang tot de ruimte duidelijk gesignaleerd is vanaf de toegang tot het gebouw.
- De kenmerken van de toegang zijn vergelijkbaar met de deuren naar een andere ruimte.

[Toegangen en deuren >>](#)

- Voorspelbaarheid en doorzicht kunnen voor een aantal gebruikers belangrijk zijn.



*Via een raam naast de deur kan er vanuit de leefruimte permanent toezicht gehouden worden.  
Kids, © Enter vzw*



*Iedereen kan binnenkijken in dit atelier, maar omgekeerd is er vanuit het atelier zicht op wie binnenkomt of buitengaat.  
Stijn vzw, © Enter vzw*

### Maatvoering van de ruimte

De grootte van de ruimten kan sterk verschillen naargelang de activiteit en het aantal mensen dat er tegelijk gebruik van maakt. Het meest aangewezen blijkt echter een ruimte die veel wijzigingen aankan doorheen de tijd.

- Zorg voor een open ruimte, zonder structurele elementen.
- Zorg dat er in de ruimte verschillende activiteitenplekken kunnen gemaakt worden:
  - Tafels voor groepsactiviteiten
  - Computerhoek (of ruimte)
  - Kookactiviteiten kortbij of in een keuken
  - Aankomstzone met vestiaire
  - ...
- Zorg eventueel voor de mogelijkheid om kleinere afgesloten hoekjes te maken (opdeelbaarheid, flexibiliteit van de ruimte)
- Integreer aansluitend of kortbij de activiteiten voldoende bergruimte: een aparte ruimte of kasten tegen de wand(en).
- Een rechtstreekse aansluiting met een (al dan niet afgesloten) buitenruimte is heel vaak een pluspunt.



*Een multifunctioneel inzetbare ruimte, waar verschillende zones en indelingen mogelijk zijn.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Een polyvalente ruimte met verschillende activiteitenplekken. De ruimte sluit rechtstreeks aan op een eigen buitenruimte. Let wel, de toegang tot het terras is via een schuifraam met een hoge opstap en is daardoor niet vlot toegankelijk voor iedereen.  
Kids, © Enter vzw*



*Een dagcentrum onder de vorm van een werkplek voor jongeren met een fysieke beperking. Het is een open hal met een aantal specifiek ingeplande plekken met werktafels.  
Stijn vzw, © Enter vzw*

### **Knutsel en kaarsenatelier**

Het atelier is gehuisvest in een grote ruimte die goed opdeelbaar is. Dit is belangrijk omdat de tendens van de gasten meer opdeling vraagt en daar heb je ruimte voor nodig!

Door de hoge ruimte is het echter moeilijker om aparte zones te maken die volledig afgesloten zijn: de ruimte half scheiden door wanden en kasten is vaak niet voldoende.



Mané vzw, ©Enter vzw

### Het gebruik van tafels en stoelen (in groep)

Een multifunctioneel gebruik vereist de mogelijkheid om tafels in rijen, in U-vorm, in L-vorm of in een andere opstelling te kunnen plaatsen. Bovendien moeten deze tafels ook aan de kant geschoven kunnen worden om bijvoorbeeld een open ruimte te krijgen.

- Gemakkelijk verplaatsbaar meubilair is een pluspunt.
- Een variatie in tafels (vaste en in hoogte verstelbare en stoelen (met schuine zitting, rechte zitting, met of zonder leuning ...) is een meerwaarde.
- Behoud altijd het overzicht van de ruimte zodat deze leesbaar blijft.



Leefgroep die vlot veranderd kan worden in gebruik.  
Kids, © Enter vzw



Tafels opgesteld in eilandjes.  
De Giek, © Toegankelijkheidsbureau vzw



St. Gerardus, © Enter vzw



Een ruimte met een gemeenschappelijke tafel en aparte werkgroepjes.  
Kids, © Enter vzw

### Kookatelier, Maria Ter Engelen

In de ruimte kiezen ze niet meer om alle tafels in hoogte verstelbaar te maken. In het gebruik gaan deze principes vaak snel stuk. Als oplossing kozen ze ervoor om gebruik te maken van werktafels op verschillende hoogten en onderrijdbare werkvlakken. Slechts enkel tafels zijn in hoogte verstelbaar.

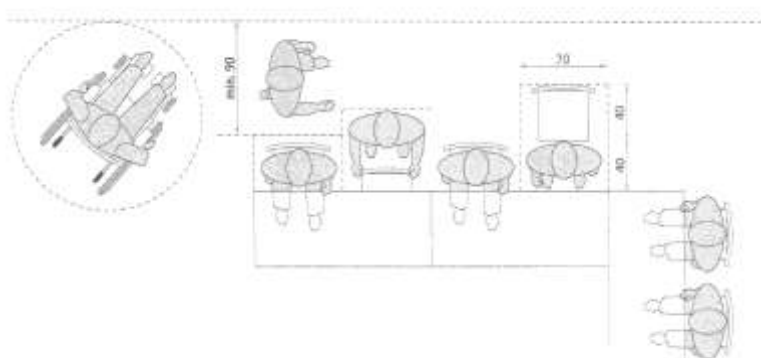


Maria ter Engelen, © Enter vzw

### *Circuleren tussen de tafels en stoelen*

Optimaal gezien heeft iedere persoon de keuze om te zitten waar hij wil en kan hij ook overal passeren.

- De opstellingswijze van de tafels en de ruimte die er tussenin aanwezig is, bepaalt of personen met een beperking (die gebruik maken van een hulpmiddel).
  - De ruimte die nodig is om als rolstoelgebruiker een bocht van 90° te kunnen maken, vormt de referentie. Bijkomend is de vrije circulatieruimte tussen de tafels, stoelen en de wanden van belang.
- Zorg ervoor dat er overal een vrije doorgang van min. 90 cm is.
- Op regelmatige plekken in de ruimte is er de mogelijkheid om te manoeuvreren. Er is daarom min. 1 vrije ruimte met een diameter van 150 cm aanwezig, zodat bijvoorbeeld een rolstoelgebruiker er van richting kan veranderen.
  - [Gebruik van een rolstoel \(manueel en elektrisch\) >>](#)
  - [Gebruik van tafels en stoelen >>](#)
- De wijze van opstelling van tafels en stoelen in een ruimte vormt voor blinden en slechtzienden een referentiepunt. Wanneer de opstelling vaak wijzigt kunnen ze niet altijd afgaan op een vorige ervaringen. Daarnaast zorgt de aanwezigheid van grote groepen mensen vaak voor veel lawaai en weinig structuur in de ruimte. Mensen staan bijvoorbeeld overal wat rond de tafels te babbelen.
  - Om de ruimte ook voor deze groep 'leesbaar' te houden, is het aan te raden om bij het (her)schikken van de ruimte tafels en stoelen altijd rechtlijnig op te stellen en de basiscirculatie altijd op dezelfde plek te houden. Bijvoorbeeld recht op recht aansluitend op de toegangsdeur. Dit is vooral een aandachtspunt in grote eetruimten of vergaderzalen.



© Enter vzw





*Voldoende ruime circulatieruimte rond de tafels om ook met elektrische rolstoelen te kunnen manoeuvreren.*

*Stijn vzw, © Enter vzw*



*Keuken met krappe circulatieruimte voor het manoeuvreren met rolstoelen.*

*Maria Ter Engelen, © Enter vzw*

### **Mediaruimte of -zone**

Een ruimte waar het aangenaam is om te verblijven, biedt meer aan dan enkel zetels of tafels met stoelen. Een plek waar je wat kan lezen of gebruik kan maken van het internet is voor veel mensen een pluspunt.

#### *Computerhoek of -ruimte*

- Een computerhoek is in een rustigere zone van de ruimte gelegen.
- De tafels waar vaste computers opgesteld zijn, zijn onderijdbaar en gemakkelijk bereikbaar.
- De computer is recht op recht bereikbaar, er moeten weinig complexe manoeuvres uitgevoerd worden.
- Zijn de computers afgeschermd ten opzichte van elkaar, zorg dan dat elke computer voldoende ruimte heeft.
- Zorg ook voor een goede verlichting, zodat het geen donkere hoeken worden.
- Rust min. 1 computer uit met standaard tekstverwerkingsprogramma's die functies bevatten zoals in- en uitzoomen op de tekst, lettertype en lettergrootte wijzigen ... Zorg voor een uitgeschreven uitleg over het gebruik van de computers en andere elektrische toestellen.
- Voor blinden en slechtzienden is het gebruik van een computer niet altijd vanzelfsprekend. De standaardopties van een computer kunnen dan aangepast worden: contrast aanpassen, een geluidssignaal dat aangeeft dat een bepaalde functie wordt in- of uitgeschakeld, de muis en schrijfcursor groter en contrastrijker instellen ... Ook een toetsenbord met contrasterende en grote lettertekens op de toetsen kan ondersteunend zijn.



*Computerruimte, opgebouwd door een vrij hangend werkblad waar rolstoelgebruikers vlot onder kunnen.*



*Computerruimte met verschillende zitelementen. De giek, © Toegankelijkheidsbureau vzw*

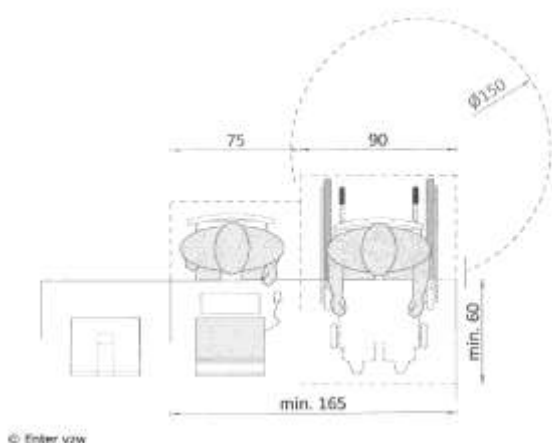


Stijn vzw, © Enter vzw

### Bibliotheek, boekenkast

Ook boekenkasten of andere informatierekken zijn bereikbaar opgesteld.

- Zijn er meerdere kasten die parallel aan elkaar staan, dan is er min. 120 cm vrije ruimte tussen de rekken aanwezig.
- Aan de koppen is er aan min. 1 zijde een vrije draairuimte met een diameter van 150 cm aanwezig.
- De kasten of rekken zijn beperkt onderrijdbaar. Leggers met boeken, catalogi, tijdschriften of cd's bevinden zich op een bereikbare hoogte. [Gebruik van kapstokken, kasten en lockers >>](#)



### Computerruimte Mané

Mané werkte een eigen systeem uit om de computertafels vlot bruikbaar te maken voor de gasten. Het is een eenvoudig systeem om het werkblad op de juiste hoogte te brengen: door 3 U-profielen kan je het blad voor het klavier uitschuiven, maar ook in hoogte aanpassen. De computers zelf staan vast. De aparte delen zijn breed genoeg om ook vlot onder te rijden met een rolstoel.



Mané vzw, © Enter vzw

### Bedieningstoog en buffet

Een toog is bedoeld voor drankvoorziening. Een buffet voorziet in eten (warm of koud). Ook deze voorzieningen zijn eenvoudig voor iedereen bruikbaar te maken.

#### Toog

- Net zoals voor een balie is een deel van de bedieningstoog verlaagd en (beperkt) onderrijdbaar. Zo is deze zowel bruikbaar vanuit staande positie als vanuit zit.
- De vormgeving is vergelijkbaar met een onthaal of ontvangstmeubel.

[\(Onthaal\)balie >>](#)

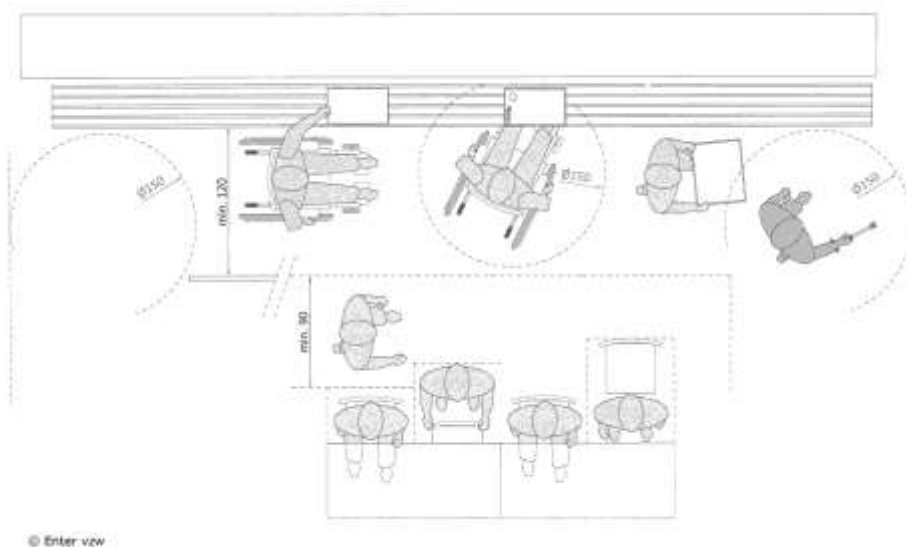
### Buffet

- Een buffet met zelfbediening is over de volledige lengte onderrijdbaar. Dit kan je ook gemakkelijk bekomen door een voorliggende rail waar je een dienblad op kan voort schuiven. De hoogte ligt tussen de 75 en de 90 cm tot de vloerpas, het best op 80cm.  
[Bedienen van toestellen en apparaten >>](#)
- Om aan een toog of buffet drank of voedsel te kunnen krijgen of aan te nemen is het belangrijk dat deze afgestemd is op de gemiddelde reikzone van een persoon. Deze gemiddelde reikzone is voor iedereen zowel vanuit staande als zittende positie een goede maat:
  - De horizontale afstand vanaf de rand tot aan de zone waar je de etenswaren zelf kan opscheppen of vastnemen is max. 60 cm diep.
  - In de hoogte hebben we een algemeen bereik tussen 40 cm en 140 cm ten opzichte van de vloer. Dit is een belangrijk element als er automaten of rekken zijn waar je iets kan uitnemen.
- Het buffetmeubel is het best rechtlijnig (of in U- of L-vorm) opgesteld. Voorzie één vaste route die je moet afleggen om je maaltijd te nemen.
- De vrije doorgang langs het buffet is een lijnversmalling en is min. 1,20 m breed. Deze breedte is nodig zodat je er vlot kan circuleren. Heel wat personen met een beperking of met een beperkte mobiliteit gebruiken een buffet ook niet alleen, er loopt bijvoorbeeld iemand mee om op te scheppen. Ook dan is deze vrije breedte comfortabel. Aan de in- en uitgang is er voldoende ruimte om te veranderen van richting.

### Menu aan een buffet

- Maak het menu van de dag kenbaar op een gemakkelijk bereikbare plek, dit kan bijvoorbeeld op een berichtenbord zijn of op een eigen vaste plek. Maak eventueel melding van de verschillende opties (vlees, vis vegetarisch...).
- Plaats het menubord buiten de looproute. Voor het menubord is er voldoende ruimte zodat mensen die halt houden om het menu te lezen de anderen niet ophouden. Is het menubord aan het buffet zelf geplaatst, dan is het duidelijk weergegeven aan het begin van de route.
- Het menu hangt ook altijd op een goede hoogte, tussen 140 cm en 160 cm tot de vloerpas. Voorzie het standaard in een voldoende groot lettertype en zorg ervoor dat de inhoud leesbaar is (contrast, kleur...).

[\(Bewegwijzerings\)borden >>](#)



### Activiteitenruimte, multifunctionele ruimte en gemeenschappelijke eetruimte

Eigen thuis kiest voor een centraal gelegen grote en open leefruimte. Hierdoor is er veel ruimte om te circuleren tussen de verschillende tafels. De ruimte is een I-vorm tussen in kan de ruimte worden gescheiden door een schuifdeur. Aan de ene kant is er een grote multifunctionele ruimte en aan de andere kant is een lounge, bar waar ook bijvoorbeeld een aantal computers staan en een tv.



*Eigen thuis vzw, © Enter vzw*

Kleinere aparte tafels geven de bewoners keuzevrijheid (wie wil bij wie zitten ...). Voldoende circulatieruimte tussenin is belangrijk. De meesten houden een vaste plaats aan, niet iedereen komt op hetzelfde tijdstip, het is niet fijn als iedereen die al ad tafel zit opnieuw moet weggrijden om iemand door te laten.

- Ronde of ovale tafels hebben bij hen de voorkeur op rechthoekige of vierkante tafels:
  - De poten zitten niet in de weg en voornamelijk voor elektrische rolstoelen hebben ronde tafels het voordeel dat gebruikers makkelijk wegzwenken en minder manoeuvres moeten doen bij het weggrijden van de tafel.
- Specifiek voor hen ontwikkelden ze een systeem met draaiplateau's op de tafel. Op deze manier kunnen heel wat bewoners nog zelfstandig handelen..
- Omdat de meeste gasten rolstoelgebruiker zijn, worden alle stoelen gestapeld in de ruimte geplaatst. Personeelsleden gebruiken ronde krukjes, verrijdbaar en op hoogte aanpasbaar om bewoners te helpen bij het eten (gemakkelijk en snel in verplaatsing). Een groot nadeel zijn echter de voegen in de vloer!



*Eigen thuis vzw, © Enter vzw*

### Algemene afwerking van de ruimte

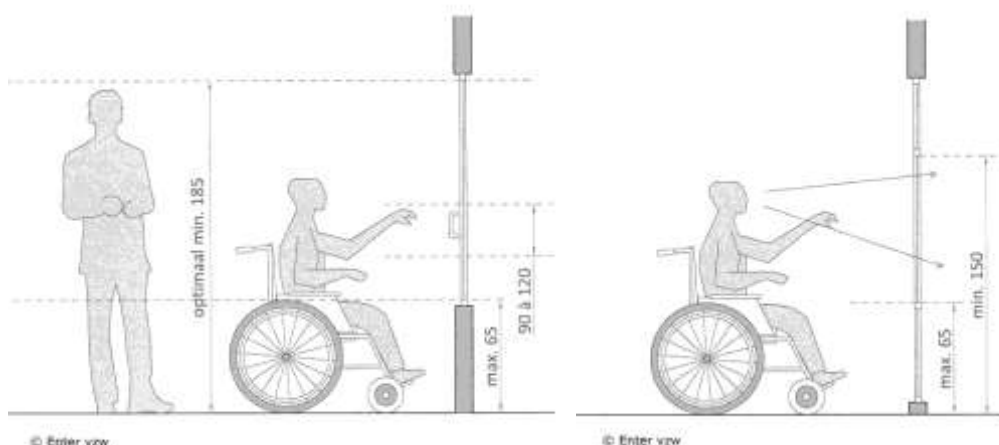
Ook hier zorgen een aantal aspecten zoals de verlichting, een goede akoestiek, de aanwezigheid van kapstokken... zorgen ervoor dat de ruimte aangenaam is om te verblijven.

[Ontvangst-, therapie-, of gespreksruimten >>](#)

#### *Zicht naar buiten*

- Zowel het daglicht dat in de ruimte binnenkomt als het zicht naar een buitenruimte, levert een positieve bijdrage aan een aangenaam verblijf.

- Ramen tot op vloerniveau kunnen de ruimtelijkheid vergroten en zichtbelemmering vermijden. Let wel op bij het maken van een raamverdeling. De aanwezigheid van (horizontale) profielen is hinderlijk wanneer zij niet goed gepositioneerd zijn. Houd altijd de zone tussen 65 cm tot 150 cm, het best 185 cm tot de vloer vrij van profielen. Let wel, maak de raamhoogte ook voldoende hoog, zodat het bovenste raamkader of tussenregels het zicht van grotere personen niet belemmerd.



### Bergruimte

- Voorzie de ruimte van voldoende bergruimte zodat materialen niet los slingeren in de ruimte.
- Plaats kasten en opslagzones tegen een wand en niet te midden in de ruimte.
- Afhankelijk van de doelgroep die in de ruimte zal komen kies je een open rek, een gesloten kast, een eigen berghok...



Een opbergrek aan de wand voor dozen en andere materialen.  
Stijn vzw, © Enter vzw



*In het houtatelier is er een bergkast en een opbergzone zodat het hout een beetje afgeschermd is, opslag is echter een probleem (te beperkte bergruimte).*

*Mané vzw, © Enter vzw*

### Verlichting

- Een goede verlichting, egaal over de ruimte aanwezig, maakt de ruimte overzichtelijk.
- Accentverlichting is van belang ter hoogte van de zones waar mensen plaats nemen en met elkaar praten, een boek lezen, aan een buffet, waar activiteiten uitgeoefend worden... Zorg ervoor dat de verlichting geen schaduwvlakken geeft en vermijd reflectie op gladde oppervlakken zodat ook personen met auditieve problemen hun gesprekspartner goed kunnen zien (liplezen, mimiek).
- De nood aan verlichting is vergelijkbaar met deze in vergaderruimten. Deze vragen een iets hogere verlichtingssterkte dan standaard: min. 500 lux wordt aanbevolen.

### Akoestiek

Niemand ervaart graag veel lawaai in zijn omgeving. Zeker voor grotere polyvalente ruimten is dit een aandachtspunt.

- Voor gebruikers met een zintuiglijke beperking en / of een beperking op gebied van communicatie en interactie (bijvoorbeeld autisme) is een goede akoestiek cruciaal.
- De akoestiek van multifunctionele ruimte vormt vaak een knelpunt. Doordat het meestal open ruimten zijn kan lawaai van de ene hoek, storend werken voor anderen die zich in een ander deel van de ruimte bevinden.
- Kies de materialen voor de wanden, de plafonds en de vloeren zo, zodat nagalm wordt beperkt (akoestische demping). Vermijd anderzijds ook een te droge akoestiek omdat dit de communicatie bemoeilijkt en de kwaliteit van bijvoorbeeld muziek beperkt.
  - Door toepassing van voldoende geluidsabsorberende materialen, wijze van aankleding van de ruimte en de keuze van het meubilair wordt reflectie van geluid (nagalm) voorkomen.
- Rust de ruimte uit met gehoorsondersteuning zoals een ringleiding.



*De plafondafwerking in geperforeerde platen voor de akoestiek. Egale verlichting over de volledige ruimte.*

*Kids, © Enter vzw*

### *Contrast en vloerafwerking*

- Een ruimte krijgt structuur als deuren, vloeren en wanden duidelijk van elkaar te onderscheiden zijn. Ook de kleur- en materiaalkeuze voor de afwerking van vloeren en wanden dragen bij tot een goed leesbare en dus aangename ruimte om te verblijven. Zeker voor grotere ruimten waar verschillende activiteitenzones aanwezig zijn zal dit het vanzelfsprekend gebruik (intuïtief) ondersteunen.
- Zorg daarom voor goede contrasten (kleur- en materiaalgebruik) in de ruimten. Het contrast tussen de vloer en de wanden is meestal vanzelfsprekend aanwezig. We kiezen namelijk vaker een vloer in een donkere kleur in combinatie met lichtere wanden. Het contrast tussen de wand en het plafond wordt echter meer vergeten. Dit is onder meer belangrijk voor het onderscheiden van hoeken, wat een belangrijk onderdeel vormt van de leesbaarheid. Het uitvoeren van bijvoorbeeld een muur in een accentkleur kan een oplossing zijn.
- Het gebruik van tapijt is te vermijden voor het onderhoud en allergieën (ook rookverbod). Let hier ook op bij gordijnen en andere stoffen in de ruimte. De vloeren zijn steeds onderhoudsvriendelijk en slipvrije.

### *Kledinghaken en wastafel*

- Geef de mogelijkheid om jassen aan een kapstok op te hangen. Zo hinderen ze niet tijdens een activiteit.
- Zorg voor een centraal gelegen vestiaire (bijvoorbeeld aan de toegang) of plaats een voldoende aantal kledinghaken of plaats een kapstok die afgestemd is op het maximaal aantal personen die tegelijk in de ruimte kunnen verblijven.
- Kapstokken zijn goed bereikbaar geplaatst (locatie) en vlot te herkennen.
  - Er is voldoende contrast tussen de wand en de haken aanwezig.
  - Kledinghaken zijn door hun vormgeving gemakkelijk bruikbaar. Haken met een L-vorm zijn beter dan andere types. Er is een grotere marge om de kleding op de haak te krijgen. Zo kunnen ook personen met een beperkte fijne motoriek er gebruik van maken.
- Plaats de kapstokken of de haken op verschillende bedieningshoogten. Komen er ook kinderen in deze ruimte, dan is ook voor hen een haak op kindermaat geplaatst.

[Gebruik van kledinghaken, kasten en lockers >>](#)

De aanwezigheid van een wastafel in de buurt van een multifunctionele ruimte of een dagverblijf is zeer belangrijk voor de hygiëne. Deze wastafel moet niet voorzien in dagelijkse persoonlijke hygiëne. Om deze reden zullen de eisen ook minder dwingend gesteld worden:

- ze is vlot bereikbaar is opgesteld;



- wanneer ze in een inwendige hoek geplaatst is, ligt de as min. 50 cm uit de hoek;
- onder de wastafel is min. 70 cm vrije hoogte aanwezig en ze is uitgevoerd met een platte afloop;
- ze is voorzien van een goede éénhendelmengkraan;



*Centrale vestiaire met plaats om ongebruikte rolstoelen te stallen.*

*Stijn vzw, © Enter vzw*



*Vestiaire met legschappen aan een sanitair blok.*

*De giek, © Enter vzw*



*Kledinghaken bij het binnenkomen van de ruimte.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Bij aankomst een afgesloten zone voor schorten, jassen...*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*

### **2.7.3 Rustruimten (snoezelruimten, time-out ruimten)**

Rustruimten zie je in heel wat verschillende vormen voorkomen. Maar zijn spijtig genoeg niet overal terug te vinden. In heel wat voorzieningen zijn dit ruimten die zeer waardevol zijn voor de gasten of bewoners, maar door de grote ruimte-inname vaak niet kunnen gerealiseerd worden.

Ook de benaming en het initiële doel kan verschillen. In een dag(verzorgings)centrum wordt bijvoorbeeld gesproken van 'rustkamer of rusteenheid' i.p.v. een snoezelruimte. Dit kan een zone of hoek in de leefruimte zijn, maar ook een volledige aparte ruimte.

Voor een aantal doelgroepen, waar het voor een aantal gasten of bewoners belangrijk is meer rust te geven, zal de grens tussen rustruimte en time-outruimte zeer vaag zijn. Veiligheid vormt in deze een heel belangrijk element wat nog vaak onverenigbaar is met huiselijkheid en 'warm aanvoelen'.

### Algemeen

Algemeen kunnen we 2 specifieke soorten ruimten onderscheiden. Elk op zich hebben ze een specifiek doel. Afhankelijk van de nood in de voorziening kan één van de twee of beiden worden aangeboden.

#### *Een snoezelruimte:*

- Een snoezelruimte is een sfeervolle kamer die voorzien is van verschillende zintuiglijke prikkels (stiltes, sfeervolle muziek, speciale geluiden, gedempt licht, speciale lampen, kussens ...) zodat een kind of jongere op een alternatieve manier kan genieten en tot rust kan komen.
- De term 'snoezelen' is een woord dat afgeleid is uit de woorden snuffelen en doezelen:
  - Snuffelen is actief zoeken en is vooral gericht op de basale zintuiglijke waarnemingen zoals beleving van licht, geluid, geur, smaak en alles wat voelbaar is: een actieve beleving.
  - Doezelen daarentegen is rustig genieten en zich overgeven aan een warm gevoel van rust, ontspannen zijn, veilig voelen, geborgenheid en nestwarmte: een passieve beleving.

#### *Een rustruimte of time-out ruimte:*

- Een rustruimte of time-out ruimte is een aparte ruimte die kan worden gebruikt om iemand een korte tijd tot rust te laten komen na een conflict, een crisissituatie, bij een woedeaanval... De bedoeling is vooral dat de persoon zich kan terugtrekken in een prikkelarme of prikkelvrije ruimte die ook fysieke veiligheid geeft. De ruimte dient niet specifiek om zich af te zonderen, maar wel om ze zichzelf en anderen te beschermen tegen het fysieke of verbale gedrag die een crisissituatie op dat moment teweeg brengt.
- De mogelijkheid om iemand tot rust te laten komen vrij van prikkels, voorkomt ook dat materiaal zoals meubilair en de infrastructuur ernstig beschadigd wordt door het ongewenste gedrag.



*Deze ruimte heeft een dubbele functie: rustruimte en cafetaria. Op deze manier kunnen de gasten tijdens de dag toch even tot rust komen, buiten de werkhall. Het is een bewuste keuze om hier geen woonkamergevoel te maken voor de referentie naar de werksituatie.*

*Stijn vzw, dagcentrum voor personen met een fysieke beperking © Enter vzw*



*Aansluitend aan de leefgroep is een rustkamer met een 3-tal bedden. Er is bewust gekozen om naast een zithoek met comfortzetels ook een volledig aparte zone te organiseren.*

*Stijn vzw, dagcentrum © Enter vzw*



*Kortbij de leefruimte en aansluitend is er een aparte ruimte die specifiek, op maat van één bewoner kan ingericht worden om zo op maat te kunnen werken. Het is een verlengde van de leefruimte maar ook een plek waar even de veelheid aan prikkels buiten gehouden kunnen worden.*

*Maria ter engelen, © Enter vzw*

### **Toegang tot de ruimte**

Deuren, open doorgangen en circulatieruimte tussen inrichtingselementen en kasten zijn voldoende ruim. Ze voldoen aan de algemene gebruikscriteria die ook voor de andere ruimten in het gebouw van belang zijn. De toegang tot deze ruimte is altijd een manuele draaideur.

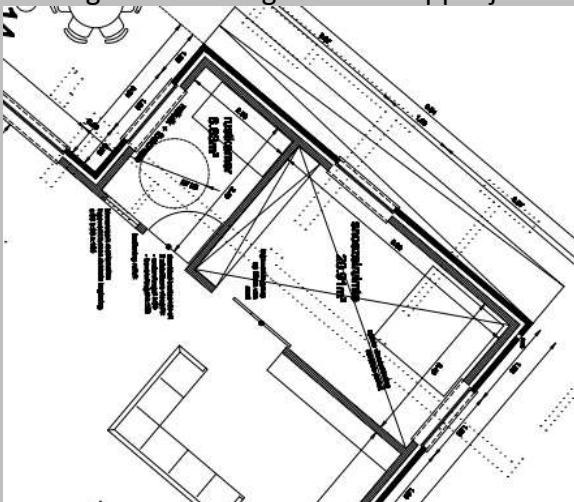
- De kenmerken van de toegang zijn vergelijkbaar met de deuren naar een andere ruimte.

#### **Deuren >>**

- In sommige gevallen moet je met meerdere personen tegelijk door de deur kunnen passeren.
- De toegang is voldoende breed om de ruimte ook met een tilhulpmiddel te kunnen betreden.
- Zorg dat de toegang tot de ruimte duidelijk gesignaleerd is vanaf de toegang tot het gebouw.
  - Let wel, voor sommige doelgroepen kan dit een probleem vormen.
- Niet elke ruimte kan of mag vrij betreden worden. De wijze van toegang (deurkruk) kan daarom anders dan gewoon uitgevoerd worden: badge, deurkruk (bol)...

### **Dagcentrum voor personen met een mentale beperking, Maria ter Engelen**

Bij de bouw van het nieuwe dagcentrum werd heel bewust gekozen om twee ruistruimten te integreren: een ruistruimte waar 1 persoon individueel terecht kan en een gemeenschappelijke snoezelruimte. De snoezelruimte is zo ingeplant dat deze een verlengde is van de gemeenschappelijke leefruimte.



#### Ruistruimte:

- In de rustkamers is er plaats voor 1 bed.
- De ruimte kijkt uit op het terras en op de gemeenschappelijke leefruimte, afsluitbaar met jaloeziën.
- Alle wanden zijn niet structureel, blinding in de beglazing ingewerkt.

#### Snoezelruimte:

- Alle wanden niet structureel; zo kan deze ruimte later terug leefruimte worden.
- Staat in relatie met de leefruimte maar is volledig afsluitbaar.
- Andere vloerbekleding, aparte stroomkring.



*De klink van de deur is bewust een ronde kruk die moeilijk bruikbaar is door de gasten zodat de ruimte niet ongewenst wordt betreden.*  
Maria ter engelen, © Enter vzw



Hekje als beveiliging aan de kamerdeur, ook beschermen tegen het bijten (metalen bovenzijde) – ook hier de vraag rond het gebruik van de halve deuren!  
Maria ter engelen, © Enter vzw

#### Maatvoering en inrichting

- Een snoezel- of ruistruimte kan vrij eenvoudig gerealiseerd worden en hoeft niet altijd groot te zijn.
- Belangrijk is dat de ruimte voldoende ruim is om een aantal verschillende belevingssferen (of hoekjes) te kunnen aanbieden en op termijn eventueel een aanpassing toe te laten.
  - Een kleine ruistruimte voor een individuele persoon zal kleiner kunnen zijn dan bijvoorbeeld een volwaardige snoezelruimte. In heel wat voorzieningen zal bijvoorbeeld de kamer een verlengde vormen van de leefruimte om een gast of bewoner wat meer rust te geven.
- In de ruimte is er op minstens één plaats een vrije draairuimte aanwezig (diameter 150 cm)..
- Als de ruimte ook met tilhulpmiddelen gebruikt moet kunnen worden, dan vraagt dit veel extra ruimte.
- Zorg voor een aangenaam binnenklimaat. In veel gevallen worden ruistruimten gebruikt om personen tijdelijk uit een groep te halen en zo wat meer rust te kunnen geven.
- Het kan handig zijn voldoende aansluitpunten te hebben voor bijvoorbeeld een lichtbal of het plaatsen van een muziekinstallatie.
- Zorg ook voor berging voor verschillende materialen, zorg dat deze het snoezel- of rusteffect niet verstoren.



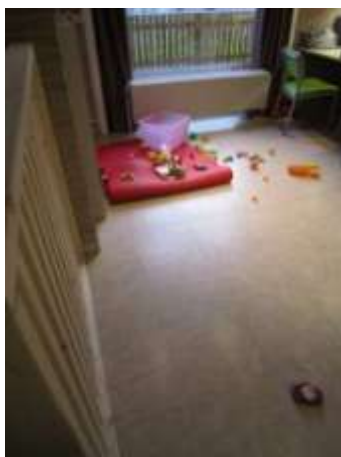
*Deze snoezelruimte wordt ook gebruikt door personen met een meervoudige beperking. Om de verplaatsingen gemakkelijk te kunnen maken is er gekozen voor het gebruik van bedden op hoogte i.p.v. kussens of matrassen op de vloer.*

*Maria ter engelen, doelgroep verstandelijke beperking © Enter vzw*



*Een muziekrimte die zowel voor snoezelactiviteiten als voor therapie wordt gebruikt. Omdat er veel materiaal in de ruimte aanwezig is en dit niet pro huiselijkheid werkt, is er gekozen om deze volledig weg te werken met een gordijn.*

*Maria ter engelen, doelgroep verstandelijke beperking © Enter vzw*



*Dit snoezelbed (waterbed) werd op maat gemaakt door de voorziening zelf, voornamelijk omdat het aanbod op de reguliere markt vaak niet voldoet aan specifieke wensen.*

*Maria ter engelen, © Enter vzw*

*Zowel in de leefruimte als aansluitend op de leefruimten wordt er gezocht naar rustplekken voor de bewoners. Dit kan een aparte speelhoek zijn, een schommelstoel of de kamer zelf.*

*Maria ter engelen, leefgroep verstandelijk, meervoudige beperking*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*



### Time-out ruimte

Een time-out ruimte kan enkel voorkomen onder een zeer specifiek protocol.

De wijze waarop deze moet uitgevoerd worden is in de praktijk nog zeer onduidelijk. Heel wat voorzieningen zijn dan ook vandaag sterk zoekende naar een goede, veilige en toegankelijke manier om deze uit te voeren.

Deze ruimten zijn vooral belangrijk voor de doelgroepen met emotionele en gedragsstoornissen, ook voor personen met ASS.

Algemene aandachtspunten voor deze ruimten zijn:

- De ligging van de ruimte ten opzichte van de leefgroep of de kamers moet goed beredeneerd worden. Centraal gelegen en gemakkelijk bereikbaar.
- Er is een veilig en stevige toegangsdeur. De draairichting moet toelaten dat je een persoon in crisis veilig en vlot binnen kan laten.
- De kleurenkeuze van wanden en vloeren moet rustgevend werken.
- Afhankelijk van de tijd die een persoon in deze ruimte zal verblijven kan de aanwezigheid van een bed en/of sanitaire toestel nodig zijn.
- De ruimte is afgewerkt met antisuïcidale garnituur voor deuren, ramen...
- Er is toezichtmogelijkheid in de ruimte: raam, deur met doorzicht, camera...
- Alle technieken zijn van buitenaf te bedienen.

Voor de veiligheid en het toezicht zijn 2 punten die conflicterend zijn.

- De ruimte moet prikkelvrij en veilig op zijn wat betreft de materialisatie. De materialisatie van de kamer moet ervoor zorgen dat de persoon zichzelf en de anderen niet kan kwetsen. Dit is bijna onmogelijk als je ook een bepaald comfort moet/wil aanbieden.
- Het gebruik van camera's is bijvoorbeeld zeer omstreden (protocol privacy – zeker voor personeel) en daardoor moeilijk toepasbaar.



*Tussen twee leefgroepen is een gezamenlijke time-out gelegen. Ze is uitgerust met een zetel en een tafeltje met 2 stoelen. Ze wordt niet alleen gebruikt als time-out, maar ook als extra ruimte voor jongeren die bijvoorbeeld even tijd voor zichzelf nodig hebben.*

*Kids, leefgroep jongeren met ASS, © Enter vzw*





Deze time-out of Tava-ruimte is een tijdelijke installatie en toont ook duidelijk de zoektocht naar een goede uitvoering. De deur is extra verstevigd, de aanwezige verwarmingselementen zijn afgeschermd met afgeschuinde platen en het raam in de deur is veiligheidsglas en met een schuifpaneel te open en te sluiten. Maria ter engelen, leefgroep jongeren verstandelijk en gedrags- en emotionele stoornissen  
© Enter vzw

## 2.8 Ruimten voor gemeenschappelijk leven: dag- en nachtfunctie

### 2.8.1 Leefgroep als ruimtelijk geheel

Afhankelijk van het type aanbod of de dienstverlening (residentieel of semi-ambulant) kan een leef- of speelruimte een gemeenschappelijke woonruimte zijn, één of meerdere gemeenschappelijke activiteitenruimten of een meer individuele verblijfsruimte zoals bijvoorbeeld een studio. De leef- en speelruimten vormen echter altijd de centrale ruimten van een groep personen die er samen verblijft.

Leefgroepen of bewonersgroepen zijn in het algemeen samengesteld op basis van leeftijdscategorie, type beperking of zorgvraag... De ruimten waar de groepen verblijven worden voor heel wat verschillende activiteiten gebruikt zoals eten, spelen, gezellig samenzijn of groepsactiviteiten. Jonge kinderen hebben bijvoorbeeld ook binnen nood aan voldoende ruimte om te kunnen rondlopen of te fietsen. Een ruimte die een flexibele inrichting mogelijk maakt, is dan ook een grote troef.

#### Geheel van samenhangende ruimten als woon- en leefomgeving

Het leven in een leefgroep is volledig vergelijkbaar met het 'gezin'. Alleen bestaat het 'gezin' uit een grotere groep personen. De term 'leefgroep' duidt voor ons op een afgebakende zone van woon- of leefruimten die functioneel bij elkaar horen (dag en nachtfuncties). In een gebouw kunnen er dan ook één of meerdere van deze zones aanwezig zijn.

Onafhankelijk van een doelgroep gebruikers, bestaat deze uit meerdere functieruimten zoals:

- Leefruimte (dagdagelijkse activiteiten)
  - Leef-, speel- en zitruimte
  - Eetruimte en keuken
- Buitenruimte
- Werkplek voor personeel (bureau, verpleegpost, administratie...)
- Slaapruimten (kamers, studio...)
- Sanitaire ruimten (dagelijkse hygiëne)
  - Bij elke groep van kamers zijn er sanitaire voorzieningen, op maat van de noden van de gebruikers.
  - In het beste geval is er kort bij elke leefruimte nog een (aangepast) toilet voorhanden.

- Eventueel een aantal extra ruimten:
  - Ruimten voor ambulante dienstverlening en begeleiding
  - Multifunctionele ruimten (allerhande nevenactiviteiten)



Organisatie van de 2 leefgroepen.

St. Lodewijk, © Enter vzw



Organisatie van het studiowonen.

Eigen Thuis vzw, © Enter vzw

#### Studiowonen

In een aantal voorzieningen leven de bewoners samen en toch apart. In de meeste gevallen uit zich dat in het 'studiowonen'. Elke bewoner heeft een eigen wooneenheid en kan voor een heel aantal activiteiten beroep doen op gemeenschappelijke ruimten zoals een restaurant, een activiteitenruimte of gemeenschappelijke sanitaire ruimten. Buiten een andere vorm of type van kamer zullen de andere ruimten heel vaak gelijklopend georganiseerd worden.

#### Ambulante dienstverlening, dagactiviteiten of dagcentra

Ook in voorzieningen waar er enkel overdag activiteiten doorgaan en waar gasten niet 's nachts verblijven, kunnen we spreken van een vorm van gemeenschappelijk verblijven.

Let op, dit deel zal voornamelijk een omschrijving geven voor woonvormen. Voorzieningen met hoofdzakelijk dagactiviteiten zullen hier zeker inspiratie kunnen uithalen. Het zal echter een aanvulling zijn op de thema's uit [Ruimten voor ambulante dienstverlening en begeleiding >>](#)

#### Organisatorische opbouw, structuur leefruimten en kamers

Voor de organisatorische opbouw van een leefgroep zien we dat er over het algemeen een aantal principes zijn die terugkomen.

- Er zijn verschillende redenen om een keuze te maken in de organisatie van de ruimten: werkingsprincipes van de organisatie, bewonersgroep, zorgorganisatie...
- Vooral de relatie tussen de leefruimte, de kamers en het sanitair blijkt een groot structurerend gegeven.



*Kamer rond centraal gelegen gemeenschappelijke ruimten*



*Kamers aan beide zijden van gemeenschappelijke ruimten*



*Kamers gelegen in een gang, aansluitend op gemeenschappelijke ruimten*

### *De leefruimten*

In de opbouw van de gemeenschappelijke leefruimten (eetruimte, zithoek, activiteitenruimten) blijkt dat er vooral een groot verschil zit in de manier waarop het koken en het eten gebeurt:

- In de leefruimte is een duidelijk onderscheid aanwezig tussen de eetzone, waar de tafel staat, en de keuken (vaak afgesloten)
- In de leefruimte is er variatie aan zitplekken, ook om te eten, maar minder duidelijk afgelijnd.
- Tussen de keuken en de eetruimte is een afgebakende zone, keuken met eethoek t.o.v. de rest van de leefruimte. Indien nodig ook afsluitbaar.
- Over het algemeen blijkt een open concept meer ruimte te laten voor een goede afstemming van de noden van een doelgroep bewoners. Het is niet altijd nodig om een afgesloten zone te hebben, soms is dit wel een voordeel omdat je dan bijvoorbeeld personen die te gevoelig zijn aan prikkels apart plaats kan laten nemen.



*In een leefgroep voor jongeren met een licht verstandelijke beperking en agressieproblematiek werd er gekozen om de keuken afgesloten en opdeelbaar t.o.v. de eetruimte te organiseren. Zo is ze in verschillende opstellingen bruikbaar. Tussen leefruimte en keuken is er een aparte ruimte inzetbaar voor gasten die te agressief zijn.*  
 Maria ter Engelen, © Enter vzw

### *De kamers*

De vorm van de kamers volgt in de meeste gevallen de noden van de gebruikers. Met andere woorden: het profiel van de bewoner bepaalt het type. Volgende aspecten zullen dit onder andere beïnvloeden:

- Gebeurt het leven vooral in de gemeenschap of meer privaat. Dit verschil is heel vaak terug te vinden bij volwassenen ten opzichte van kinderen of jongeren.
  - Leefkamers vragen meer vloeroppervlakte. Omdat er meer activiteiten in doorgaan houd je het best rekening met een iets grotere leefzone: een grotere tafel, iets meer kastruimte.... Ook een eigen buitenruimte kan een meerwaarde zijn.

- Zelfstandig bruikbaar of met hulp. Dit verschil zit vooral in het feit of de bewoner weinig of veel nood heeft aan ondersteuning, een specifieke zorgvraag, rolstoel- of bedafhankelijkheid...
  - Vooral elektrisch rolstoelgebruik, maar ook de aanwezigheid van andere verplaatsingshulpmiddelen zullen een grote weerslag hebben op de vorm van de kamer.
- Kies je voor een eigen sanitaire cel aan de kamer of voor gemeenschappelijk sanitair.
- Moet een kamer prikkelarm zijn, is er nood aan verhoogde veiligheid, is de kamer ook een toevluchtsoord op bepaalde momenten...
  - Heel vaak zie je dat voor gasten met een gedrags- of emotionele beperking de kamer er helemaal anders zal uitzien. Vaak veel kleiner en niet uitgerust met een wastafel.
- Technieken zijn zeer bepalend in een kamer. Ze beïnvloeden sterk de inrichtingsmogelijkheden en het gebruik.
  - De plaats van bijvoorbeeld een oproepknop bepaalt grotendeels de opstel mogelijkheden van een bed.
- De vorm van de kamer heeft een invloed op de inrichtingsmogelijkheden en dus het gebruik ervan.
  - Structureel zorg je er het best voor dat ter hoogte van de kamer, zo weinig mogelijk dragende kolommen of muren aanwezig zijn.
  - Rechte structuren zijn vaak het best en gemakkelijkst (her)inrichtbaar.
  - Vermijd zoveel mogelijk vaste wanden of kleine hoekjes.



*Kleinere prikkelarme kamer voor een gast met een verstandelijke - en gedragsbeperking.*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Standaard kamer voor een gast met een licht verstandelijke beperking.*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Aangepaste leefkamer voor een gast met een NAH.*

*Mané, © Enter vzw*

### Locatiebeleid bij woonvormen

Voor organisatorische redenen is het belangrijk dat de verschillende ruimten van een leefgroep op gebied van dag- en nachtfuncties bijeen blijven. Als alle kamers op een verdieping gelegen zijn, moet ook daar een aangepaste sanitaire ruimte gecreëerd worden. Plaats bijvoorbeeld niet 1 persoon in een aangepaste kamer op het gelijkvloers.

### Het sanitair

Voor de kamers is de nabijheid van het sanitair essentieel. Dagdagelijkse activiteiten verlopen vlotter en de ruimten met een privaat karakter blijven bij elkaar. [Sanitaire cel op de kamer >>](#) , [Ruimten voor persoonlijke hygiëne – algemeen >>](#)

Vooral de keuze die je maakt op het niveau van de sanitaire cellen aan de kamers (wel, geen of een gedeeltelijk aanbod ) is bepalend voor de opbouw van de ruimten in de leefgroep.

- Sanitaire ruimten hebben altijd een korte relatie met de kamers.

### Graad van toegankelijkheid

Elke gemeenschappelijke leef- en speelruimte vraagt over het algemeen een goede basistoegankelijkheid. Het hoeft niet overal een volledig aangepaste woonplek te zijn, maar dit is voor een aantal groepen wel noodzakelijk:

- Voor gebruikers met een auditieve beperking zijn overzicht en voorspelbaarheid essentieel en zijn rechte structuren een basis. Een verhoogde aandacht voor het akoestisch comfort is van belang.
- Voor personen met een verstandelijke, emotionele of karakterstoornis en ASS is overzicht en voorspelbaarheid belangrijk. Duidelijke structuren, herkenbaarheid en kleinschaligheid in een groot gegeven ondersteunen het dagelijks leven.
- Voor blinden en slechtzienden is de geleiding en de veiligheid van groot belang. Structuur en overzicht zijn sleutelwoorden. Voor deze ruimten is een verhoogde aandacht voor het zintuiglijk comfort van belang.
- Daar waar er dagelijks veel personen met een fysieke beperking het gebouw gebruiken zullen alle ruimten volledig rolstoeltoegankelijk moeten zijn. Voor de toegankelijkheid streven we naar een goede toegankelijkheid van alle ruimten: overal zelfstandig rolstoeltoegankelijk en daar waar nodig bruikbaar met zorg of op maat.
- Voor personen met een zware zorgvraag is de bedtoegankelijk van de leefgroep, in al zijn ruimten een grote troef.



*Bedtoegankelijke leefruimte voor gasten met een meervoudige beperking.*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Basistoegankelijke leefruimte voor jongeren met ASS.*

*Kids, © Enter vzw*

### Graad van toegankelijkheid van de kamers

Verhoudingsgewijs zullen er tussen de verschillende types voorzieningen meer verschillen voorkomen in het sanitair en de kamers dan in de gemeenschappelijke leefruimten. Algemeen zijn er 2 grote groepen te onderscheiden:

- Voor een leefgroep, niet gebonden aan personen met een mobiliteitsbeperking en/of verplaatsingshulpmiddelen. [Kamer – zelfstandig rolstoeltoegankelijk en/ of met hulpmiddelen >>](#)
  - Min. 1 kamer (of studio) is zelfstandig rolstoeltoegankelijk. Alle elementen in deze kamer zijn bruikbaar voor personen met mobiliteitsbeperkingen, waaronder rolstoelgebruikers.
  - Daarnaast is elke andere kamer minimaal bezoekbaar.
  - Elke kamer is uitgerust met de nodige hulpmiddelen, technieken... die de bewoner ervan nodig heeft.
  - Let wel, alle ruimten die deel uitmaken van de leefgroep, inclusief de gemeenschappelijke circulatieruimten (voor het volledige gebouw), de gemeenschappelijke verblijfsruimten en de buitenruimten moeten toegankelijk zijn!



- Voor een leefgroep, gebonden aan personen met een mobiliteitsbeperking en/of verplaatsingshulpmiddelen. [Kamer – voor gebruikers met een hogere zorgnood >>](#)
  - Alle ruimten zijn toegankelijk, zelfstandig bruikbaar en met hulpmiddelen als dit nodig is.
  - Bovendien ook afgestemd op elektrisch rolstoelgebruik en/ of bedtoegankelijkheid.

### **Toegang tot de ruimte(n)**

De toegangen tot de algemene leef- en speelruimten, kamers... zijn drempelloos en voor iedereen bruikbaar. [Deuren >>](#)

- De drempelloosheid is doorgetrokken doorheen de volledige binnenruimte (0-marge). Zijn er trappen of treden, dan zijn deze correct overbrugd. [Circuleren in het gebouw >>](#)
- Een buitenruimte sluit drempelloos aan op één of meerdere leefruimten.
- Doorgangen zijn voldoende ruim. Manueel bedienbare deuren voldoen aan een aantal algemene gebruikscriteria om ze vlot te kunnen openen en sluiten.
- 🚶 In leefgroepen waar dagelijks veel rolstoelgebruik voorkomt, is het type deur, de inplanting en de wijze van bediening goed bekeken uitgaande van de mogelijkheden van de personen die er verblijven.
- 🚶 Voor leefgroepen met een zwaar zorgprofiel zijn de voornaamste deuren bedtoegankelijk.

### *De hoofdtoegang tot een leefgroep bij MPI's*

Visuele voorspelbaarheid in combinatie met logische structuren is een belangrijk gegeven.

Voor jongeren (met een beperking) die tijdens de week op internaat verblijven, is het belangrijk dat de woonomgeving kort bij de school is gelegen. Zeker voor jongeren met een fysieke of mobiliteitsbeperking is het belangrijk loopafstanden of verplaatsingstijden te beperken. Houd echter voldoende afstand tussen de woonomgeving en het 'klasgebeuren'.

- Vermijd op eenzelfde terrein zoveel mogelijk menging tussen school- en woonomgeving. De leefgroep moet nog altijd een thuis zijn en geen verlengde van de school.
- Vaak is er één centrale inkomdeur voor het volledige gebouw, maar heeft elke leefgroep nog een eigen inkomdeur (achterdeur) en eigen vestiaire. Direct met de deur in huis vallen werkt namelijk heel vaak storend.



*Het huis van de toekomst omvat meerdere leefgroepen. Naast de hoofdtoegang heeft elke leefgroep een eigen achterdeur die dagdagelijks wordt gebruikt.*

*Kids, © Enter vzw*



### **Een aangename woonomgeving (huiselijkheid )**

Een belangrijke vraag die vrijwel bij iedereen terugkomt is: hoe kan je de huiselijkheid bewaren? Hoe kan je ervoor zorgen dat deze ruimten, die vaak groter en ijler zijn, toch echte woonomgevingen worden en blijven?

Er blijkt geen sleutelwoord te bestaan om dit te bekomen. Over een aantal punten is iedereen het eens dat zij een grote invloed hebben op het creëren van een huiselijk gevoel :

- Het uitzicht van meubels, het type van meubels , de kleurkeuze, de vooropgestelde kastprincipes...
- De keuze van de afwerkingmaterialen voor wand en vloeren
- Gebruik van kleuren van wanden, de mogelijkheid om de ruimte eigen te maken...
- Akoestiek, lawaai is zeer storend. Voegen in de vloer hebben bijvoorbeeld een grote invloed op lawaai en dus op huiselijkheid.

Zeker voor voorzieningen waar veiligheid een belangrijk gegeven is, roept het nog meer vragen op!

- Eenvoudige zaken zoals een verwarmingselement, een raamaansluiting, elektrische toestellen of een rolluiklint moeten vaak beveiligd worden, op een zeer creatieve manier.
- Vaak brengt dit een iets stigmatiserend gevoel met zich mee. Een mooie geïntegreerde oplossing is altijd aangenaam.



*Voorbeeld van beveiliging van rolluikdrukknop in een houten kastje.*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Voorbeeld van extra beveiliging van scherpe hoeken en kanten, inzet van glas in ramen en deuren.*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Veiligheid is in de leefgroep met vaak agressieve jongeren zeer belangrijk, in het meubilair uit zich dat in onder meer: beveiligen van multimedia, afschermen TV achter glas of plexi plaat.*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*



## 2.8.2 Gemeenschappelijke leefruimte: zithoek, eetruimte en keuken

De leefruimte is een plaats waar heel wat handelingen en activiteiten samenkomen in één ruimte. Het is vaak ook de meest centrale plaats voor het dagverloop van de groep. Er gebeuren dan ook heel wat verplaatsingen tussen de aansluitende ruimten en ook in de ruimte zelf. Een goede organisatie en correcte basiscirculatie zijn dan ook de absolute basiseisen.

Daarnaast is het van groot belang dat deze ruimte ook echt als een woonruimte aanvoelt. Heel vaak omschrijf je dit onder het creëren van een huiselijk gevoel of huiselijkheid.

### Overzicht behouden en zicht naar buiten

Overzicht hebben over een ruimte is en blijft een belangrijk gegeven, zowel visueel als auditief. Dit is vooral van belang voor de veiligheid van de gasten of kinderen.

- Als begeleider toezicht kunnen houden is in heel wat voorzieningen essentieel. De positie die een begeleider van een groep in de ruimte kan nemen, kan een grote invloed hebben op de organisatie van het dagelijks leven.
  - Open ruimten blijken nog altijd het best te werken.
  - De keuken is bijna altijd een centraal punt en neemt dan ook een belangrijke positie in.
  - Zijn er verschillende activiteiten in een andere ruimte gelegen, zorg dan dat deze zones minstens fysiek op elkaar aansluiten en dat er directe zichtlijnen aanwezig zijn.
- De vorm van de ruimte zal bepalend zijn voor het gebruik.
  - Bij een ruimte in L- vorm is het vaak gemakkelijker om visueel doorzicht te behouden en toch een aantal afzonderlijke zithoekjes te creëren .
  - Deel eetzones niet op, tenzij dit wenselijk is voor het groepsleven. Voor de leefruimten kan het een optie zijn om te kiezen voor meerdere kleinere ruimten t.o.v. 1 grote: op basis van activiteit eten, zitten... het dagelijks leven/eten gebeurt in de meeste voorzieningen gemeenschappelijk, maar voor sommige bewoners is bijvoorbeeld een teveel aan prikkels storend, voor hen kan het noodzakelijk zijn om zich af te zonderen of in kleinere groepjes te kunnen eten. Let op, dit is belangrijk voor het sociale aspect, maar vraagt wel meer personeelsbezetting.
  - Organiseer het werkvlak van een keuken in de richting van de leefruimte. Wanneer een begeleider bijvoorbeeld in een keuken met het gezicht naar de leefruimte kan werken, dan kan hij tegelijkertijd contact of toezicht houden. Dit betekent een winst op vele vlakken.
- Een werkplek voor het personeel is zo dicht mogelijk bij de leefruimte gelegen en het liefst maximaal met een half open wand afgescheiden.



*Open leefruimte met de keuken gericht naar de eet- en zitzone.*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Werkhoek voor personeel rechtstreeks aansluitend en toch afgesloten voor de veiligheid.*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*

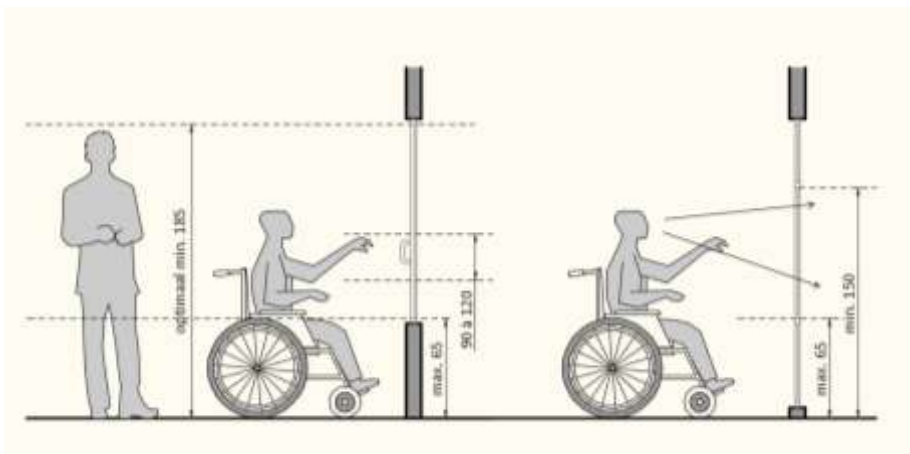


Open leefruimte met de keuken gericht naar de eet- en zitzone.

Maria ter Engelen, © Enter vzw

Van binnen naar buiten kunnen kijken moet mogelijk zijn, zowel vanuit staande als vanuit zittende positie (zetel, zittend aan tafel).

- De locatie van de raamopeningen is afgestemd op de inrichtingsmogelijkheden van de ruimte. Ze mogen bijvoorbeeld geen knelpunt vormen voor het plaatsen van een tafel of een kast.
- Zorg voor veel natuurlijk lichtinval, dit is belangrijk voor een egale lichtwaarde in de ruimte (belangrijk i.f.v. liplezen).
- Ramen tot op vloerniveau kunnen de ruimtelijkheid van een kamer vergroten en zichtbelemmering vermijden. Let wel op bij het maken van een raamverdeling. De aanwezigheid van (horizontale) profielen is hinderlijk wanneer zij niet goed gepositioneerd zijn:
  - Houd altijd min. de zone tussen 65 cm tot 150 cm, het best 185 cm tot de vloer vrij van profielen.
  - Maak de raamhoogte voldoende hoog, zodat het bovenste raamkader of tussenregels het zicht van grotere personen niet belemmerd.
- Optimaal gezien is de rand van een raamkader niet belemmerend voor zittende personen, dit geldt ook voor kinderen:
  - De rand is gelegen op hoogte van max. 60 à 65 cm boven de vloerpas.
  - Met de rand van het raamkader wordt steeds de bovenrand van de onderregel van het raamkader bedoeld en dus niet de hoogte van de vensterbank.
  - Bedieningselementen van ramen zijn gelegen in de bedieningszone. [Gebruik van bedieningselementen en apparaten >>](#)



### Inrichting en organisatie van de ruimte

Een leef- en eetruimte moet gemeenschappelijk gebruik mogelijk maken. Het gebruik van tafels en stoelen, zetels ... zal in elke ruimte prioritair zijn. De aanbevelingen voor deze ruimte zijn gelijklopend met deze voor. [Multifunctionele ruimten >>](#)

- Ga vooraf (al in planfase!) een aantal verschillende opstellingsmogelijkheden van het meubilair na. Zo kan verandering tijdens het gebruik gemakkelijk gebeuren.
-  Zorg ervoor dat er verschillende opstellingsmogelijkheden zijn. Voor personen die gebruik maken van liplezen is het belangrijk een goed zicht te hebben op de medebewoners.
- Stem de maatvoering van de ruimte af op tafels, stoelen, zetels in gebruik (bruto-ruimte). [Gebruik van tafels en stoelen >>](#)
- Flexibel verplaatsbare elementen kunnen ruimten opdelen of afschermen. Lage wanden kunnen zones fysiek afscheiden maar visueel openlaten (voorbeeld leefruimte – keuken).
- Vaak is een inrichting met meerdere kleinere tafels in één ruimte aangewezen om mensen een keuzemogelijkheid te geven.
- In hoogte verstelbare tafels zijn een must voor heel wat doelgroepen.
-  Zorg voor een rechtlijnige opstelling, zo blijven circulatiezones herkenbaar.
-  De inrichting moet altijd gebeuren met het oog op gebruik van grotere hulpmiddelen.
-  Er is een ringleiding over de volledige ruimte aanwezig, dit kunnen eventueel ook verschillende circuits zijn die je aan elkaar kan koppelen.



*In de open ruimten staan een aantal verschillende tafels opgesteld, o.a. om te eten en andere dagactiviteiten te laten doorgaan .*

*Stijn vzw, © Enter vzw*



*In hoogte verstelbare tafel, aanpasbaar voor verschillende rolstoelgebruikers, en vrij van hinderende onderstel.*

*Eigen Thuis vzw, © Enter vzw*

### Grotere ruimte nodig voor begeleiding

Let op, wanneer bewoners of gasten begeleiding nodig hebben aan een tafel of aan een zetel, dan zal dit altijd meer plaats innemen dan standaard. De capaciteit van bijvoorbeeld een dagzaal of eetruimte zal dan ook vrij drastisch dalen. [Begeleiding en zorg verlenen >>](#)

Ook bijvoorbeeld de nood om verschillende kleinere eetplekken te organiseren vraagt meer ruimte. Dit moet dan ook vanaf de start duidelijk zijn.



*Stijn vzw, © Enter vzw*



*Mané vzw, © Enter vzw*

Voor de circulatie zijn volgende zaken van belang:

- Volg in de ruimten zoveel mogelijk de algemene principes van het circuleren. [Looproute horizontaal>>](#)
  - Tussen het meubilair is min. 90 cm vrije doorgangsruijnte aanwezig om zich vlot te kunnen verplaatsen. Houd rekening met afmetingen van het meubilair in gebruik!
  - Op een aantal strategische plekken in de leefruimte(n) is er een voldoende grote vrije zone. Zo kan je als persoon met een hulpmiddel, maar ook als begeleider met een kind op de arm of aan de hand gemakkelijk van richting veranderen. Dit is bijvoorbeeld ter hoogte van de eettafels, de zithoek belangrijk.
- Let op, de nodige circulatieruimte is vaak groter in ruimten waar mensen sporadisch komen dan daar waar ze dagelijks verblijven, bijvoorbeeld woonomgeving versus dagcentrum. In een ongekende ruimte zal je namelijk minder vlot bewegen.
- Vrije circulatieruimten zijn overal nodig, zeker tussen de wanden en het meubilair:
  - Dit is zeer belangrijk bij hulpmiddelengebruik. Zorg voor grotere open zones in de ruimte en ga uit van de nodige manoeuvreerruimten voor zwaar hulpmiddelengebruik en zelfs bedtoegankelijkheid.
  - Bij elektrisch rolstoelgebruik is de nodige ruimte groter dan standaard.
  - Afwerkingselementen zoals kasten, verwarmingstoestellen... beperken vaak de vrije circulatieruimten. Let op waar je deze plaatst en sta er al bij stil in de ontwerpfase.



*Dit open concept van de keuken geeft veel voordelen in gebruik. De aanwezige ruimte blijkt echter te beperkt voor het gebruik van verrijdbare zitschalen voor kleine kinderen.*

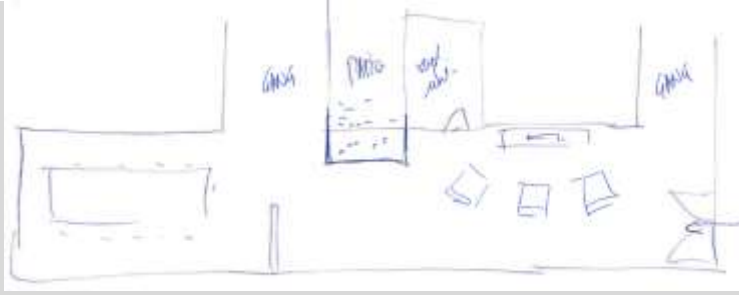
*Maria ter Engelen, © Enter vzw*

#### **Woonvorm nah:**

De leefruimte van deze woonvorm bestaat uit 1 lange leefruimte die in 2 delen is opgesplitst: eetzone en zitzone. Voor de circulatie is dit zeker een pluspunt, ook voor grote activiteiten, maar voor het eetgebeuren is dit niet altijd evident.

Het in verschillende zones opdelen van bijvoorbeeld tafels (in plaats van 1 grote) om een aantal mensen te ondersteunen vraagt veel ruimte. In een open ruimte is het gewoon scheiden van de tafels ook niet altijd een goede optie, je blijft in dezelfde ruimte aanwezig en dat kan nog altijd storend zijn voor heel wat bewoners (lawaai, zicht...).





Wel een pluspunt bij deze organisatie is dat de verpleegpost centraal ligt tussen de eet- en leefruimte en, dat je dis van op 1 punt overzicht hebt op alle ruimten.



Mané vzw, © Enter vzw

### *Rustruimten*

Heel vaak komt het voor dat gasten of bewoners in of aansluitend aan de leefruimte een eigen plekje krijgen om te ontspannen of te rusten. Dit komt niet alleen in woonomgevingen voor, ook in dagcentra zie je dit regelmatig gebeuren. [Rustruimten >>](#)

Een rustplek kan op verschillende manieren geïntegreerd worden:

- een bed in de leefruimte zelf, hiervoor is voldoende ruimte nodig.
- Een aparte ruimte of zone.



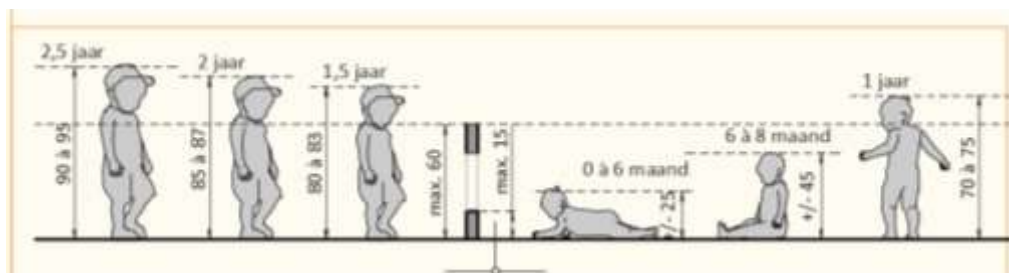
*Een rustplek in de ruimte of in een aparte ruimte, aansluitend op de leefruimte.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*



### **(Zeer) jonge kinderen (met een fysieke beperking) in een leefgroep**

Jonge kinderen zijn erg visueel ingesteld. Het zicht op wat er in de ruimte gebeurt, is voor hen daarom zeer belangrijk. Kinderen met een fysieke beperking brengen vaak tijd door laag bij de grond (zittend, liggend, kruipen...).

- Voor kinderen tot 4 jaar zijn ramen op max. 60 cm hoogte tot de vloerpas gelegen.
- Wordt de ruimte gescheiden of een deeltje afgeschermd, dan is ook hier de maximale hoogte van 60 cm tot de vloerpas belangrijk zodat contact mogelijk blijft.
- Voor liggende baby's of kruipende peuters is een rand van 15 cm een maximum om over te kunnen kijken. Een transparante scheiding maken, is daarom vaak leuker voor iedereen. Let wel op bij de uitvoering daarvan, zodat het geen gevaarlijk element wordt.



Een leefruimte voor jonge kinderen moet verschillende spelvormen mogelijk maken.

- Een uitdagende omgeving betekent dat er zowel open ruimte is voor spel, tafels en stoelen voor zittende activiteiten (of maaltijden) of afzonderlijke speelhoekjes. Zo kunnen kinderen leren door spel in een omgeving die extra stimulansen geeft voor de ontwikkeling van de motoriek of bewegingen. Dit is voor elk kind, maar zeker voor kinderen met een beperking of een achterstand op fysiek of mentaal vlak, belangrijk.
- De herkenbaarheid van de ruimte is voor jonge kinderen belangrijk. Door elke ruimte eigen accenten, kleuren of een specifieke vormgeving te geven, herkennen ze gemakkelijker hun eigen plek en worden ze gerust gesteld.
- Jonge kinderen leven laag bij de grond. Ook peuters of kinderen met een motorische beperking of een tragere ontwikkeling liggen of zitten langer dan anderen laag bij de grond. Ontwerpmatig is de onderste zone van een ruimte, de zone tot 120 cm hoogte tot de vloerpas, dan ook belangrijk.



*Een leefgroep voor kindjes, de lage raamprofielen zorgen voor een goed zicht naar buiten.  
St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Een leefgroep voor kindjes, door de hoge ramen is er geen zicht naar buiten mogelijk. De ruimte is onderverdeeld in verschillende activiteitenplekken.  
St. Lodewijk, © Enter vzw*

### Keuken in een leefgroep

Niet overal zal een keuken effectief door de gasten of bewoners zelf gebruikt kunnen worden, in de meeste gevallen enkel onder begeleiding.

- Warme maaltijden worden vaak nog in een centrale 'grootkeuken' bereidt en naar de verschillende leefgroepen gebracht.
- Voor een leefgroep met jonge kinderen maakt hoofdzakelijk de begeleiding hier gebruik van. Een aangepaste keuken is binnen deze context niet wenselijk. Omdat het gebruik zeer wisselend is en verschillende begeleiders elkaar meermaals per dag afwisselen, is een aangepaste keuken (met het oog op het gebruik door personen met een beperking) voor niemand ideaal en dus geen goede oplossing.
- Voor groepen waar oudere gasten en volwassenen verblijven, zal de keuken vaak voor beperkte activiteiten gebruikt worden.

Streef in een keuken vooral naar een verhoogd gebruikscomfort door:

- Organiseer de keuken zo, dat een begeleider tijdens het koken naar de kinderen in de leefgroep kan blijven kijken. Richt het werkvlak van de keuken naar de leefruimte toe.
  - Kies voor een lage wand of kast in plaats van hoge elementen om de ruimte te scheiden (als dit nodig is).
- Zorg voor een multifunctioneel onderrijdbaar werkblad in of aan de keuken, waar ook de gasten kunnen aanzitten.
- Rust de keuken uit met een voldoende groot keukenblok, bijvoorbeeld tussen een keukenwand met toestellen en de zitruimte, waar bewoners/gasten kunnen deelnemen aan activiteiten zonder dat ze hiervoor ter hoogte van het gevaarlijke gedeelte van de keuken moeten komen. Ze voelen zich betrokken en volwaardige deelnemers aan de activiteit.
- Label de kasten zodat de inhoud ervan duidelijk is voor iedereen.
  - Zorg indien nodig voor afgesloten kasten (veiligheid).
- Kies altijd voor open keukens, waarbij het werkblad gericht is naar de leefruimte. Overzicht over de ruimte behouden is zo mogelijk tijdens het werken, ook om contact te kunnen blijven houden met de gasten.
- Mag de keuken zelfstandig gebruik worden, kies er dan eerder voor om de kookplaten en de spoelbak bereikbaar te zetten.



*Open keuken gericht naar de leefruimte in een leefgroep voor dove en slechthorende kinderen. Kids, © Enter vzw*



*Leefgroep voor jongeren met ASS, de kastinhoud is van buiten af te lezen. St. Gregorius, © Enter vzw*



*Keuken halfopen en afgesloten met deur.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Open keuken aan de wand in een gemeenschappelijke eetruimte/ multifunctionele ruimte.  
St. Gregorius, © Enter vzw*

### *Een centrale keuken*

Heel vaak kan en mogen bewoners gebruik maken van een centrale (groot)keuken:

- Dit gebeurt meestal onder de vorm van een beperkte toegankelijkheid, een bepaalde zone mag gebruikt worden.
- Vooral na de werkuren van de kok.
- Zorg in deze zone vooral voor: verlaagde werkbladen en een bereikbare koelkast.



*Centrale keuken die deels bruikbaar is voor bewoners: ze moeten achter de gele lijn blijven.  
St. Lodewijk, © Enter vzw*

### **Mediahoek of tv-meubel**

Net zoals thuis is een zithoek meestal uitgerust met een tv en is er een computer ter beschikking.

- Het gebruik van TV en computer gebeurt meestal op basis van goede afspraken.
- Daar waar veiligheid belangrijk is, staat deze vaak achter (plexi)glas of in een gesloten kast.  
Het gevoel van huiselijkheid gaat dan snel verloren, zorg dan ook voor een mooie uitvoering.

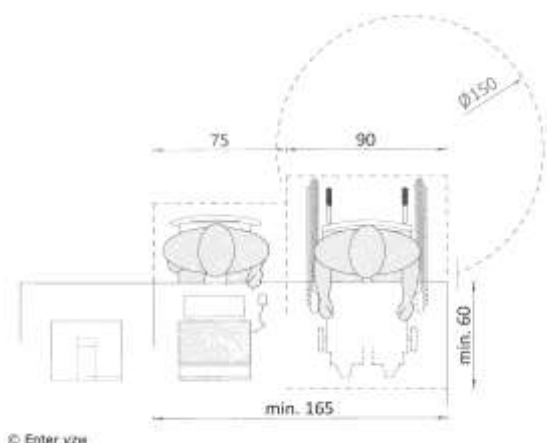


Administratieve plek voor begeleiders en TV-meubel verwerkt in een kastenwand die volledig afsluitbaar is voor de veiligheid.

Maria ter Engelen, © Enter vzw

De toegankelijkheid van een werk- of computerhoekje kan je vlot bereiken door:

- Een computerhoek is het best in een rustigere zone van de ruimte opgesteld. De tafel(s) waar een computer opgesteld is, zijn bereikbaar en onderijdbaar. Zijn de computers afgeschermd ten opzichte van elkaar, zorg dan dat elke computer voldoende ruimte heeft.
- Kies ervoor min. 1 computer uit te rusten met standaard tekstverwerkingsprogramma's die functies bevatten zoals in- en uitzoomen op de tekst, lettertype en lettergrootte wijzigen ... Zorg voor een uitgeschreven uitleg over het gebruik van de computers en andere elektrische toestellen.
- Voor blinden en slechtzienden is het gebruik van een computer niet altijd vanzelfsprekend.
  - De standaardopties van een computer kunnen aangepast worden: contrast aanpassen, een geluidssignaal dat aangeeft dat een bepaalde functie wordt in- of uitgeschakeld, de muis- en schrijfcursor groter en contrastrijker instellen ...
  - Ook een toetsenbord met contrasterende en grote lettertekens op de toetsen kan ondersteunend zijn.
  - Zorg bij de computers voor een goede verlichting zodat er geen donkere hoeken ontstaan.





*Leefruimte voor jongeren met ASS, naast de zithoek is er een specifiek computerhoekje.  
Kids, © Enter vzw*



*Pc-plekje in een leefruimte voor kinderen.  
St. Lodewijk, © Enter vzw*

### **Communicatie, organisatie en dagstructuur**

Heel wat gasten die in deze voorzieningen verblijven, hebben nood aan een goede structuur. Dit wordt gecreëerd door regels en afspraken, maar ook door bijvoorbeeld volgende elementen:

- hang een activiteitenbord of een dagindeling op;
- benoem de functie van kasten: waar zitten boeken, spelletjes ...;
- geef aan welk spel kan je waar spelen, welk deel van de ruimte is daarvoor bestemd;
- plaats regels en afspraken goed zichtbaar in de ruimte;
- ...

Let wel, opdat elementen zoals een activiteitenbord goed kunnen functioneren, moeten deze voor iedereen, vlot bereikbaar en zichtbaar zijn. Dit betekent het best dat de ruimte voor het bord op vloerniveau volledig vrij is van obstakels en het element op de goede ooghoogte hangt (jonge kinderen, zittend...).

Plaats een activiteitenbord of een dagplanning centraal in een leefruimte, in een centrale gang... Zorg ervoor dat de inhoud vlot leesbaar en begrijpbaar is.

- Gebruik een combinatie tussen tekst en beeld.
  - Zorg ervoor dat tekst groot genoeg geschreven is.
- Gebruik voor de pictogrammen een type 'sclera' of vergelijkbaar.
- Combinatie zwart/wit is vaak het meest duidelijke voor doelgroepen met een verstandelijke beperking





Activiteitenbord met gebruik van zwart-wit pictogrammen die deze illustreert.  
St. Lodewijk, © Enter vzw



Dagstructuur en weekplanning aan de ingang van de leefruimte  
Kids, © Enter vzw



Bord met de dagplanning, welke begeleider is er aanwezig vandaag door een foto.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw



Persoonlijke dagplanning van een bewoner.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw

### **Leefgroep voor kinderen en jongen met een meervoudige beperking. (nog redacteren)**

Leven en eten ruimtelijk scheiden van elkaar! In functie van NAH wordt de leefruimte bij voorkeur uitgewerkt als een aparte eetruimte en zitruimte. Eten gebeurt gemeenschappelijk met alle bewoners, de zitruimte heeft verschillende functies zoals tv. kijken, familie ontvangen, activiteitenruimte. Vertegenwoordigers van de meeste voorzieningen beamen deze keuze.

De functies eten en leven moeten gescheiden worden: gevoel van de ruimte differentiëren, maar wel open relaties.

Open leefruimte met open keuken. Bedtoegankelijkheid is belangrijk.



Maria ter Engelen, © Enter vzw

De vloer aan de zithoek is in een andere kleur uitgevoerd. Het is onduidelijk of dit voor de gasten een speciaal effect heeft en bijgevolg wel of niet aangewezen is ?



- de Kastenwand heeft tv en werkplekje van personeel
- Tv ook beschermd: weggewerkt in de kast

Er zijn verschillende activiteitenplekjes en individuele hoekjes en heel veel op maat gemaakte spulletjes.



Maria ter Engelen, © Enter vzw

Vanuit de leefruimte kan je ook rechtstreeks op groot afgedekt en bovendien volledig afgesloten terras. Kinderen kunnen zo altijd buiten spelen, ook in de winter. Het terras is zo ruim dat ze er zelfs op kunnen fietsen.



Maria ter Engelen, © Enter vzw

### 2.8.3 Gemeenschappelijke buitenruimten

Buitenruimte vergroot de (soms beperkte) binnenomgeving die een leefgroep kan gebruiken voor de dagelijkse activiteiten. Bij voorzieningen waar jonge kinderen verblijven, zorgt het bovendien voor een extra speelplek. De buitenruimte moet groot genoeg zijn, zodat er verschillende activiteitenplekken kunnen gemaakt worden.

De buitenruimte is vaak ook een onderdeel van de algemene circulatieruimten in en rond het gebouw en wordt ook vaak gebruikt om bij meerdere gebouwen op een terrein bijvoorbeeld afstand te creëren tot de privatieve kamers of andere storende activiteitenruimten.

#### Algemeen

Er is in het beste geval altijd een directe relatie tussen de leefruimte en de buitenruimte. Daarnaast zijn volgende zaken belangrijke eigenschappen:

- De buitenruimte is groot genoeg om er met de volledige groep tegelijk gebruik van te kunnen maken.
- Voor sommige doelgroepen moet de buitenruimte volledig afgesloten zijn, stevig en hoog genoeg om het erover klimmen tegen te gaan.
- Let organisatorisch ook op de locatie van de sanitaire voorzieningen (toilet) ten opzichte van de buitenruimte. Vermijd dat bijvoorbeeld kinderen die buitenspelen en naar het toilet moeten, een groot deel van de leefruimte moeten doorkruisen. Een vrij directe route van buiten naar een toiletruimte binnen is aan te bevelen.
- De buitenruimte is volledig afgesloten.
- Er is een duidelijke inrichting van de buitenruimte:
  - voldoende gidslijnen (of geleidelijnen), vrij van obstakels.
  - Een goede zonering voor de veiligheid bv. goede afbakening van de zone voor bepaalde activiteiten.
- Een volledig of deels overdekte buitenruimte geeft veel comfort.



*Buitenruimte die rechtstreeks aansluit bij de leefruimte. Bovendien is ze afgeschermd vanaf de straat.*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Leefruimte met directe toegang tot een eigen buitenruimte.*

*Stijn vzw, © Enter vzw*



*Overdekt terras, rechtstreeks aansluitend op de binnenruimte.*

*De Giek, © Toegankelijkheidsbureau vzw*



*Volledig afgesloten buitenruimte.*

*Maria ter Engelen, © Enter vzw*

### **Toegang tot de buitenruimte**

- De rechtstreekse overgang van een binnen- naar een buitenruimte is overal drempelloos. Dit betekent maximaal een drempel van 2 cm en afgeschuind onder een hoek van 30°.
-  Volledig drempelloos!
-  Rolstoelvast betekent vooral voor elektrisch rolstoelgebruik ook gebruik van voldoende stevig materialen en volledig o-marge.
- Paden in de buitenruimte zijn volledig drempelloos. Niveauverschillen worden correct overbrugd. De aanbevelingen zijn volledig gelijklopend aan deze van de toegangspaden.  
[Toegangspaden \(buitenruimte\) >>](#)
  - Vermijd laag hangende, uitstekende en moeilijk traceerbare obstakels waartegen je kan botsen of waarover je kan vallen.
  - Lijn obstakels zoals een zitbank, tafels en stoelen op een terras ... uit aan één zijde.
  - Elementen zoals afvoergoten of roosters worden ingewerkt of daar geplaatst waar ze geen obstakel vormen.



*Het kleinste niveauverschil bij een overgang tussen binnen buiten zorgt voor een drempel (rolstoelgebruik).*

*St Lodewijk, © Enter vzw*



*Paden zijn drempelloos en voldoende ruim.  
St Lodewijk, © Enter vzw*



*Paden zijn drempelloos, niveauverschillen correct  
overbrugd.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*

### **Een aangename omgeving**

Een aangename omgeving zorgt voor elk wat wils. Open ruimten en beschutte plekken (bij regenweer), plekken om te spelen, een plaats om buiten te zitten op een bank of op een stoel, een zone waar een grotere groep kan samenkomen ...

#### *Verharde zones, terrassen*

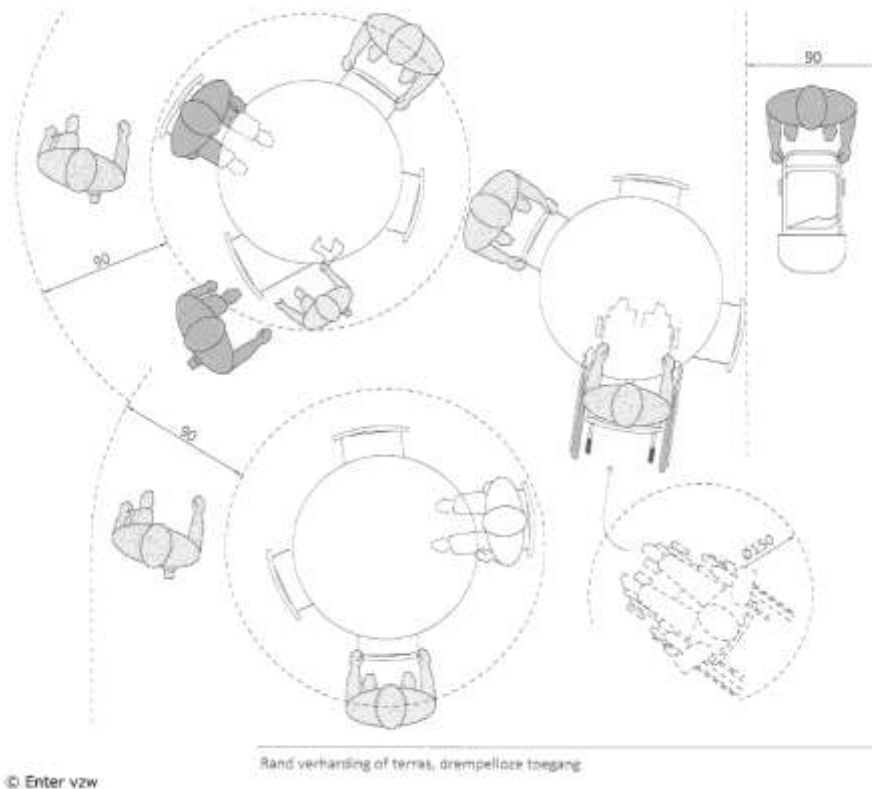
- Verharde zones zijn voldoende ruim (afgestemd op het aantal personen dat in de leefgroep verblijft) en drempelloos bereikbaar.
  - Terrassen hebben een goede verhouding tussen de verharde zone en het aantal tafels die er komen te staan. De principes zijn vergelijkbaar met multifunctionele ruimten, gemeenschappelijke eetruimten ... [Gebruik van tafels en stoelen >>](#)
  - Tussen de tafels en stoelen (in gebruik) is min. 90 vrije doorgang aanwezig voor de circulatie.
  - Op een aantal plekken is er meer ruimte zodat je er ook vlot kan manoeuvreren, een rolstoel of een kinderwagen kan opstellen.
- Voor de afwatering mag een verharde (of halfzachte) ondergrond een helling van max. 2% hebben.
- Een verharde buitenruimte is altijd in een antislip materiaal uitgevoerd.



*Terras met voldoende circulatieruimte om ook met rolstoelen gemakkelijk te manoeuvreren. Stoelen zijn verplaatsbaar, de tafel onderrijdbaar.  
St Lodewijk, © Enter vzw*



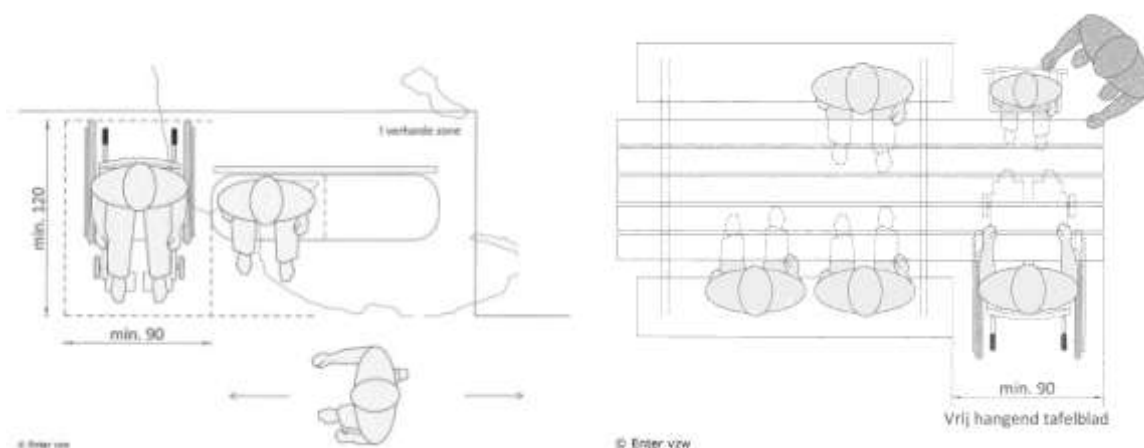
*Variatie aan meubilair op het terras.  
Kids, © Enter vzw*



#### *Zitbank en/of tafel*

- Op een aantal plaatsen zijn zitbanken geplaatst. Op elke zitbank kunnen altijd min. 2 personen plaatsnemen. Naast de zitbank is een vrije ruimte voor het plaatsnemen van een kinderwagen of het plaatsnemen van een rolstoelgebruiker.
- Is er een buitentafel of picknicktafel aanwezig, dan hoeft niet elke deel van de tafel volledig toegankelijk te zijn. Wel is er altijd een minimale zone aan de tafel(s) bereikbaar en bruikbaar voor iedereen, ook met hulpmiddelen of kinderwagens.





### Beplanting en groen

- Een kale buitenruimte zonder groen ervaren we als steriel en onaangenaam. Een buitenruimte krijgt een aangenaam karakter door planten, struikjes of bomen te planten.
- Gebruik altijd groene en pollenarme beplanting. Dit is belangrijk voor personen met allergieën.
- Let op, vooral jonge kinderen worden aangetrokken door goed ruikende en mooi ogende planten. Dit geldt vaak ook voor personen met een verstandelijke beperking. Let dus op bij de keuze van de planten. Kies voor veilige (bijvoorbeeld geen doornen of prikkende delen) en niet-giftige beplanting.

### Een tuin om in te beleven

Aan de leefgroepen werd sinds kort een volledig snoezeltuin aangelegd. Naast terras zijn er heel wat tactiele, sensoriële en belevingstoestellen geïntegreerd: schommel, ligstoel, groentebedden, geurperken...



St Lodewijk, © Enter vzw

Ook tuinieren is een item in de tuin. Het best is dit op hoogte en onderrijdbaar aanwezig. In de praktijk zijn er echter een aantal beperkingen:

- De bedden zijn enkel bedoeld voor kleine plantjes of thuisgebruik. Voor bijvoorbeeld het



kweken van plantjes is de constructie van de bak niet geschikt (geen zwaar gebruikt).

- Ook de diepte is bij tafelhoogtes te beperkt om vaste planten te kunnen houden.

Om deze reden werd er vooral gekozen voor een aantal vaste planten- en groentebedden die op verschillende hoogtes uitgewerkt zijn.



St Lodewijk, © Enter vzw

### Speelruimte voor kinderen

- Wanneer kinderen buiten spelen, neemt dit altijd meer plaats in dan binnenactiviteiten. Algemeen wordt aanbevolen om voor jonge kinderen min. 3 m<sup>2</sup> speeloppervlak per kind te rekenen. Om veel verschillende spelvormen mogelijk te maken zoals fietsen, spelen in een zandbak, op een grasplein of op een speeltoestel, heb je meer ruimte nodig en is 7 m<sup>2</sup> per kind een betere referentie.
- Houd bij het voorzien van speeltoestellen en sportvoorzieningen rekening met verschillende doelgroepen.
  - Plaats bijvoorbeeld een basketbalring wat lager zodat deze ook voor kleinere kinderen of kinderen met een beperking bruikbaar is.
  - Een speeltoestel zoals een glijbaan, een zandbaktafel of een speelhuisje is altijd leuk. Alle speeltoestellen zijn drempelloos en makkelijk bereikbaar. Voor de veiligheid worden ze geplaatst op een valdempende ondergrond.
  - Er bestaan heel wat speeltoestellen die ook bruikbaar zijn voor kinderen met een tragere ontwikkeling of een motorische beperking. Een zandbak op tafelhoogte waar je ook met een stoel aan kan zitten, is hiervan een veel voorkomend voorbeeld.
- Plaats alle speeltoestellen zoveel als mogelijk vast, ook trampolines in de grond verzonken (wordt heel veel gebruikt!)
- De speelondergrond is veilig en het best zacht zodat er geen ernstige gevolgen zijn bij het vallen. Een gevarieerde bodemafwerking zorgt voor verschillende speelervaringen, maar mag geen obstakel vormen.
- Gebruik voor de inrichting van de buitenruimte zoveel mogelijk contrasterende kleuren en materialen. Dit zorgt voor het stimuleren van de zintuigen, maar draagt ook bij aan de oriëntatie. Kinderen weten dan gemakkelijker waar ze in de buitenruimte zijn en waar ze terug naar binnen kunnen.
- Een hellend terrein is altijd een nadeel. Heel wat kinderen hebben moeite met stabiliteit.
  - Hellingen, zowel natuurlijk als kunstmatige, hebben daarom altijd een zeer laag hellingspercentage van maximum 4% en het best minder.
  - Dit lage percentage zorgt er bovendien voor dat ze door iedereen vlot bruikbaar zijn, ook voor het gebruik met een kinderwagen of voor kindjes die met de fiets rondrijden.



*Aan een leefgroep jongeren een overdekte en afgesloten buitenruimte met een aantal speeltoestellen.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Speelzone direct aansluitend op de leefgroepen voor kinderen.  
Kids, © Enter vzw*

## 2.8.4 Kamer – zelfstandig rolstoeltoegankelijk en/ of met hulpmiddelen

In een ideale situatie is elke kamer of studio voor iedereen bruikbaar. Dit is niet voor elke voorzieningen haalbaar of zelfs wenselijk. Door een aantal basisaspecten structureel op te nemen, verhoog je eenvoudig de toegankelijkheid en kan je in het aanbod van kamers verschillende opties creëren. Een kamer die op rolstoelgebruik voorzien is, zal ook mogelijkheden bieden voor heel wat andere kinderen of gasten met extra noden.

Niet voor iedereen zal de rolstoeltoegankelijkheid van een kamer de belangrijkste optie zijn. De aanwezigheid van technieken, oproepsystemen of persoonlijke ondersteuningshulpmiddelen zijn voor heel wat gebruikers meer cruciaal.

### Rolstoeltoegankelijk en aangepast met de nodige hulpmiddelen

Min. 1 kamer is zelfstandig rolstoeltoegankelijk. Alle anderen zijn bezoekbaar en kunnen uitgerust worden met de nodige ondersteuningsmaatregelen.

Voor een rolstoeltoegankelijke kamer of studio is volgende van belang:

- De ruimte is drempelloos bereikbaar en betreedbaar.
- Ze is voorzien van een toegangsdeur met een goed geplaatste deurkruk, een voldoende vrije doorgangsbreedte en –hoogte en voldoende manoeuvreerruimte er rond. [Deuren >>](#)
- De verblijfszone is flexibel inrichtbaar en er is ter hoogte van het meubilair voldoende manoeuvreerruimte.
- De aanwezige sanitaire voorzieningen zijn zelfstandig rolstoeltoegankelijk:
  - Ofwel volledig privaat aanwezig bij de kamer. [Sanitair op de kamer >>](#)
  - Ofwel is er kort bij deze aangepaste kamer(s) een aangepaste gemeenschappelijke badgelegenheid en een aangepast toilet aanwezig. [Gemeenschappelijke aangepaste badkamer - zelfstandig rolstoeltoegankelijk >>](#)
- Een wastafel in de ruimte is vrij hangend, volledig onderrijdbaar en vlot bereikbaar.

Elke andere kamer is bezoekbare door de volgende kenmerken:

- De ruimte is drempelloos bereikbaar en betreedbaar.

- Ze is voorzien van een toegangsdeur met een voldoende vrije doorgangsbreedte, min. 90 cm.
- Een wastafel in de ruimte is vrij hangend.

Elke kamer is bovendien aangepast of aanpasbaar, in die zin dat de inrichting en afwerking voorzien is op de noden van de gasten of bewoner:

- Veiligheidsaspecten zoals prikkelarme inrichting, beveiliging van ramen en deuren, veilig meubilair...
- Integratie van technieken zoals een oproep- of alarmsysteem, extern bedienbare knoppen en schakelaars...
- Integratie van individuele hulpmiddelen zoals videofoon, lichtflitsstelsysteem
- ...

### **Toegang tot de kamer of studio**

Voor de privacy is de toegangsdeur altijd een manueel bedienbare deur. De kenmerken van de toegang zijn vergelijkbaar met de deuren naar elke andere ruimte. [Deuren >>](#)

Bijkomende aandachtspunten zijn:

- De gebruiksruimte die nodig is om de deur te bedienen, is zowel aan de binnenzijde als aan de buitenzijde van de deur aanwezig. De nodige manoeuvreerruimte aan de binnenzijde van de deur is altijd vrij van obstakels zoals stoelen, tafels of bedden.
- De deur is met weinig kracht te bedienen (max. 3 kg) en is voorzien van een goed gevormde deurkruk.
- Voor sommige gasten is toezicht belangrijk voor hun eigen veiligheid. Dit kan onder de vorm van een raam of een glasdeel in de deur zelf.

Een deur naar een kamer zal in veel gevallen een vorm van persoonlijke toets krijgen met bijvoorbeeld de naam, een foto, een symbool...

- Heel vaak wordt hierbij een dubbele functie geïntegreerd, zoals een naam van de bewoner en het protocol dat een nachtwacht moet kennen op zijn ronde.



*Individuele aanduiding aan de deur, met protocol.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Toezihtraam in een prikkelarme kamer.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*

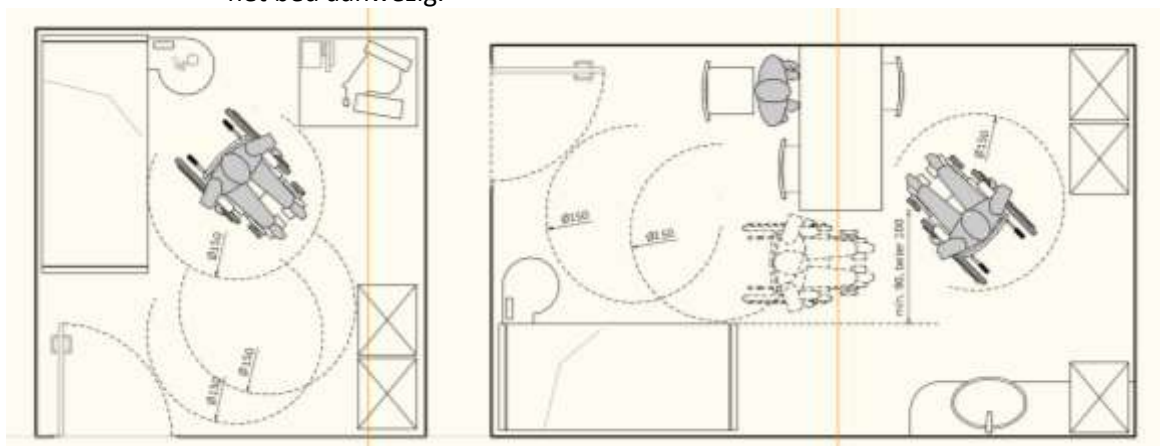


*Een eigen brievenbus en bel aan de kamerdeur.  
Mané, © Enter vzw*

### Circuleren en manoeuvreren in de ruimte

Voor het uitvoeren van basishandelingen en bijkomend het gebruik van een (tijdelijk) hulpmiddel of begeleiding van een persoon, is er een minimale ruimte nodig om vlot te kunnen circuleren en manoeuvreren.

- Gebruiksruimten kunnen elkaar zeker overlappen. In kleine kamers kan dit bovendien een grote ruimtewinst betekenen. Het is echter niet de bedoeling dat je elke keer heel wat zaken moet verplaatsen om bijvoorbeeld naar de wastafel te kunnen gaan.
- Tussen het meubilair is er altijd (in elke kamer) een vrije doorgang van min. 90 cm aanwezig (beter 100 cm) om een vlotte circulatie naar de verschillende zones in de kamer mogelijk te maken.
-  Een kamer die zelfstandig rolstoeltoegankelijk is, zal mogelijkheden geven voor heel wat andere gasten met een extra noden. [Gebruik maken van een rolstoel \(manuele of elektrisch\) >>](#)
  - Minimaal ter hoogte van de tafel, het bed en de kast is een vrije draairuimte met een doormeter van min. 150 cm aanwezig.
  - Bij een kamer met dubbel bed is deze manoeuvreerruimte aan min. 1 zijde van het bed aanwezig.



Omdat er in een kamer vaak veel meer gebeurt dan enkel slapen, moet de ruimte die nodig is voor activiteiten zoals het gebruik van tafels en stoelen, verblijven, bezoek ontvangen en slapen gegarandeerd zijn. [Gebruik van tafels en stoelen >>](#)



*Kamer met een rechte structuur. Door de inrichting is deze ook rolstoeltoegankelijk bruikbaar.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Studio voor gasten met een auditieve beperking. De kamer zelf is rolstoeltoegankelijk, de eigen sanitaire cel niet. Er is een aangepast sanitair op de gang aanwezig.  
Kids, © Enter vzw*

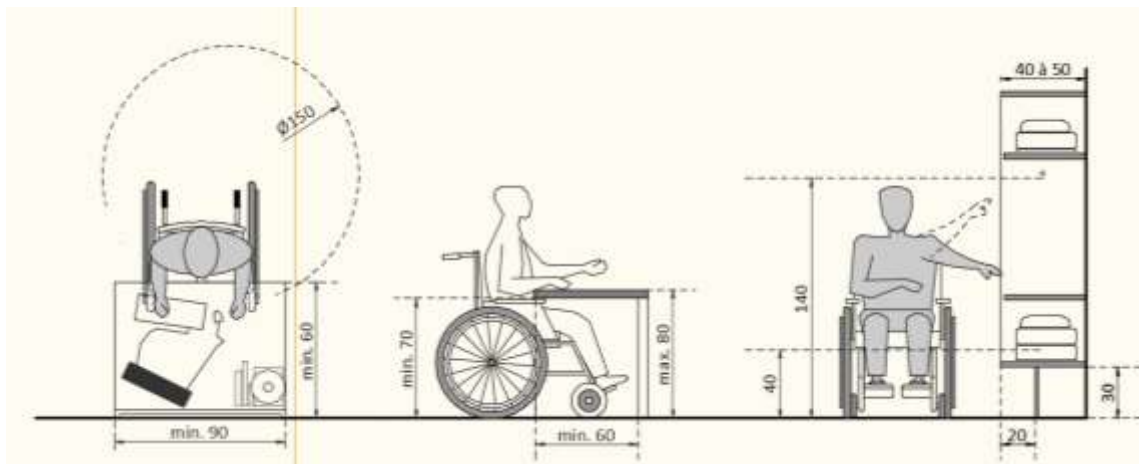
### Inrichting en afwerking van de kamer

De wijze van inrichting en de keuze van meubilair zal een invloed hebben op het gebruik. Dit is zoveel mogelijk afgestemd op gebruik vanuit zittende positie [Gebruik van een rolstoel: manueel of elektrisch>>>](#).

- Maak gebruik van stofvrije en onderhoudsvriendelijke materialen voor de vloeren en de wanden. Maak geen gebruik van gordijnen (allergieën).
- Meubilair zoals stoelen, tafels en eventueel ook het bed zijn makkelijk verplaatsbaar.
- Kasten zijn het best uitgevoerd met een hoge en terugliggende plint waardoor ze beperkt onderrijdbaarheid zijn (betere bereikbaarheid).
- De uitvoering van de kasten wordt gekozen in functie van de bereikbaarheid, het zelfstandig gebruik, veiligheid ... : met of zonder deuren, draai- of schuifdeuren, afsluitbaar ...
  - Over het algemeen zijn gesloten kasten ordelijk en huiselijker dan schappen (bijvoorbeeld verzorgingsmateriaal).
  - Kasten met schuifdeuren zijn plaatsbesparend (ten voordelen van de vrije manoeuvreerruimte). Let wel, deze zijn niet voor iedereen even gemakkelijk bedienbaar.
  - Kasten hebben het best:
    - een variatie aan leggers, kapstokrails ... op verschillende hoogten.
    - goed omgrijpbare handgrepen.
    - De kast is voldoende groot zodat de meest essentiële spullen bereikbaar geplaatst kunnen worden op een hoogte tussen 40 cm en 140 cm tot de vloerplas.
  - De diepte van kasten is het best 50 cm in plaats van 60 cm (standaardmodellen).
- Afsluitbaarheid van de kasten (gesloten type met slot) is vaak noodzakelijk voor de bewoners.
- (draai)deuren zijn vooral voor blinden storend. Maak gebruik van open kasten of schappen.
- Een tafel of werkplekje is onderrijdbaar.
  - Voor het opbergen van eigen spulletjes, is een wegneembare blok op wielen gemakkelijker verplaatsbaar als dit nodig is.  
Let wel, dit kan voor sommigen valrisico inhouden.



- Stoelen hebben een voldoende groot zitoppervlak (min. 40 cm x 40 cm).
- Niet iedereen heeft een hoog-laag bed nodig, maar voor heel wat gasten geeft dit wel een groter comfort. [Hoog-laag bed >>](#)
  - Een bed is het best goed onderstaanbaar. Zo kan je als begeleider korter bij het bed staan en is het geven van hulp gemakkelijker.



### Prikkelarm en zeer destructievrij ingerichte kamers

Specifiek voor een aantal van hun gasten met een verstandelijke en gedragsbeperking wordt elke kamer op maat van de individuele noden ingericht:

- Al het meubilair is op maat van de gasten gekozen, ook wat er concreet in de kamer staat.
- Een auditief alarm is vandalismevrij in de ruimte geïntegreerd (geperforeerde kastje)
- Er is bijna overal een raam met doorzicht naar de kamers
- Ramen en deuren zijn beschermd om niet kapot te breken. Ramen staan altijd in kip of op slot.
- Alle verwarmingen en andere technieken zijn afgekast.
- Bediening van lichten, rolluiken... is ook van buitenaf mogelijk (misbruik van de gasten, gebruiken dit als spel: aan-uit-aan-uit...).



Maria ter Engelen, © Enter vzw

### Zicht naar buiten

Zicht naar buiten toe moet mogelijk zijn zowel vanuit staande als vanuit zittende positie (zetel, tafel).

- De locatie van de raamopeningen in de wand worden bepaald door de inrichtingsmogelijkheden van de ruimte. De aanwezigheid van een raam mag



bijvoorbeeld geen knelpunt vormen voor het plaatsen van een tafel of kast. Tegelijk moet ook de privacy behouden blijven.

- Daglichttoetreding is belangrijk voor het zicht en het liplezen.

De aanbevelingen voor ramen zijn gelijklopend aan deze opgenomen bij de gemeenschappelijke leefruimte. [Gemeenschappelijke leefruimte: zithoek, eetruimte en keuken >>](#)

### *Kookgelegenheid in een kamer of studio*

Voor kleine woonunits zoals een studio is het niet evident om ook de keuken of kitchenette toegankelijk te maken. Een aangepaste keuken is namelijk het best afgestemd op de individuele noden van de gebruiker ervan. Is dit geen optie, streef dan vooral naar een verhoogd gebruikscomfort van de keuken. Ze zal daardoor meer universeel bruikbaar worden. Een groot deel van de personen met een beperking zal hiermee al goed op weg geraken:

- De keuken is een open concept en het best L- of U-vormig
- De werkdriehoek blijft gerespecteerd: koelkast, spoelbak, koken.
- De keuken is uitgerust met schuiven. Deze zijn vaak gemakkelijker te gebruiken dan kasten met deuren.
- De kookplaat is gemakkelijk bedienbaar.
- De koelkast is bruikbaar vanuit zittende positie.
- Er is een éénhendelmengkraan geplaatst bij de spoelbak.
- Er is goede werkbladverlichting aanwezig (accentverlichting).



*Kitchenette in een studio.  
Kids, © Enter vzw*



*In hoogte verstelbare, aangepaste keuken voor een  
persoon met een beperking.  
Molenreke, © Enter vzw*

### **Technieken of hulpmiddelen in de kamer**

Elke kamer is uitgerust met basistechnieken. Bijkomend zijn er voor bepaalde doelgroepen extra's nodig:

- De temperatuur van de kamer is gemakkelijk individueel instelbaar.
- Schakelaars, stopcontacten, raamkrukken, knoppen voor verwarming... zijn op een goede gebruikshoogte geplaatst.
  - Een aantal stopcontacten op een hoogte tussen 90 en 120 cm kunnen gemakkelijk zijn.
  - Ook een lichtknop, bereikbaar vanuit het bed zorgt voor een groot comfort.

[Gebruik maken van een rolstoel \(manuele of elektrisch\) >>](#)

[Gebruik van bedieningselementen en apparaten >>](#)

- Zorg voor een aantal extra stopcontacten of loze aansluitpunten in de kamer voor de uitbreiding naar andere technieken.
- Zorg voor een oproep-, alarmsysteem of een noodknop of de mogelijkheid om dit toe te voegen. [Kamer – voor gebruiker met hogere zorgnood >>](#)
- Er is over de volledige ruimte een gelijkmatig verlichting. Vermijd zoveel als mogelijk schaduwvlakken.
- Zorg voor ondersteuning bij aanbellen, alarmfuncties...
  - Een lichtflitsstelsysteem heeft de voorkeur op het gebruik van de gewone verlichting. De flits is sterker en plaatselijk. Werken met een aan- en uitgaand gewoon licht wordt heel vaak als storend ervaren.



*Elke kamer heeft een eigen bel met lichtflits.  
Kids, © Enter vzw*



*Elk bed is uitgerust met een trilsysteem dat deze  
aangesloten is op het brandalarm.  
Kids, © Enter vzw*



*Noodknop, centraal gelegen in de gang en bewust rood  
van kleur! In geval van nood of een panieksituatie  
kunnen de bewoners deze knop gebruiken om een  
begeleider op te roepen ('s nacht zijn deze bewoners  
alleen).  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*



*Een auditief alarm in de kamers van jongeren met  
een verstandelijke beperking. Op deze manier kan er  
's nachts bij een oproep contact gelegd worden. Niet  
iedere gast heeft dit nodig. De aansluiting voor het  
systeem is wel in elk kamer aanwezig.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*

## 2.8.5 Kamer – voor gebruikers met hogere zorgnood

Voor heel wat oudere gasten of bewoners die permanent ergens verblijven is de kamers ‘alles’, de volledige leefomgeving: slapen, eten, leven, wassen ... alles gebeurt in dezelfde ruimte. Bewoners hebben vaak ook meerdere persoonlijke hulpmiddelen, familie en/of vrienden moeten ontvangen kunnen worden op de kamer, de nodige privacy moet aanwezig zijn.

Verhuisbereidheid bij het onaangepast worden van een kamer is in de meeste organisatie niet mogelijk of maar heel beperkt. Een ruimte die multi inzetbaar is en verschillende situaties aankan, is dan ook de droom van iedereen. Aanpasbaarheid van de kamer (of flexibiliteit in gebruik) komt bij de meeste voorzieningen sterk naar voor. In de praktijk is dit echter minder haalbaar en kijken we vooral naar een goede basis waar een breed gebruik mogelijk is.

Dit gaat over kamers in woonvormen, voor meestal mensen permanent rolstoelafhankelijk, weinig zelfstandig leven, veel begeleiding nodig. Meestal is dit type kamer iets groter...  
De andere doelgroepen voornamelijk verblijf als kind/jongeren (mpi's) Moet dit duidelijker?

### Een kamer met veel vragen/noden...

Algemeen zijn er heel wat elementen gelijklopend aan een kamer voor zelfstandige rolstoeltoegankelijkheid. [Kamer – zelfstandig rolstoeltoegankelijk en/of met hulpmiddelen >>](#)

Verschilpunten zitten voornamelijk in de volgende zaken:

- Ze zijn maximaal afgestemd op zwaar rolstoel- en tilhulpmiddelen.
- Is er sanitair aan de kamer, dan is ook dat afgestemd op de hogere zorgnood.
  - Meestal wordt er niet gekozen voor eigen sanitair aan de kamer, wel een wastafel, ten voordele van een grote leefruimte.
- Flexibiliteit van de kamers is belangrijk, vooral de toekomstige ombouw mogelijkheden voor individuele noden moeten zoveel als mogelijk geïntegreerd zijn (bijvoorbeeld omgevingsbediening).
- In de meeste situatie zijn deze kamers echte leefkamers. Een beetje extra verblijfsruimte zorgt voor een grote meerwaarde, bijvoorbeeld plaats hebben om een tafel met 2 of 4 stoelen te zetten.
- Opbergen van eigen spullen en een eigen keuze van inrichting mogelijk maken vraagt altijd extra ruimte.
  - Stel een grote kast ter beschikking of zorg voor een eigen bergruimte (kelder). Een extra ‘persoonlijke’ berging, in de kamer of als aparte ruimte, is van groot belang voor de bewoners: vrijhouden van circulatieruimte, discretie en huiselijkheid.
  - Zorg minstens voor een opstel mogelijk van een rolstoel in de kamer zelf (min. 90 cm x 120 cm, best iets ruimer).



*Persoonlijke hulpmiddelen (eigenbezit) blijven op de kamer staan.*

*Mané, © Enter vzw*



*Persoonlijke hulpmiddelen (eigenbezit) blijven op de kamer staan.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*

### **Toegang tot de kamer**

Algemene principes zijn ook hier van toepassing [Leefgroep algemeen >>](#) , [Toegang tot een ruimte >>](#)  
In woonvormen voor personen met een zware fysieke handicap, vaak elektrische rolstoelgebruikers, vraagt de inkomdeur van de kamer extra aandacht:

-  Om de deur van de kamer zelfstandig te kunnen openen of te sluiten is de plaatsing van een automatische deuropener belangrijk:
  - Zorg minstens voor een aansluiting in de ruwbouwfase.  
Voorzieningen kiezen er soms voor om niet alle kamers onmiddellijk uit te rusten met openers. In dit geval is het belangrijk om toch alle vereiste technieken van bij de start te voorzien om een eenvoudige plaatsing mogelijk te maken.
  - De bediening van de deur kan gebeuren door middel van verschillende principes zoals een badgesysteem, een elleboogschakelaar of een afstandsbediening.
-  Plaats extra hoge stootboorden en bescherming voor de deurstijlen.
  - Functioneel is een hoogte van 110 cm aan te raden, alleen beïnvloedt dit heel vaak een huiselijk materialisatie.



*Aansluiting voor deurautomatisatie in ruwbouwfase.*

*Dominiek savio, © Enter vzw*



*Rolstoeltoegankelijke deur met naastliggend paneel.*

*Lommel, © Toegankelijkheidsbureau vzw*



*Inkomdeur met automatische deuropener bediend d.m.v. elleboogschakelaar.  
Mané vzw, © Enter vzw*

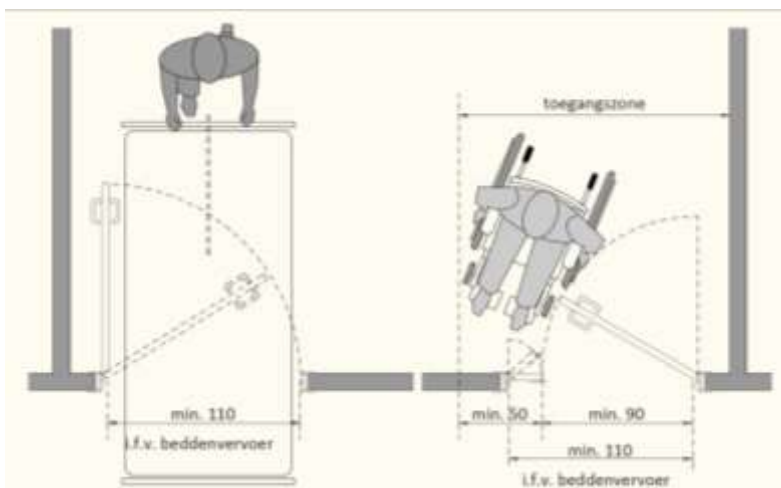


*Buitendraaiende inkomdeur met automatische deuropener bediend d.m.v. een badgelezer. De deur is ook uitgerust met een bel.  
St. Gerardus, © Toegankelijkheidsbureau vzw*

### **Bedtoegankelijkheid**

Bedtoegankelijkheid vraagt extra vrije doorgang aan een deur.

- De deur is extra breed en hoger, waardoor bedpassage mogelijk wordt:
  - Een minimale vrije doorgang van min. 105 cm breed (ruwbouw min. 120 cm, deurblad min. 113 cm), beter 110 cm.
  - Een hoogte van min. 215 cm zorgt ervoor dat passage met tilhulpmiddelen of met een bedarm vlot kan gebeuren (ruwbouw min. 230 cm).
- Een rolstoeltoegankelijke deur met een naastliggend opengaand paneel kan een alternatief zijn voor een extra brede doorgang. Is bedpassage nodig, dan kan het paneel opengezet worden.
  - De paneelbreedte kan het best overeenkomen met de min. 50 cm zijdelingse opstelruimte.



### **Bedpositie en inrichting van de kamer**

De positionering van het bed gebeurt meestal met de lange zijde tegen de muur. Het is echter belangrijk dat het bed vlot verplaatsbaar is als dit nodig is voor de zorgverlening.

- Iedereen is voorstander om in de kamer, standaard 2 bedposities te kunnen aannemen.
  - Een wijziging van de bedplaatsing is vaak aangewezen voor de hulpverlening aan beide zijden van het bed, een voorkeurszijde door bijvoorbeeld een halfzijdige verlamming ...

- De asmaat van de kamer is hierbij cruciaal. Bij een dwarse positie moet je nog vlot kunnen circuleren, ook met tilhulpmiddelen en elektrische rolstoelen.
  - Min. 360 cm in de breedte en min. 500 cm in de diepte van de kamer zijn randvoorwaarden om een goede inrichting te kunnen blijven garanderen.
  - Met een beperkte asmaat heeft een dwarse opstelling altijd nadelen: ruimte is beperkt, moeilijke passage, minder inrichtingsmogelijkheden.
- Ook de keuzes voor het sanitair, waar deze is gelegen en hoe, hebben een grote invloed op de manier waarop de kamer vorm krijgt en richtbaar is.
- Een dubbele opstellingsmogelijkheid van het bed vraagt grote aandacht voor de plaats van technieken: lichtsakelaar, alarmering, stopcontacten...



*Leefkamer voor persoon met NAH met een grote nood aan manoeuvreerruimte (380 cm x 600 cm.)*

*Mané, © Enter vzw*



*Standaard kamer in een MPI met een dwarse bedopstelling. De ruimte is te beperkt om vlot te kunnen manoeuvreren.*

*Dominiek Savio, © Enter vzw*

Alle gebruiksruimten ter hoogte van bijvoorbeeld meubilair moet ook altijd, bij elke opstelling gerespecteerd worden.

- Voor personen met een hogere zorggraad betekent dit ook een grotere draaicirkel.





*op de vloer gelegd waardoor het bed standaard x-aantal cm van de muur verwijderd staat. Let op, dit is een noodoplossing!*  
*Eigen thuis, © Enter vzw*

### **Omgevingsbediening mogelijk maken, een moeilijke kwestie**

Omgevingsbediening kan voor heel wat mensen met een meervoudige beperking cruciaal zijn om zelfstandig een aantal acties te kunnen uitvoeren zoals een deur openen, lichten bedienen, rolluiken en gordijnen openen en sluiten...

Heel wat organisaties kiezen er echter voor om de kamers niet standaard uit te rusten met voorzieningen om de toepassing van deze omgevingsbediening te kunnen integreren. Ook voorlopige aansluitpunten bijvoorbeeld, daar is niet iedereen het over eens. Daar zijn verschillende redenen voor:

- Er zijn verschillende systemen op de markt die dan niet compatibel blijken met elkaar. Enkel het KNX systeem is bijvoorbeeld universeel.
- Een kamer volledig uitrusten heeft een hoge kostprijs
- Alle zaken met betrekking tot omgevingsbediening zijn namelijk een individuele aanpassing, niet gesubsidieerd aan de zorgorganisatie.

### **Inrichting van de kamer en het meubilair**

De inrichting is grotendeels afhankelijk van de leeftijdscategorie:

- Kinderen en jongeren: met bed, kast (min. 60 cm lm) werkplek en wastafel.
- Volwassenen: met bed, kast (min. 120 cm lm), eigen keuze meubilair zoals tv, extra commode of kleine tafel met stoelen en wastafel.

In de meeste situaties mogen bewoners zelf kiezen hoe ze hun kamer inrichten en dus ook met welke meubels. Er wordt dan ook optimaal gezocht naar de beste oplossing voor die specifieke persoon.

### **Proefkamer als test**

Eén van de kamers is een kamer voor kortverblijf. Deze kamer is ook uitgewerkt als een vorm van proeftuin. Zo kunnen een aantal zaken beter uitgetest worden voor ze concreet toegepast worden in de eigen kamer, zoals bijvoorbeeld:

- Type handgrepen aan kasten en soorten deuren (andere openingswijze)
- Type meubilair
- Transfermogelijkheden
- Plaatsingshoogten
- ...





Eigen thuis vzw, © Enter vzw

De aandachtspunten voor het meubilair zijn volledig gelijklopend zoals opgenomen voor de andere kamer. [Kamer – zelfstandig rolstoeltoegankelijk en/ of met hulpmiddelen >>](#)

- Heel vaak zal er gebruik gemaakt worden van meubilair met hulp. Een elektrisch rolstoelgebruiker kan vaak ook minder zelfstandig gebruik van bijvoorbeeld kasten. Juist daarom is een praktische indeling altijd een meerwaarde.
- Om vlot te kunnen blijven manoeuvreren zie je vaak dat alle meubels aan de zijwanden van de kamer opgesteld zijn. Probeer toch ook in deze kamers een huiselijk gevoel te bewaren.



*Standaard kamer in een leefgroep type nursing. De kamer is vlot bruikbaar doordat alle meubels aan de zijwanden zijn opgesteld.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*

### **Zicht op en naar buiten kunnen**

Voor deze kamers, waar mensen permanent verblijven is een volwaardig zicht op een buitenruimte en eventueel een eigen terras een grote meerwaarde.

De referentie van de raam- en tablethoogten is gelijklopend als de andere ruimten.

[Gemeenschappelijke leefruimte: zithoek, eetruimten en keuken >>](#)

- Belangrijk aandachtspunt is de privacy. Kamers die uitgeven op meer publieke buitenruimten krijgen het best een mogelijkheid om visueel het zicht te blokken.



Kamerhoog raam met visuele afscherming aan de onderzijde.

Maria ter Engelen, © Enter vzw



Lage borstweringshoogte aan een kamerraam in de kamer.

Maria ter Engelen, © Enter vzw

### 2.8.5.1 Sanitaire cel bij de kamer

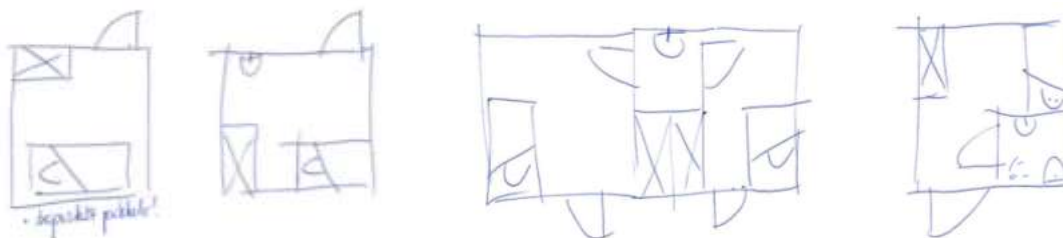
Voor wat betreft sanitaire cellen bij kamers maken de meeste voorzieningen heel specifiek keuzes. We zien dat dit vooral te maken heeft met de leeftijdscategorie en met het al dan niet een permanent verblijf in een voorziening.

Een volwaardige badkamer met allse erop en eraan, komt ook pas naar voor in de echte woonvormen zoals een tehuis voor niet werkenden. Dit komt vooral omdat daar personen verblijven met een grotere zorgvraag en grote nood aan begeleiding. Juist daarom is het belangrijk deze sanitaire cellen ook echt als volwaardig bruikbaar te organiseren, zo neen, te kiezen voor een gemeenschappelijk aanbod met meer mogelijkheden.

#### Algemeen

De keuze die gemaakt worden op het niveau van de sanitaire cellen aan de kamers is vrij bepalend voor de opbouw van de gemeenschappelijke sanitaire voorzieningen:

- Geen sanitaire voorzieningen op de kamer.
- Enkel een wastafel op de kamer.
- Een kleine sanitaire cel met wastafel en toilet aansluitend op de kamer, eventueel dubbel gebruik.
- Een volledig uitgeruste sanitaire cel aansluitend op de kamer, eventueel dubbel gebruik.



Er is dus een grote variatie mogelijk, van enkel een toilet met een wastafel tot een volwaardige badkamer met een aangepast toilet, een ruime en drempelloze douchezone en een onderrijdbaar toilet.

- Het sanitair is altijd afgestemd op de doelgroep.

- Naast de individuele sanitaire cellen is er altijd een gemeenschappelijke aangepaste badkamer.
- Een badkamer die rechtstreeks aansluit op de slaapkamer verhoogt voor veel personen het comfort, vergemakkelijkt het gebruik van tilhulpmiddelen en beperkt verplaatsingen.

### Delen van sanitaire cellen

In principe is iedereen het er over eens dat je altijd over eigen sanitair moet kunnen beschikken. Dit vraagt echter veel ruimte. Ruimtebesparende oplossingen worden dan ook in sommige gevallen bekeken en uitgetest, met alle voor- en nadelen.

MPI St. Lodewijk voorziet in de nieuwbouw één sanitaire cel voor 2 kamers. Iedere kamer krijgt een eigen wastafel, maar deelt een toilet en douche. De oppervlakte van de sanitaire cel ( 260 x 225 cm) is afgestemd op zelfstandig gebruik of met beperkte hulp. Het gebruik van een tillift is hier niet aan de orde.



St. Lodewijk, © Enter vzw

### Een goed bruikbare wastafel op de kamer

In elke kamer of studio is er minstens een wastafel aanwezig. Om een goed comfort van een wastafel te garanderen, zijn er enkele punten van belang.

- Het liefst is de wastafel vrij hangend, uitgevoerd met een platte afloop en kastjes beperken de gebruiksruimte er rond niet.
- Een wastafel ingewerkt in een tablet of met een zijdelings afzetvlak is vaak gemakkelijker bruikbaar. Zo blijven spullen zoals een tandenborstel of andere verzorgingsproducten binnen handbereik. Een kastje of legplank binnen handbereik kan een alternatief zijn.
- De wastafel is vlot bereikbaar in de ruimte geplaatst.



*De wastafel is achter de kast gelegen maar er is voldoende ruimte om er vlot naartoe te gaan.  
Kids, © Enter vzw*

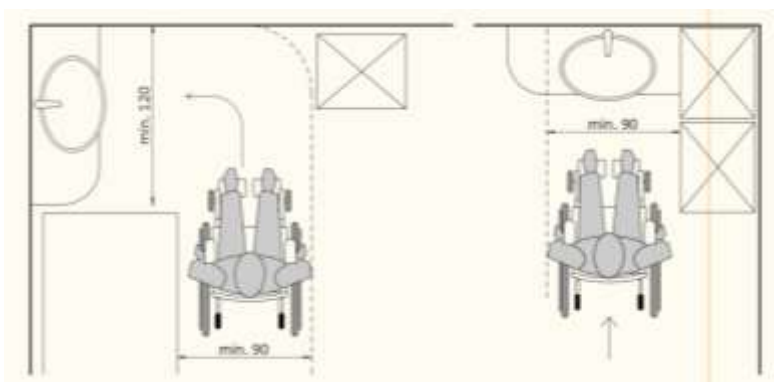


*Wastafel op de kamer met platte uitloop uitgevoerd.  
Maria ter Engelen, © Enter vzw*

Voor kamers met het oog op zelfstandige rolstoeltoegankelijkheid zijn de gebruiksruimten rond de wastafel gelijklopend aan de wastafel zoals opgenomen in de delen rond persoonlijke hygiëne.

[Gebruik van een wastafel >>](#)

- De bereikbaarheid verhoogt als de wastafel recht op recht te benaderen is. Op deze manier moet je minder manoeuvreren.
- Staat ze in een hoek, dan is er een goede verhouding nodig tussen de route ernaartoe en de breedte van de wastafel, om de wastafel te kunnen bereiken.



### **Een kleine sanitaire cel met toilet en wastafel**

Dit type van sanitaire cel komt vooral voor in kamers voor jongeren. Meestal hebben deze jongeren ook geen motorische beperking (rolstoelgebonden).

- Elke persoon krijgt altijd een eigen kastje of schap om persoonlijke spullen te plaatsen.
- Het model van wastafel moet goed bruikbaar blijven. Ze dient nog altijd voor persoonlijke hygiëne.
- Zorg voor een goede verlichting en verluchting van de ruimte.





*Tussen 2 kamers zit een gemeenschappelijke sanitaire ruimte met toilet en wastafel. Afhankelijk van de van gasten die in de aansluitende kamers verblijven, wordt ze soms eenzijdig of tweezijdig afgesloten!*  
*Maria ter Engelen, © Enter vzw*

*Elke kamer van 2 personen heeft een eigen sanitaire ruimte met wastafel en toilet (zeer beperkt).*  
*Maria ter Engelen, © Enter vzw*

### **Een volwaardige aangepaste sanitaire cel**

Is er een volwaardige sanitaire cel bij de kamer gelegen, dan moet deze ook echt goed bruikbaar zijn. Dit betekent minstens zelfstandig rolstoeltoegankelijk en indien nodig meer.

- De maatvoering is afhankelijk van het aantal toestellen en de nodige zorggraad van de bewoner: er is rekening gehouden met hulpmiddelen en hun gebruiksruimten en het aantal zorgverleners dat hulp moet kunnen geven.
  - Deze ruimte kan je uitwerken zoals aangegeven in het deel [Gemeenschappelijke badkamer – zelfstandig rolstoeltoegankelijk >>](#)
  - Is er een grotere zorgnood, dan is de ruimte minstens ook bruikbaar met een douchebrancard. Daarnaast hou je rekening met de punten aangegeven in de delen [Gemeenschappelijke badkamer – voor gebruikers met een hogere zorgnood/ eigenschappen van het toilet >>](#) en [Gemeenschappelijke badkamer – voor gebruikers met een hogere zorgnood/ eigenschappen van de douche >>](#)
- Gezien de specifieke noden van de verschillende bewoners is het vaak nodig om de sanitaire cellen op maat in te richten met beugels en (verrijdbare) douche-toiletstoelen. Een standaard uitvoering, met bijvoorbeeld opklapbare douchezitjes komt vaak niet tegemoet aan de noden. Een goed overleg met potentiële bewoners is ideaal.
- In functie van aanpasbaarheid aan wisselende bewoners is het aangewezen om beugels en de wastafel te installeren op in hoogte verstelbare elementen. Het verschil in zithoogte voor een manuele en een elektrische rolstoel is vrij groot waardoor een vaste hoogte vaak niet geschikt is voor beiden. Verstelbare beugels kunnen aangepast worden aan de functionele mogelijkheden van de persoon.



*Verrijdbare douche-toiletstoel op een drempelloos doucheoppervlak*

*St. Gerardus, © Toegankelijkheidsbureau vzw*



*Onderrijdbare wastafel met tablet aan linkerzijde waardoor benodigdheden binnen handbereik staan*

*St. Gerardus, © Toegankelijkheidsbureau vzw*



*Ruime sanitaire cel met opstelruimte voor een douchebrancard op de vlakke douchezone.*

*'t Weyerke, © Toegankelijkheidsbureau vzw*



*Wastafel gemonteerd op een in hoogte verstelbaar systeem en uitgevoerd met een flexibele afvoer.*

*Ado Icarus, © Toegankelijkheidsbureau*



*Hangtoilet met in hoogte verstelbare en opklapbare beugels*

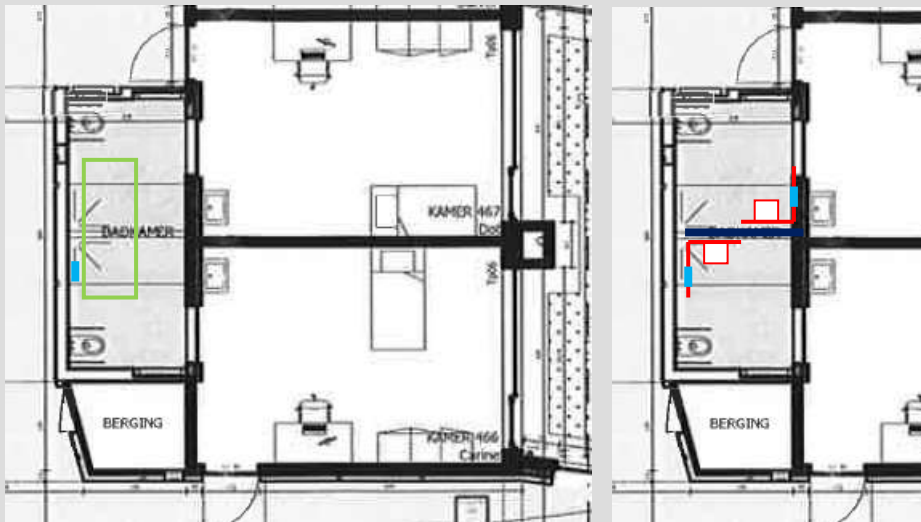
*St. Gerardus, © Toegankelijkheidsbureau vzw*

### **Tehuis voor niet werkenden, gedeelde sanitaire cellen**

Deze voorziening heeft ervoor gekozen om voor een aantal kamers één ruime (aanpasbare) sanitaire cel per twee kamers te maken. De grote ruimte kan ook (later) omgebouwd worden tot twee kleinere individuele cellen. De nodige voorzieningen zoals elektrische bekabeling, aanvoerleiding en afvoerpunten zijn van bij de start aanwezig.

Er is voorkeur gegeven aan een extra grote sanitaire cel per 2 kamers in plaats van twee kleine

individuele cellen. De bewoners delen enkel de ruimte en de douche. Ze blijven een eigen toilet houden en ook een wastafel op de kamer. Door te kiezen voor de grote ruimte als start is deze ook bruikbaar met een douchebrancard.



Dominiek Savio, renovatie leefgroep ...

#### *Toegang tot de sanitaire cel*

Extra deuren geven altijd een nadeel. Het gebruik van een schuifdeur is dan plaatsbesparend. Let wel, ook schuifdeuren vragen een goed gebruikscomfort. [Toegangen en deuren >>](#)

- De deuropening is voldoende breed (inclusief het verlies door de deurkruk).
- De deur heeft een goede greep, geen krukken of ingewerkte deurgrepen.
- Respecteer ook hier de zijdelingse opstelruimte van min. 50 cm naast de deurkruk.

In woonvormen voor personen met een zware fysieke handicap beschikt de kamer meestal over een eigen private sanitaire cel. Meer en meer zien we dat deze sanitaire cellen toegankelijk gemaakt worden door het gebruik van een brede schuifdeur of –wand.

- Hierdoor verhoogt de toegankelijkheid en de hulpverlening kan vlotter verlopen.
- Let wel, dit kan ook de beschikbare plaats voor een bed beperken.
- Aandachtspunten bij de uitvoering zijn:
  - Zorg voor een drempelloze overgang (enkel rail aan bovenzijde).
  - Let op dat de deur lichtlopend blijft. Door de grote deurbreedte wordt de bediening namelijk zwaarder.
  - De schuifdeur wordt uitergust met een goed omgrijpbare deurgreep, geplaatst tussen 90 cm en 120 cm ten opzichte van de vloer.
  - Een netto doorgangshoogte van min. 230 cm vergemakkelijkt de passage met verrijdbare tilliften.



*In open stand is de badkamer vlot toegankelijk en wordt de inkomhal afgesloten om de privacy te verzekeren. De schuifdeur heeft aan twee zijden een ingebouwde greep.*

*St. Gerardus, © Toegankelijkheidsbureau vzw*



*Schuifwand naar een badkamer. De schuifdeur heeft aan twee zijden een goed omgrijpbare opbouwgreep.*

*Dominiek Savio, © Enter vzw*

## 2.9 Ruimten voor gemeenschappelijk leven : persoonlijke hygiëne

### 2.9.1 Ruimten voor persoonlijke hygiëne - algemeen

In sanitaire voorzieningen kan je terecht voor je dagelijkse persoonlijke hygiëne. Ze komen voor in elke woonvorm waar personen met een beperking langere tijd verblijven of wonen, maar ook in bijvoorbeeld dagcentra, dagbesteding...

Privacy en gebruikscomfort staan in deze ruimten voorop. Elke gemeenschappelijke sanitaire voorziening, zoals bijvoorbeeld een badkamer, doucheruimte of een wastafel, moet voor iedereen bruikbaar zijn. Is er een hogere zorgnood dan zijn deze ruimten bij uitstek de ruimten met hoge en specifieke eisen voor de bouw en de afwerking.

#### Basistoegankelijkheid versus op maat

De verschillende voorzieningen voor personen met een handicap tonen een breed spectrum aan sanitaire ruimten. Elke voorziening heeft ook een heel eigen kijk en oplossing voor zijn bezoekers en/of bewoners. De keuze die je maakt gebeurt het best met oog op:

- De functie van de voorziening: therapie, dagverblijf of woonvorm
- De doelgroep van de bewoners of gasten:
  - kinderen
  - jongeren
  - volwassenen
- De noden van de bewoners of gasten:
  - gebruik van persoonlijke hulpmiddelen
  - gebruik van tilhulpmiddelen
- Zelfstandig gebruik van de ruimte of met hulp (of een combinatie van beiden).

Voor elke afdeling, leefgroep of groep van bij elkaar horende activiteitenruimten zijn volgende punten van belang:

- Het sanitair is altijd op een centrale plaats gelegen:
  - gemakkelijk bereikbaar vanuit de leefruimten, slaapruidten of activiteitenruimten.

- Vlot herkenbaar. Naast een goede bewegwijzering kan je gebruik maken van verklarende symbolen en tekstuele elementen. [Wayfinding >>](#)
- De aangepaste ruimten zijn altijd minstens afgestemd op zelfstandig rolstoelgebruik:
  - waar nodig op maat van een hogere zorggraad en/of hulpmiddelengebruik.
- Er is variatie in de sanitaire voorzieningen aanwezig:
  - standaardtoiletten met min. 1 aangepast toilet;
    - voor leefgroepen met de doelgroep kinderen: sanitair op kindmaat;
    - voor leefgroepen met een specifieke zorgnood: sanitair op maat van de zorgnoden.
  - min. 1 aangepaste badkamer of doucheruimte;
    - voor leefgroepen met de doelgroep kinderen: min. 1 verzorgingsplek voor jonge kinderen;
    - voor leefgroepen met een specifieke zorgnood: sanitair op maat van de zorgnoden.
  - Er kan gekozen worden voor één ruimte waar alle toestellen aanwezig zijn: toilet, wastafel, douche en/of bad
- Is het sanitair gescheiden voor jongens/mannen en meisjes/vrouwen, dan is het belangrijk de aangepaste sanitaire voorzieningen ofwel:
  - ook te scheiden, in elke zone min. 1;
  - te voorzien als unisex ruimte, bereikbaar vanuit een neutrale zone.



#### Locatiebeleid woonvormen:

Voor organisatorische redenen is het belangrijk dat de verschillende ruimten van een leefgroep op gebied van dag- en nachtfuncties bijeen blijven. Indien alle kamers op de verdieping gelegen zijn dient hier eveneens een aangepaste sanitaire ruimte gecreëerd te worden. Plaats bijvoorbeeld niet 1 persoon in een aangepaste kamer op het gelijkvloers.

Ook het aantal ruimten met dezelfde functie is voor heel wat voorzieningen een belangrijke factor. Niet elke persoon kan een sanitaire activiteit op eenzelfde snelheid afwerken. Bovendien komt er in de meeste voorzieningen dagelijks één of meerdere piekmomenten voor waarbij verschillende mensen tegelijk gebruik maken van de ruimten. Dit is voor:

- Dagcentrum, dagbesteding: toiletbezoek
- Woonvormen: badkamers

Afhankelijk van keuzes die zijn gemaakt op het niveau van de sanitaire cellen aan de kamers (wel of geen douche) zal het belangrijk zijn om:

- Het aanbod in de gemeenschappelijke toiletten en badkamers te variëren.
- Het aantal badkamers te optimaliseren/ verhogen.

- Is er geen douche op de kamer aanwezig, dan zal deze moeten opgenomen worden in de gemeenschappelijke badkamer of als aparte doucheruimte.

Naast de private sanitaire cel die in woonvoorzieningen meestal gekoppeld is aan de kamer is het aanbod van één of meer volledig uitgeruste badkamers belangrijk.

- Is er slechts één gemeenschappelijke badkamer, dan is het belangrijk altijd een multifunctionele badkamer te voorzien met voldoende mogelijkheden voor iedereen (min. toilet, bad en douche).
- Een hogere zorggraad en het gebruik van hulpmiddelen zorgt er ook voor dat je vaak meer ruimten nodig hebt dan standaard.
- Per leefgroep is minstens één aangepaste en volledig uitgeruste badkamer essentieel.

### Mané, Dagcentrum NAH (niet aangeboren hersenletsel)

Per dag zijn er 35 personen in het dagcentrum aanwezig. Er zijn in het totaal 6 aangepaste toiletten aanwezig. Dit lijkt genoeg maar blijkt in de praktijk nog te weinig te zijn!

- 1 groep met 4 toiletten
- 1 groep met 2 aangepaste toiletten met tussenliggende sas (3) dat ook gebruikt wordt om de rolstoel te plaatsen, een transfer te maken met een tillift of om hulp te geven
- 1 lokaal dat nu gebruikt wordt voor het sonderen.

De toiletten zijn op verschillende wijze afgewerkt om een grote waaier aan gebruiksmogelijkheden te kunnen aanbieden.



(3)

Vooraf een lokaal voor het sonderen van gasten, dit is een manier om mensen met urine incontinentie op steriele wijze te laten plassen, ontbreekt in hun dagelijkse werking.

### Toegang tot de ruimten voor persoonlijke hygiëne

- De toegangsdeur moet voldoen aan de algemene aanbevelingen. [Deuren >>](#)
- Een toilet of een individuele sanitaire cel wordt vaak zelfstandig gebruikt. Deze deuren moeten dan ook steeds 'buitendraaiend' (of schuivend) zijn. Hierdoor blijft de ruimte steeds toegankelijk, ook indien een persoon in de ruimte voor de deur zou vallen, en is er geen verlies aan vloeroppervlakte in de ruimte.
- Een toiletdeur of een deur van een individuele sanitaire cel is een afsluitbare (draai)deur voor de privacy. Er wordt gekozen voor een eenvoudig en vlot bedienbaar sluitsysteem.
- Belangrijk is dat het slot van de deur niet zelfstandig bruikbaar is door de gasten zelf. Dit om te voorkomen dat ze zichzelf zouden kunnen opsluiten.



### Inrichtingselementen

- Zorg voor een goed thermisch comfort (koude, warmte en tocht). Niet iedereen heeft een goede lichaamstemperatuurregeling. Vooral ouderen en kinderen hebben het snel te warm of te koud.
  - Verwarmingstoestellen staan niet in de weg voor goed gebruik.
- Contrast tussen de vloer, wanden en toestellen.
- De badkamer of doucheruimte beschikt bij voorkeur ook over een toilet. Voor rolstoelgebruikers is het niet evident om eerst naar het toilet te gaan in een andere ruimte om daarna te gaan douchen. Het best gebeurt dit allemaal in één ruimte.
- Verstelbare systemen voor bijvoorbeeld wastafels, beugels ... worden in heel wat voorzieningen niet meer geplaatst omdat dit in de praktijk weinig gebruikt wordt.
  - Een uitzondering hierop is het therapeutisch gebruik, waarbij wordt gezocht naar een goede individuele gebruikshoogte.
- De ruimte is uitgerust met een goed bereikbaar en bruikbaar alarmeringssysteem, bereikbaar vanuit liggende positie. Meerder opties zijn mogelijk:
  - Een koord
  - Een drukknop

### Bergruimte in sanitaire ruimten

Vooral in sanitaire ruimten wordt bergruimte vaak vergeten of helemaal niet voorzien. Toch is voldoende bergruimte binnen handbereik van groot belang.

- Ze zorgt voor het vrijhouden van de noodzakelijke circulatie- en manoeuvreerruimte.
- Het behoud van een zekere huiselijkheid.
  - Kies liever voor een gesloten kast dan voor open rekken. Open rekken zijn wel handig voor de zorgverlener, maar geven een minder huiselijke sfeer.
  - Plaats karren en verzorgingsmateriaal zoveel mogelijk uit het zicht (in een nis, achter een gordijn ...) zodat het overzicht over de ruimte behouden blijft en de ruimte als aangenaam ervaren kan worden.
- Je hebt bergruimte nodig voor allerlei zaken zoals: incontinentiemateriaal, handdoeken, verzorgingsmateriaal ...



*Bergruimte op hoogte aan een badkamer, zo blijft de nodige manoeuvreerruimte vrij op vloerniveau voor het draaien met rolstoelen of het gebruik van tilhulpmiddelen.  
Eigen thuis vzw, ©Enter vzw*



*Gesloten kast met ook een open deel om spullen op te kunnen leggen tijdens het gebruik van de badkamer. Deze badkamer sluit ook rechtstreeks aan op een extra bergruimte.  
Maria Ter Engelen, ©Enter vzw*



*Bergkast met ingewerkte wastafel. Tehuis voor niet werkenden Sint-Gerardus,  
©Toegankelijkheidsbureau vzw*

Het bergen van hulpmiddelen zoals tilhulpmiddelen, tildoeken, badliften of douche-toiletstoelen vraagt extra ruimte.

- Bij voorkeur gebeurt dit onder de vorm van een berging. De plaats of locatie van deze berging is vooral voor de zorgverleners van belang. Als (til-) hulpmiddelen te veraf geplaatst staan van de ruimte(n) waar ze het meest gebruikt worden, worden ze vaak niet ingezet.
- De voorkeur gaat ook uit naar bergruimte die in de sanitaire ruimte zelf aanwezig is. Geef ze een plaats die 'buiten' de circulatie- of gebruiksruimte van de toestellen en de zorgverleners valt.
- Als alternatief kan gekozen worden voor een berging, nis of stalhaven die kortbij de sanitaire ruimte(n) gesitueerd is.



*Een toiletstoel blijft in de ruimte zelf staan.*

*Maria ter engelen, © Enter vzw*



*De tillift staat op de gang aan de badkamer, de stalzone is duidelijk aangegeven.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Tildoeken binnen handbereik*

*Maria Ter Engelen, © Enter vzw*

## 2.9.2 Aangepast toilet – op maat van een specifieke groep gebruikers

Toiletten in woonvormen of voorzieningen waar dagelijks een gekende groep gebruikers terecht moet kunnen, worden het best afgesteld op maat van de noden van de groep. In heel wat gevallen zal een standaard aangepast toilet, afgestemd op het zelfstandig gebruik goed bruikbaar zijn.

Echter daar waar het merendeel van de personen een mobiliteitsbeperking heeft, afhankelijk is van een rolstoel (manueel of elektrisch) of een meervoudige beperking met hoge zorggraad heeft, zal een standaard aangepast toilet ontoereikend zijn en vragen de toiletten een andere aanpak.

### Algemeen

Net zoals in een standaard aangepast toilet, zal ook hier de bruikbaarheid van de ruimte af hangen van een goede inrichting en de mogelijkheid om de inrichtingselementen vlot te kunnen gebruiken.

Verschillen ontstaan vooral in:

- De locatie:
  - In woonvormen liggen toiletten centraal bij de kamers
  - Bij dagbesteding liggen toiletten centraal bij de gemeenschappelijke verblijfsruimten of ateliers.
- De positie van de toiletpot in de ruimte.
  - Het best zijn er meerdere opties aanwezig.
  - Toiletpotten recht kunnen benaderen is de beste positie, plaats ze niet in een hoek.

- Biedt toiletruimten op elke locatie gespiegeld aan, zo is er keuze van transfer mogelijk.
  - Zorg daar waar het kan ook voor min. 1 ruimte met 2 vrije transferruimten.
  - Kies liever voor meer variatie in verschillende ruimten dan voor aanpasbare systemen (tenzij voor therapeutisch gebruik).
- De keuze van type en plaatsing van de beugels zal heel vaak afwijkend zijn.
- De grootte van de ruimte:
  - I.f.v. de aanwezigheid van elektrische rolstoelgebruikers
  - I.f.v. het gebruik van hulpmiddelen voor een toiletbezoek.

**De werkmix, dagbesteding voor personen met NAH (niet aangeboren hersenletsel) en personen met een fysieke beperking.**

Omdat de mogelijkheden van de personen die dagelijks aanwezig zijn in het dagcentrum (werkatelier) zo uiteenlopend zijn, koos Stijn vzw heel bewust voor een grote variatie aan toiletruimten:

Standaard toiletten voor mobiele bezoekers

Semi-ambulant toilet (iets breder gedimensioneerd dan een standaard toilet)

Aangepast toilet, zelfstandig bruikbaar (3)

Aangepast toilet bruikbaar met hulpmiddelen (4)

Badkamer met douche, toilet, douchebrancard en wastafel (5)

Ook binnen de rolstoeltoegankelijke ruimten zorgden ze voor een ruime waaier aan variatie in de afwerking zoals het aantal, de plaats en het type beugel, het type toiletpot, de zijdelingse opstelruimten...



(3)



(4)



(5)

Stijn vzw, © Enter vzw

### Toegang tot de ruimte

De toegang is vergelijkbaar met die van een standaard aangepast toilet.

[Aangepast toilet >>](#)

Extra aandachtspunten zijn:

- Extra brede deur.
- Hoge beschermplaten aan de deur en deurstijlen om beschadiging door voetsteunen of andere loophulpmiddelen te vermijden.
- Voldoende zijdelingse opstelruimte naast de deur, in het bijzonder daar waar veel elektrische rolstoelgebruikers aanwezig zijn.
- Een goed bedienbare greep en deurkruk.



Beschadiging (op 2 hoogten) van de wand naastliggend aan de deur door elektrisch rolstoelgebruik (de ruimte is te klein om te manoeuvreren).

Eigen thuis, © Enter vzw



L-vormige greep aan de deur van het toilet. Hoge inox beschermplaat.

St. Lodewijk, © Enter vzw

### Inrichting van de ruimte

Gelijklopend aan elke andere sanitaire ruimte die ingezet wordt voor gebruikers met een hoger zorgprofiel moet de ruimte en zijn inrichting goed bekeken worden. Elk inrichtingselement zoals de toiletpot en de wastafel moet bruikbaar zijn, ook onder begeleiding:

[Ruimte voor zorgverlening aan een wastafel >>](#)

[Ruimte voor zorgverlening aan een toilet >>](#)

[Gebruik van hulpmiddelen >>](#)

[Zorgverlening >>](#)

Let op, een toilet op maat van een specifieke groep gebruikers zal er heel anders uitzien voor wat betreft de inrichting en de keuze van afwerking. Belangrijk is dat je keuzes maakt die een ondersteuning geven aan de noden van de groep en/of met oog op de nodige begeleiding.

Naast de algemene aspecten voor het gebruik van de sanitaire toestellen, zijn er per toestel nog een aantal bijkomende aandachtspunten.

- In deze ruimten zullen ook een aantal andere toebehoren naar voor komen zoals bijvoorbeeld een draagbaar oproepsysteem, een controlefunctie, opbergruimte voor urinaals...
- Houd rekening met het gebruik van hulpmiddelen. Er is in de ruimte dan ook altijd voldoende manoeuvreerruimte en opstelruimte (aansluitend op de ruimte op de gang, in een nis of sas).
- Een vaste plafondlift is in zo een kleine ruimte een groot pluspunt, maar is verhoudingsgewijs wel een grote investering.
- Een wastafel is in de ruimte zelf aanwezig.
- Een extra kraantje met spoelsysteem, geplaatst naast het toilet is handig om urinaals uit te spoelen.
  - De wastafel hoeft geen ergonomisch model te zijn, wel voldoende ruim om handen te kunnen wassen.
- De toiletpot is bij voorkeur recht op recht vanaf de toegang te bereiken.
- Bekijk het type toilet pot in functie van het te verwachten gebruik.
  - Een verlengde toiletpot is niet altijd beste optie. Voor de zitstabiliteit kan het soms beter zijn een standaard zitdiepte te nemen. Wordt er toch voor een verlengde toiletpot gekozen dan is de plaatsing van een aangepaste rugsteun wenselijk.
  - De zithoogte van de toiletpot is aangepast in functie van het gebruik door kinderen of jonger.
- Beugels zijn ter hoogte van de toiletpot deels horizontaal en deels verticaal aanwezig.
  - Een hoekwandbeugel 90° geeft steun bij het rechtstaan na de toiletgang. Hierdoor is het gemakkelijker en veiliger hulp te geven (kledij aandoen). Het verticale deel komt voldoende hoog om zich staand vast te kunnen houden.
  - Steunbeugels, vast of opklapbaar en bevestigd in de achterwand. Eventueel met een bijkomende steunpoot om voldoende stevigheid te garanderen.
  - Steunbeugels, nastelbaar in de hoogte of wegneembaar. Dit laatste heeft als voordeel dat beugels niet onmiddellijk maar eventueel achteraf nog geplaatst kunnen worden.
  - Vaste wandbeugels die horizontaal, verticaal of diagonaal geplaatst kunnen worden. Er zijn tevens vaste handgrepen met een hoek van 45° of 90° voorhanden waardoor duw- en trekbewegingen gecombineerd kunnen worden.



*Voldoende grote wastafel aan een toilet.  
St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Verschillende beugels voor ondersteuning  
Mané, © Enter vzw*



*Extra kraantje met sproeier o.a. voor uitspoelen  
urinaals  
St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Verlengd toilet met rugsteun en opklapbare beugels  
UD Woonlabo, © Toegankelijkheidsbureau vzw*

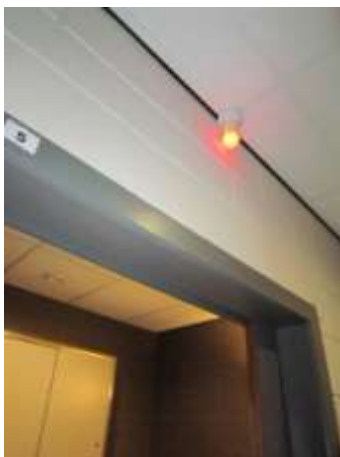


*Toilet met een plafondlift.  
Eigen thuis, © Enter vzw*



*Tussenas tussen 2 ruimten doet dienst als extra  
transferruimte: hier blijft rolstoel staan als een  
verrijdbare tillift gebruikt wordt.  
Mané, © Enter vzw*





*Verkliklamp wanneer het toilet in gebruik is, gekoppeld aan het licht in de toiletruimte.  
Mané, © Enter vzw*



*Opbergkast voor persoonlijke urinaals.  
Mané, © Enter vzw*

### **Toiletten op kindermaat**

Ook voor kleinere kinderen met een motorische beperking is het toiletbezoek belangrijk. Afhankelijk van de leeftijd zie je ook ruimtelijk een grote variatie die de zelfstandigheid ondersteunt.

Algemeen wijkt een goede zithoogte niet specifiek af van deze van andere kinderen.

[Gebruik van een toilet >>](#), [Ruimte voor zorgverlening en hulpmiddelen aan een toilet >>](#)

Twee aspecten komen altijd terug:

- Een goede zithoogte van de toiletpot, op maat van de leeftijd.
- Goede ondersteuning op vloerniveau en op armhoogte.



Verzorgingsruimte (aangepaste toiletruimte) met toiletstoelen, potjes en verzorgingstafel voor zeer jonge kinderen met een motorische beperking.

*St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Steunbeugels en voldoende stabiele voetsteun op kleuterhoogte.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Tilhulpsysteem (wandbevestiging) in een toilet voor jongere kinderen, met voetsteun op zithoogte.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*

### **Sondageruimte**

Ruimte hebben waar personen met een sonde terecht kunnen blijkt in veel voorzieningen onbestaande en in de praktijk dan ook een knelpunt.

Heel wat voorzieningen geven aan dat een dergelijke ruimte voor heel wat gebruikers cruciaal is. Niet iedereen heeft namelijk een volledig uitgeruste badkamer met verzorgingstafel ter beschikking.

Indien er een aparte sondageruimte voorzien wordt heeft deze volgende zaken nodig:

- Een wastafel
- Een verzorgingstafel of sondagetafel om liggend sonderen mogelijk te maken
- (Eventueel een douche)

De aanwezigheid van een toilet om het opvangrecipiënt te ledigen heeft steeds de voorkeur.



*Therapeutische sondageruimte en een sondagetafel/verzorginstafel in een badkamer.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*

## **2.9.3 Gemeenschappelijke badkamer - zelfstandig rolstoeltoegankelijk**

Elke gemeenschappelijke badkamer of doucheruimte moet voor iedereen bruikbaar zijn. Ook daar waar er in mindere mate personen met een beperking of zorgvraag verblijven. Kinderen gebruiken een badkamer of doucheruimte ook nooit alleen. Personen met een (tijdelijke) mobiliteits- of mentale beperking hebben ondersteuning of toezicht nodig. Er zal dus vaak een extra persoon

aanwezig zijn. Een ruimte waar dit allemaal kan zal dus in geen enkele voorziening een slechte investering zijn.

### Kies voor 1 rolstoeltoegankelijke badkamer

Naast of in plaats van een gemeenschappelijke badkamer kiezen sommige voorzieningen voor één of meer gemeenschappelijke doucheruimten. Variatie in het aanbod van sanitaire ruimten is vaak ook de beste keuze om tegemoet te komen aan de verschillende mogelijkheden van de bewoners of gebruikers.

- Stem minstens één badkamer (per leefgroep) af op rolstoeltoegankelijkheid. Zo ontstaat er vanzelf een zeer multifunctioneel inzetbare ruimte waar ook de begeleiding van kinderen of gasten gemakkelijk kan gebeuren.
- Voor gebruikers die nog een zekere graad van zelfstandigheid hebben is het aangewezen om de badkamer uit te rusten met een douche.
- Kies ervoor om alle functies in één ruimte te plaatsen, zo heb je het meeste winst. Deze ruimte kan dan ook gebruikt worden als aangepaste toiletruimte.

Een badkamer of doucheruimte is een plek waar er achtereenvolgens heel wat handelingen worden uitgevoerd. In een rolstoeltoegankelijke badkamer moeten volgende basisvereisten voldaan zijn:

- Je moet vlot binnen en buiten kunnen gaan;
- Zich omkleden en zitten moet mogelijk zijn, ook kledij ophangen of spullen plaatsen.
- Je moet jezelf kunnen wassen. [Gebruiksruimte aan een douche >>](#)
- Je moet een wastafel kunnen gebruiken. [Gebruiksruimte aan een wastafel >>](#)
- Je moet een toilet kunnen gebruiken, bij voorkeur in de ruimte of kort bij de badkamer of doucheruimte. [Gebruiksruimte aan een toilet >>](#)

### KIDS (koninklijk instituut voor doven en slechthorenden)

Gemeenschappelijke doucheruimte met vlakke douche, wastafel en toilet.

De doucheruimte is voorhanden maar wordt momenteel enkel door opvoeders gebruikt. De ruimte is gecreëerd met het oog op toekomstig gebruik, eventueel bij een vergroting van de zorgzwaarte van de bewoners.

Naast deze grote doucheruimte zijn er eveneens kleinere douchecellen voor gebruikers zonder mobiliteitsbeperkingen.

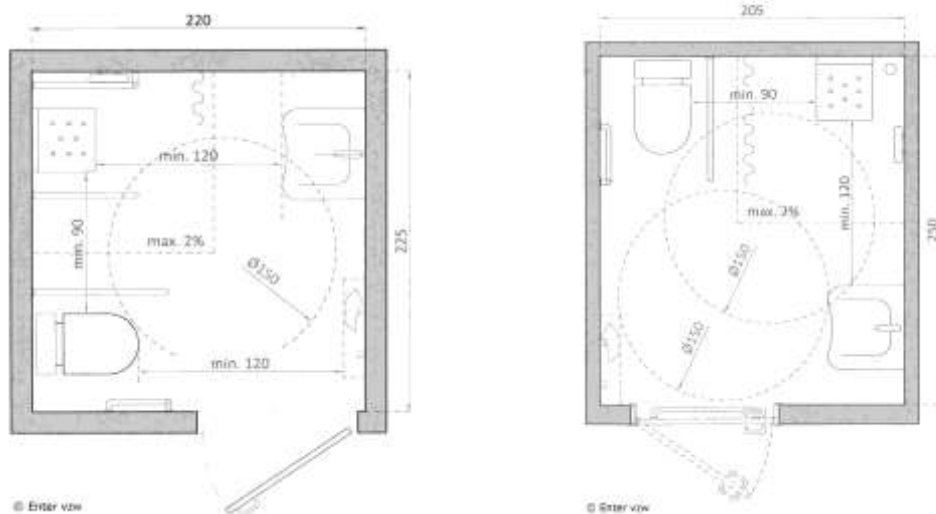


Kids, © Enter vzw

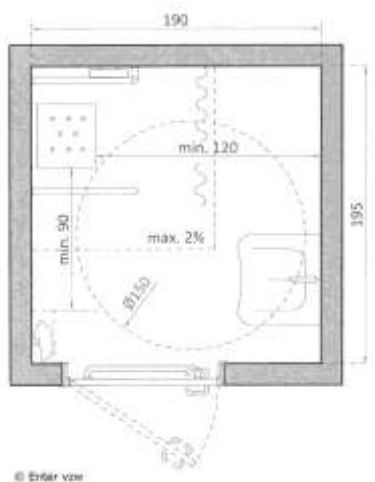
### Afmetingen van de ruimte

In voorzieningen waar gebruikers/bewoners minder of geen mobiliteitsbeperkingen ondervinden en/of minder hulp van derden nodig hebben kan je voor een meer compacte badkamer of doucheruimte kiezen.

- Hoog/laag baden komen minder voor of baden zijn geplaatst op een standaard hoogte (zelfstandig in- en uitstappen).
- De structurele afmeting van de ruimte wordt bepaald door de keuze en de positie van de toestellen, de gebruiksruimten en de mogelijkheid om zones dubbel te gebruiken.
- Zijn er meerdere doucheruimten, kies dan voor een gespiegelde opstelling van de ruimten of een verschil in grootte.
- Een aantal minimale afmetingen voor:
  - Een aangepaste badkamer met een douche, een toilet en een wastafel:
    - min. 220 cm (B) x 225 cm (D)
    - min. 205 cm (B) x 250 cm (D)
  - Een aangepaste doucheruimte met een douche en een wastafel:
    - min. 190 cm (B) x 195 cm (D)
  - Een aangepaste badkamer met een douche, een toilet en een wastafel en een volwaardige omkleedzone:
    - min. 240 cm (B) x 245 cm (D)
    - min. 250 cm (B) x 265 cm (D)
    - min. 205 cm (B) x 265 cm (D)



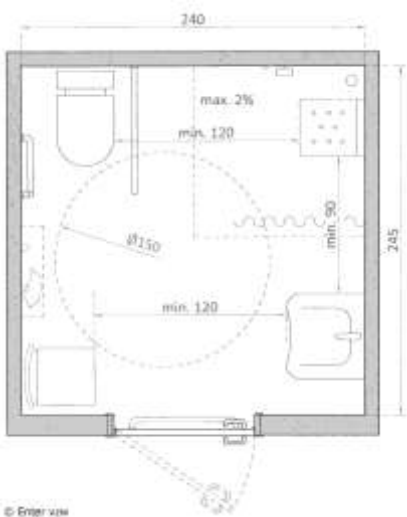
*Aangepaste badkamer met een toilet, een wastafel en een douche*



*Aangepaste doucheruimte met een douche en een wastafel*



*Aangepaste badkamer met een toilet, een wastafel en een douche + een volwaardige omkleedzone*



*Aangepaste badkamer met een toilet, een wastafel en een douche + een volwaardige omkleedzone*



### Minimale maatvoering vs gebruik

Let wel, bij de minimale afmetingen gaan we ervan uit dat de gebruiksruimten rond de toestellen ook benut wordt als ruimte om zich om te kleden. Dit betekent dat deze ruimte na het douchen nat zal zijn en iemand zich in principe dus altijd in een natte zone zal moeten afdrogen en aankleden. Dit is niet evident en niet comfortabel. Er is ook geen structurele ruimte aanwezig voor een zitelement. Om een dergelijke beperkte ruimte te gebruiken, wordt van de persoon met een beperking dan ook een vrij grote zelfstandigheid verwacht.

### Afwerking van de ruimte en inrichting

- Zorg voor een goed thermisch comfort (koude, warmte en tocht). Niet iedereen heeft een goede lichaamstemperatuurregeling. Vooral ouderen en kinderen hebben het snel te warm of te koud.
- Verwarmingstoestellen staan niet in de weg voor goed gebruik van de toestellen.

- De ruimte beschikt bij voorkeur over een toilet. Voor rolstoelgebruikers is het niet evident om eerst naar het toilet te gaan in een andere ruimte om naderhand te gaan douchen. Best vindt dit allemaal in één ruimte plaats.
- De ruimte is uitgerust met een goed bereikbaar en bruikbaar alarm.
  - Een koord, vertikaal aan bijvoorbeeld de toiletpot en horizontaal over de wanden
  - Meerdere duwknoppen, zodat je van op elke plek in de ruimte een knop kan bereiken.
- Een thermostatische douchemengkraan is voor iedereen het veiligst, maar voor deze doelgroep een absolute must.



Vaste douchezit in een vlakke douche.  
©Toegankelijkheidsbureau vzw



Wegneembare douchezit en hoekwandbeugel die ook als gleistang gebruikt wordt.  
Mané, © Enter vzw

## 2.9.4 Gemeenschappelijke badkamer – voor gebruikers met hogere zorgnood

Sanitaire ruimten zijn in voorzieningen waar bewoners of gasten verblijven met een hogere zorggraad van cruciaal belang. Ze worden heel intensief gebruikt, niet alleen voor wat betreft het gebruik van (til)hulpmiddelen, ook de bezettingsgraad is elke dag hoog.

Voor het verzorgend personeel vormen ze heel vaak de spil voor de zorgondersteuning aan de bewoners. Bereikbaarheid en functionaliteit zijn dan ook voor hen de twee grootste basiseisen.

Voor bewoners zijn het ruimten waar ze dagelijks een stukje van zichzelf moeten blootgeven. Comfort, een huiselijk gevoel en vooral ook het behoud van privacy zijn voor hen de grootste eisen.

### Toegang tot de ruimte

De ligging en bereikbaarheid van een badkamer in de leefgroep is van strategisch belang bij de dagdagelijkse organisatie:

- De badkamers moeten vlot bereikbaar zijn vanuit elke kamer of wooneenheid. Dit om de persoonlijke hygiëne en zorg optimaal te kunnen geven, zeker indien verplaatsingen tussen kamer en badkamer met een badlift of tillift gebeuren.
- Er wordt maximaal rekening gehouden met daglichttoetreding. Dit is een aspect dat voor elke bewoner bijdraagt aan een aangenaam verblijf.

De toegangsdeur moet voldoen aan de algemene aanbevelingen. [Deuren >>](#)



- Vermijd voor de privacy een rechtstreeks zicht vanuit de gang op het toilet. Enkel als de ruimte zeer compact is zal een rechte benadering vanuit de gang recht op de toiletpot nodig zijn, dit vooral met het oog op het gebruik van een verrijdbare tillift.
- De deur heeft een voldoende vrije doorgangsbreedte en hoogte:
  - Een plafondhoge deur is het meest aangewezen om een vlotte passage mogelijk te maken met tilhulpmiddelen.
- Omdat een gemeenschappelijke badkamer meestal onder begeleiding wordt gebruikt en de ruimte standaard vaak groter is, kan je hier wel voor een 'naar binnen draaiende' deur kiezen. Een naar buiten draaiend deur zal namelijk vaker hinder veroorzaken op de gang.
- Voor voorzieningen met een zwaar zorgprofiel is het belangrijk dat zowel de kamer, de individuele sanitaire cel, als de gemeenschappelijke badkamers toegankelijk zijn met een douchebrancard of zelfs met een bed (bijvoorbeeld NAH). Volgende punten zijn daarvoor belangrijk:
  - De deur heeft een minimale vrije doorgangsbreedte van min. 105 à 110 cm na afwerking.
  - De aansluitende gangen zijn voldoende ruim om de draairuimte van de brancard te kunnen nemen. [Ruimte voor zorgverlening aan een douchebrancard >>](#)
- Voor sommige groepen van gebruikers is controle en rechtstreeks zicht op de badkamer belangrijk.
  - Dit kan uitgevoerd worden onder de vorm van een raam in de muur of in de deur.
  - Zorg altijd voor een verduisteringsmogelijkheid om de privacy te respecteren.



*Raam tussen leefruimte en badkamer, spiegelen en afsluitbaar met een gordijn.*

*Maria Ter Engelen, © Enter vzw*



*Raam in de deur, afsluitbaar met ingewerkte jaloezie.*

*Maria Ter Engelen, © Enter vzw*

### **Maatvoering en organisatie van de ruimte**

De maat of de vormgeving van een badkamer vloeit inherent voort uit de aanwezige toestellen, het aantal zorgverleners en de nodige hulpmiddelen met hun gebruiksruidten. Een slecht georganiseerde of een te klein gedimensioneerde ruimte vraagt extra handelingen en tijd wat resulteert in een mindere verzorgingskwaliteit.

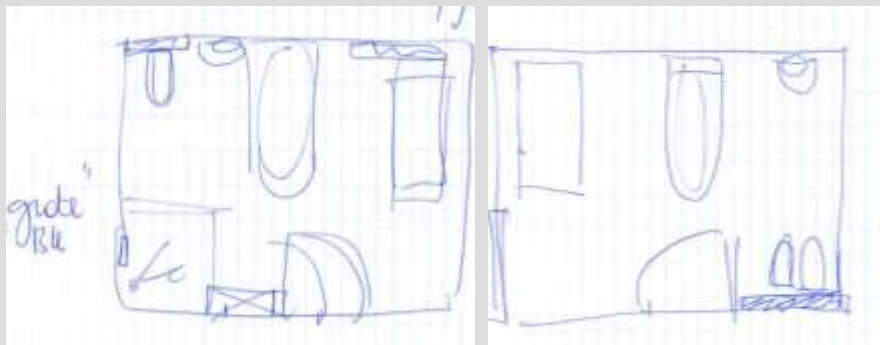
De inrichting en het ergonomisch gebruik van een badkamer vormen de basis.

- De minimale voorzieningen die je moet hebben staan niet vast. Een rode lijn is meestal volgende basiscombinaties:
  - Wastafel, bad en toilet.
  - Wastafel, bad, toilet en douche.
  - Wastafel, bad, toilet, douche en verzorgingstafel.

- Is er geen toilet in de ruimte aanwezig, dan is dit kortbij de badkamer gelegen.
- Als de kamers niet over eigen sanitair beschikken is een douche op de badkamer of nog beter een aparte doucheruimte de beste optie.
- 'Alle' activiteiten met betrekking tot de persoonlijk hygiëne moeten in de ruimte zelf kunnen verlopen. Er moet kost wat kost worden vermeden dat mensen half naakt door de gang gereden worden voor verdere verzorging.
- Personen met een zware zorgbehoefte hebben nood aan ondersteuning van hulpmiddelen en begeleiding door één of twee personen.
  - Om op een ergonomisch verantwoorde manier hulp te kunnen verlenen en hulpmiddelen correct te kunnen gebruiken is extra ruimte vereist. Een doucheruimte met bijvoorbeeld minimale afmetingen zal in deze situaties niet meer voldoen.
- De aanwezigheid en het gebruik van een douchebrancard, een badstoel of een tillift heeft een grote invloed op de grootte en de inrichting van sanitaire ruimten.
  - De ruimte is groot genoeg om met hulpmiddelen zoals een bed of brancard te navigeren.
  - De manoeuvreerruimte tussen de toestellen is afgestemd op het gebruik van een verschillende hulpmiddelen en hun gebruikruimte.
  - Een plafondlift vraagt minder ruimte dan een verrijdbare tillift. Toch blijft het gebruik van manuele tilsystemen onmisbaar. Ruimtelijk moet hier dan ook altijd rekening mee worden gehouden.
- Gemeenschappelijke badkamers zijn meestal afgestemd op een grote zorgafhankelijkheid. Het geven van een 'bad' staat hierbij centraal. Een vrijstaand hoog laag bad zorgt voor het grootste comfort maar vraagt meer gebruikruimte.
  - Let op, de plaats van het bad moet van in het begin gekend zijn in functie van de nodige aansluitingen van de nutsvoorzieningen (water en elektriciteit).
- De badkamer sluit het best rechtstreeks aan op de linnenkamer/berging.
  - Vuil linnen en verzorgingsmateriaal kan hierdoor in de nabijheid opgeborgen worden.
  - Let erop dat de aanwezigheid van de tweede deur de ergonomische inrichting van de badkamer niet belemmert.

#### Woonvorm minderjarigen met een meervoudige handicap, type nursing

Twee gemeenschappelijke badkamers sluiten direct op elkaar aan met een tussenliggende schuifdeur. Beide badkamer zijn uitgerust met een hoog-laag bad, een hoog-laag verzorgingstafel, een wastafel en een toilet. In één badkamer is ook een vlakke douche aanwezig.



#### Voordelen:

- gelijktijdig gebruik van de twee badkamers is mogelijk waardoor beperking van het personeel;
- tussendeur maakt het mogelijk om (til-) hulpmiddelen te verplaatsen tussen de beide badkamers.

#### Nadeel:

- de aanwezigheid van de tussendeur is nadelig voor de inrichting van de ruimte.



Maria Ter Engelen, © Enter vzw

### Woonvorm personen met een mentale en fysieke handicap

De verschillende leefgroepen kunnen beroep doen op een waaier aan sanitaire ruimten. Elke ruimte is anders ingericht en zorgt zo voor een andere vorm van ondersteuning. Er zijn ook een aantal doucheruimten verschillend ingericht.

#### Doucheruimte 1:



#### Doucheruimte 2:



St. Lodewijk, © Enter vzw

### Inrichtingselementen in de badkamer

Gemeenschappelijke badkamers die ingezet worden voor gebruikers met een hoger zorgprofiel hebben meer dan een andere badkamer heel wat verschillende toestellen en inrichtingselementen. Elk op zicht moeten ze voldoende comfort geven zodat ze bruikbaar zijn, ook onder begeleiding. Naast de algemene aspecten voor het gebruik zijn er per toestel nog een aantal bijkomende aandachtspunten.

**Nog goed verwijzen naar onderliggende delen en hulpmiddelen in deel 4>>**

### Afwerking van de ruimte

- Voorkom schittering en weerkaatsing.
  - Kies een goed verlichtingsarmatuur dat de hele ruimte egaal verlicht.
  - Vermijd hoogglans tegels, ze zorgen heel vaak voor verblinding.
- De badkamer kan het best worden uitgerust met een stevige, losse stoel. Zo kunnen gebruikers bijvoorbeeld de wastafel zittend gebruiken of kunnen ze zitten bij het zich aan- en uit te kleden.
- Deze badkamers worden bij voorkeur uitgerust met een vast plafondliftsysteem.
  - Kies voor het type travers. Dit zorgt voor de meeste transfermogelijkheden en vraagt het minste manoeuvreerruimte. [Gebruik van een plafondlift >>](#)
- Sommige personen met een beperking zijn niet in de mogelijkheid om een oproepknop of bel te gebruiken, bijvoorbeeld door een ontbrekende handfunctie of een beperkte reikmogelijkheid.
  - Maak gebruik van draagbare oproepsystemen, bijvoorbeeld type deuropener.
  - Bekijk alternatieve manieren om een alarm te bedienen zoals bijvoorbeeld een 'voetbel'.
- Het badmoment kan ook een vorm van ontspanning en wellness zijn voor de bewoner. Zeker voor bewoners met een hoge zorggraad is dit een grote meerwaarde.
  - Integreren licht, kleur en/of geluid.
  - Zorg voor een aangename sfeer, vermijd open kasten of rekken.



*Voetbel, geplaatst ter hoogte van het toilet: Het vlak in de muur kan aangereden worden met de voetsteunen van de rolstoel. Achter de plaat zit een tuimelschakelaar verwerkt.*

*Eigen Thuis vzw, © Enter vzw*



*Draagbaar oproepsysteem.*

*Stijn vzw, © Enter vzw*

#### **2.9.4.1 Eigenschappen van de wastafel**

De wastafel in een gemeenschappelijke badkamer dient vooral voor de ondersteuning van de verzorgers en niet of in mindere mate voor het (zelfstandig) gebruik door de bewoner zelf. De plaats en de uitvoering stellen hierdoor minder eisen.

-  De wastafel wordt bij voorkeur uitgerust met een kraan met een hoge uitloop. Hierdoor kunnen bijvoorbeeld urineflessen, na het ledigen in het toilet, eenvoudig worden uitgespoeld.
-  De relatie tussen een verzorgingstafel en een wastafel is van groot belang. Water binnen handbereik hebben is nodig om verzorgingsactiviteiten op een comfortabele en vooral veilige manier te laten verlopen. Een verrijdbare verzorgingstafel of douchebrancard kan verplaatst worden, maar de nodige gebruiksruimte moet daarvoor wel aanwezig zijn vanaf de start.



*Hoog laag verzorgingstafel (wandbevestiging) voor kinderen met naastliggende wastafel.  
St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Wastafel geplaatst naast vaste verzorgingstafel  
© Toegankelijkheidsbureau vzw*



*Wastafelmodel met afgeronde voorzijde, ergonomisch model. Hierdoor is de kraan en de waterstraal gemakkelijker bereikbaar  
Kids, © Enter vzw*



*Wastafel met kraan met hogere uitloop (en met sproeikop) in een badkamer.  
Eigen Thuis; © Enter vzw*

## 2.9.4.2 Eigenschappen van het toilet

Bij de keuze van het type toilet, beugels... en de plaatsingswijze zijn er heel wat verschillende meningen. Ervaring en overleg met bewoners vormen vaak de beste basis om te kiezen voor een bepaalde uitvoering.

- 🚻 Het type en de plaats van de beugels kan belangrijk zijn om een zelfstandig gebruik of een goede ondersteuning mogelijk te maken.
  - Naast horizontale types kunnen ook verticale gekozen worden voor extra steun.
- 🚻 Gebruikers met mobiliteitsbeperkingen 'ploffen' vaak neer op de toiletpot. Hierdoor komt er plots een groot gewicht/neerwaartse kracht op de toiletpot en de beugels terecht. Een stevige bevestiging is daarom van groot belang.
  - Een toiletbril wordt in sommige voorzieningen niet geplaatst omdat ze loskomen of snel stuk gaan.
  - Er wordt gekozen voor beugels met extra steunpoot.
  - De beugels worden voor de stevigheid bijvoorbeeld bevestigd in een betonnen balk naast de toiletpot, soms kan de afstand t.o.v. de toiletpot dan ook afwijkend zijn.





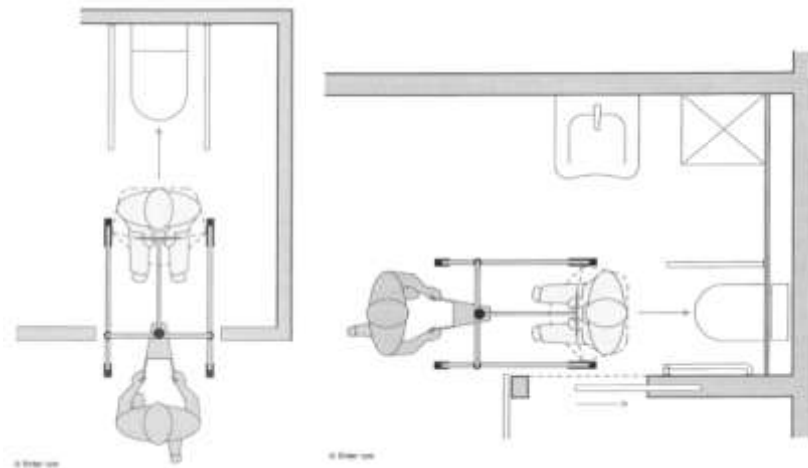
*Een scheefgetrokken toiletbril.  
St. Gerardus, © Toegankelijkheidsbureau vzw*



*Toilet met opklapbare beugels met extra steunpoot  
als beveiliging tegen afbreken door neerploffen.  
Naast de toiletpot staat ook een klein werkblad voor  
het plaatsen van verzorgingspullen.  
St. Lodewijk, © Enter vzw*

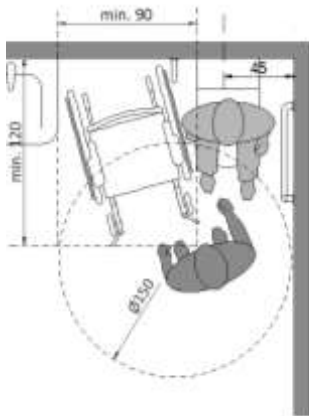
Voor het gebruik van tilhulpmiddelen moet de toiletpot vlot bereikbaar zijn.

- De toegang is optimaal gezien recht tegenover de toiletpot gelegen. Op deze wijze kan de toiletpot recht op recht bereikt worden met een tilhulpmiddel.
- Een hangtoilet zorgt voor manoeuvreerruimte voor de voetsteunen van de rolstoel en ruimte voor de voeten van de verzorger op vloerniveau. De vrije vloeroppervlakte zorgt ook voor manoeuvreerruimte voor een verrijdbare tillift.
  - Hiervoor is een minimale hoogte van minimum 12 à 15 cm noodzakelijk.

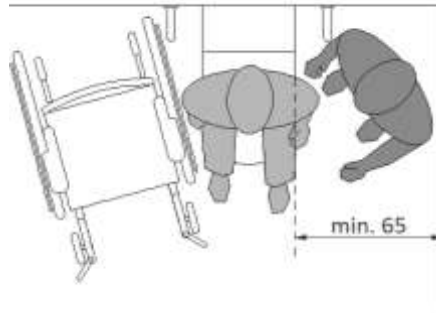


Een toiletpot staat standaard op ongeveer 10 à 20 cm van een wand of andere toestellen. De korte afstand zorgt er echter voor dat er geen hulpverleningsmogelijkheid is aan de gesloten zijde. Dit kan in sommige situaties wenselijk zijn.

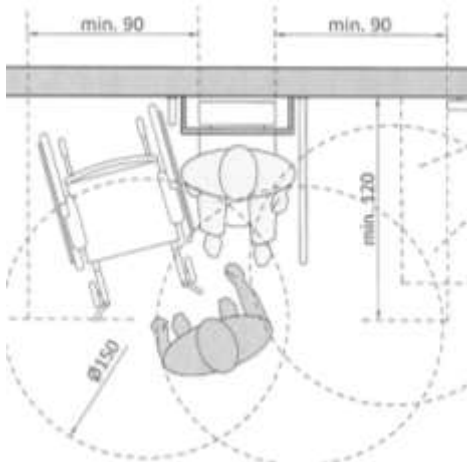
- Om goede hulp te kunnen geven is een minimale breedte van 65 cm aangewezen. 90 cm breedte biedt de mogelijkheid om de rolstoel naast het toilet te plaatsen.
- Een vrije ruimte van min. 150 cm, beter 170 cm voor de toiletpot zorgt ervoor dat er ruimte is om te manoeuvreren met een verrijdbare tillift.
- Plaats ook aan de zijmuur een vaste greep.



*As-afstand toilet 45 cm – vaste greep*



*Hulpverleningsmogelijkheid aan 2 zijden*



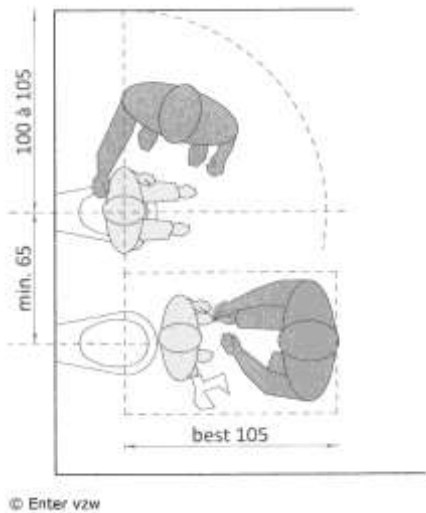
*Vrijstaand toilet met ruimte voor hulpverlening én transferruimte aan beide zijden van het toilet.*

De zitdiepte en –hoogte van de toiletpot bepalen o.a. of het toilet comfortabel bruikbaar is. In vergelijking met een aangepast bezoekerstoilet kan voor de zithoogte in een sanitaire cel of een gemeenschappelijke badkamer, een verschillende uitvoering aangewezen zijn.

- Voor ouderen, kleine personen of sommige rolstoelgebruikers die geen zijwaartse transfer uitvoeren is een zithoogte van 50 à 52 cm té hoog. Ook kan deze zithoogte nadelig zijn voor het 'overrijdbaar' zijn van het toilet voor een toilet-rolstoel.
- In de gemeenschappelijke badkamers en de individuele sanitaire cellen wordt hierdoor een lagere zithoogte van ca. 47 cm (inclusief toiletbril) aangeraden.

Hulp aan kinderen bij het toiletbezoek (meestal tot 4 jaar):

- Peuters gaan nog niet allemaal zelfstandig naar het toilet. Aan elk toiletpotje is dus ruimte nodig om als begeleider plaats te nemen en te helpen. Hiervoor is er een ruimte van ongeveer 90 cm zijdelings en voor de toiletpot nodig. Dit kan je bereiken door cirkelvormig rond de toiletpot, vanaf de as van de toiletpot ongeveer 105 cm, vrij te houden.
- Zijn er meerdere toiletpotjes in 1 ruimte geplaatst, zorg er dan voor dat de toiletpotjes niet te dicht naast elkaar staan. Tussenin is er het best min. 65 cm tussenruimte aanwezig (asmaat) om een kind te kunnen helpen als dit nodig is.



### 2.9.4.3 Eigenschappen van het bad

- Een type hoog-laag bad is meestal de beste keuze, zowel voor bewoners als voor personeel.
  - Het bad is onderrijdbaar voor het gebruik van bad- en tilliften.
  - De hoogte kan per zorgverlener afgestemd worden op zijn/haar werkhogte.
  - Als bijkomend voordeel beschikken de meeste hoog-laag baden over enkele wellness-functies.
- Het best plaats je het bad vrijstaand in de ruimte, zo kan je aan drie zijden van het bad zorg verlenen.
  - Let op, in de meeste gevallen staan de baden minstens met de hoofdzijde tegen een wand voor de aansluiting van technieken (aan- en afvoer, elektriciteit...).
- Voor personen zonder noemenswaardige fysieke of mobiliteitsbeperking, kan het gebruik van een bad op standaard hoogte meer aangewezen zijn.
  - Kies voor een bad met ingewerkte handgrepen, dat is veiliger en geeft meer steun.
  - Het in en uit bad stappen kan gebeuren zonder het gebruik van tilhulpmiddelen, eventueel met ondersteuning van een zorgverlener. De aanwezige functionaliteit van de bewoners wordt onderhouden en de badkamer krijgt een zo normaal mogelijk uitzicht.
  - Onafhankelijk van de badrandhoogte moet het bad 'onderstaanbaar' worden uitgevoerd, zodat er voldoende voetenruimte aanwezig is voor de zorgverleners. Op die manier kan de zorgverlener de persoon dichter benaderen.
- Om de lig-houding in een bad te ondersteunen en comfortabel baden mogelijk te maken, kan een bad uitgerust worden met een standaard badzit of badondersteuning op maat.
- Kiezen voor een type kantelbad kan voor sommigen het in- en uit bad stappen vergemakkelijken en/of een betere zitondersteuning geven.



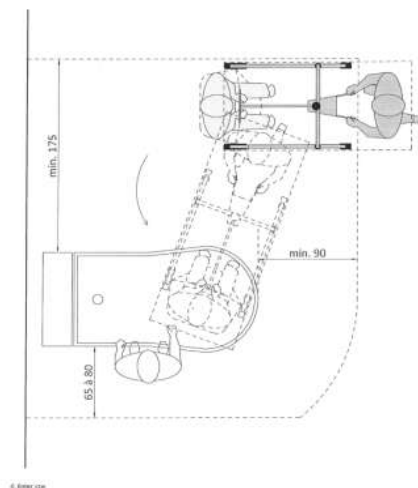
*Vrijstaand bad op normale hoogte, met ingewerkte handgrepen en onderstaanbaar uitgevoerd.  
Maria Ter Engelen, © Enter vzw*



*Een op maat gemaakte badzit.  
Eigen thuis vzw, ©Enter vzw*



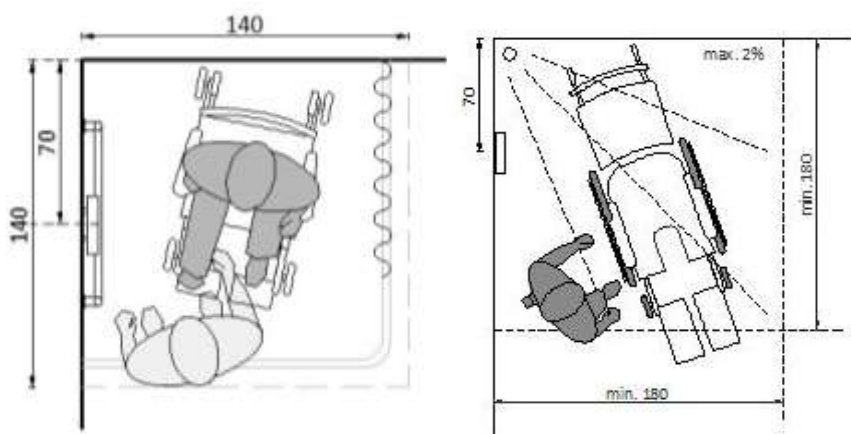
*Een vrijstaand kantelbad.  
Dominiek Savio Instituut, © Enter vzw*



#### 2.9.4.4 Eigenschappen van de douche

- Er zijn geen vaste scheidingswanden rond de douchezone aanwezig. Het gebruik van hulpmiddelen en de nodige ruimte voor hulpverlening blijft zo gegarandeerd.
- Een douche is drempelloos uitgevoerd en het doucheoppervlak is altijd voldoende groot:

- Door de drempelloosheid is de douche ook bruikbaar met een verrijdbare douchestoel.
- De douche moet voldoende groot zijn, zodat ze ook plaats biedt voor het gebruik van een douchebrancard.
- Als een douche gebruikt moet worden met een verrijdbare douchestoel of een douchebrancard is de plaats van de kraan een aandachtspunt. Deze moet vooral voor de zorgverlener goed bereikbaar blijven.
- Om gebruik te kunnen maken van een verrijdbare douche (-toilet) stoel is een groter doucheoppervlak nodig: min. 140 cm x 140 cm.
  - Uitgaande van positioneerbare (inclineerbare) douche-toiletstoelen wordt een grotere douchezone van 180 cm x 180 cm aangeraden. Deze zone geeft ruimte om als zorgverlener douche –toilet) stoel aan beide zijden te bereiken en te verplaatsen.



*Drempelloze douchehoek met opklapbare douchezit.  
Stijn vzw, © Enter vzw*



*Vlakke douche met verrijdbare tillift. Naast de  
doucheglijstang is een extra douchekophouder op  
bereikbare hoogte voor zorgverleners.  
Stijn vzw, © Enter vzw*

#### *Eigenschappen van de verzorgingstafel:*

- Een liggende verzorging voor het aan- en uitkleden, inzepen, afdrogen... is vaak het meest aangewezen. De plaatsing van een verzorgingstafel op de badkamer maakt dit mogelijk. Kiezen voor een douchebrancard biedt de mogelijkheid van een dubbele functie: was- en verzorgingsmogelijkheid.

- Deze hulpmiddelen hebben een grotere gebruiksruimte en manoeuvreerruimte nodig. Integreer deze van bij de ontwerpfase, zo staat het toestel achteraf niet in de weg.



*Verrijdbare douchebrancard, ook bruikbaar als verzorgingstafel. De kraan staat op een goede bereikbare plaats (douchehouder is niet aanwezig).*

*St. Gerardus, ©Toegankelijkheidsbureau*



*Verrijdbare hoog laag verzorgingstafel aan een drempelloze douche.*

*St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Verzorgingstafel in de nabijheid van de wastafel en naast de douchehoek.*

*Dominiek Savio Instituut, © Enter vzw*



*Hoog-laag bad met aangrenzend een in hoogte verstelbare verzorgingstafel.*

*Maria Ter Engelen, © Enter vzw*



## 3 Ergonomische ontwerpprincipes

### 3.1 Ruimte voor ergonomische basishandelingen

#### 3.1.1 Basishandelingen van een persoon (zonder gebruik van hulpmiddelen)

Om allerlei handelingen te kunnen uitvoeren moeten we, zowel als persoon zonder beperking of als persoon die gebruik maakt van een loophulpmiddel, voldoende ruimte krijgen om dit op een comfortabele wijze te kunnen doen. Zeker als we gebruik maken van bijvoorbeeld een toilet waar maar een beperkte ruimte aanwezig is. Een minimaal comfort van handelen moet gegarandeerd zijn.

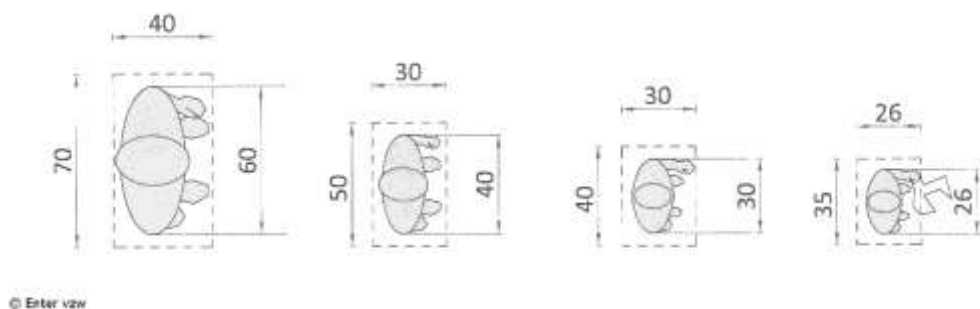
Komen we naar voorzieningen waar onderzoeken plaatsvinden of medische zorg wordt verleend, dan moeten we ons bukken, ons uitkleden, op een tafel gaan zitten of liggen om een onderzoek te ondergaan. Maar ook daarbuiten maken deze basishandelingen inherent deel uit van ons dagelijks leven zoals een jas aan- of uitdoen, schoenen strikken, met een kind aan de hand lopen...

#### Basisruimte voor stilstaan en bewegen

Bij het uitvoeren van handelingen maken we met ons lichaam heel wat bewegingen. Niet iedereen stapt of beweegt op dezelfde manier en ook voor personen die zich onzeker bewegen of evenwichtsstoornissen hebben, is een marge aangewezen.

Om de ruimten goed vorm te geven, moet er altijd uitgegaan worden van zowel de gebruiksruimte die we stilstaand nodig hebben als die we gebruiken tijdens het bewegen. Dit is nooit de netto ruimte die we met ons lichaam innemen. Om te kunnen bewegen moeten we rekening houden met gebruiksmarges.

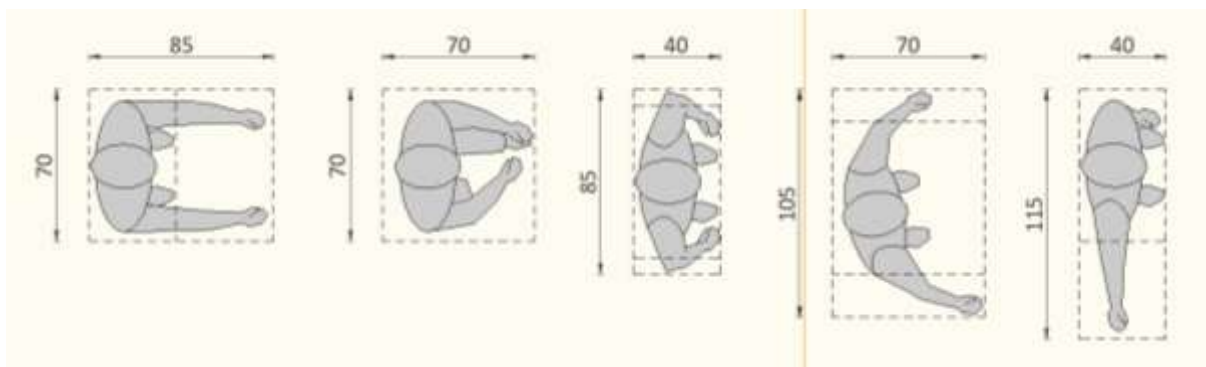
*Stilstaan: volwassene, kind 12, 7 en 2 tot 4 jaar*



De voornaamste handelingen die we vanuit volledig staande positie uitvoeren zijn vergelijkbaar met het aan- en uittrekken van een broek, het oprapen van een papiertje op de grond, het aan- en uittrekken van een jas, T-shirt of trui.

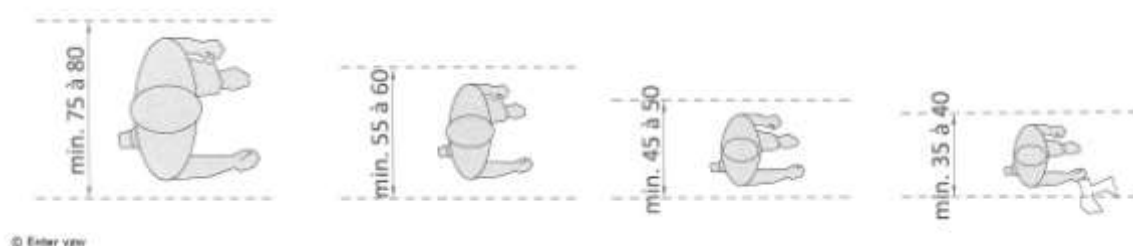
Doen we een jas aan of uit, dan hebben we een ruimte nodig die op romphoogte voldoende breed is. Deze zone kan overlappen met bijvoorbeeld de aanwezigheid van een zitelement.

*Bewegingen uitvoeren: volwassen persoon*



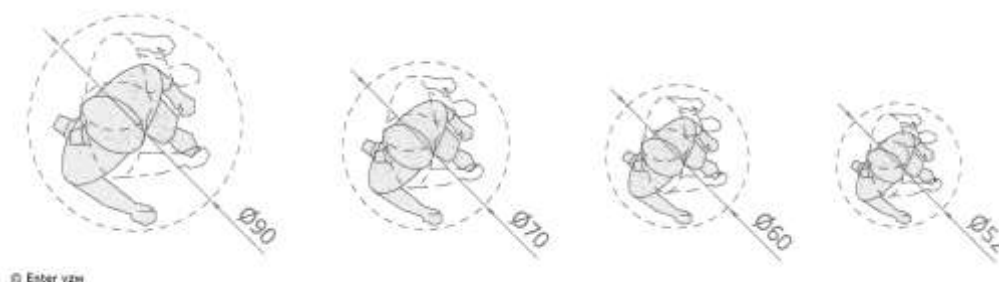
Circuleren doorheen de ruimte vraagt ook van een persoon zonder hulpmiddel een minimale breedte om comfortabel te kunnen zijn.

*Circuleren: volwassene, kind 12, 7 en 2 tot 4 jaar*



Willen we een jas uitdoen en ophangen of willen we plaatsnemen op een stoel, dan maken we niet alleen ter plaatse bewegingen met armen en benen, maar bewegen we ook rond onze as (draaien). We nemen hiervoor als volwassene persoon gemiddeld een zone van 90 cm x 90 cm in. Deze zone zorgt ervoor dat we basishandelingen in alle richtingen kunnen uitvoeren.

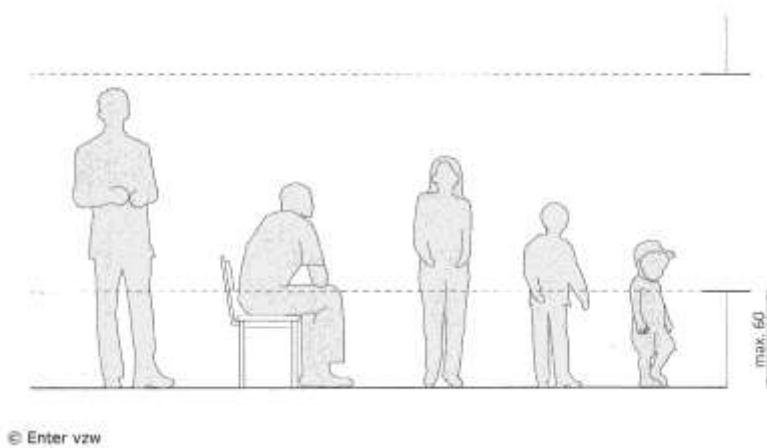
*Manoeuvreren: volwassene, kind 12, 7 en 2 tot 4 jaar*



## Zichtlijnen

Zichtlijnen zijn van belang voor het opmerken van signalisatie, het zicht naar buiten, ondersteuning van dagelijkse activiteiten... Niet voor iedereen liggen deze op eenzelfde lijn. Om voor een grote groep personen garantie te geven hanteren we daarom zichtlijnen die ook vanuit zittende positie en voor kinderen haalbaar zijn.

- Zichtlijn vanuit staande positie: gemiddelde gelegen tussen 105 cm en 195 cm
- Zichtlijn vanuit zittende positie en voor kinderen: op max. 60 cm



De ondergrens van 60 à 65 cm tot de vloerpas is vooral met het oog op kinderen en in relatie tot raamopeningen en interne ruimteverdeling van belang, maar komt perfect overeen met de noden van een rolstoelgebruiker of een persoon in zittende positie.

### Kleuters en kleine kinderen

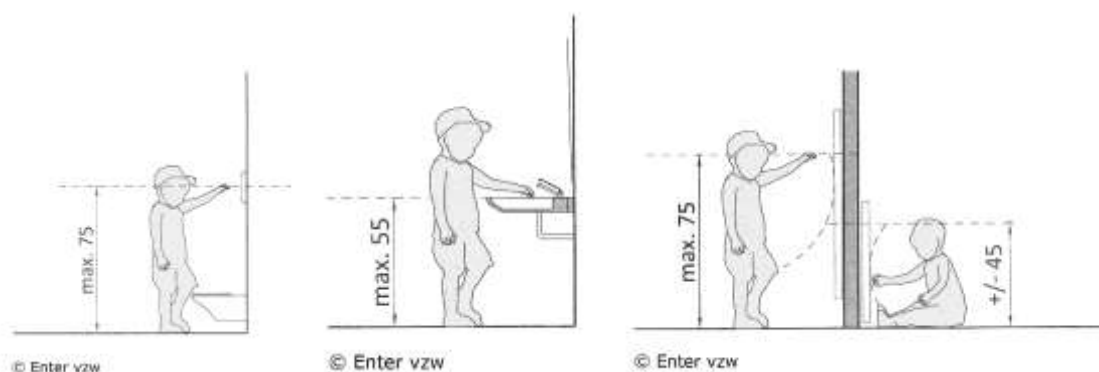
De maatvoering is altijd afhankelijk van de leeftijdsgroep. De hoogte van een toiletpot moet overeenstemmen met de zithoogte van het kind. Het zitten op een toiletpot gebeurt het best ook niet met afhangende knietjes (dit geldt voor iedereen!). Ook dit heeft een invloed op de toiletpothoogte. Een kind van bijvoorbeeld 2 jaar heeft gemiddeld een knieholtehoogte van 20 à 21 cm, een kind van 7 jaar 28 à 30 cm. Zithoogtes verschillen dus sterk, zo ook de toiletpothoogte:

- voor peuters van 2 à 3 jaar, een hoogte van 18 à 20 cm;
- voor kinderen van 4 tot 7 jaar, een hoogte van ongeveer 30 cm;
- voor kinderen van 8 tot 12 jaar, een hoogte van 30 à 40 cm;
- vanaf 12 jaar, een standaard toiletpothoogte van 45 à 48 cm.

*Toiletpothoogte kind 2 tot 3 jaar, 4 tot 7 jaar en 8 tot 12 jaar*

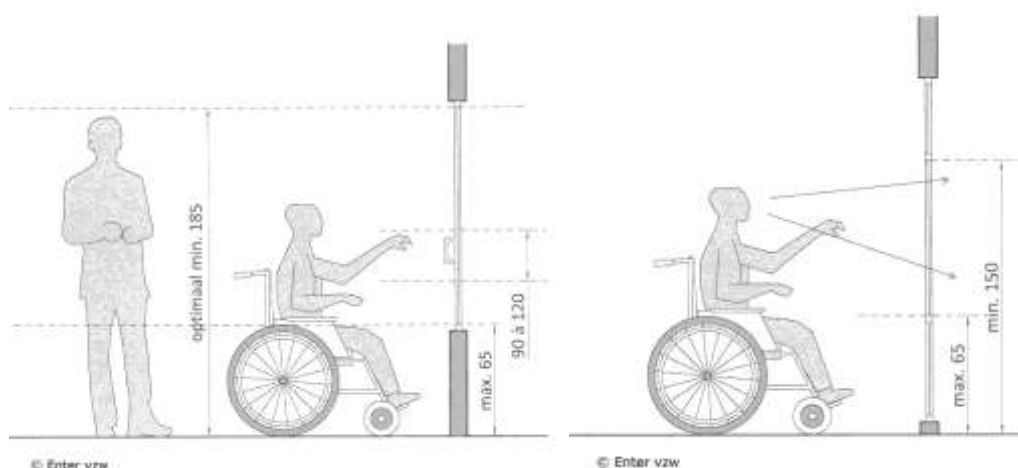


Ook de spoelknoppen moeten bereikbaar opgesteld worden. Omdat peuters minder hoog kunnen reiken, zijn ze op max. 85 cm hoogte tot de vloerpas geplaatst. Voor de allerkleinsten zijn ze beter op max. 75 cm tot de vloerpas geplaatst. Voor kinderen vanaf ongeveer 12 jaar, staan de spoelknoppen op een normale hoogte van 90 à 120 cm tot de vloerpas.



### Zicht naar buiten

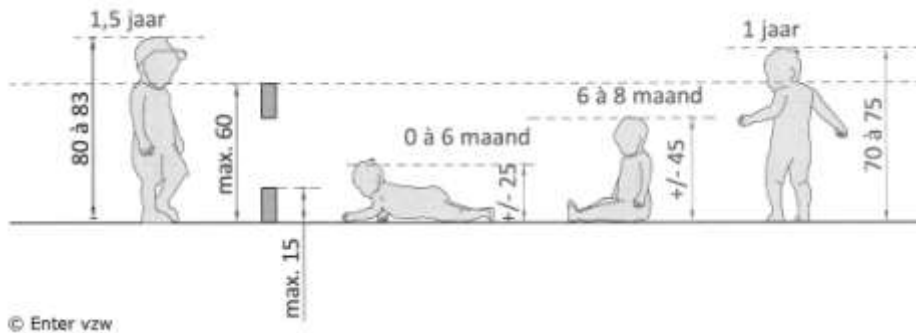
Zicht naar buiten toe moet mogelijk zijn zowel vanuit staande als vanuit zittende positie (zetel, tafel). Optimaal gezien is de rand van het raamkader gelegen op max. 60 à 65 cm hoogte tot de vloerpas. Dit is niet alleen comfortabel voor zittende personen maar ook voor kinderen. Met de rand van het raamkader wordt altijd de bovenrand van de onderregel bedoeld en dus niet de hoogte van de vensterbank.



Ramen tot op vloerniveau kunnen de ruimtelijkheid van een kamer vergroten en zichtbelemmering vermijden. Let wel op bij het maken van een raamverdeling. De aanwezigheid van (horizontale) profielen is hinderlijk wanneer zij niet goed gepositioneerd zijn. Houd altijd de zone tussen 65 cm tot 150 cm, het best min. 185 cm tot de vloer vrij van profielen. Laat ramen ook altijd voldoende hoog doorlopen, zodat ook voor grotere personen het zicht niet belemmerd wordt.

### *Zeet jonge kinderen in een ruimte*

Jonge kinderen zijn erg visueel ingesteld. Voor kinderen tot 4 jaar zijn ramen op max. 60 cm hoogte tot de vloerpas gelegen.



Ook het zicht op wat er in de ruimte gebeurt, is voor hen zeer belangrijk. Wordt de ruimte gescheiden of een deeltje afgeschermd, dan is ook hier de maximale hoogte van 60 cm tot de vloer pas belangrijk zodat contact mogelijk blijft. Voor liggende baby's of kruipende peuters is een rand van 15 cm een max. om over te kijken.

### Gebruik van een infuusstandaard

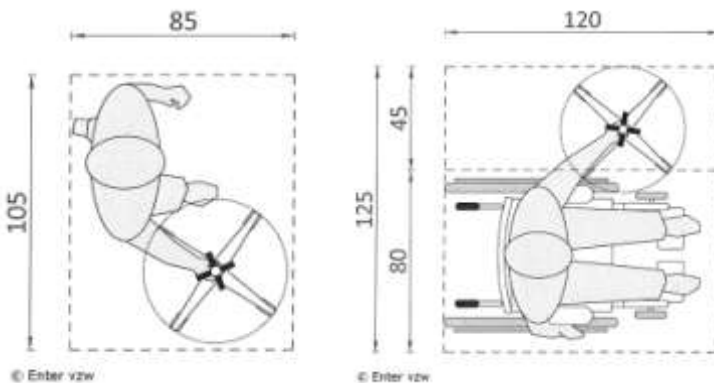
Wanneer een patiënt zich nog zelfstandig kan voortbewegen is het mogelijk dat hij of zij tijdelijk een infuusstandaard mee moet verplaatsen.

Omdat we een beperkte mogelijkheid hebben om met de arm een voorwaartse beweging te maken, zal er bij het doorkruisen van een smalle doorgang of deur een goede vrije doorgangsbreedte aanwezig moeten zijn.

Zich lopend verplaatsen met een infuusstandaard: gebruiksruimte min. 105 cm (B) x 85 cm (D)

Ook wanneer een patiënt rolstoelgebruiker is, is het mogelijk dat hij of zij tijdelijk een infuusstandaard moet mee verplaatsen:

- gebruiksruimte min. 125 cm (B) x 120 cm (D)



### 3.1.2 Gebruik van een loophulpmiddel

Heel wat personen ervaren voor korte of lange tijd een beperkte mobiliteit. Om de persoon gedurende deze periode te ondersteunen kan gebruik gemaakt worden van een loophulpmiddel. Onder een loophulpmiddel verstaan we een 'niet aan het lichaam bevestigde voorziening (stok, kruk, looprek, rollator...)' waarop de persoon is aangewezen om te kunnen staan of stappen.

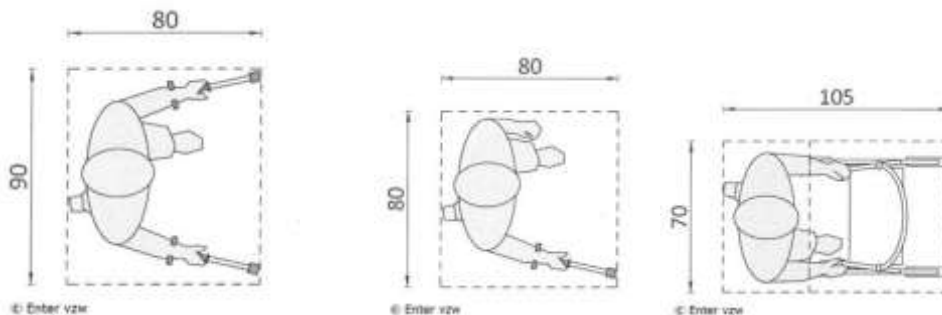
Er zijn verschillende loophulpmiddelen voorhanden: een stok, kruk(ken), een looprek of een rollator. De keuze van het type hulpmiddel zal afhankelijk zijn van de mate van ondersteuning die vereist is.

Ook kinderen met een mobiliteitsbeperking maken gebruik van een loophulpmiddel. Er is een veelheid aan verschillende toestellen op de markt waarbij de keuze sterk individueel is, ook de maatvoering is gebaseerd op de kinderen zelf. Onderstaande maten gaan dan ook uit van hulpmiddelen voor jongeren en volwassen personen.

### Gebruik van een loophulpmiddel

Door de meer complexe handelingen die we moeten uitvoeren met een hulpmiddel, is extra manoeuvreerruimte van belang. Van de bestaande loophulpmiddelen vraagt het gebruik van twee krukken of een rollator het meeste ruimte. Het gebruik van een kruk of wandelstok neemt een extra breedte in, het gebruik van een rollator een extra diepte.

- Een stokloper neemt gemiddeld 80 cm (B) x 80 cm (D) in.
- Een persoon met krukken neemt gemiddeld 90 cm (B) x 80 cm (D) in.
- Een persoon met een looprek of rollator neemt gemiddeld 70 cm (B) x 105 cm (D) in.

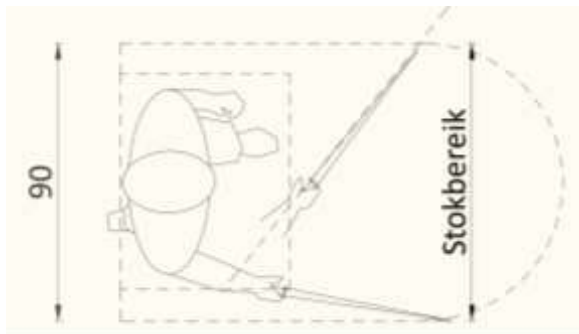


### Circuleren en manoeuvreren in de ruimte

Om activiteiten en handelingen uit te kunnen voeren moet naast de gebruiksruijtte voor het loophulpmiddel ook circulatie- en manoeuvreerruimte aanwezig zijn.

Zich lopend verplaatsen met een stok of een driepoot:

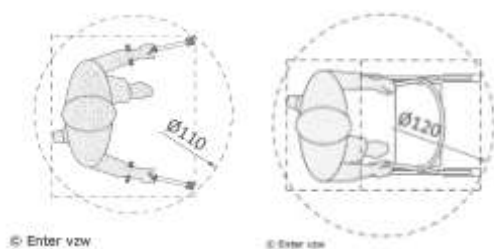
- Rechtlijnige verplaatsing: schouderbreedte van een persoon + 2x 10 cm aan de zijkant voor de uitzwaai van de stok: 90 cm vrije doorgangsbreedte.
- maken van een 180° bocht: draaicirkel met diameter van min. 110 cm (uitgaande van onzekere bewegingen, verschillende stappen om te draaien).



Zich lopend verplaatsen met een looprek of rollator:

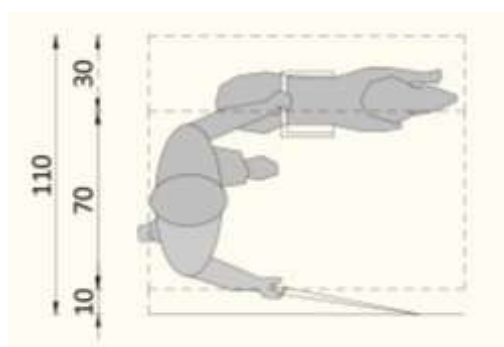
- maken van een 180° bocht: draaicirkel met diameter van min. 120 cm (uitgaande van onzekere bewegingen).





Zich lopend verplaatsen met behulp van een geleidehond:

- Een blindengeleidehond is speciaal getraind om iemand met een visuele beperking te begeleiden. De blindengeleidehond zorgt in grote mate voor de zelfstandigheid en mobiliteit van zijn baas. De hond loopt naast zijn baasje, de voorpoten net voor zijn voeten: min. 110 cm vrije doorgangsbreedte.



### 3.1.3 Gebruik van een rolstoel : manuele of elektrische rolstoel

Naast loophulpmiddelen maakt een groot deel van de groep personen met een beperking gebruik van een rolstoel. Sommigen kunnen zich nog zelfstandig verplaatsen, anderen moeten geholpen worden of maken gebruik van een elektrische rolstoel.

Om doorheen een ruimte te circuleren is een rechtlijnige beweging ook voor deze hulpmiddelen weinig complex. Het is pas voor het uitvoeren van bewegingen en manoeuvres dat handelingen meer inspanningen en een grotere ruimte vragen.

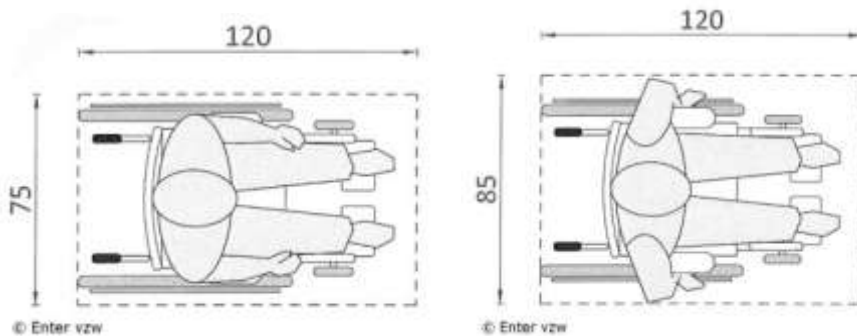
Let wel, deze gemiddelde afmetingen zijn afgestemd op volwassen personen. Hulpmiddelen voor kinderen en jongeren zijn altijd op maat.

#### Zelfstandig manueel rolstoelgebruik

Bij zelfstandig rolstoelgebruik gaan we ervan uit dat de persoon de manuele rolstoel zelfstandig kan voortbewegen. Een manuele rolstoel vereist het bedienen (zijdelingse bewegingen) van de grote hoepels aan de wielen.

Een rolstoelgebruiker zal stilstaand minder ruimte in de breedte innemen dan wanneer hij in beweging is:

- stilstaand: gebruiksruimte min. 75 cm (B) x 120 cm (D)
- in beweging: gebruiksruimte min. 85 cm (B) x 120 cm (D)



#### *Duwrolstoel – verplaatsing met hulp van derden*

Sommige personen hebben nood aan een goede zitondersteuning en -comfort gedurende langere dagdelen. Zij maken meestal gebruik van een (duw)rolstoel die vaak uitgevoerd is met een kantel- en/of rugverstelling en een hoofdondersteuning. Dit type rolstoel is gericht op passief gebruik en moet dus worden geduwd.

Deze stoelen zijn uit te breiden met een groot aantal extra accessoires zoals bijvoorbeeld een werkblad, een zuurstoffleshouder .... Hierdoor zijn deze rolstoelen meestal langer en breder dan een standaard manuele rolstoel.

De lengte is afhankelijk van de zit- of lighouding:

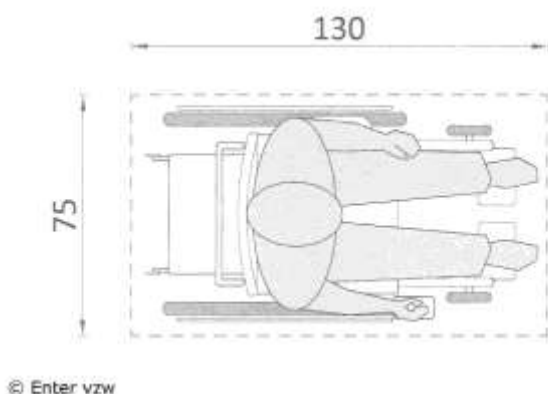
- in beweging: gebruiksruimte min. 85 cm breed
- In extreme gevallen, wanneer personen liggend vervoerd moeten worden is een lengte van 180 cm nodig.

#### **Elektrisch rolstoelgebruik**

Bij gebruik van een elektrische rolstoel beweegt de persoon de rolstoel vooruit door bediening van een joystick, kin- of blaasbesturing. Hij of zij zal zich dus niet meer met één of beide armen naast de wielen bewegen.

Een rolstoelgebruiker zal stilstaand niet minder ruimte in de breedte innemen dan wanneer hij in beweging is:

- gebruiksruimte min. 75 cm (B) x 130 cm à 140 cm(D)



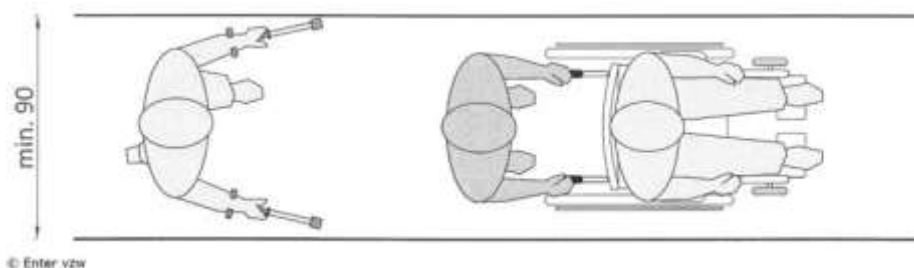
#### **Circuleren in de ruimte (volwassen persoon)**

Om zich te kunnen verplaatsen moet er, naast de effectieve breedte van een rolstoel, voldoende ruimte in de breedte beschikbaar zijn. Net zoals voor een persoon zonder beperking, is het namelijk

niet voor iedereen even evident om zich heel precies te bewegen. Er is altijd een bewegingsmarge nodig.

#### *Rechtlijnige beweging*

- Manueel rolstoelgebruik: gemiddeld 90 cm obstakelvrije breedte
  - Elektrisch rolstoelgebruik: gemiddeld 100 à 110 cm obstakelvrije breedte.
- Sommige gebruikers van elektrische rolstoelen zijn niet zo rijvaardig of kunnen minder secuur rijden. Hierdoor vraagt een rechtlijnige verplaatsing een iets bredere obstakelvrije breedte.

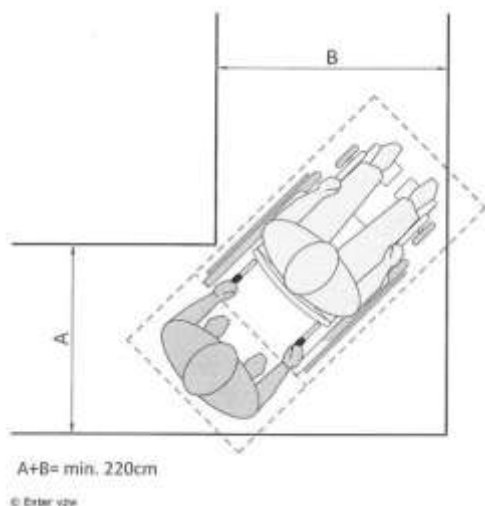


#### *Bochten en hoeken*

Waar een persoon bochten of hoeken van 90° moet nemen, zal de obstakelvrije ruimte die ter beschikking staat om te draaien, breder moeten zijn dan bij een rechtlijnige beweging. De verhouding varieert afhankelijk van het type hulpmiddel.

Een algemene vuistregel voor het nemen van een rechte hoek (90°) is altijd:

- Rolstoelgebruik:  $A + B = \text{min. } 220 \text{ cm}$ , waarbij breedte A altijd min. 90 cm.
- Hoe smaller de doorgang, of de breedte van de route waar we naartoe draaien, hoe breder de 'aanrijzone' zal moeten zijn om vlot te kunnen manoeuvreren.



#### **Manoeuvreren in de ruimte (volwassen persoon)**

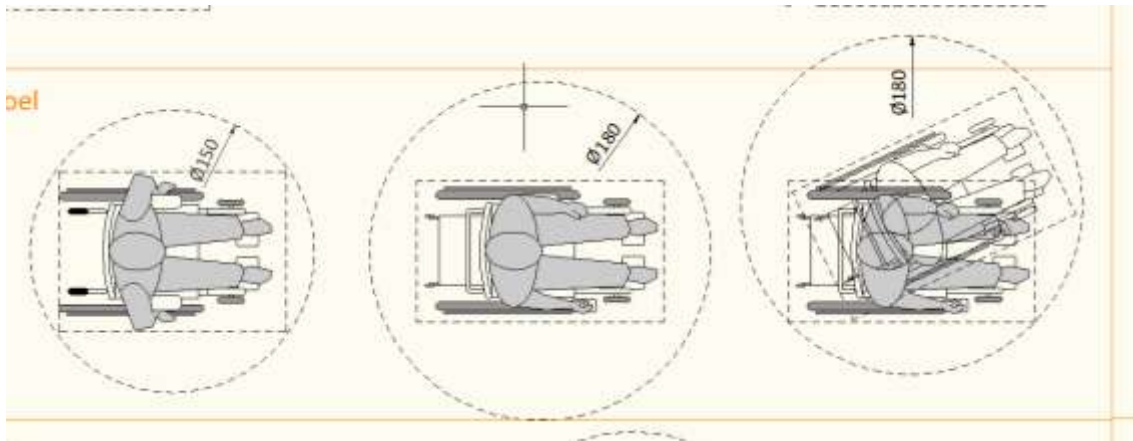
Zowel om activiteiten of complexe handelingen uit te voeren, als om volledig van richting te veranderen, manoeuvreer je in de ruimte. Om vanuit één punt of van op een beperkte zone van richting te veranderen moet een bepaalde vrije zone aanwezig zijn.

Aan de hand van draaicirkels wordt duidelijk gemaakt welke ruimte hiervoor nodig is:

- Zelfstandige rolstoelgebruiker: draaicirkel met diameter min. 150 cm.

- Gebruikers van een duwrolstoel en rolstoelgebruikers met een gestrekt been : min. 160 cm en bij voorkeur 170 cm.
- Elektrisch rolstoelgebruiker: draaicirkel diameter van min. 180 cm, het best 200 cm.

In werkelijkheid zal een rolstoelgebruiker bijna nooit een dergelijke cirkelachtige beweging maken om te manoeuvreren. Meestal maken ze een aantal opeenvolgende draai- en steekbewegingen. Dit geldt zeker voor gebruikers van elektrische rolstoelen. Om de nodige ruimte planmatig aan te geven en te checken is het gebruik van een cirkel het gemakkelijkst en het meest omvattend.



### Onderrijdbaarheid

Wanneer een rolstoelgebruiker zich verplaatst tussen objecten of tijdens het circuleren, zal hij/zij niet altijd de meest optimale vloeroppervlakte ter beschikking kunnen krijgen.

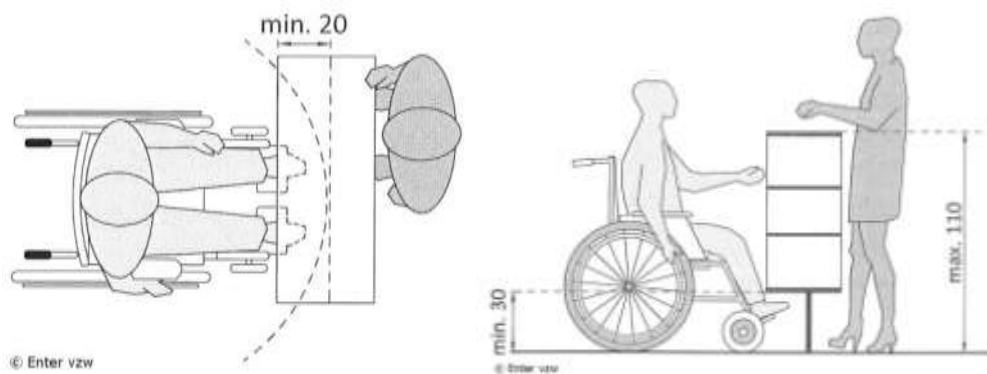
Door de ruimtelijke beperking, zal een rolstoelgebruiker zich in deze situatie moeten verplaatsen aan de hand van steekbewegingen (korte voor- en achterwaartse bewegingen). Dit vraagt heel wat coördinatie, energie en handeling. Daarnaast is niet iedereen in de mogelijkheid om deze bewegingen uit te voeren.

In sommige gevallen zal het onderrijdbaar zijn van bepaalde meubels of objecten een oplossing zijn. Onderrijdbaarheid van een object betekent dat het mogelijk is om als rolstoelgebruiker met de voetsteunen (beperkt) of met de onderbenen (volledig) onder een object te passeren of plaats te nemen.

Let wel, deze gemiddelde afmetingen zijn afgestemd op volwassen personen. Een goede onderrijdbaarheid voor kinderen en jongeren is altijd op maat te bekijken. Een verstelbare tafel of werkvlak is voor deze groep altijd aan te raden. Een aantal referenties die gebruikt kunnen worden hiervoor zijn opgenomen onder de aanbevelingen voor het gebruik van tafels en stoelen. [Gebruik van tafels en stoelen >>](#)

### *Beperkt onderrijdbaar*

Voor een beperkte onderrijdbaarheid is een vrije ruimte met een diepte van 20 cm en een hoogte van 20 à 30 cm altijd wenselijk. Dit is vooral belangrijk als referentie in ruimten met een beperkte afmeting zoals een sanitaire cel.

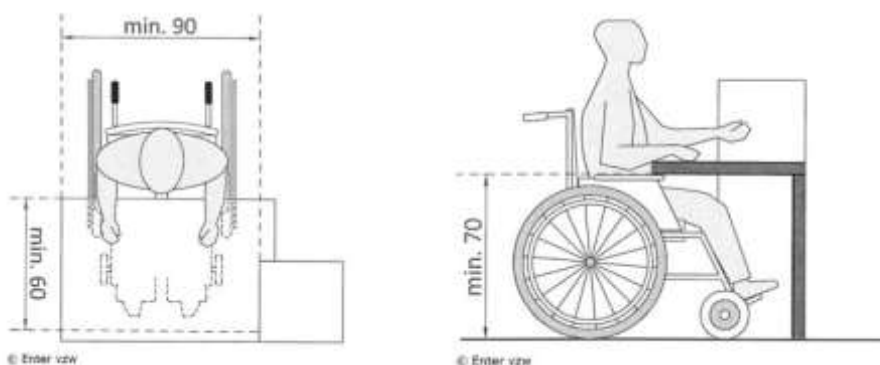


Voorbeelden van plaatsen waar een beperkte onderrijdbaarheid toegepast kan worden zijn: aan een toilet, aan een verdiepte kastplint of aan een automaat.

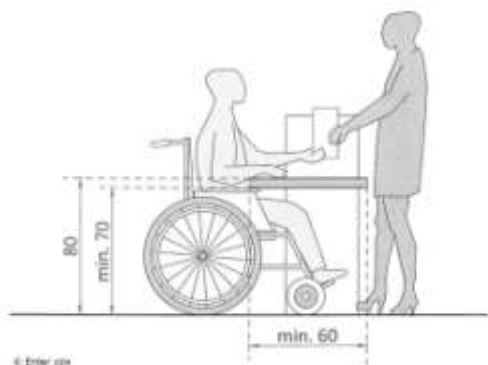
### Onderrijdbaar

Volledige onderrijdbaarheid vereist een vrije ruimte met een diepte van 60 cm en een hoogte van 70 cm. Het zorgt ervoor dat een rolstoelgebruiker met de volledige voetsteunen en benen onder een object door kan. De vormgeving van tafels is van groot belang om de volledige onderrijdbaarheid te kunnen garanderen. Er zijn een aantal elementen waar je, bijvoorbeeld bij de aankoop, rekening mee kan houden:

- de manier waarop de poten uitgevoerd zijn (positie);
- de vrije hoogte onder de dwarsbalken die het tafelblad dragen;
- de dikte van het tafelblad zelf (max. 10 cm).



Voorbeelden van plaatsen waar een volledige onderrijdbaarheid toegepast kan worden zijn: aan een tafel, aan een onthaalbalie of aan een wastafel.



Let wel, specifiek voor de onderrijdbaarheid van een balie of tafel is de aanwezigheid van een (werk)blad. De bovenzijde is op max. 80 cm boven de vloer gelegen. Tussen de bovenzijde en de onderzijde van het blad is er een speling mogelijk van 10 cm zodat de bovenzijde van het blad altijd op een bruikbare hoogte staat.

Is het blad minder dik uitgevoerd, dan zal de reikdiepte van de zittende persoon groter zijn, namelijk 60 cm in plaats van 50 cm diepte.

[Gebruik van bedieningselementen en apparaten >>](#)

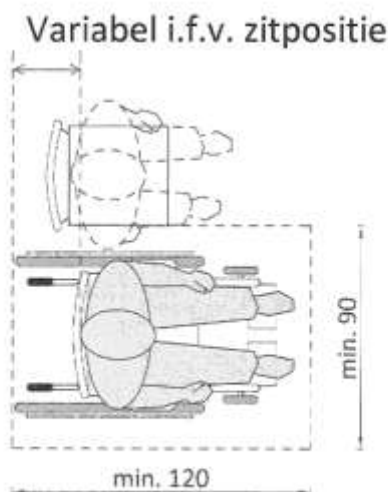
### **Zich verplaatsen van een manuele rolstoel naar een object (transfer volwassen persoon)**

Heel wat personen die gebruik maken van een rolstoel, hebben nog de mogelijkheid om zelfstandig een transfer uit te voeren. Een transfer is de verplaatsing die je maakt vanuit de rolstoel naar een bed, een stoel, een toiletpot ... en terug.

- Een transfer kan gebeuren vanuit verschillende startposities: voorwaarts/schuin of zijwaarts ten opzichte van het object. Dit is altijd afhankelijk van de mogelijkheden of de specifieke beperkingen eigen aan de persoon zelf.
- Een zijwaartse transfer kan enkel worden uitgevoerd worden indien de armsteunen van de rolstoel weggenomen of weggekapt kunnen worden.
- Om een transfer te kunnen uitvoeren zal de rolstoelgebruiker zich op een goede hoogte ten opzichte van de zitting van een stoel, een zitelement of ter hoogte van de toiletpot moeten kunnen positioneren. Hiervoor zal hij plaats nodig hebben om zijn rolstoel goed op te stellen. De zitting van een element zal bijna nooit overeenkomen met de plaatsingsdiepte van zijn rolstoel.

De ruimte die hiervoor nodig is, is vergelijkbaar met de zone voor een stilstaande rolstoel:

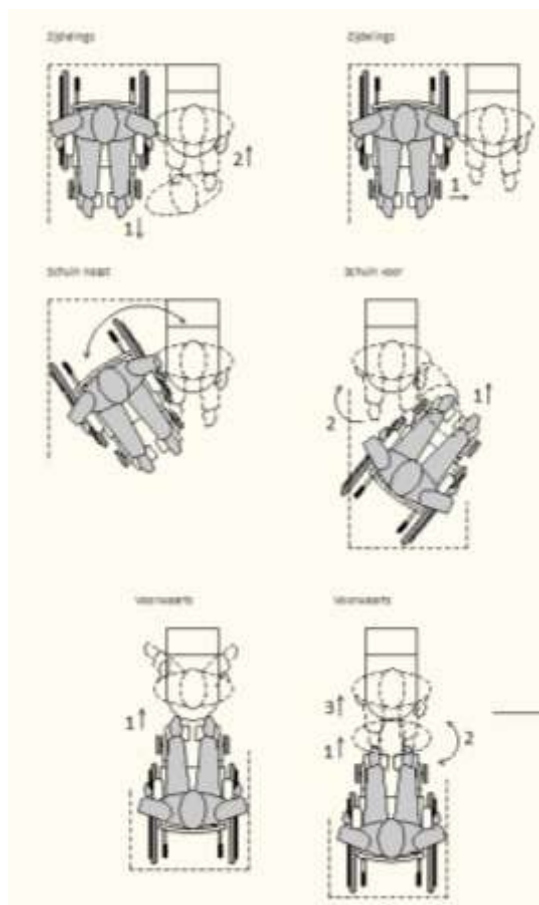
- min. 90 cm x 120 cm.
- Afhangelijk van de situatie zal er meer of minder ruimte achter het zitelement nodig zijn om op de goede plek terecht te komen.



© Enter vzw

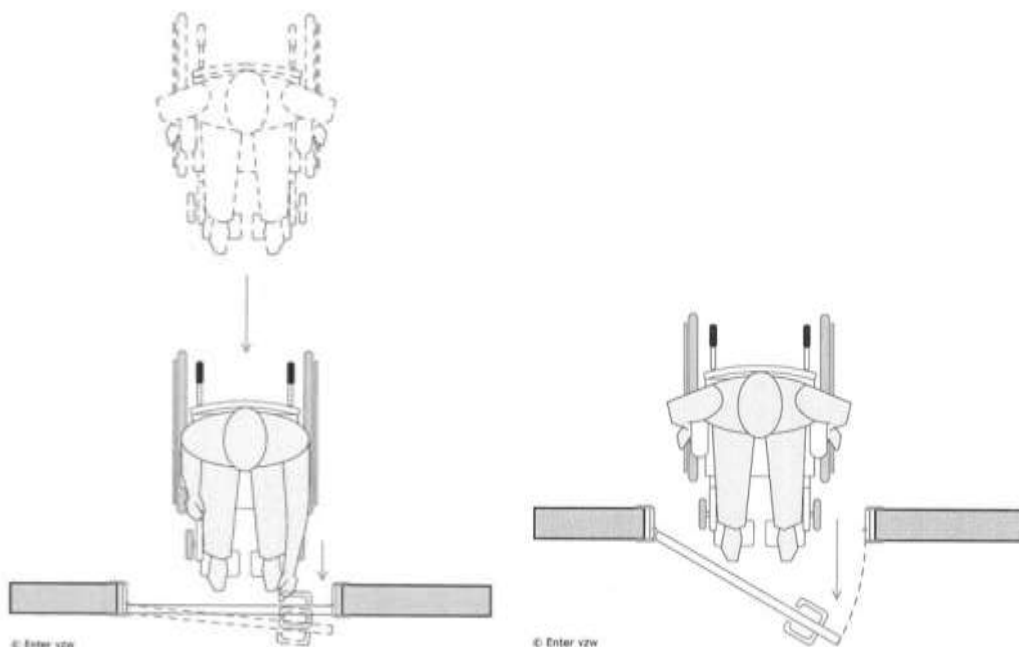
*Zijdelingse, voorwaartse, schuin naast en schuin voorwaartse positie*



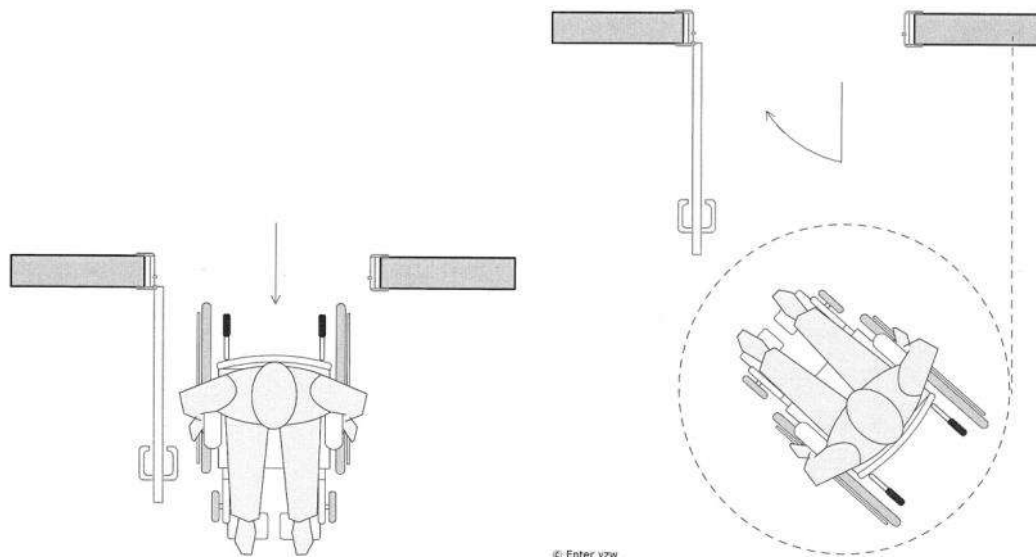


### 3.1.3.1 Zelfstandig een deur openen en sluiten (manueel rolstoelgebruiker) - duwzijde

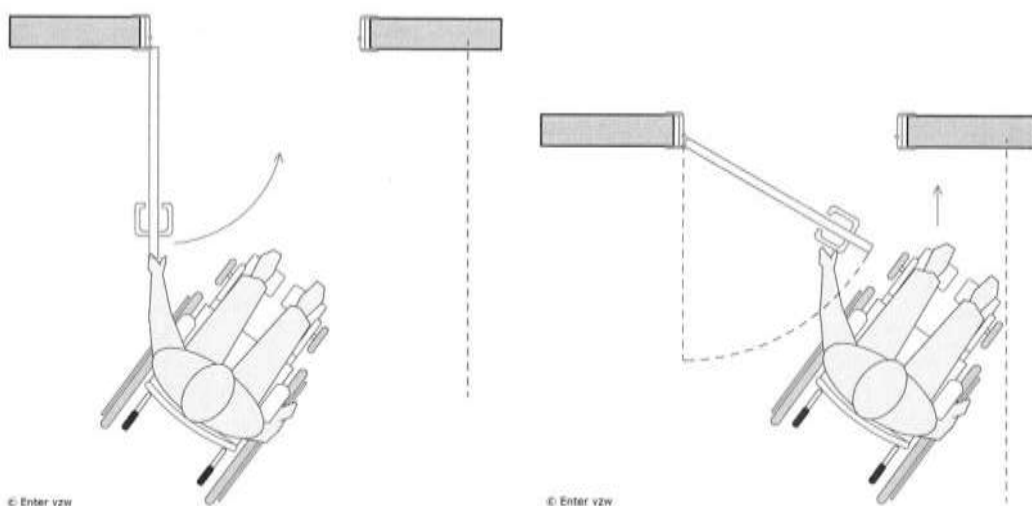
De rolstoelgebruiker verplaatst zich naar de deur. Hij gebruikt de ruimte voor de deur om de deurkruk vast te nemen en de deur te openen (kan ook meer zijdelings zijn). Na het ontsluiten van de schieter kan de deur met een beperkte beweging van de rolstoel verder opengeduwd worden.



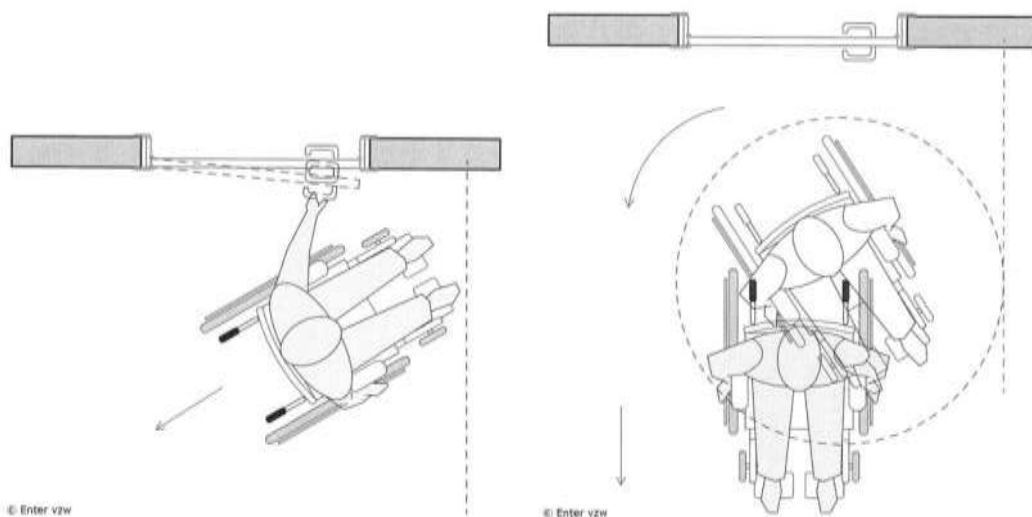
Hij passeert de deur. In de aangrenzende ruimte draait hij de rolstoel terug in de richting van de deur door gebruik te maken van de manoeuvreerruimte. Een draaicirkel van 150 cm doorsnede voorziet voldoende ruimte hiervoor.



Hij verplaatst de rolstoel naar de kop van het openstaande deurblad, neemt deze vast en duwt de deur naar de deuropening. Halverwege zal hij de deurklink al vastnemen.

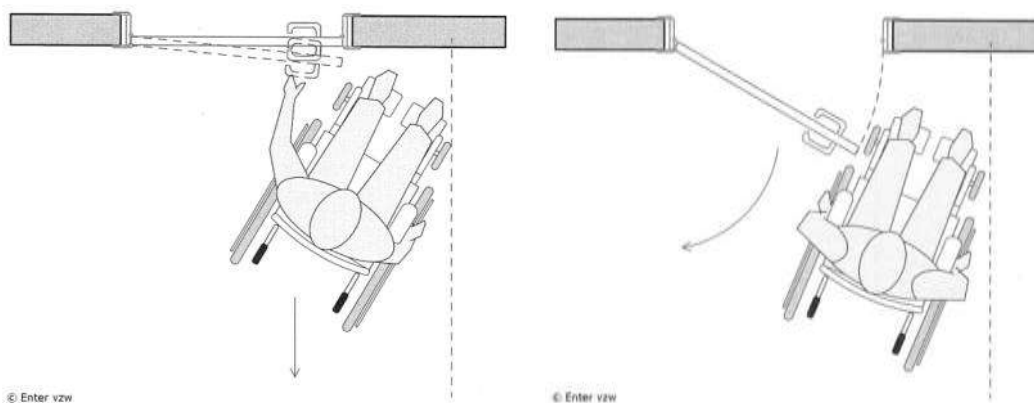


Met de deurklink in de hand duwt hij de deur verder toe en sluit de deur door zijdelings plaats te nemen. Na het sluiten van de deur moet hij opnieuw manoeuvreren om verder te gaan. Ook hier doet hij een beroep op de aanwezigheid van een draaicirkel van 150 cm doorsnede.

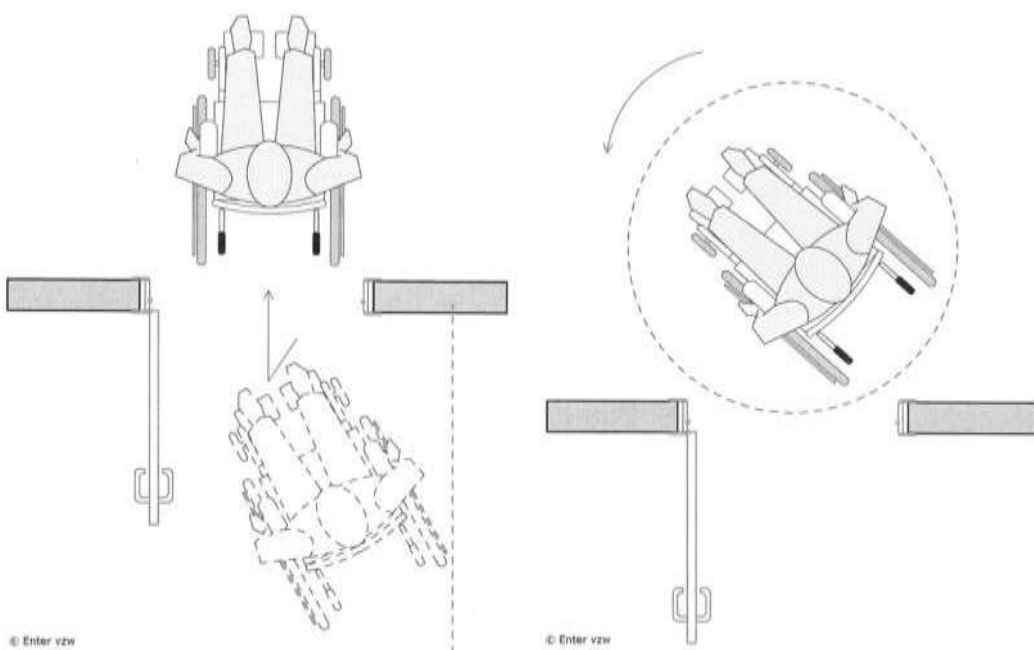


### 3.1.3.2 Zelfstandig een deur openen en sluiten (manueel rolstoelgebruiker) - trekzijde

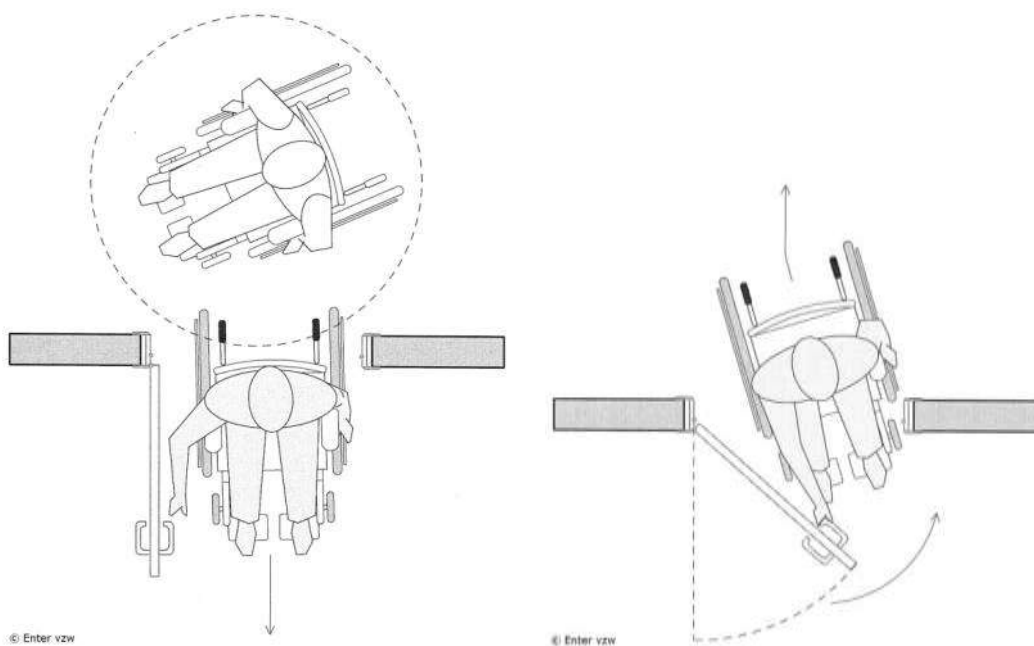
De rolstoelgebruiker verplaatst zich naar de deur. Hij gebruikt de zijdelingse opstelruimte om de rolstoel naast de deur te plaatsen en de deurkruk vast te nemen. De deur kan met een beperkte beweging naast de rolstoel opengetrokken worden.



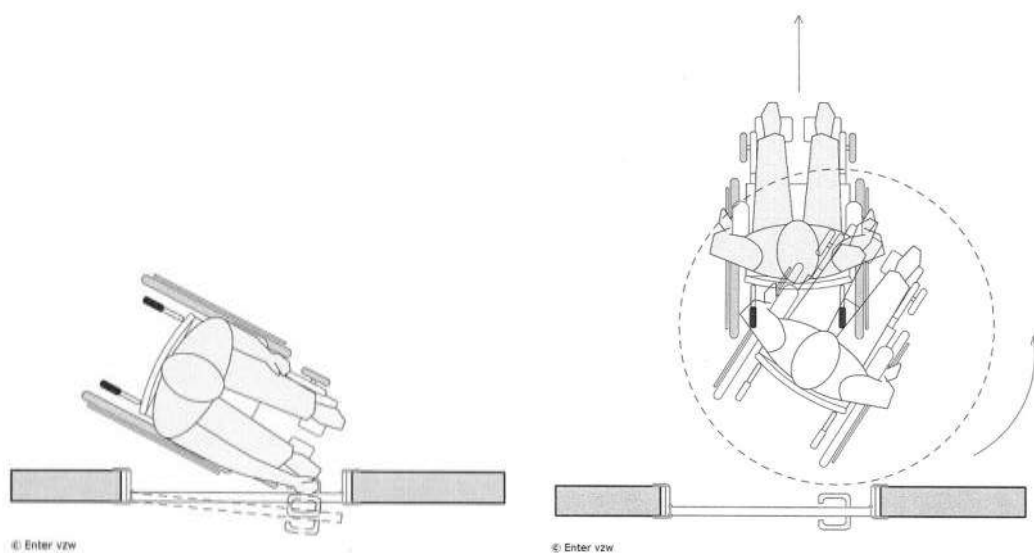
Hij passeert de deur. In de aangrenzende ruimte draait hij de rolstoel terug in de richting van de deur door gebruik te maken van de manoeuvreerruimte. Een draaicirkel van 150 cm doorsnede voorziet voldoende ruimte hiervoor.



Hij verplaatst de rolstoel opnieuw naar de deurkruk. Hiervoor moet hij de deur opnieuw doorkruisen. Hij neemt de deurkruk vast en trekt de deur naar zich toe terwijl hij met de andere hand de rolstoel achteruit rijdt. Dit is geen eenvoudige handeling. Soms maakt een rolstoelgebruiker gebruik van zijn voeten om door kleine duwbewegingen het achteruit rijden te vergemakkelijken.

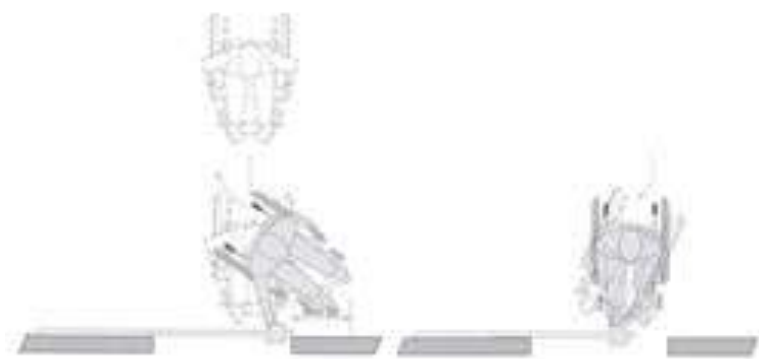


Eens de deur gepasseerd verplaatst hij de rolstoel opnieuw tot zijdelings naast de deurkruk. Hij neemt de deurkruk vast en sluit de deur. Na het sluiten van de deur moet hij opnieuw manoeuvreren om verder te gaan. Ook hier doet hij een beroep op de aanwezigheid van een draaicirkel van 150 cm doorsnede.



### 3.1.3.3 Zelfstandig een schuifdeur openen en sluiten (manueel rolstoelgebruiker)

Een rolstoelgebruiker verplaatst zich naar de deur. Hij kan de deur recht benaderen of eerder zijdelings waarbij hij de zijdelingse opstelruimte gebruikt om de rolstoel naast de deur te plaatsen en de deurkruk vast te nemen. De deur kan met een beperkte zijdelingse beweging opengeduwd worden.



Hij passeert de deur. In de aangrenzende ruimte draait hij de rolstoel terug in de richting van de deur door gebruik te maken van de manoeuvreerruimte (draaicirkel van 150 cm doorsnede).



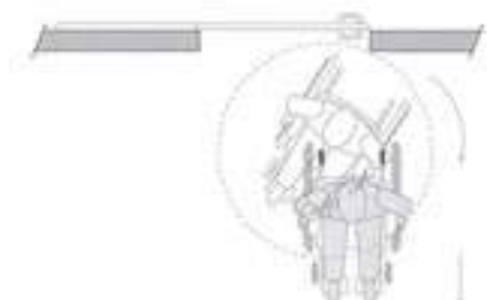
Hij verplaatst de rolstoel opnieuw naar de deurekruis. Hiervoor maakt hij weer gebruik van de zijdelingse opstelruimte. Hij neemt de deurekruis vast en schuift de deur toe terwijl hij met de andere hand de rolstoel achteruit rijdt. Om de deur volledig te sluiten volgt hij de deurekruis en draait naar de andere zijde. Dit is geen eenvoudige handeling. Soms maakt een rolstoelgebruiker gebruik van zijn voeten om door kleine duwbewegingen het achteruit rijden te vergemakkelijken.







Na het sluiten van de deur moet hij opnieuw manoeuvreren om verder te gaan. Ook hier maakt hij gebruik van een draaicirkel van 150 cm doorsnede.



### 3.1.4 Gebruik van andere verplaatsingshulpmiddelen: (driewieler)fiets, scootmobiel...

Niet iedereen heeft nood aan een rolstoel om zich te verplaatsen. Wie zich nog over korte afstanden kan verplaatsen zal dit binnenshuis zeker doen. Om zich over langere te verplaatsen, en dan vooral buitenshuis, zullen heel wat van deze personen gebruik maken van alternatieve verplaatsingshulpmiddelen zoals bijvoorbeeld een scooter of een driewielerfiets.

#### Driewielerfiets of bakfiets

Een driewielerfiets is voor veel personen met een mobiliteitsbeperking een goede oplossing om zich toch zelfstandig en op een veilige en stabiele manier te kunnen verplaatsen. De meeste driewielerfietsen zijn op maat van de persoon gemaakt.



*Driewieler fiets voorkinderen.  
St. Lodewijk, © Enter vzw*



*Bakfiets  
(<http://bakfiets.nl/nl/zie-in-actie/>)*

Algemeen wijken driewielerfietsen op gebied van afmetingen niet zo sterk meer af ten opzichte van een standaard fiets. Voor het stallen en het manoeuvreren zijn er wel nog aandachtspunten. Deze zijn vergelijkbaar voor het gebruik van bakfietsen.

### Een scootmobiel

Dit is een elektrisch aangedreven vervoermiddel met een stuur dat vergelijkbaar is met een fietsstuur. Er zijn meerdere types te verkrijgen op de markt, in grote lijnen is er de keuze tussen 2 opties:

- Vaste of opvouwbare/demonteerbare modellen
- Aandrijving met 3-, 4- en 5-wielen.

De keuze voor een type wordt meestal bepaald door aspecten zoals binnen en/of buitengebruik, wendbaarheid, de gewenste actieradius, de gewenste stabiliteit en snelheid tijdens het rijden, vervoersmogelijkheden met de wagen, kostprijs ...



3-wieler scooter  
© Toegankelijkheidsbureauvzw



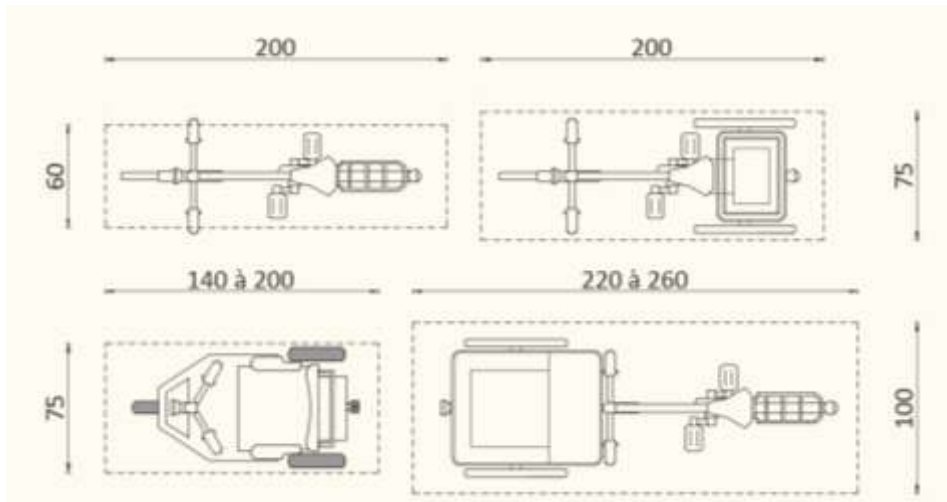
Opvouwbaar scooter, Vivio

Voor het gebruik in kleinere ruimtes, zoals de eigen woning of voorziening, is de scootmobiel eigenlijk niet geschikt. Hij wordt in de meeste gevallen gebruikt voor activiteiten buitenshuis bijvoorbeeld om boodschappen te doen. De meeste scootergebruikers zijn niet meer in staat zijn om te voet lange afstanden af te leggen, maar beschikken wel nog over voldoende arm- en handfunctie, rompstabiliteit en rij- en verkeersvaardigheid.

### Ruimtegebruik

De afmetingen van een fiets, een fietskar of een scootmobiel kunnen sterk verschillen van type en leverancier. Een aantal algemene maatvoeringen zijn:

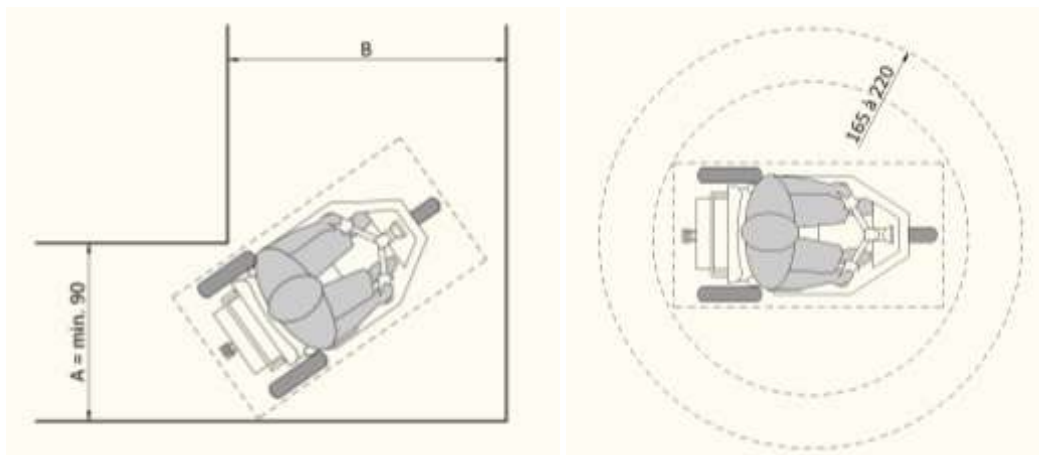
- Standaardfiets: ruimte van +/- 60 cm (B) x 200 cm (L).
- Driewielerfiets: ruimte van +/- 60 à 75 cm (B) x 180 à 200 cm (L).
- Bakfiets: ruimte van +/- 65 à 100 cm (B) x 220 à 260 cm (L).
- Scootmobiel: ruimte van +/- 65 à 75 cm (B) x 140 à 200 cm (L).



### Circuleren in de ruimte

Naast de effectieve breedte van een fiets of een scooter zelf, moet er voldoende breedte beschikbaar zijn om zich te kunnen verplaatsen. Vooral met rijwielen (niet motorisch aangedreven) kan je veel minder steekbewegingen maken, je moet kunnen manoeuvreren in 1 doorlopende beweging.

- Een rechtlijnige beweging: gemiddeld 90 cm breedte, vergelijkbaar met de verplaatsing van een rolstoelgebruiker.
- Het nemen van bochten en hoeken vraagt een bredere obstakelvrije ruimte dan bij een rechtlijnige beweging. Een algemene vuistregel voor het nemen van een rechte hoek (90°) is altijd:  $A + B = \text{min. } 230 \text{ cm}$ , waarbij breedte A altijd min. 90 cm is.
  - De draaicirkel van een scootmobiel is afhankelijk de manier waarop het toestel kan manoeuvreren, om zijn as draaien, steekbewegingen nodig heeft... : een draairuimte van min. 165 à 220 cm



## 3.2 Ruimte voor gebruik van toestellen en apparaten

### 3.2.1 Gebruik van bedieningselementen en apparaten - algemeen

Bedieningselementen en apparaten omvatten het geheel van kleinere toestellen of objecten die we hanteren tijdens het gebruik van een gebouw. Voorbeelden hiervan zijn deurklinken, het bedienen van betaalautomaten, het gebruik van kaartlezers, inwerpleuven, knoppen aan toestellen, schakelaars en stopcontacten, het gebruik van een deurbel, het openen en sluiten van een kast...

Hoewel ze geen structurele bouwelementen zijn, ondersteunen ze altijd het gebruik van het gebouw en zijn ruimten of diensten. Daardoor hebben ze ook een grote invloed op de toegankelijkheid.

### Gebruik maken van ...

Iets bedienen vraagt het uitvoeren van een handeling. De handfunctie staat hierin centraal. Een persoon moet met de arm kunnen reiken of grijpen naar het toestel en naar de knoppen.

Om dit voor iedereen vlot te laten verlopen, gaan we uit van de bedieningshoogte en reikzone van de gemiddelde gebruiker. Deze is gebaseerd op zowel het gebruik vanuit zittende als vanuit staande positie, onafhankelijk van de gestalte van de persoon en onafhankelijk van het feit of deze persoon zich met of zonder hulpmiddel verplaatst.

Het kunnen bedienen van een toestel, een knop, een gleuf, een schakelaar of het gebruik kunnen maken van een automaat is afhankelijk van de volgende zones:

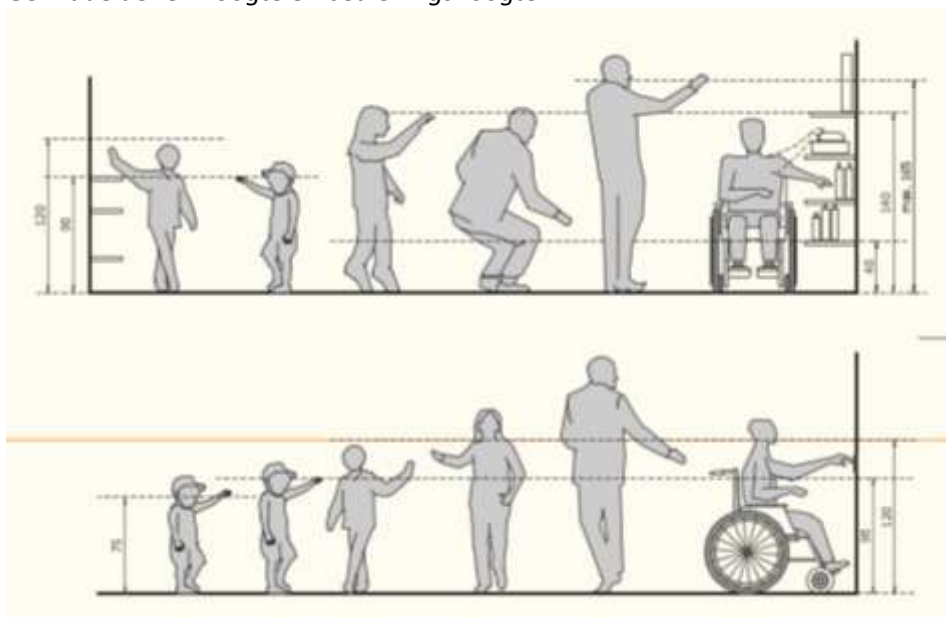
- verticaal: de reikhoogte
- horizontaal: de reikdiepte en reikwijdte

### Gemiddelde reikhoogte (verticaal)

De zone waarbinnen we verticaal kunnen reiken is van belang voor het bedienen van heel wat objecten en meubels.

- De gemiddelde zone die we kunnen bereiken in bijvoorbeeld een kast, schappen of een balie is:
  - De zone gelegen tussen 40 cm en 140 cm boven het vloerniveau.
  - Voor jonge kinderen ligt dit lager, tussen 90 cm en 120 cm
  - Een maximale reikhoogte ligt op max. 165 cm boven de vloerpas.
- De gemiddelde bedieningshoogte voor het bedienen van schakelaars, stopcontacten, gleuven, knoppen aan drankautomaten of een deurkruk is gelegen:
  - tussen 90 en 120 cm tot het vloerniveau.
  - Baby's en peuters kunnen door hun kleinere gestalte nog niet zo hoog grijpen en strekken: max. 75 cm.

### Gemiddelde reikhoogte en bedieningshoogte:



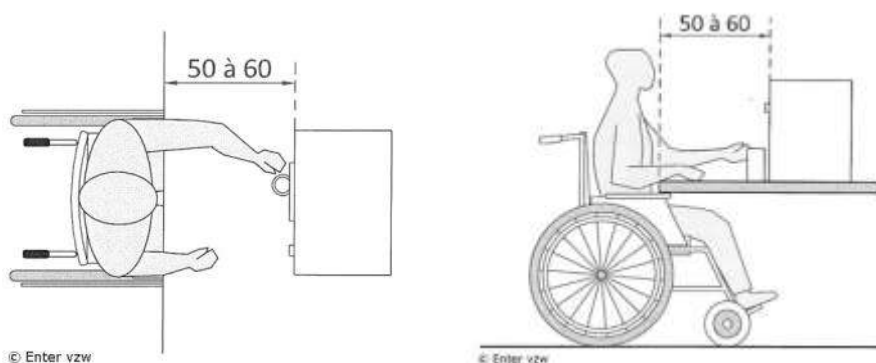
### *Gemiddelde reikdiepte en -wijde (horizontaal)*

De zone waarbinnen we horizontaal kunnen reiken is van belang voor het gebruiken van bijvoorbeeld een rek met brochures, de sloten van lockers, de hoogte van legplanken en schappen...

De horizontale bereikbaarheid omvat zowel een voorwaartse als een zijdelings gelegen zone die van belang is zodat ook de elementen zoals een werkblad, een bedieningstoog in een cafetaria of inschrijving aan een loket kunnen gebruikt worden.

Deze zones zijn voornamelijk van belang voor personen die handelingen moeten uitvoeren vanuit zittende positie zoals een rolstoelgebruiker.

- De gemiddelde reikdiepte vanuit zittende houding is gelegen op maximaal 50 à 60 cm (vanaf de rand van een blad of toestel) op voorwaarde dat het blad of het toestel onderrijdbaar is.



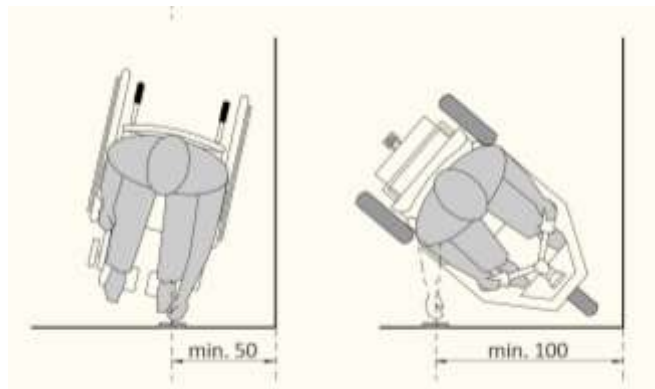
### *Afstand t.o.v. hoeken of objecten*

De vrije zone die voor een schakelaar of een toestel aanwezig is, zorgt ervoor dat we ons goed kunnen positioneren met of zonder een hulpmiddel.

- De gemiddelde afstand die nodig is tot een hoek of een ander object om zich correct ter hoogte van een bedieningselement te kunnen plaatsen, is min. 50 cm.
- Let wel, voor een scootmobiel is een zone van min. 100 cm noodzakelijk.

Hoe meten we deze afstand:

- Voor het bedienen van knoppen, schakelaars... is dit de afstand gemeten vanaf de as van de knop.
- Voor het bedienen van toestellen is dit de afstand gemeten vanaf de rand van het toestel.

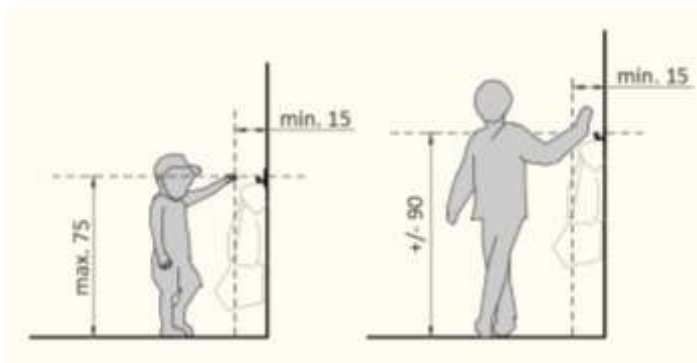


*Kleine kinderen (reik- en zithoogte)*

Vanaf ongeveer 12 jaar hebben kinderen een volwassen gestalte. Tot die leeftijd krijgen ze het best een aangepaste bedieningshoogte aangeboden. Dit vermijdt vaak ook frustraties en ongewenst gedrag.

De verhouding van het lichaam van jonge kinderen is nog niet zoals een volwassen persoon. Ze kunnen daarom nog niet zo hoog grijpen of strekken met de armen:

- Peuters tot ongeveer 4 jaar: Een kledinghaak op een hoogte van +/- 75 cm is voor hen gemakkelijk bereikbaar. Ook als er een zitbankje aanwezig is, is de maatvoering ervan afgestemd op hun zithoogte van +/- 20 cm.
- Kinderen tot ongeveer 8 jaar: Een kledinghaak op een hoogte van 90 à 95 cm is voor hen gemakkelijk bereikbaar. Ook als er een zitbankje aanwezig is, is de maatvoering ervan afgestemd op hun zithoogte van 30 à 35 cm.
- Kinderen vanaf 12 jaar: Een kledinghaak op een standaardhoogte tussen 90 en 120 cm.



### 3.2.2 Gebruik van specifieke automaten en apparaten

Binnen het geheel aan bedieningselementen en -apparaten zijn er een aantal heel specifieke gebruikstoestellen die vaak voorkomen. Door de functie en de aard van handelingen, zijn ze altijd afgestemd op gebruik door een volwassen persoon.

Hoewel we in dit deel enkel spreken van betaalautomaten, ticket- en inschrijfautomaten en het gebruik van slagbomen vormen de aanbevelingen een referentie voor een groot aantal andere toestellen. Zo komen bijvoorbeeld de aanbevelingen voor een betaalautomaat overeen met deze voor een drankautomaat.

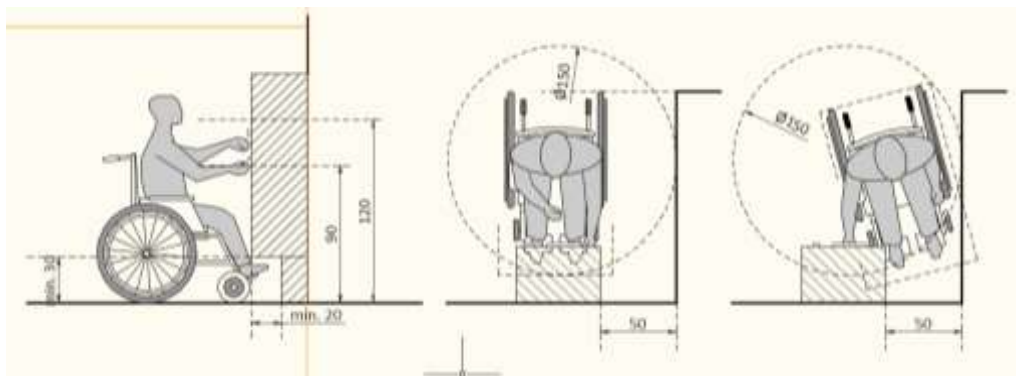
#### Betaalautomaten

De plaats en de hoogte waar knoppen en gleuven op een betaalautomaat geplaatst zijn, bepalen de mogelijkheid om het toestel of het element te bedienen.

- Betaalautomaten zijn drempelloos bereikbaar en staan niet in de hoek opgesteld. Aan beide zijden is er minimum 50 cm vrije ruimte. In veel gevallen moeten rolstoelgebruikers de automaten vanuit een meer zijdelingse positie bedienen.
- Er is min. 1 automaat (het best allemaal) volledig onderrijdbaar uitgevoerd. Vóór de automaten is er voldoende vrije ruimte. Niet alleen om een aantal wachtende personen op te vangen, maar ook zodat rolstoelgebruikers een vrije draairuimte hebben. Deze zone is gelegen buiten de circulatieroutes.
- De handelingen of stappen die je moet uitvoeren om te kunnen betalen zijn eenvoudig en intuïtief bruikbaar. Digitale schermen moeten voldoende contrast bieden met een goed leesbare en begrijpbare inhoud.



- Plaats automaten altijd op verschillende locaties zodat bezoekers niet de hele weg terug moeten, tot bijvoorbeeld de inkomhal, als ze vergeten te betalen. Zijn ze voorzien in een lift- of trappenhal, dan is ook daar voldoende ruimte voorzien zodat andere bezoekers er nog vlot kunnen passeren.

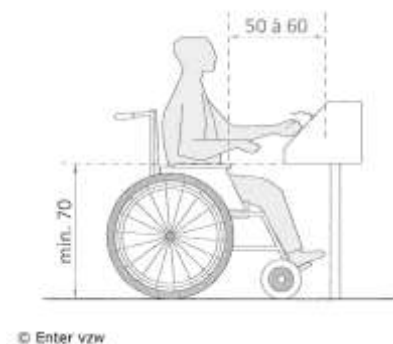


Bediening van het toestel mogelijk maken op verschillende niveaus (hoog – laag) vergroot bovendien de keuzemogelijkheid en dus bijgevolg ook de bruikbaarheid. Knoppen, aanraakscherm en gleuven worden geplaatst binnen de gemiddelde reikhoogte en op een goede bedieningshoogte. Dit wordt ondersteund door ze minstens beperkt onderrijdbaar te maken.

### Ticket- en inschrijfautomaten

Ticketautomaten zijn systemen die bedoeld zijn om de rangorde van het behandelen of het oproepen van de bezoekers aan te geven. Na het nemen van een ticket, wordt door een visueel of auditief signaal en bij voorkeur een combinatie aan de hand van een nummer en/of letter aangegeven dat je aan de beurt bent en waar je terecht kan.

- Ook deze toestellen zijn drempelloos bereikbaar en staan niet in de hoek opgesteld.
- Voor de automaat is voldoende ruimte om te manoeuvreren.
- Ze zijn volledig onderrijdbaar.



Het is zeer moeilijk om dergelijke systemen voor iedereen goed bruikbaar te maken. Voornamelijk voor personen met een visuele beperking zijn niet alle aspecten eenvoudig oplosbaar.

- Het omroepen van volgnummers en/ of balienummers is vaak storend of niet hoorbaar (doven en slechthorenden).
- Ook de weg vanaf bijvoorbeeld een stoel in de wachtruimte naar de balie is moeilijk traceerbaar voor deze groep bezoekers (blinden en slechtzienden).
- Een goede persoonlijke begeleiding kan alvast helpen.

Let wel, niet iedereen is daar even tevreden mee. Een aantal aanbevelingen om het gebruik te ondersteunen zijn:

- De knoppen en het scherm van het toestel zijn bereikbaar en bruikbaar voor iedereen, eventueel schuin geplaatst zodat zicht op de knoppen ook vanuit zittende positie mogelijk is.
- Kies altijd voor een eenvoudig begrijpbaar systeem voor de aankondiging van wie aan de beurt is.
- Voorzie altijd een combinatie van zowel een visueel als een auditief signaal voor de aankondiging van een nieuw nummer.
- Schermen worden op een voor iedereen zichtbare plek gehangen. In grote ruimten worden er meerdere voorzien.
- De informatie wordt altijd, voor elk principe (visueel en auditief) volledig weergegeven. Eventueel knippert het scherm bij een nieuwe oproep. De informatie wordt ook lang genoeg getoond of afgeroepen.
- Zorg voor goede contrasten op de schermen zodat de informatie goed leesbaar is. Letters en cijfers zijn voldoende groot.
- Ticketverdelers worden het best verbonden met een bemande post (telefoon, parlofoon of display) zodat hulp kan worden opgeroepen als dit nodig is.

Aan het verdelingstoestel van de tickets kan een extra knop worden toegevoegd die aangeeft dat je persoonlijke assistentie wenst. Het systeem maakt hiervan melding aan de baliemedewerkers. De baliemedewerker kan op deze manier de wachtende persoon assistentie verlenen en in de wachtzone ophalen als die aan de beurt is.

### **Bediening van poortjes, hekjes, slagbomen...**

In veel gevallen zal het voorkomen dat je het terrein of de parkeervoorziening niet zonder meer kan betreden (ook al is ze beperkt) en dat er een poortje of een slagboom aanwezig is (bij het in- en uitrijden, ticket of munt nemen...). Deze moeten bediend worden door je aan te melden aan de hand van kaarten of met knoppen. Ze zijn ook vaak op de grens met het openbaar domein gelegen.

- Deze aanmeldpaaltjes of slagbomen worden standaard uitgerust met een oproepsysteem zodat een bemande post bereikt kan worden als hulp gewenst is. Zowel een auditieve als een visuele wijze van communicatie moet mogelijk zijn, zodat ook personen met een auditieve of een spraakbeperking contact kunnen leggen.
- De bediening (knop, kastje..) is altijd bereikbaar opgesteld. Als er opendraaiende delen aanwezig zijn, vormen deze geen obstakel. Houdt altijd een afstand van min. 100 cm ten opzichte van de automatisch opendraaiende delen.
- Het plaatsen van knoppen en gleuven op een verschillende bedieningshoogte kan al een oplossing zijn. Voor het bedienen van toestellen en apparaten moeten we uitgaan van de bedieningshoogte en reikzone van de gemiddelde gebruiker als referentie.
- De vormgeving van knoppen mag niet te klein zijn, zodat ze gemakkelijk bruikbaar zijn. Optimaal gezien zijn ze ook in het donker traceerbaar door bijvoorbeeld een verklikkerlampje of een plaatselijke verlichting.



### 3.2.3 Gebruik van kapstokken, kasten en lockers

Overall bergen we spullen op, moeten we kledij kunnen wegbergen... zowel in algemene ruimten, maar ook zeker in ruimten met een meer privaat karakter zoals een kamer of studio. Bruikbaarheid voor iedereen zorgt niet alleen voor heel wat personen dat ze zelfstandig gebruikt kunnen worden, maar zal in het algemeen een groot comfort geven.

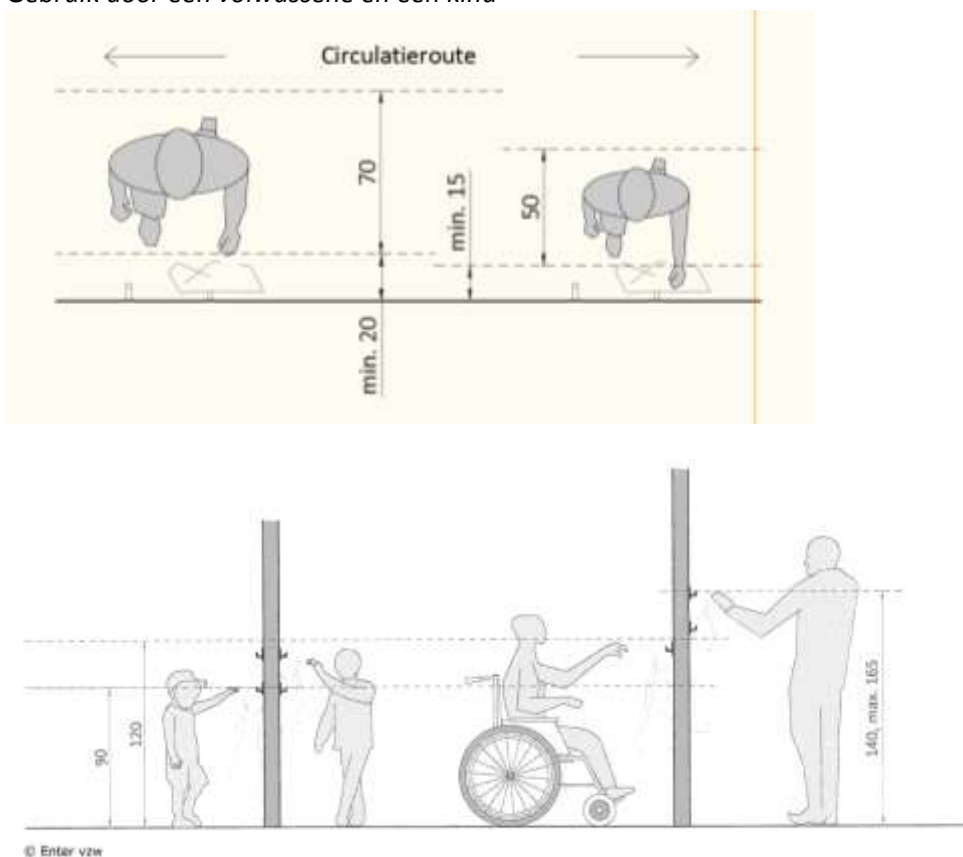
#### Kapstokken en kledinghaken

Lijn kapstokken, opbergvakken ... uit aan één zijde van de wand of de gang. Zorg ter hoogte van de kapstokjes voor voldoende gebruiksruimte en plaats ze buiten de circulatieruimten. Een kapstok neemt min. 15 cm extra breedte in als er een jas of een tas aan hangt. Wanneer een persoon aan de kapstok staat om een jas aan- of uit te doen, neemt ook deze ruimte in. Reken dit mee in bij de vrije circulatieruimte.

- Geef de mogelijkheid om jassen aan een kapstok of kledinghaak op te hangen. Zo hinderen ze niet (vasthouden, aanhouden) en hangen ze niet in de weg (aan de rugleuning van een stoel).
  - Plaats per ruimte min. 2 kledinghaken.
  - In vergaderruimten moet het aantal kledinghaken afgestemd zijn op de capaciteit van de zaal (aantal personen). Elke persoon moet minstens 1 kledinghaak ter beschikking krijgen om zijn jas of andere spullen aan op te hangen.
- Kledinghaken zijn goed bereikbaar geplaatst (locatie) en vlot te herkennen.
  - De route naar een kledinghaak of kapstok is vrij en door iedereen bruikbaar.
  - Plaats kapstokken op een logisch plek, bijvoorbeeld kort bij een toegang of uitgang.
  - Er is voldoende contrast tussen de wand en de haken aanwezig.
- Zorg dat er voor de kledinghaken of aan de kapstok voldoende vrije ruimte is zodat de kleding vlot te bevestigen is.
  - Ze nemen in gebruik min. 15 cm diepte in (aan een wand) .
  - Kledinghaken zijn door hun vormgeving gemakkelijk bruikbaar. Haken met een L-vorm zijn optimaler dan andere types. Er is een grote marge om de kleding op de haak te krijgen zodat ook personen met een beperktere fijne motoriek er gebruik van kunnen maken.
- Er zijn kledinghaken op verschillende bedieningshoogten aangeboden. Komen er ook kinderen in de ruimte, dan is ook voor hen een haak op kindermaat geplaatst.

[Gebruik van bedieningselementen en apparaten >>](#)

### Gebruik door een volwassene en een kind



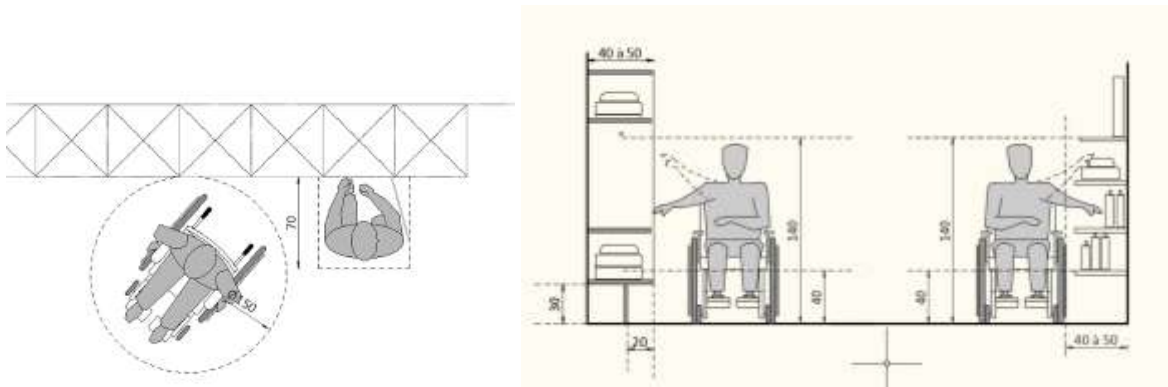
Peuters en jonge kinderen hangen bijna nooit alleen hun jasje op. Er zal altijd een volwassen persoon bij hen zijn om hen te begeleiden.

- Optimaal gezien blijft er dus altijd een doorgangsbreedte van min. 90 cm vrij van obstakels. Dit is gerekend buiten de ruimte ingenomen door de kapstokjes zelf en eventueel aanwezige personen. [Begeleiding, hulp of zorg geven >>](#)

### Kasten en lockers

In heel wat gevallen komen er kasten, lockers, schappen.. voor in een ruimte. Ook deze moeten goed bruikbaar zijn voor iedereen. Algemeen kan je refereren naar de algemene gebruiksruimten en gebruikshoogten:

- Voor de lockers of kasten is er een vrije breedte van min. 70 cm nodig (excl. de ruimte die de locker zelf inneemt).
- Voor een locker, of kast is een vrije draairuimte nodig om vlot te kunnen manoeuvreren.
- De zone waarbinnen we verticaal kunnen reiken op schappen, in kasten of locker is gelijklopend met de algemene gemiddelde reikhoogte.
- De gemiddelde reikwijdte (horizontaal zijdelings) vanuit zittende houding is afhankelijk van persoon tot persoon, een gemiddelde voor rolstoelgebruikers is een zone van maximaal 40 à 50 cm gemeten vanaf de rand van de rolstoel.



### 3.2.4 Gebruik van tafels en stoelen

Tafels en stoelen komen in heel wat ruimten van heel wat verschillende types gebouwen voor. Het algemeen gebruik ervan moet voor iedereen comfortabel zijn.

Het gebruik van deze tafels, stoelen en zetels is zowel zelfstandig als met hulp (of hulpmiddelen) van belang. Deze gebruiksruimte bepaalt mee de afmetingen en de vorm van een ruimte of een specifieke zone in een ruimte.

#### Netto-bruto verhouding

Het ruimtelijk verschil tussen een tafel waaraan een ongebruikte stoel geplaatst is en een tafel waaraan iemand op een stoel zit, is groot. Gebruik maken van een tafel neemt altijd méér ruimte in dan alleen het meubel (de netto ruimte) zelf. Bij het dimensioneren van een ruimte, met daarin verschillende inrichtings- en circulatiemogelijkheden, ga je dan ook uit van meubilair in gebruik.

Dit zal nog grotere implicaties hebben als er meerdere tafels en stoelen in dezelfde ruimte geplaatst worden. Ook moet je rekening houden met de wijze waarop meubilair opgesteld is. Een lineaire opstelling van tafels zal bijvoorbeeld minder circulatieruimte vragen dan een opstelling van individuele tafeltjes of groepjes (als eiland).

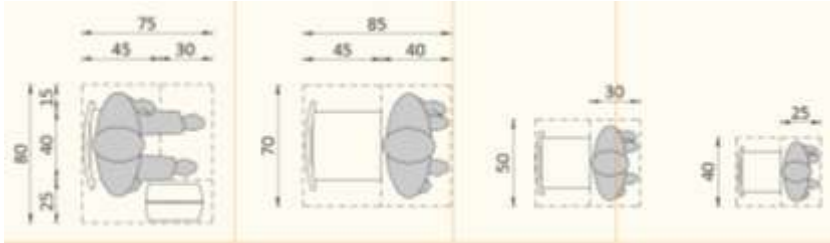
#### Gebruiksruimte van een zitelement

Rond tafels en stoelen is altijd draai- en keerruimte nodig, bijvoorbeeld om een stoel vast te nemen of onder de tafel uit te schuiven, om van richting te veranderen, om te passeren, ... Personen die zich nog (vrij) zelfstandig kunnen verplaatsen, zullen aan een tafel gebruik willen maken van een stoel als zitelement. Personen die zich niet meer zelfstandig kunnen verplaatsen, maken ook bij het gebruik van een tafel gebruik van hun eigen rolstoel als zitelement.

- Een zitelement zoals een stoel (stevig en duurzaam) heeft voor een volwassen persoon een gemiddelde afmeting van:
  - 45 à 50 cm (D) x 50 à 55 cm (B).
  - Het zitoppervlak is altijd min. 40 cm x 40 cm.
- Wanneer we op een stoel zitten nemen we bijkomend, zowel zijdelings als vooraan, ruimte in:
  - 40 cm voor het zitelement (knieën)
  - 15 cm zijdelings (armen)
- Stoelen of zitelementen voor kinderen zijn afgestemd op kleinere lichaamsverhouding, de verhouding zal wel gelijklopend zijn.

- Hebben we spullen of tassen bij, dan plaatsen we deze graag naast ons in plaats van onder de stoel of aan de voeten. Daarom is een extra 10 cm ruimte in de breedte geen luxe. De zijdelingse armruimte is meestal niet voldoende voor het plaatsen van grotere tassen.

*Volwassen( met spullen), kind 12 en 7 jaar*



Door stoelen niet rechtstreeks tegen de wand te plaatsen is er altijd een marge aanwezig. Zo kan de stoel tijdens het plaatsnemen nog verschuiven. De persoon kan gemakkelijker plaatsnemen en er ontstaat minder schade aan de wand.

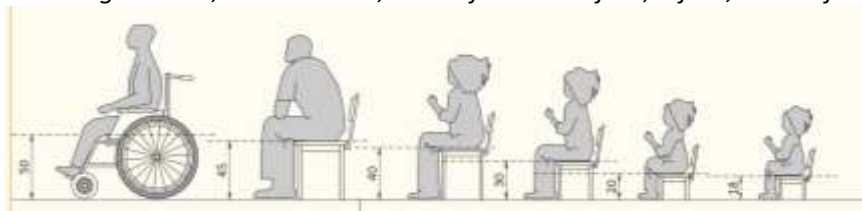
Naar afwerking is het belangrijk rekening te houden met:

- Voor het type meubilair waarbij een aantal stoelen vast aan elkaar verbonden zijn, is het belangrijk om het gebruik te toetsen aan de nodige gebruiksruimte zijdelings ten opzichte van het zitoppervlak.
- Zitelementen waar je maar korte tijd gebruik van maakt, zijn vaak van een ander type dan wanneer je er langere tijd op zal zitten. Het comfort van een stoel wordt bijvoorbeeld verhoogd door armleuningen of een bredere zit. Een ander type neemt al snel extra ruimte in. Houd ook hier rekening mee.
- De kleur van het meubilair contrasteert altijd met de omgeving zodat ze vlot herkenbaar zijn.

### Gebruik vanuit zittende positie

Zitten we op een stoel, aan een tafel dan zal de zithoogte (of hoogte knieholte) een belangrijk referentiepunt vormen. Een goede zithoogte voor een volwassen persoon is gemiddeld gelegen tussen 45 à 48 cm, op 50 cm voor een rolstoelgebruiker.

*Rolstoelgebruiker, volwassenen, kind 7 jaar en 12 jaar, 4 jaar, 2 tot 4 jaar,*



De voornaamste handelingen die we vanuit zittende positie uitvoeren zijn vergelijkbaar met het aan- en uitdoen van schoenen, het opnemen van een tas die naast onze stoel geplaatst is...

- Hiervoor bukken we voorwaarts en grijpen we naar beneden.
- Bij deze handeling komen de voeten meer naar voor en verplaatst onze romp zich voorwaarts. Daarom is er ter hoogte van een zitelement voor een volwassen persoon een voorliggende vrije zone van min. 50 cm noodzakelijk.

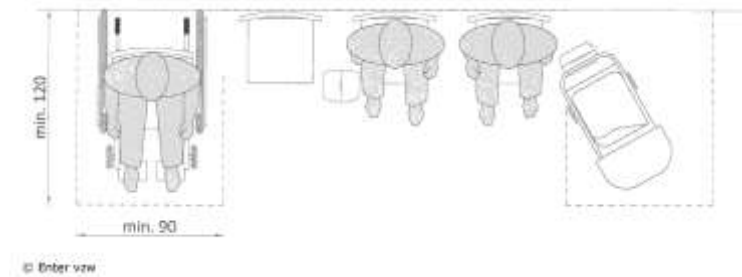
### Vrije ruimte voor rolstoelgebruikers

Ook een rolstoelgebruiker komt op plaatsen waar zitelementen worden gebruikt. De meeste rolstoelgebruikers maken geen gebruik van de voorziene zitelementen op plaatsen waar ze maar



even moeten wachten of kortere tijd verblijven. Op deze plaatsen voorzien we een vrije ruimte waar ze met de rolstoel kunnen plaatsnemen.

- Om goed bruikbaar te zijn, is deze vrije zone min. 90 cm (B) x 120 cm (D), het best 90 cm (B) x 140 cm (D).
- Manoeuvreren op een beperkte ruimte is niet altijd even gemakkelijk, een marge ten opzichte van de netto ruimte van de rolstoel is dus belangrijk.

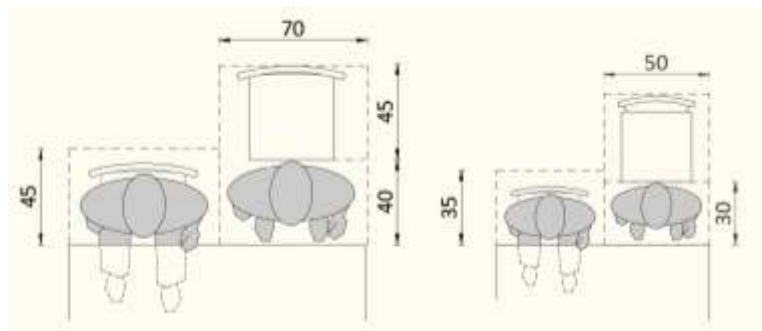


### Gebruiksruimte van een tafel (met stoelen)

De afmetingen van stoelen en tafels kunnen sterk verschillen. Voor het bepalen van effectieve gebruiksruimten moeten we hier altijd rekening mee houden.

- Een volwassen persoon die aan een tafel zit, neemt gemiddeld een ruimte van 70 cm (B) x 45 cm (D) in.
- Om recht te kunnen komen aan tafel is een extra diepte van 40 cm nodig.
- Om aan een tafel plaats te nemen moet er bovendien de mogelijkheid zijn om de stoel voldoende ver achteruit te plaatsen. Voor kinderen zijn deze maten beperkter, afgestemd op een kleinere gestalte. De nodige gebruiksruimte blijft in verhouding gelijk.

*Volwassenen, kinderen vanaf 7 jaar*



### Onderrijdbaar voor rolstoelgebruikers

De goede onderrijdbaarheid van een meubel, zoals een tafel, zorgt ervoor dat ook een rolstoelgebruiker het ongehinderd kan gebruiken. Dit zal ook voor elke volwassen persoon gelijklopend zijn. Grotere personen hebben bijvoorbeeld nood aan grotere (en hogere) beenruimte om comfortabel aan een tafel plaats te nemen. [Gebruik van een rolstoel \(manuele of elektrisch\) >>](#)

- Het zitcomfort aan een tafel is altijd afhankelijk van de tafelhoogte.
- Een gemiddelde hoogte van een tafel ligt tussen de 75 à 80 cm tot de vloerpas.
- Ook voor kinderen is een aangepaste tafelhoogte wenselijk. Deze is altijd in verhouding tot hun lichaamslengte. Voor een groep kinderen met een verschillende leeftijd kan de aanwezigheid van variatie in tafelhoogten een pluspunt vormen.

- Een aandachtspunt voor goede onderrijdbare tafels is vooral de uitvoering van de poten of middenpoot en de hoogte van een onderliggend frame om het blad te dragen.

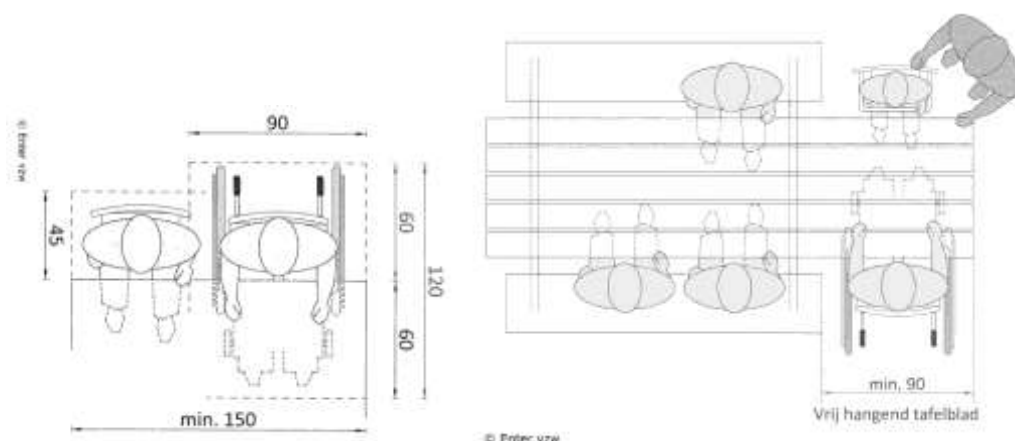
*Volwassenen en rolstoelgebruiker, kind 12 jaar, 7 jaar en 4 jaar*



Aan een tafel neemt een volwassen rolstoelgebruiker in de breedte meer plaats in dan een persoon die op een stoel zit.

- Een breedte van min. 90 cm is dan noodzakelijk.
- Door de vormgeving van de rolstoel neemt hij ook meer diepte in, namelijk min. 60 cm. Ook onder de tafel is er min. 60 cm nodig om met de voeten plaats te kunnen nemen.

Deze maten voor de onderrijdbaarheid komen ook overeen met de ruimte die een persoon nodig heeft om bijvoorbeeld een kruk of een rollator naast zich te plaatsen wanneer hij aan een tafel zit.



Om met meerdere rolstoelgebruikers op een goede manier plaats te laten nemen aan een tafel moet de tafel voldoende diep en/ of breed zijn:

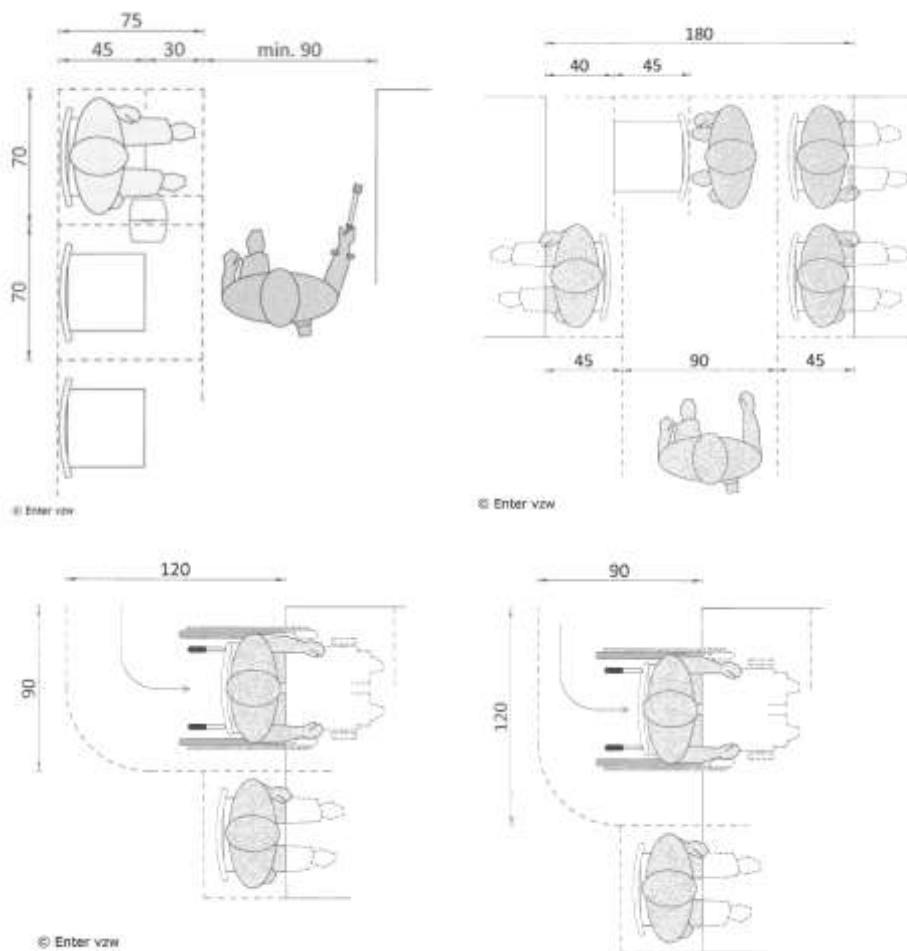
- Tegenover elkaar: tafeldiepte min. 120 cm.
- Naast elkaar: tafelbreedte min. 150 cm.

### **Circuleren tussen zitelementen, tafels en stoelen (volwassen personen)**

Respecteer de vrije ruimte die nodig is tussen het meubilair zodat circulatie mogelijk blijft. Je moet namelijk een minimale circulatiezone ter beschikking hebben om naar een stoel te kunnen lopen, er naartoe te kunnen rijden met een rolstoel (al dan niet met hulp) of ergens tussen te kunnen passeren.

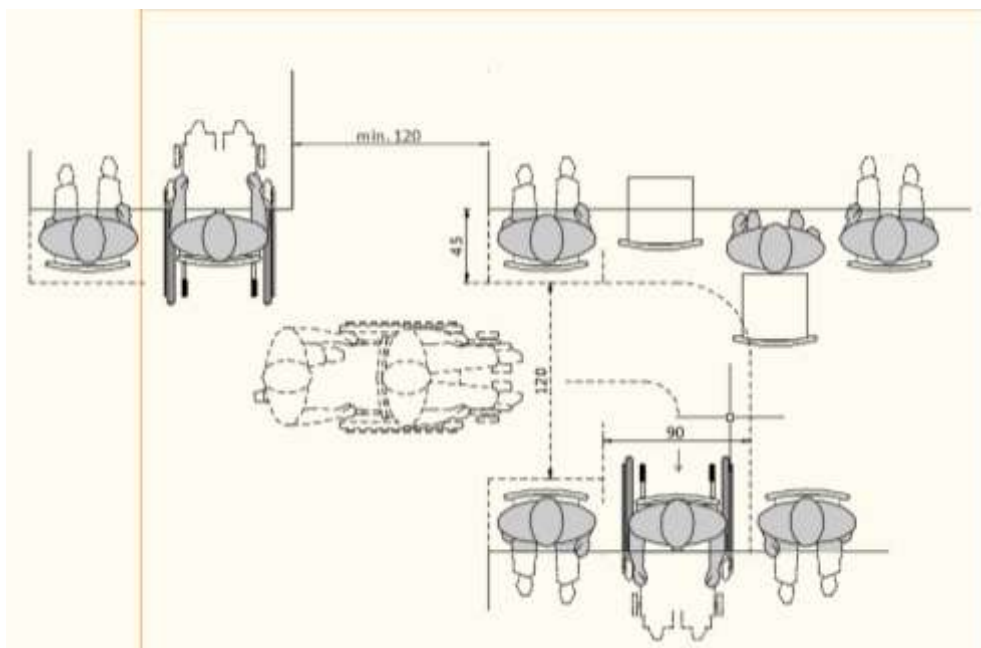
- Een minimale vrije breedte van 90 cm, beter 100 à 110 cm is noodzakelijk om comfortabel te bewegen, zonder de andere personen te storen.
- Om een persoon in een rolstoel met hulp, onder de tafel uit te rijden en te verplaatsen is een extra diepte van 110 cm à 120 cm nodig.
  - Dit komt overeen met de ruimte die nodig is voor het maken van een bocht van 90°.

- Als er naast de rolstoel een stoel opgesteld staat is deze diepte nodig vanaf de achterzijde van de stoel. [Gebruik van een rolstoel \(manuele of elektrisch\) >>](#)
- Moeten er bovendien haakse manoeuvres tussen verschillende tafels gemaakt worden, dan zijn de verhoudingen van belang. Dit geldt niet alleen voor een rolstoelgebruiker, maar ook voor personen die een loophulpmiddel gebruiken.



De circulatieruimte vormt meestal een knelpunt bij het gebruik van tafels die opgesteld zijn in reeksen of rijen. Hierbij gaat we er vaak van uit dat mensen langs de lange zijde van de tafels manoeuvreren en niet tussen de tafels door.

- Wissel circulatieroutes van min. 90 cm af met routes van min. 120 cm vrije doorgangsbreedte zodat de meeste locaties bereikbaar zijn.
- Ook de breedte van de vrije circulatieruimten tussen de tafels kan wisselen, zolang een evenwichtige verhouding wordt gerespecteerd.



### Tafelopstellingen groep

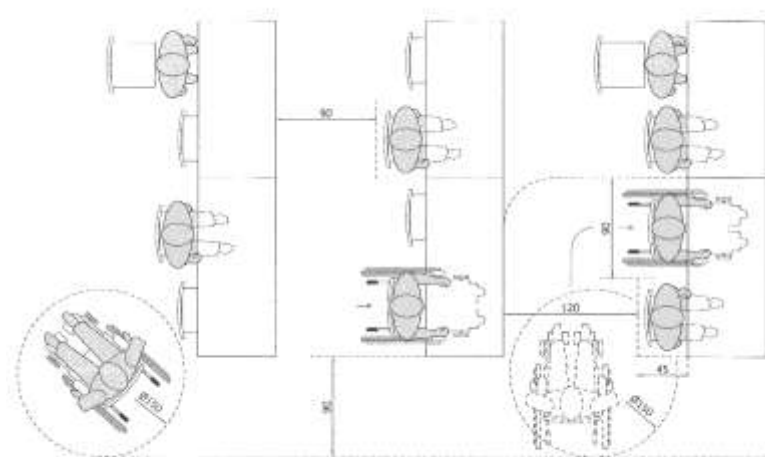
In heel wat ruimten staan tafels opgesteld voor gebruik in groep. Afhankelijk van de opstelling en de ruimte die rond de tafels aanwezig is, kan je slechts één of meerdere plaatsen vlot gebruiken.

#### *Vergadertafel (zitplaatsen voor 10 à 12 personen)*

Om een kleine groep mensen tegelijk te kunnen ontvangen, worden tafels groter. Vaak is er ook de wens om verschillende tafelopstellingen in de ruimte te kunnen maken. Er is minstens kort bij de toegang tot de ruimte de mogelijkheid om als rolstoelgebruiker plaats te nemen.

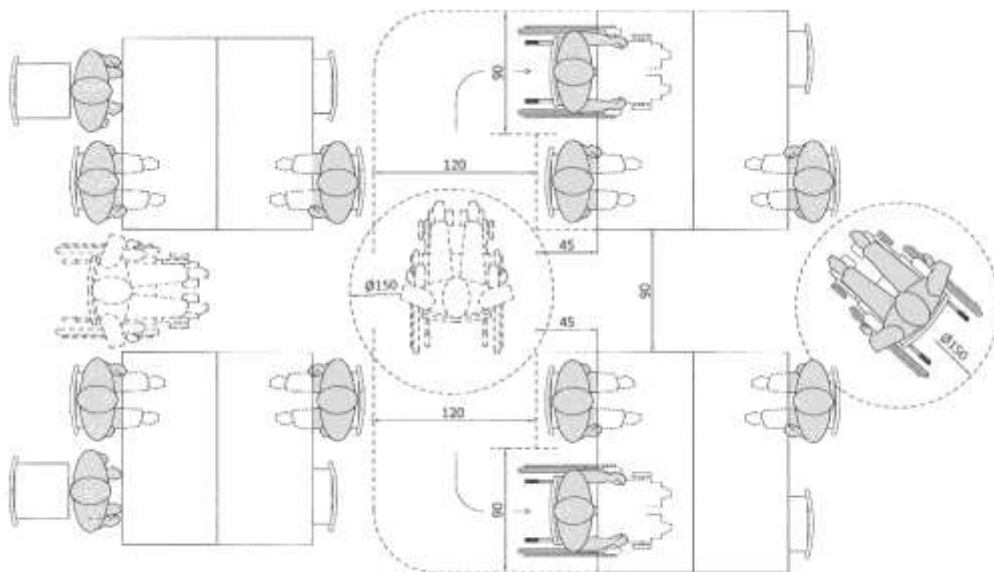
- De verhouding die nodig is om als persoon en als rolstoelgebruiker een bocht van 90° te kunnen maken, vormt de referentie voor de maatvoering (rolstoelgebruiker is meest dwingende).
- Het best zorg je ervoor dat er overal een vrije doorgang van min. 90 cm aanwezig is tussen de stoelen en de wand. Zo geraakt iedereen gemakkelijk bij een achtergelegen zitplaats aan de tafel. Let op, deze is altijd bekeken vanuit meubilair in gebruik.

#### *Tafels opstellen in rijen:*



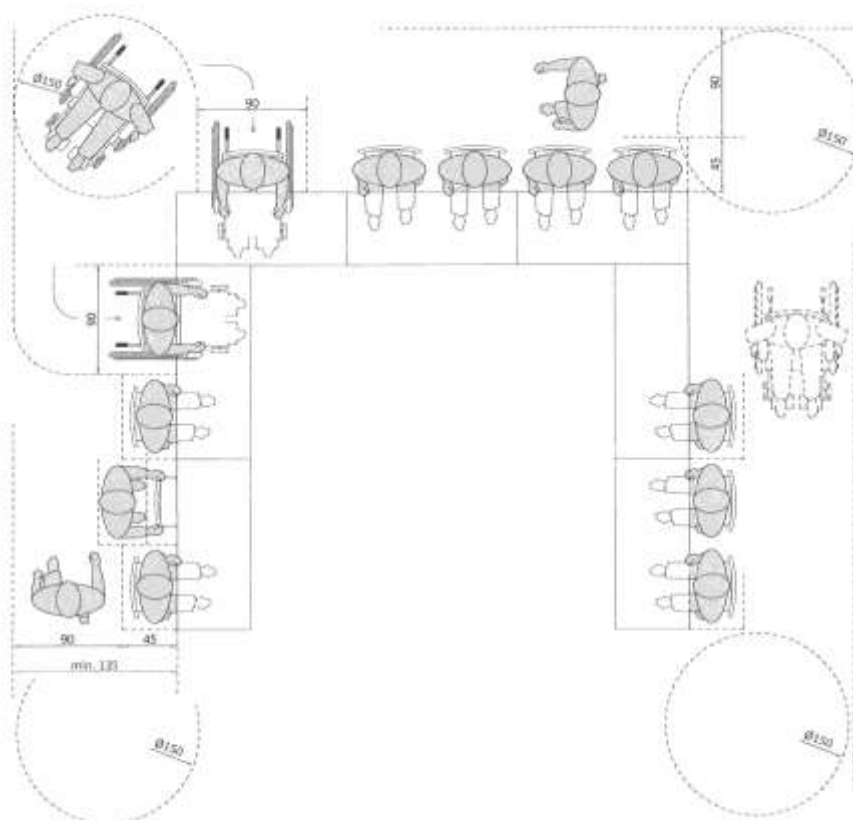
© Enter vzw

*Tafels opstellen in blokken:*



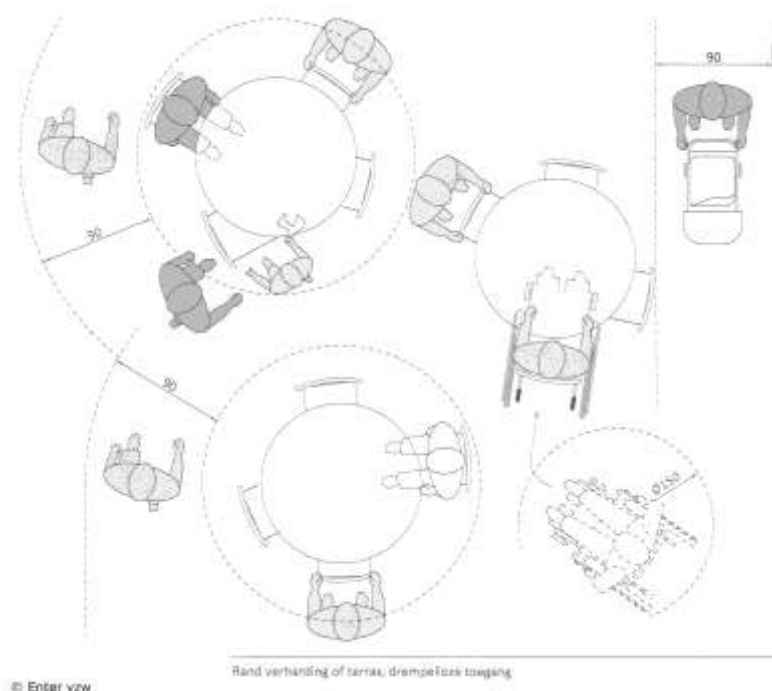
© Enter vzw

*Tafels opstellen in U-vorm:*



© Enter vzw

### Tafels opstellen in vrije vorm:



### 3.2.5 Gebruik van een wastafel

Wastafels bestaan in heel wat verschillende uitvoeringen: ergonomische modellen, ingewerkte wastafels, in hoogte en/of breedte verstelbaar (manueel of elektrisch), met speciale bevestigingsstukken ...

Niet in elke ruimte gebruiken we een wastafel op dezelfde manier. Er is bijvoorbeeld een verschil tussen enkel handen wassen en handelingen uitvoeren voor de dagelijkse persoonlijke hygiëne zoals haren kammen of tanden poetsen. In dit laatste geval gebruiken we de wastafel een langere tijd en hebben we meer spullen bij de hand.

#### Gebruiksruimte voor de wastafel

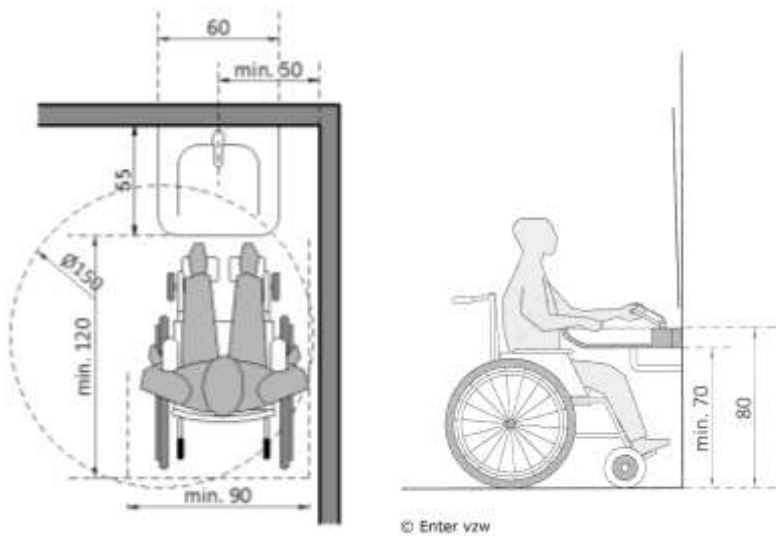
Een persoon moet vanuit zittende houding alle elementen van een wastafel kunnen bereiken. Cruciaal hiervoor is de bereikbaarheid en de onderrijdbaarheid.

De wastafel is vlot bereikbaar door:

- Voor de wastafel is een vrije zone aanwezig van min. 120 cm diep en 90 cm breed.
- Er is voldoende ruimte om te manoeuvreren zodat ook een rolstoelgebruiker zich goed kan positioneren aan de wastafel:
  - een vrije draairuimte met diameter min. 150 cm
  - deze mag deels onder de wastafel door lopen.
- De as van de wastafel staat min. 50 à 55 cm uit een hoek om een goede opstelbaarheid te garanderen.
- Wastafel voor kleine kindjes komt niet zo vaak voor. Als deze er wel is ze afstemmen op kinderhoogte.

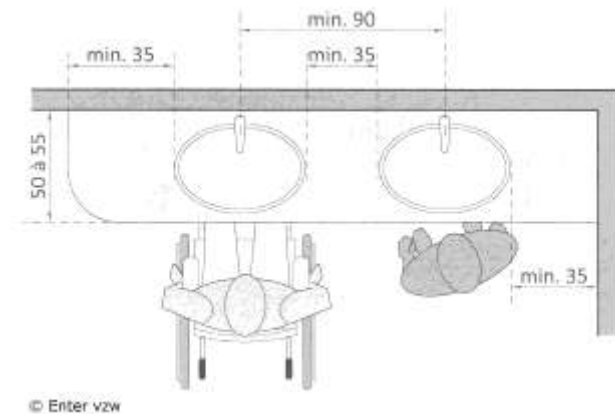
Een wastafel is onderrijdbaar door dezelfde principes toe te passen als de onderrijdbaarheid van een tafel of een balie. [Gebruik van een rolstoel \(manueel en elektrisch\) >>](#)





#### *Meerdere wastafels naast elkaar*

- Min. 1 wastafel is volledig bereikbaar en onderrijdbaar.
- De as op as afstand van de wastafels ten opzichte van elkaar is belangrijk. Een rolstoelgebruiker moet namelijk voldoende ruimte hebben in de breedte om zich op te stellen:
  - De as op as afstand van de wastafels onderling is min. 90 cm.
- Elke wastafels op zich beschikt bovendien over voldoende ruimte, zodat individuele spullen niet door elkaar geraken. Er is min. 35 cm vrije ruimte tussen de wastafels om spullen te plaatsen.



#### **Modelkeuze en vorm van de wastafel**

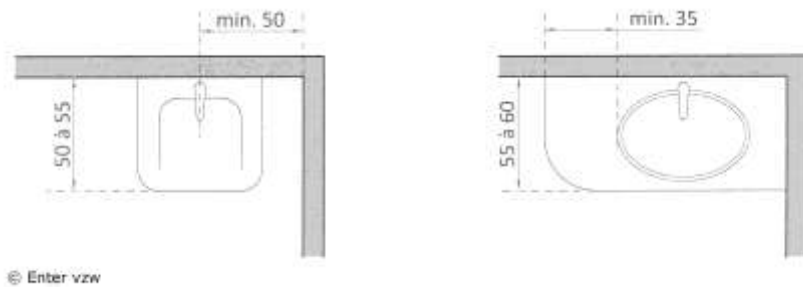
Een wastafel voor dagelijkse hygiëne is meestal groter dan de wastafel in een toegankelijk toilet waar je enkel handen wast.

- Door een aangepaste vormgeving zoals een gebogen voorzijde (ergonomisch model), een grotere diepte van de wastafel, meer afzetruimte om spullen binnen handbereik te plaatsen...verhoogt het gebruikscomfort.
- de uitvoering van de wastafel: de bak/ kom is minder diep en heeft een plattere kom dan een standaard model;

- de aansluitingen en de afvoer (geurafsnijder) zijn ingewerkt in de wand of verder naar achter geplaatst waardoor vrije ruimte ontstaat.
- De volledige diepte van de wastafel is min. 45 cm (voorzijde tot tegen de wand).
  - Beter 50 à 55 cm om goed bruikbaar te zijn.

Bijkomend voor ruimten persoonlijke hygiëne:

- De aanwezigheid van een afzetvlak of legger heeft als voordeel dat kleine benodigdheden zoals een kam of sierraden binnen handbereik geplaatst kunnen worden. Dit kan op verschillende manieren bekomen worden.
  - Naast de wastafel is min. aan 1 zijde een zone van 30 à 35 cm aanwezig.
  - Bij een wastafel ingebouwd in een blad, is het belangrijk een minder diep wastafelmodel te kiezen waardoor, bij het inwerken in een blad, de vrije ruimte ervoor niet in het gedrang komt. Positioneer de wastafel ook zo dat de kraan bereikbaar blijft. Let er ook op dat de dikte van het blad beperkt blijft tot max. 10 cm.
- Door het werkblad te laten aansluiten op de muur kan er niets van de wastafel afvallen.
- Een blad met een ingewerkte wastafel heeft het best een breedte van min. 60cm.
- Voor de bruikbaarheid van de wastafel vermijd je best een kast vlak naast de wastafel te plaatsen. Zo blijft de wastafel vrij.



### Afwerking van de wastafel

Het comfortabel gebruik van een wastafel is afhankelijk van heel wat afwerkingsaspecten:

- Zichzelf, vanuit zittende positie, kunnen zien in de spiegel is noodzakelijk voor het algemeen welbevinden.
  - Door een voldoende hoge spiegel (het best tot 220 cm hoogte) op max. 10 cm boven de wastafel te bevestigen, is deze zowel bruikbaar voor zittende als voor staande personen.
  - Een spiegel die minder hoog is kan hoger gehangen worden, maar moet licht gekanteld geplaatst worden.
- Vanaf de voorzijde van de wastafel is de kraan goed bereikbaar en bruikbaar.
  - De afstand van de voorzijde van de wastafel tot aan de bediening van de kraan is het best niet meer dan 50 à 60 cm.
  - De wastafel wordt best uitgerust met een éénhendelmengkraan, bij voorkeur met een verlengde hendel.
- Aan de wastafel staat een goed afsluitbare vuilnisemmer.

### Persoonlijke hygiëne

Een wastafel voor dagelijkse hygiëne verschilt op gebied van afwerking van een andere wastafel. Er zijn minder vaste afwerkings-elementen aanwezig zoals een zeepdispenser of een handdoekverdelers. Wel is er bijvoorbeeld ruimte nodig voor het plaatsen van eigen spullen:

- Een wastafel is normaal gezien niet geschikt om op te leunen. Voor de ondersteuning van de bewoner is het bijgevolg aangewezen om de wastafel een extra stevig te bevestigen.

Eventueel kan aan beide zijden van de wastafel een beugel geplaatst worden. Deze kan ook dienst kan doen als handdoekhouder.

- Een wastafel, ingebouwd in een blad, biedt afzetruimte. Dit heeft als voordeel dat kleine benodigdheden binnen handbereik geplaatst kunnen worden.
  - Ook is deze ruimte bruikbaar voor het zorgpersoneel om bijvoorbeeld een handdoek klaar te leggen tijdens het wassen.
  - Wanneer hiervoor gekozen wordt is het belangrijk een minder diep wastafelmodel te kiezen waardoor de onderrijdbaarheid niet in het gedrang komt.
- Voldoende bergruimte rond de wastafel is belangrijk. Door aansluitend op de wastafel een kolomkastje te voorzien kunnen benodigdheden binnen handbereik geplaatst worden. Dit kastje mag echter de gebruiksruimten rond de wastafel niet hinderen, zorg altijd voor een beperkte onderrijdbaarheid.
- Zorg voor een goede accentverlichting ter hoogte van de wastafel, met een bereikbare bediening alsook een bereikbaar stopcontact (vanuit zit).
- Bij het uitvoeren van handelingen voor de dagelijkse hygiëne, zijn automatische kranen niet handig.
  - De wastafel wordt het best uitgerust met een éénhendelmengkraan.
  - Bij voorkeur heeft deze een verlengde hendel.
- Een legger mag het zicht in de spiegel niet beperken.

### 3.2.3 Gebruik van een toilet

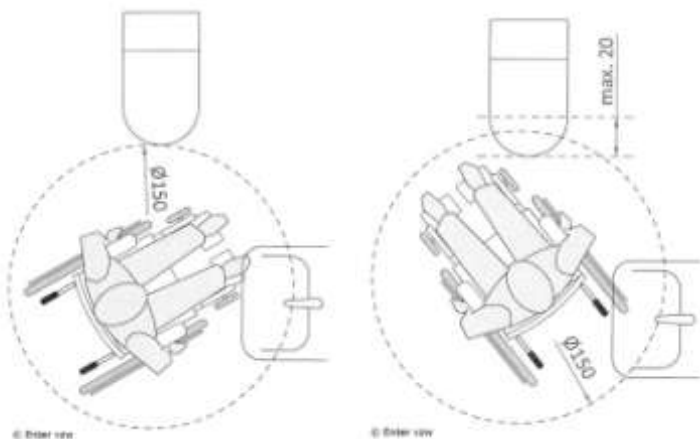
Kan een rolstoelgebruiker geen transfer uitvoeren naar de toiletpot, dan is een aangepast toilet onbruikbaar. Daarom is het belangrijk dat de gebruiksruimte rond de toiletpot hierop is afgestemd: de vrije draairuimte, de zijdelingse opstelruimte en de beugels.

#### Vrije draairuimte

In de ruimte is minimaal één vrije draairuimte (diameter van 150 cm) aanwezig.

- Deze is gelegen buiten de zone die de toestellen innemen. Zo is een kleine extra marge voor manoeuvreren in de ruimte aanwezig.
- Op voorwaarde van onderrijdbaarheid, kan deze draairuimte de plaatsingsruimte van een wastafel overlappen. Ook bij het gebruik van een hangtoilet is het mogelijk dat de vrije draairuimte in beperkte mate onder de toiletpot gelegen is. Afhankelijk van het model kan dit meer of minder zijn. Dit is altijd een beperkte onderrijdbaarheid.

[Gebruik van een rolstoel \(manuele en elektrisch\) >>](#)



Let op, zijn de toestellen bij de ontwerpfase nog niet gekend, dan kan om een goede situatie na afwerking te garanderen de overlapping met de toiletpot niet meegerekend worden. We gaan er dan van uit dat de toiletpot niet onderrijdbaar is.

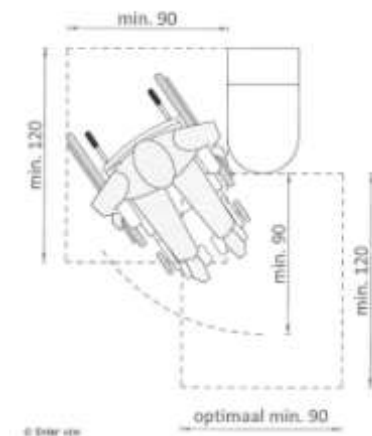
### Vrije transferruimte ter hoogte van de toiletpot

De vrije ruimte naast en voor de toiletpot (transferruimte) zorgt ervoor dat een rolstoelgebruiker zijn rolstoel goed kan positioneren om een transfer uit te voeren.

Planmatig is hiervoor volgende maatvoering noodzakelijk:

- Zijdelings is er een vrije zone van min. 90 cm breed.
- Voor de toiletpot is er een vrije zone van min. 120 cm diep.
- Tussen de toiletpot en een ander vast sanitair toestel in de ruimte is min. 90 cm vrije doorgangruimte, zodat het mogelijk blijft om er met een rolstoel tussen te passeren.
- Is er maar één zijdelingse transferzijde, dan ligt de as van de toiletpot op 40 tot max. 45 cm van de afgewerkte wand. Dit is belangrijk om de beugels op de juiste plaats te kunnen hangen.

Deze ruimten worden altijd gemeten vanaf de uiterste zijrand of voorrand van de toiletpot tot tegen de afgewerkte wand, toestel of ander obstakel.



### Zithoogte en zitdiepte van de toiletpot

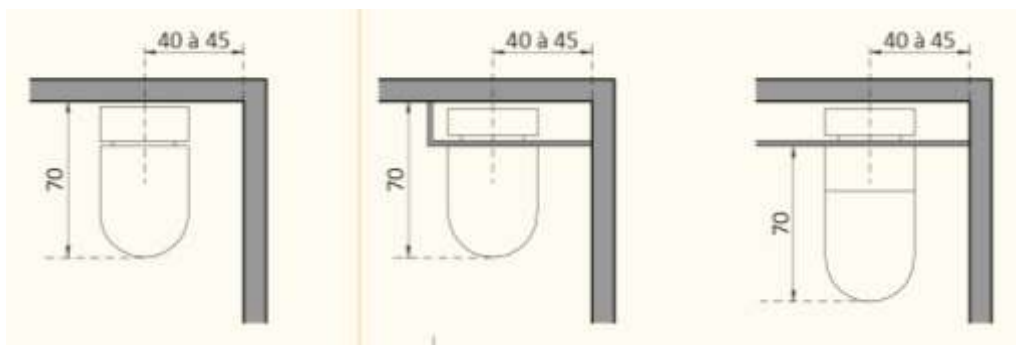
De zithoogte en de zitdiepte van de toiletpot is belangrijk om tijdens of na een transfer comfortabel op de toiletpot terecht te komen.

- De zithoogte is beter afgestemd op de hoogte van de zitting van een rolstoel zodat de gebruiker zichzelf minder hoog moet tillen: 50 à 52 cm ten opzichte van het vloerniveau (inclusief toiletbril).
- De diepte van de toiletpot moet toelaten dat een rolstoelgebruiker voldoende ruimte heeft om met zijn rolstoel (naast de toiletpot) tot tegen de achterwand te rijden. Op die manier brengt hij het zitvlak van zijn rolstoel op dezelfde hoogte als de zitting van de toiletpot en kan hij een transfer uitvoeren vanuit een zijdelingse positie: min. 70 cm.
- We meten de beschikbare diepte van de toiletpot vanaf de voorzijde van de toiletpot tot tegen de achterliggende afgewerkte (voorzet)wand.

De (zit)diepte kan op verschillende manieren worden behaald:

- Bij een standaard toiletpot met zichtbare spoelbak wordt de voorzijde van de pot geplaatst op 70 cm.
- Bij een standaard hangtoiletpot wordt een verlengstuk geplaatst zodat de volledige toiletpot een diepte van 70 cm krijgt.

- Bij een standaard hangtoiletspot met ingewerkte spoelbak wordt de breedte van de voorzetwand beperkt. De voorzetwand stopt onmiddellijk na het ingebouwde spoelsysteem.



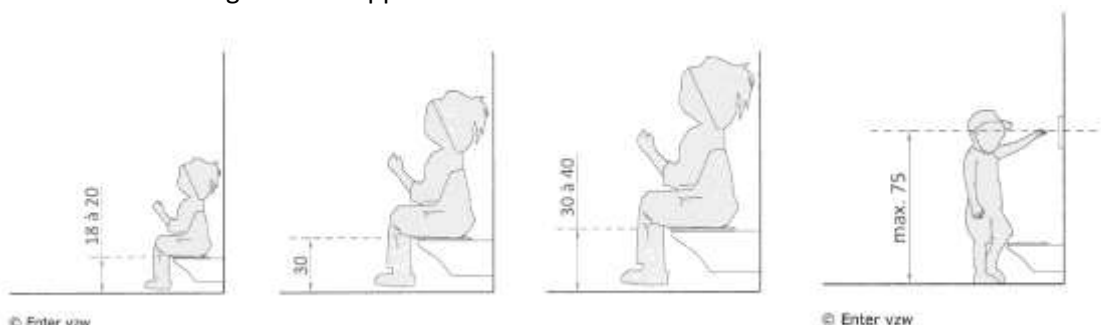
De uitvoering met een standaard toiletspot zorgt ervoor dat rugsteun aanwezig blijft (tegen spoelbak). Deze oplossing betekent voornamelijk een voordeel in het zitcomfort van een persoon met evenwichtsproblemen of een beperkte rompstabiliteit.

Een hangtoiletspot heeft als voordeel dat de voetsteunen van een rolstoel nog beperkt onder de pot kunnen passeren.

#### *Peuter-, kleuter- en kindertoiletjes*

De maatvoering is altijd afhankelijk van de leeftijdsgroep. De hoogte van een toiletspot moet overeenstemmen met de zithoogte van het kind. Het zitten op een toiletspot gebeurt het best ook niet met afhangende knietjes (dit geldt voor iedereen!).

- Zithoogtes verschillen sterk, zo ook de toiletspoelhoogte:
  - voor peuters van 2 à 3 jaar, een hoogte van 18 à 20 cm;
  - voor kinderen van 4 tot 7 jaar, een hoogte van ongeveer 30 cm;
  - voor kinderen van 8 tot 12 jaar, een hoogte van 30 à 40 cm;
  - vanaf 12 jaar, een standaard toiletspoelhoogte van 45 à 48 cm.
- Ook de spoelknoppen moeten bereikbaar opgesteld worden.
  - Omdat peuters minder hoog kunnen reiken, zijn ze op max. 85 cm hoogte tot de vloerpas geplaatst. Voor de allerkleinsten zijn ze beter op max. 75 cm tot de vloerpas geplaatst.
  - Voor kinderen vanaf ongeveer 12 jaar, staan de spoelknoppen op een normale hoogte van 90 à 120 cm tot de vloerpas.
- De spoelknoppen hebben een gemakkelijke principe van bediening. Drukknoppen hebben een voldoende groot drukoppervlak.



*Toiletspoelhoogte kind 2 tot 3 jaar, 4 tot 7 jaar en 8 tot 12 jaar – hoogte spoelknop kind*

#### **Beugels aan de toiletspot**

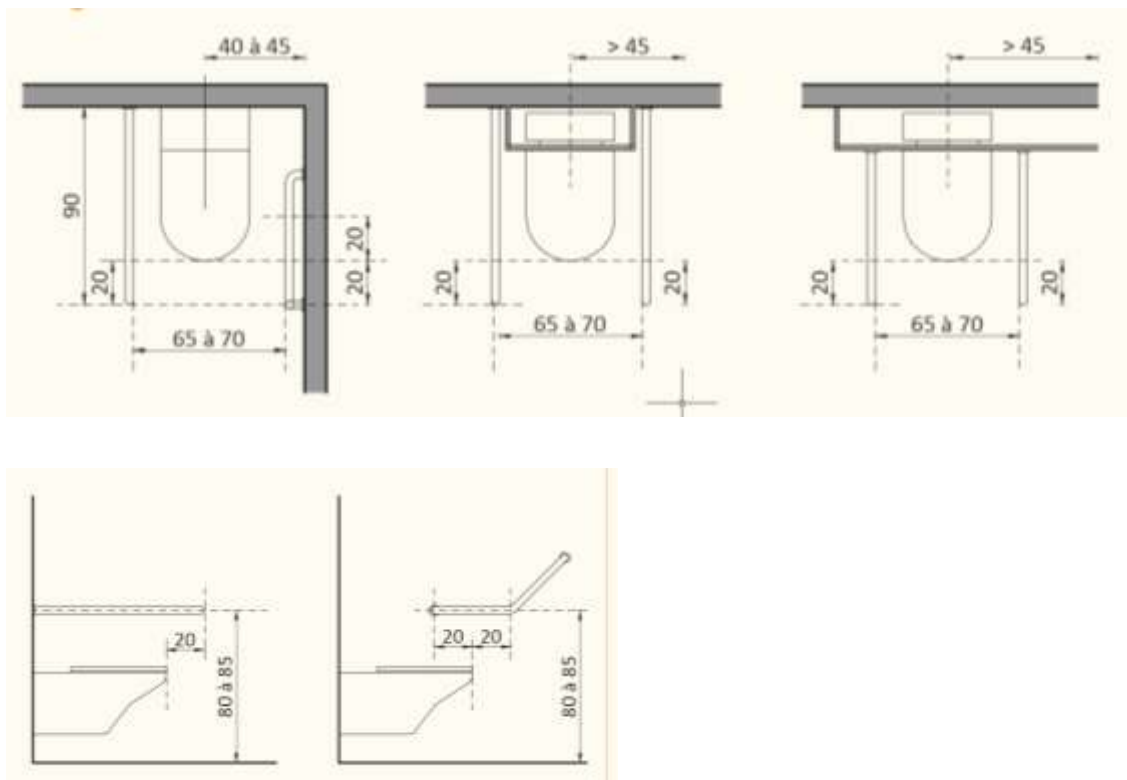
Beugels zorgen voor vaste steunpunten. Ze zijn belangrijk ter ondersteuning van de uit te voeren handelingen zoals gaan zitten, opstaan en zorgen voor stabiliteit tijdens het zitten zelf.

- Ter hoogte van de toiletspot zijn er altijd twee beugels aanwezig.

- Afhankelijk van de opstelling van de toiletpot is een ander type noodzakelijk:
  - in een hoek: aan de gesloten zijde van de toiletpot een vaste greep op de wand en aan de open zijde een opklapbare beugel.
  - Vrij in de ruimte (2 transferzijden): twee opklapbare beugels.
- Aan de transferzijde(s) van de toiletpot zorgen opklapbare beugel(s) ervoor dat je ruimte kan maken voor het uitvoeren van de transfer en/of om hulp te kunnen verlenen.
- Let er op dat een beugel gemakkelijk omhoog en omlaag kan worden geklapt, ook vanuit zittende houding (op de toiletpot).

Een goede plaatsing is van belang voor de bruikbaarheid:

- Een beugel is 20 cm voor en achter de voorzijde van de toiletpot aanwezig, zodat een goede grijpzone voorhanden is en er steun kan genomen worden bij het rechtstaan.
  - Een opklapbare beugel is min. 90 cm lang.
- Plaats ze op een hoogte van 80 cm à 85 cm ten opzichte van de vloer.
- De afstand tussen de beugels is ca. 65 à 70 cm.



### 3.2.6 Gebruik van een douche

Het gebruik van een douche vraagt heel wat verschillende handelingen. De wijze van inrichting en afwerking bepaalt of ze zelfstandig bruikbaar is of niet. Dit is in het bijzonder van belang voor personen die afhankelijk zijn van een hulpmiddel of een beperkte mobiliteit hebben, maar ook van belang voor het begeleiden van kleine kinderen.

Een drempelloze douche zorgt voor de meeste gebruiksmogelijkheden, zowel voor het zelfstandig gebruik als voor gebruik met hulp.



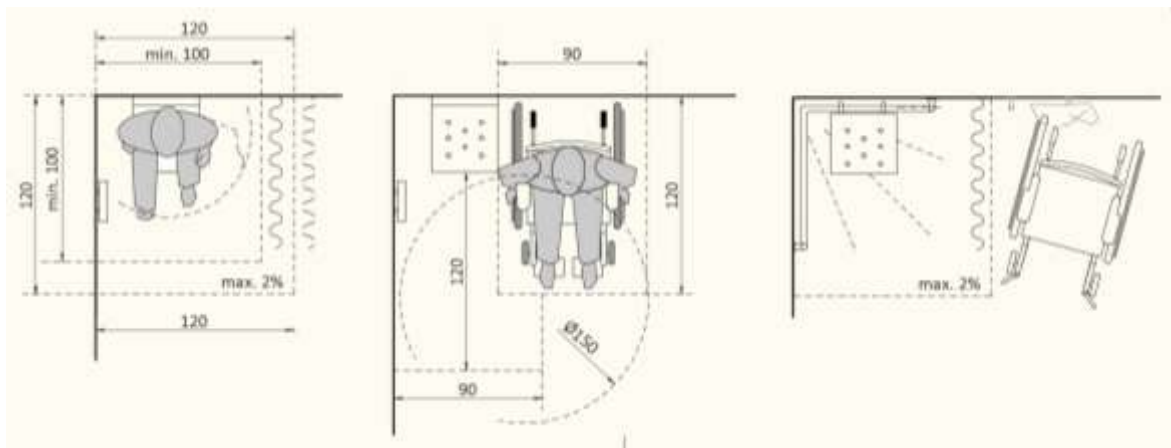
### Gebruiksruimte in en rond de douchezone

Enerzijds is er voldoende ruimte nodig om te douchen (een transfer uitvoeren, douchekraan bedienen). Anderzijds is er ruimte nodig om de rolstoel buiten de waterstraal te plaatsen tijdens het douchen. De douchezone is de natte zone waar de kraan en de douchekop staan:

- Deze is min. 100 cm x 100 cm of beter 120 cm x 120 cm groot. Zo kan een douchegordijn op een voldoende ruime afstand tot de douchezit gehangen worden en de afwatering goed gebeuren.
- De douchezone is het best in een hoek gelegen, zodat de douchezit en de kraan op verschillende wanden geplaatst kunnen worden.

In en rond de douchezone zijn volgende gebruiksruimten van belang:

- Voor de douchezit is een vrije ruimte van min. 120 cm diep.
- Naast de douchezit is een vrije transferruimte van min. 90 cm breed.
  - De vrije transferruimten zorgen ervoor dat een rolstoelgebruiker of gebruiker van een andere verplaatsingshulpmiddel, een vlotte transfer kan maken van de rolstoel naar de douchezit en omgekeerd. Deze ruimte kan bovendien ingezet worden als staanplaats voor een begeleider of hulpverlener.
- Ter hoogte van de douchezone en de douchezit is er een vrije draairuimte met een diameter van min. 150 cm om een hulpmiddel goed te kunnen plaatsen.
- Zorg ervoor dat de organisatie van de toestellen toelaten dat een rolstoelgebruiker die zijn rolstoel verlaten (om te douchen), zijn hulpmiddel vlak naast, maar buiten de (natte) douchezone kan plaatsen.

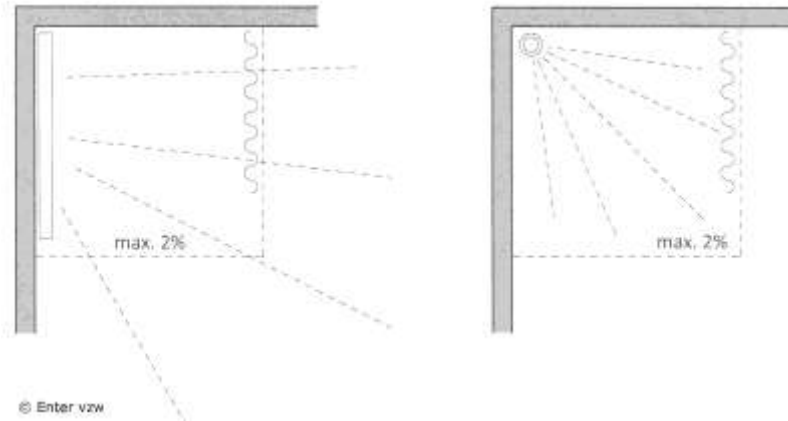


### Ondergrond van de douchezone

Omdat een doucheruimte of badkamer per definitie een 'natte ruimte' is, vraagt de ondergrond aandacht.

- Het best is de vloer over de volledige ruimte uitgewerkt in antislip en onderhoudsvriendelijk materiaal.
- Belangrijk is dat de zone van de omkleedfunctie zo drempelloos mogelijk overloopt in de douchezone. Om dit te bereiken wordt de douchezone lichthellend (maximaal 2% helling van de vloer) uitgevoerd voor de afwatering. Dit vermijdt dat de volledige doucheruimte onder water staat.
- Er kan gebruik gemaakt worden van een douchebak of doucheplaat waarbij deze volledig ingewerkt wordt.
  - Is dit niet mogelijk, beperkt dan de rand tot max. 1,5 cm hoogte en voorzie hem afgeschuind.

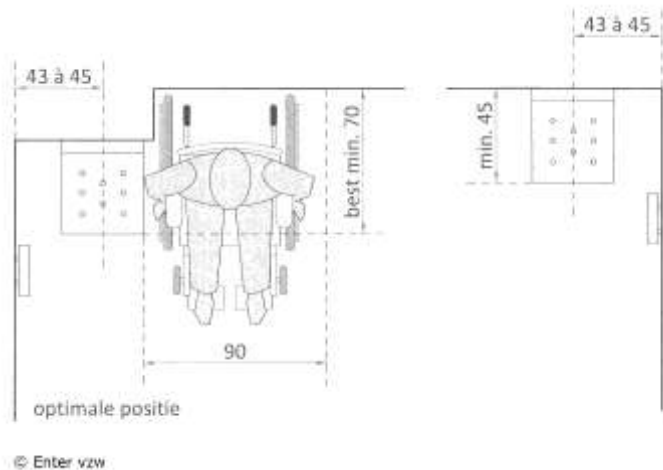
- De uitvoering van de afvoer in een drempelloze douche kan gebeuren op verschillende manieren. Zorg er voor dat het gekozen systeem geen obstakels vormt voor de personen die douchen.
  - Optimaal gezien is de afvoer in de hoek gelegen of langs de wand.
  - Langwerpige roosters zijn duurder in aankoop, een afvoerputje met grote rasteropeningen (in het midden van de douchezone) kan hinder veroorzaken voor bijvoorbeeld het plaatsen van de voeten.



### Plaats van de douchezit

Bij een aangepast toilet kunnen we kiezen voor een meer multifunctionele uitvoering met twee transferzijden. Dit kan in een douche niet door heel wat praktische redenen. We moeten dus één gebruiksrichting kiezen.

- Plaats een douchezit nooit op dezelfde wand als de kraan, maar op de aangrenzende wand.
- De afstand van de as van de douchezit tot de naastgelegen wand (hoek) bedraagt 43 cm à 45 cm.
- Naast de douchezit is een vrije ruimte (transferzone) van min. 90 cm aanwezig.
- Voor de douchezit is een vrije zone van min. 120 cm aanwezig t.o.v. andere toestellen.
- Ter hoogte van de douchezit is een vrije ruimte met  $\varnothing$  min. 150 cm aanwezig om met een rolstoel te kunnen manoeuvreren.
- Optimaal gezien is de zitdiepte vergelijkbaar met de diepte van een toiletpot, namelijk min. 70 cm. Zo kan een rolstoelgebruiker vlot een transfer maken.
  - Voor een douchezit is zo een uitvoering echter niet evident. Wanneer dit niet lukt kan de diepte beperkt blijven tot min. 45 cm, beter ruimer.
  - Een optimalere diepte bekom je onder meer door een goede keuze van douchezit en door rekening te houden met de ruimte die ingenomen wordt voor de bevestiging op of aan de wand.



### Douchezit

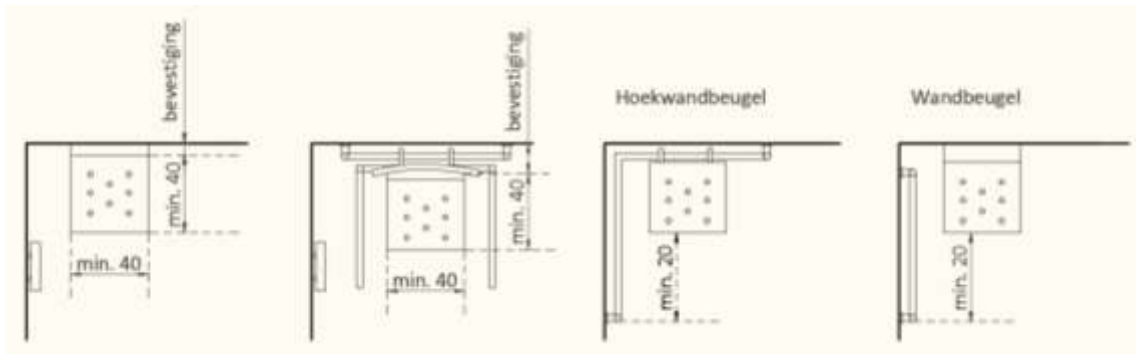
De douche kan uitgerust worden zowel met een vaste of een wegneembare douchezit.

- Kies je niet voor een vaste of wegneembare douchezit, maar voor een verplaatsbaar type, zorg dan voor een voldoende stevig antislipmodel.
- Een verplaatsbare douchezit is de meest aangewezen keuze als de gebruiker sterk wisselende noden heeft. Zeker op plaatsen, waar er een zeer wisselend gebruik is door verschillende personen is dit een voordeel.
- De zitjes die uitgevoerd zijn met een rugleuning zorgen voor meer zitcomfort en zorgen ervoor dat de gebruiker niet met de rug tegen een koude muur moet aanleunen.
- Opklapbare armsteunen aan de douchezit geven een extra veiligheidsgevoel tijdens het zitten en bieden steun bij het rechtekomen.
- Het zitoppervlak van de douchezit is voldoende groot, namelijk min. 40 cm x 40 cm. Zeker voor personen met een minder goede stabiliteit is dit nodig. Het plaatsnemen verloopt vlotter en er is voldoende marge aanwezig om neer te komen op de zit.
- De hoogte van de douchezit bevindt zich tussen de 45 cm en 47 cm. Belangrijk voor een goede zithouding is voldoende steun met beide voeten op de grond.

### Beugels

Net zoals bij een aangepast toilet zijn beugels noodzakelijk. Een vaste handgreep en/of beugel kan zowel dienen als ondersteuning bij het staan, het gaan zitten, het zitten zelf als bij het terug opstaan.

- De vaste beugels zorgen permanent voor steunmogelijkheid.
  - Er is minstens aan de muurzijde een vaste handgreep geplaatst. Aan de open zijde van de douchezit is het best een opklapbare beugel geplaatst. Deze kan ook een beugel aan de douchezit zijn. De beugels komen altijd min. 20 cm voorbij de voorzijde van de douchezit.
  - Er zijn verschillende uitvoeringsmogelijkheden voor het plaatsen van vaste beugels:
    - Een horizontaal, verticaal of diagonaal geplaatste beugel op de wand.
    - Er bestaan vaste handgrepen met een hoek van 45° of 90° waardoor duw- en trekbewegingen combineerbaar zijn.
    - Hoekwandbeugel(s) die over 2 wanden doorlopen. Eventueel extra uitgerust met een verticale steun die ook als doucheglijstang gebruikt kan worden.
- Combineer een wegneembare douchezit met vaste (hoekwand)beugels.
- Een muurbevestiging vereist uiteraard een voldoende stevige wand. Indien dit structureel onmogelijk is, bestaan er zitjes met een extra (opklapbare) steunpoot.

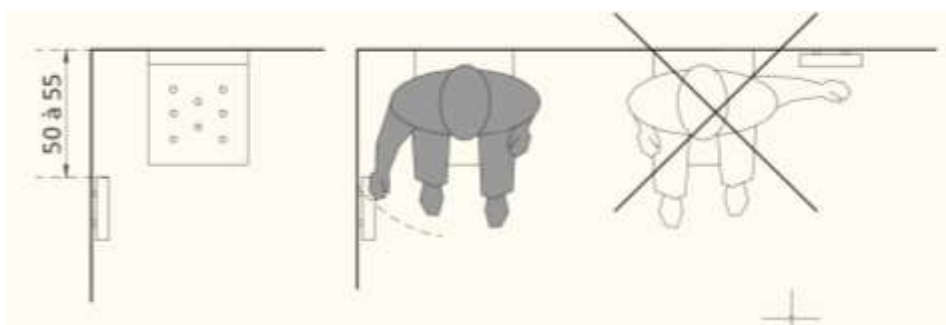


Let wel ! Het plaatsen van beugels is altijd een delicate zaak en moet in principe bekeken worden van gebruiker tot gebruiker. Een goede oplossing die veel mogelijkheden toelaat is dus belangrijk. Beugels vragen ook voor de plaatsing een goede uitvoering: de juiste keuze van het type, een correcte positie en een stevige bevestiging aan de wand.

### Afwerking rond de douche

De douche is minimaal uitgerust met een kraan en een doucheglijstang.

- De douchekraan:
  - Vanaf de douchezit moet je de kraan gemakkelijk kunnen bedienen. Daarom mag deze niet op dezelfde wand als de douchezit geplaatst worden.
  - De douchekraan staat op een afstand van 45 à 55 cm tot de hoek.
  - Voor zelfstandig gebruik is deze op een hoogte van max. 90 cm (bovenzijde) tot de vloer geplaatst.
  - Een thermostatische douchemengkraan zorgt voor een eenvoudige instelling van de juiste temperatuur. Dit sluit bovendien ook verbrandingsgevaar uit en is gemakkelijk bediening.
- Een losse douchekop, te bevestigen op een glijstang, is het meest gemakkelijk in gebruik en flexibel instelbaar. Het zorgt er bovendien voor dat het koude water niet over de gebruiker heen loopt bij het openzetten van de kraan.
- Let wel, om zowel zittend als staand te kunnen douchen, is de sproeikop verplaatsbaar tussen de 95 cm en 220 cm hoogte tot de vloerpas.



Voor een goede bruikbaarheid zijn een aantal extra aandachtspunten van belang:

- Gebruik een douchegordijn voor de afscherming en geen vlakke wanden. Deze geeft het minst hinder bij de bereikbaarheid van de douche, zowel voor de gebruiker en de hulpverlener. Vlakke delen kan je meestal minder gemakkelijk bedienen, ze nemen extra ruimte in tegen een wand (openstaand) en zijn tijdens het douchen met hulp niet functioneel.
- Een handdoekrekje of -haak is handig. Plaats deze buiten de spatzone op een bereikbare plek. Het vrij eenvoudig kunnen bereiken van een handdoek vanuit de douchezone zorgt

voor een extra comfort en maakt dat niet de hele doucheruimte nat wanneer je na het douchen je handdoek wil nemen.

### 3.3 Ruimte voor ergonomische principes van zorgverlening en begeleiding

#### 3.3.1 Begeleiding, hulp of zorg geven

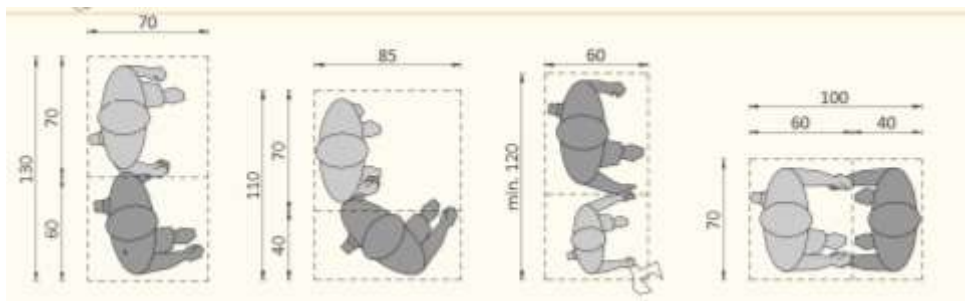
Naast ruimte die nodig is voor het gebruik van hulpmiddelen, moeten personen die een kind of een volwassen persoon begeleiden en ondersteunen op een ergonomische en goede manier deze taken kunnen uitvoeren.

Hiervoor hebben ze voldoende gebruikruimte nodig om als persoon te kunnen manoeuvreren rondom een persoon of een zit- of ligmeubel.

##### Zich verplaatsen onder begeleiding of met hulp

In sommige gevallen is er bij het lopen ondersteuning van één of twee personen vereist. Dit doe je door iemand bij de hand te nemen of door in te haken aan één zijde (zowel schuin als naast de persoon):

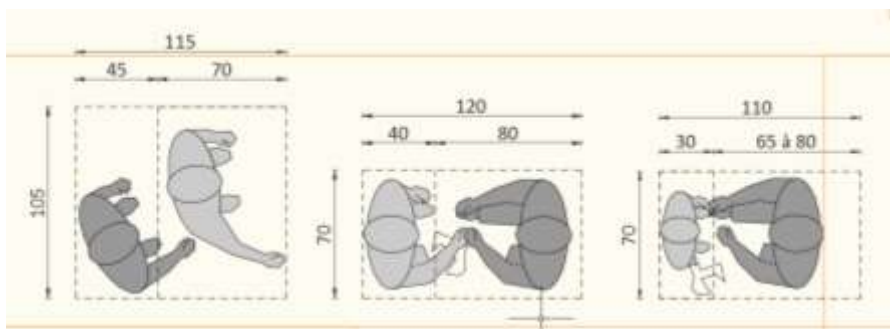
- Voor korte verplaatsing: gebruikruimte min. 110 cm (B) x 85 cm (D)
- Voor verplaatsing over langere afstand: gebruikruimte min. 130 cm (B) x 70 cm (D)
- Als zorgverlener manuele ondersteuning bieden door in te haken aan één zijde: minimale gebruikruimte: 110 cm (b) x 75 cm (d).
- Als zorgverlener manuele ondersteuning bieden langs voor- of achterzijde: minimale gebruikruimte : 60 cm (b) x 100 cm (d)



##### Gebruikruimte bij het verlenen van hulp in stand

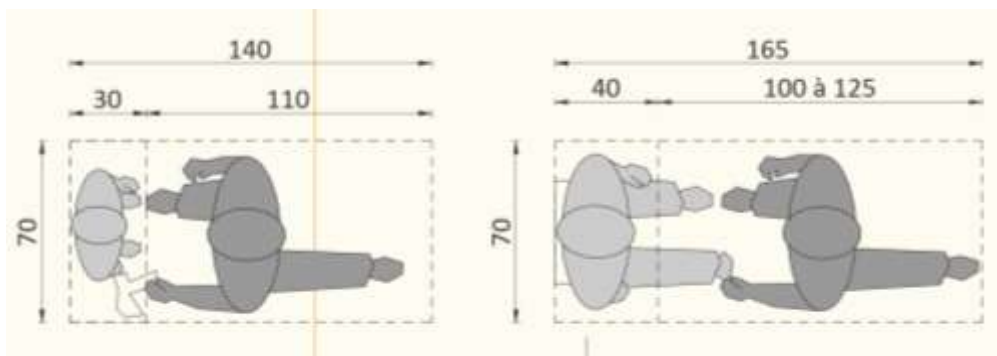
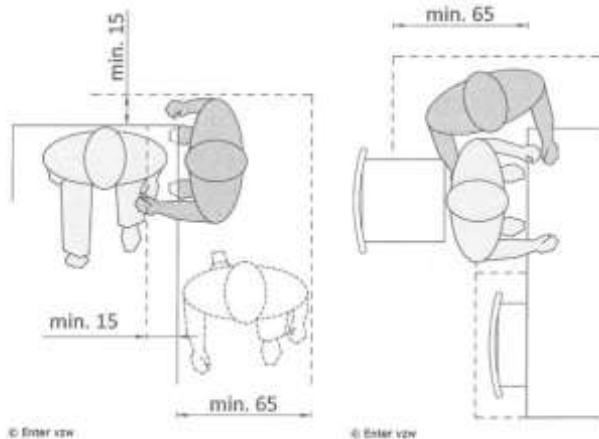
Bijvoorbeeld bij het verlenen van hulp bij het omkleden.

- In de meeste gevallen is bij hulp aan de voorzijde van een persoon een extra zone van 80 cm nodig om plaats te nemen en een bukkende houding aan te nemen.
- Bij zijdelingse hulp of hulp achteraan een persoon, een extra zone van 40 à 65 cm.



### Gebruiksruimte bij het verlenen van hulp bij een zittende of liggende persoon

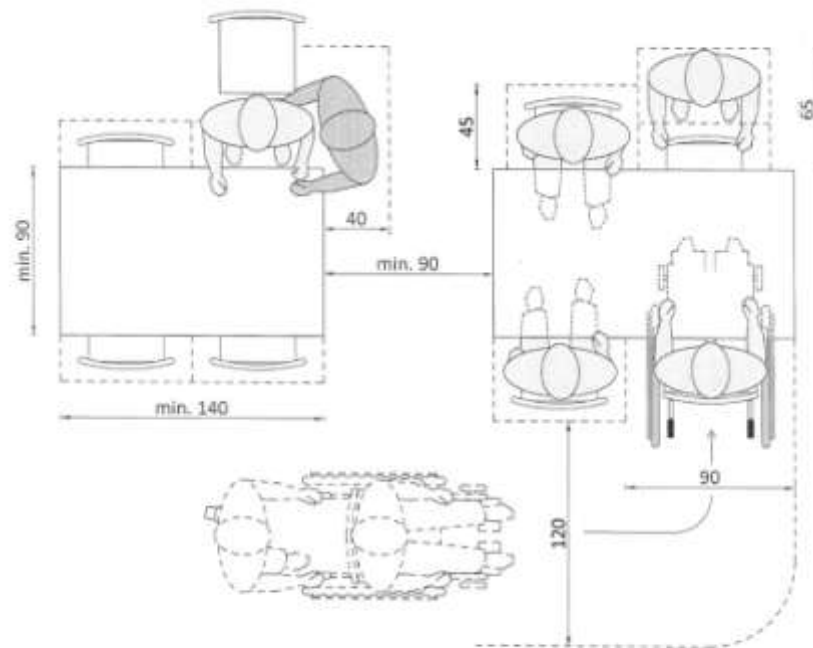
- Zijdelingse handelingen: een vrije strook van min. 65 cm (beter 80 cm) breedte naast de tafel, het bed of de zetel;
- Zijdelings een verlengde strook van min. 15 cm aan het hoofd- en voeteneinde voor het bereiken van deze zones;
- Voor het uitvoeren van rechtopstaande en voorovergebogen handelingen:
  - een vrije strook van min. 80 cm breed naast het bed of de zetel. Bij zeer jonge kinderen kan dit 65 à 85 cm zijn.
- Voor het uitvoeren van voorwaartse en bukkende handelingen:
  - een vrije zone van min. 125 cm diepte en 70 cm breedte.



Voor begeleiding aan een tafel zijn volgende ruimten belangrijk:

- Een persoon die aan een tafel zit neemt gemiddeld een ruimte van 50 cm breedte x 45 cm diepte in.
- Om recht te kunnen komen aan tafel is een extra diepte van 40 cm nodig.
- Om vlot tussen tafels te passeren is een breedte van 90 cm nodig.
- Om een persoon in een rolstoel, met hulp, onder de tafel uit te rijden en te verplaatsen is een extra diepte van 110 cm à 120 cm nodig. Indien er naast de rolstoel een stoel opgesteld staat is deze diepte nodig vanaf de achterzijde van de stoel.





### Een transfer uitvoeren met manuele ondersteuning

Een transfer van een zorgvrager kan bestaan uit gaan staan, gaan zitten en/of liggen en zich verplaatsen. Bij elke verzorgende activiteit vinden transfers in een of andere vorm plaats.

Bij een verplaatsing gaat de zorgvrager zelfstandig of met hulp van de ene naar de andere plaats (bv. van rolstoel naar bed). Bij het overzetten gaat de zorgvrager van de ene naar de andere houding of positie (bv. van zit naar lig).

Zolang een zorgvrager actief mee kan helpen bij het uitvoeren van een transfer is het belangrijk deze functies in te zetten en zal een zorgverlener vaak manuele hulp geven. Redenen hiervoor zijn:

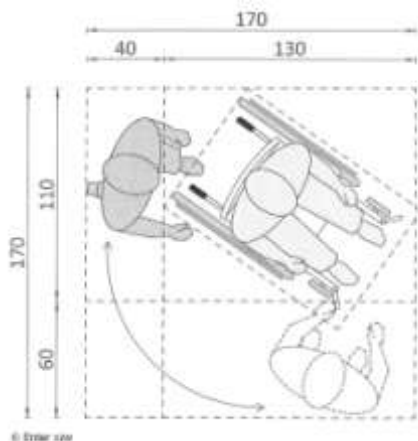
- een manuele tilhandeling neemt minder tijd in beslag aangezien het gebruik van een hulpmiddel meer handelingen vereist;
- de actieve functies van een zorgvrager moeten zoveel mogelijk worden ondersteund;
- de minder afhankelijke positie van de zorgvrager.

Je moet echter op het juiste moment overschakelen naar het gebruik van tilliften, enerzijds om zorgverleners te ontlasten, anderzijds voor meer comfort voor de zorgvragers. Tot 25 kg mag getild worden, zwaarder niet ! enkel mits tilprotocol opgesteld door arts, bv. na operatie rug (fixatiestaaf).

[Tilliften>>](#)

Om een manuele transfer te kunnen uitvoeren is volgende ruimte nodig:

- een vrije zone (inclusief het inrichtingselement) van +/-170 cm (d) x 150 à 170 cm (b) nodig.
- De zorgverlener moet namelijk:
  - de rolstoel goed kunnen opstellen ter hoogte van het object (bed, zetel ...);
  - achter of langs de rolstoel kunnen stappen om plaats te nemen voor de rolstoel, de voetsteunen open te klappen en de remmen op te zetten;
  - plaats kunnen nemen ter hoogte van de zorgvrager om de persoon te ondersteunen en te begeleiden bij het rechtekomen;
  - de persoon kunnen ondersteunen en begeleiden bij het maken van de (zijdelingse) verplaatsing.



[Simulatievoorbeeld: Een transfer uitvoeren met manuele ondersteuning – van rolstoel naar bed >>](#)

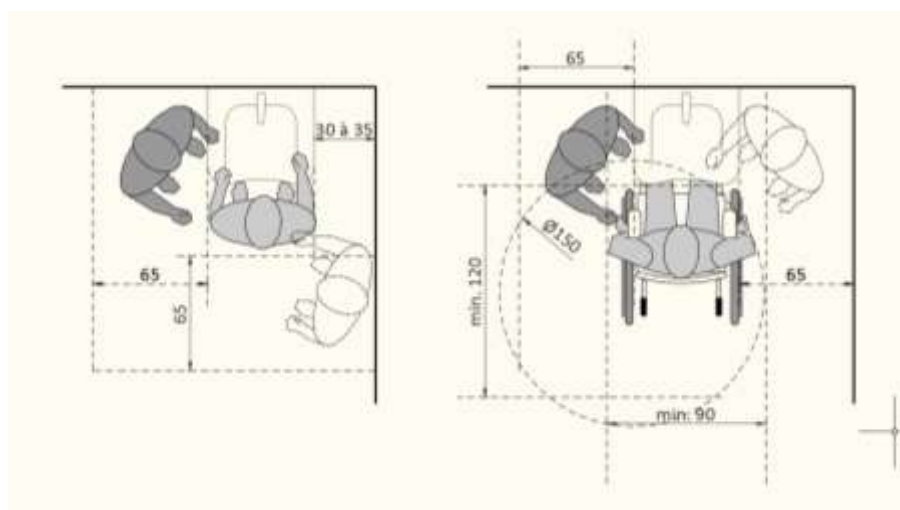
### Zorgruimte aan de wastafel

Plaats de wastafel op een goede afstand uit de hoek of ten opzichte van een andere toestel. In ruimten waar zowel zelfstandig gebruik als gebruik met hulp of onder begeleiding van belang is, moet er namelijk net wat meer ruimte langs de wastafel aanwezig zijn. Dit kan er voor zorgen dat een (externe) zorgverlener, een begeleider of ouder gemakkelijk kan bijstaan bij het geven van hulp.

Naast de wastafel (rand meubel) is een vrije zone aanwezig om zorgverlening te kunnen geven:

- Een vrijhangende wastafel met aan beide zijden een minimale breedte van 65 cm biedt zorgruimte aan beide zijden. De zorgverlener kan de bewoner volledig bereiken en kiezen voor een links- of rechtshandige verzorging.
- Minimum aan één zijde is 65 cm voorzien zodat verzorgende handelingen in een staande of voorovergebogen houding kunnen gebeuren.
- Aan de andere zijde is min. 30 à 35 cm voorzien. Hieraan wordt meestal voldaan als de afstand van de wastafel ten opzichte van de muur 50 à 55 cm bedraagt.

Deze ruimten kunnen overlappen met andere zones, best overlappen ze echter de natte zone van bijvoorbeeld de douche niet (valveiligheid).



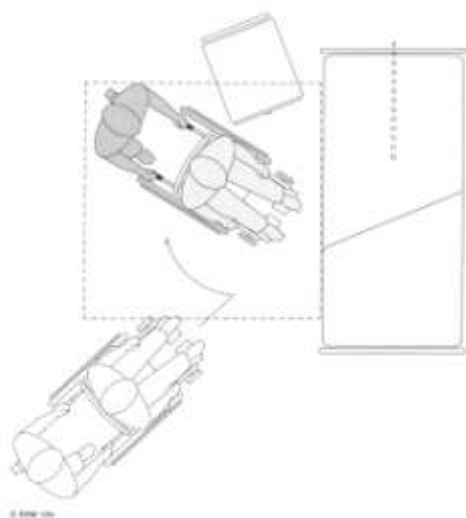
### 3.3.1.1 Simulatievoorbeeld: Een transfer uitvoeren met manuele ondersteuning – van rolstoel naar bed

Een persoon is rolstoelafhankelijk voor zijn verplaatsing. Om transfers uit te voeren, bijvoorbeeld van een rolstoel naar een bed of terug, kan hij nog gebruik maken van een beperkte sta- en stapfunctie. Ondersteuning van een zorgverlener is echter noodzakelijk voor het maken van een verplaatsing. Om deze ondersteuning te kunnen geven moet de zorgverlener verschillende opeenvolgende handelingen uitvoeren. In volgend voorbeeld illustreren we deze handelingen.

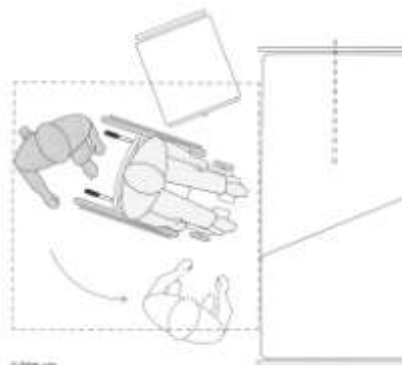
De zorgverlener:

1. verplaatst de zorgvrager in de rolstoel naar de kamer, de zorgverlener opent de deur en rijdt de kamer binnen;
2. rijdt met de rolstoel tot aan het bed en plaatst de rolstoel in een goede positie ter hoogte van het bed.
3. komt achter de rolstoel uit om zich te positioneren tussen het bed en de rolstoel.
4. verplaatst de rolstoel naar achter om zich te kunnen positioneren tussen het bed en de rolstoel.
5. neemt plaats aan de voorzijde van de rolstoel om de voetsteunen open te klappen, de rolstoel zo dicht mogelijk tegen het bed te plaatsen en de remmen op te zetten. De zorgverlener heeft hier extra diepte nodig om een bukkende handeling uit te voeren.
6. begeleidt de zorgvrager bij het uitvoeren van de transfer, meer bepaald het overzetten van zit in rolstoel naar zit op bed. Hiervoor helpt hij de zorgvrager eerst recht te komen en maakt dan een raaiende beweging.

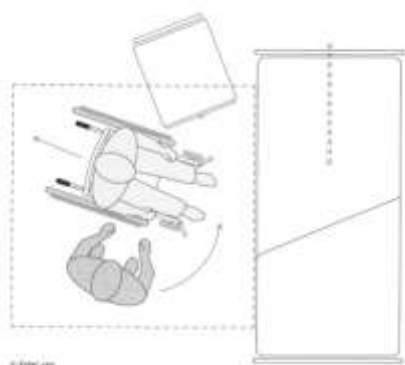
1,2



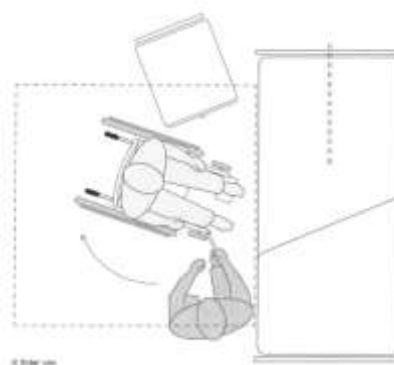
3



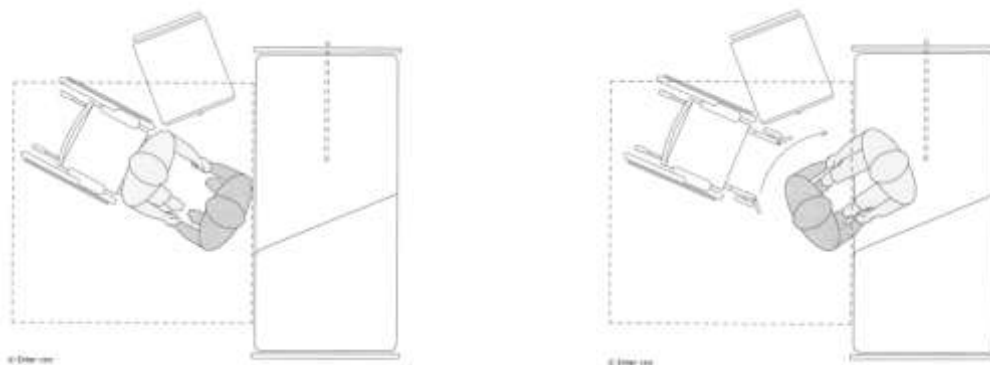
4



5



6



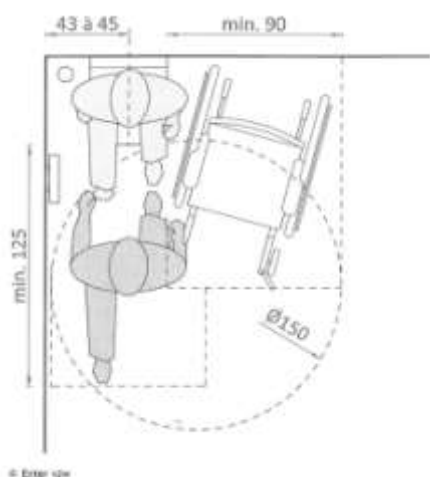
### 3.3.2 zorgverlening en hulpmiddelen aan een toilet en douche

#### introtekst

#### Zorgruimte of begeleiding aan de douche

Een douche die bruikbaar is met hulp of onder begeleiding verschilt van een zelfstandig bruikbare douche op de volgende punten:

- Vaste scheidingswanden aan een douche zorgen steeds voor meer hinder op vlak van toegankelijkheid. Indien hulp van derden nodig is, is het aangewezen om gebruik te maken van open douchehoeken, eventueel afgeschermd met douchegordijnen.
- Een groter doucheoppervlak is wenselijk om het gebruik van grotere verplaatsingshulpmiddelen zoals een verrijdbare douche-toiletstoel mogelijk te maken.
- Voor een begeleider of hulpverlener is de plaatsingshoogte van de kraan op 90 cm relatief laag. Een hoogte van 100 à 110 cm is meer aangewezen.
- Plaats de kraan buiten de douchestraal, zodat de begeleider of hulpverlener niet nat wordt bij de bediening van de kraan.
- Een extra houder voor de douchekop, gelegen buiten de douchezone, kan handig zijn, alsook een doucheknop met knijpfunctie.
- Voor de douchezit is er een vrije ruimte van min. 125 cm aanwezig.
- Er is een mogelijkheid om de douchezit gemakkelijk weg te nemen.



### **Verrijdbare en verstelbare douche (-toilet) stoel**

Indien een vaste douchezit te weinig zitcomfort biedt of moeilijk bereikbaar is kan er gebruik gemaakt worden van een verrijdbare douche (-toilet) stoel.

- De douche (-toilet) stoelen bestaan in verschillende uitvoeringen;
- duwstoel of zelfbeweger (met grote wielen en hoepels voor zelfstandig gebruik);
- vaste zithoogte of verstelbaar voor een goede werkhouding voor de hulpverlener;
- vaste rugleuning of inclineerbaar voor een goede zit- of lighouding;
- met of zonder toiletzitting waardoor bruikbaar als toiletstoel; met een ondersteek of door over het toilet te rijden.



*Douche-toiletstoel voor kinderen. Sint Lodewijk, © Enter vzw*



*Douche-toilet rolstoel met positioneringsvoorzieningen.  
© Toegankelijkheidsbureau vzw*



*Douchestoel.  
©Toegankelijkheidsbureau vzw*



*Toiletstoel.  
©Toegankelijkheidsbureau vzw*

Voordelen van een verrijdbare douche (-toilet) zijn;

- Transfers naar de douche (-toilet) stoel kunnen in eender welke ruimte plaatsvinden, bijvoorbeeld in de slaapkamer om zich naderhand naar de badkamer te (laten) verplaatsen. Dit werkt ruimtebesparend en kan het aantal transfers beperken.
- Een betere zorg kan toegediend worden vermits de persoon beter bereikbaar is door de stoel te draaien op het doucheoppervlak.
- Een douche-toiletstoel kan het aantal transfers beperken; de stoel kan eerst over het toilet gereden worden en naderhand naar de douche.
- Een douche-toiletstoel is bevorderlijk voor het uitvoeren van de intieme hygiëne.

Nadelen zijn;

- Het type 'duwstoel' moet steeds verplaatst worden door derden.
- Stallingsruimte moet ingecalculeerd worden indien het toestel niet gebruikt wordt.

### 3.3.3 Een hoog-laag bed

De meeste woonvoorzieningen voor personen met een beperking maken standaard gebruik van hoog- laag bedden. De verstelbaarheid in hoogte biedt mogelijkheden voor het zolang mogelijk behouden van de zelfredzaamheid van de zorgvrager en voor het ergonomisch bieden van zorg.

#### Algemeen

- Hoog-laag bedden kunnen uitgerust zijn met verschillende bedieningsmogelijkheden: mechanisch, hydraulisch of elektrisch. Uitgaande van het gebruikscomfort, voornamelijk in functie van de zorgverleners, is een elektrische bediening het meest aangewezen.
- Naast een hoogteverstelling van het volledige bed kan het ligvlak in verschillende delen verstelbaar zijn, dit om het ligcomfort van de bewoner te optimaliseren.
- Hoog-laag bedden zijn tevens verplaatsbaar waardoor de meest optimale positie kan ingenomen worden voor onder andere het verlenen van zorg, het innemen van de gewenste ligpositie bv. ten opzichte van het raam ... Dit wordt best zoveel als mogelijk vermeden Bij wegens de grote belasting van het zorgpersoneel.

Gemiddelde maatvoeringen voor een hoog-laag bed zijn:

- 100 à 105 cm (b) x 205 à 215 cm (l).
- Ruimtelijk nemen dergelijke bedden dus meer plaats in dan een doorsnee bed.
  - De maatvoering en de gebruiksmogelijkheden van het bed zullen altijd voorop staan om de concrete vormgeving van de kamer te bepalen.
  - Naast het bed moet er ruimte voorzien worden voor de plaatsing van een nachtkastje. Ook dit is meestal verrijdbaar en kan bijgevolg verplaatst worden indien nodig.

#### Onderstaanbaarheid

Het bed moet onderstaanbaar zijn waardoor er voldoende voetenruimte aanwezig is voor de zorgverleners.

- Om een goede werkhouding aan te kunnen nemen is het nodig dat de zorgverlener de voeten deels onder bijvoorbeeld het bed kan plaatsen.
- Dit vereist een vrije hoogte van minimum 15 cm (beter 20 cm) en een vrije diepte van 15 cm en dit bij voorkeur over de volledige lengte van het bed.

#### Onderrijdbaarheid

Naast onderstaanbaarheid moet het bed altijd onderrijdbaar zijn met hulpmiddelen zoals bijvoorbeeld een verrijdbare tillift.

- Belangrijke aandachtspunten zijn de positie van de wielen en de plaats van het mechanisme of de motor.





Hoog-laag bed  
St. Lodewijk, © Enter vzw

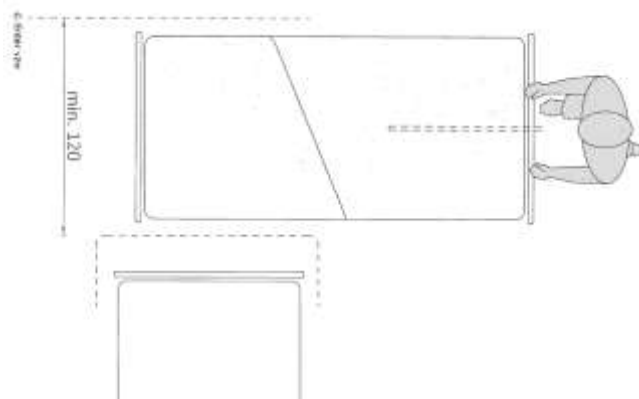


Hoog-laag bed  
Mané, © Enter vzw

### Manoeuvreren en circuleren

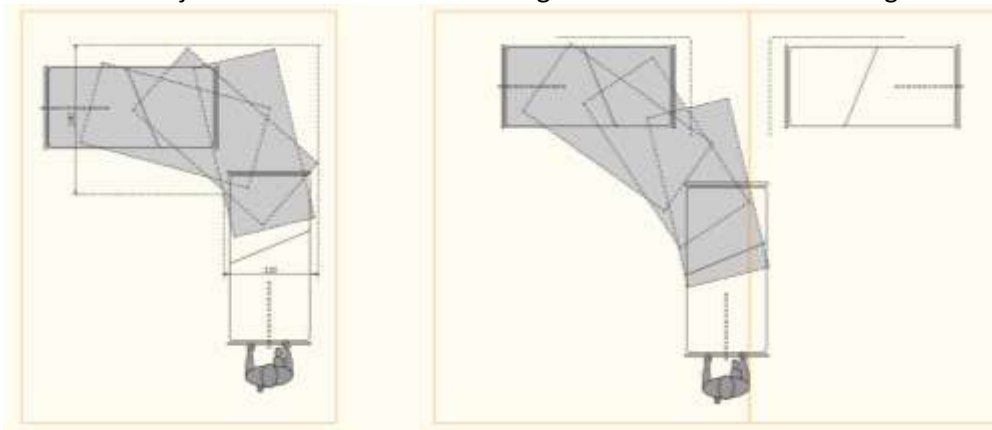
Manoeuvreren met een bed gebeurt altijd op basis van puntversmallingen, namelijk een versmalde zone over een beperkte afstand. Afhankelijk van het type passage kan men volgende maten aanhouden:

- een vrije doorgang van 100 à 110 cm voor passage met hulpmiddelen en karren (90 cm is een absoluut minimum);
- een vrije doorgang van min. 120 cm voor een vlotte passage met een bed.



Let op, manoeuvreren met een bed verloopt vrijwel nooit rechtlijnig.

- Een vrije breedte met een verhouding van 120cm x 190 cm is nodig om in te draaien.

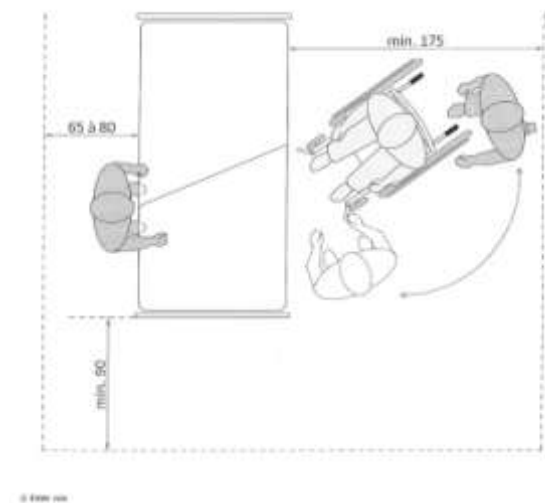


### Gebruiksruimte en zorgruimte

Minimaal aan één zijde van het bed moet er ruimte zijn om in en uit te stappen, hulp te geven bij het aankleden, verzorgingsactiviteiten uit te voeren ...

Gebruiksruimte die hiervoor nodig is betreft:

- min. 175 cm aan één lange zijde voor benadering en gebruik van hulpmiddelen;
- min. 65 cm en beter 80 cm aan de andere zijde voor uitvoeren van rechtop en voorovergebogen werkhoudingen;
- min. 90 cm tussen de andere inrichtingselementen om een vlotte circulatie mogelijk te maken.



De grootte van de zorgruimte wordt bepaald door de gebruiksruimten die noodzakelijk aanwezig zijn om handelingen te kunnen uitvoeren zoals het verlenen van hulp door één of meerdere personen of het gebruik van tilhulpmiddelen, zorgkarren ...

[Veel voorkomende \(persoonsgebonden\) handelingen >>](#)

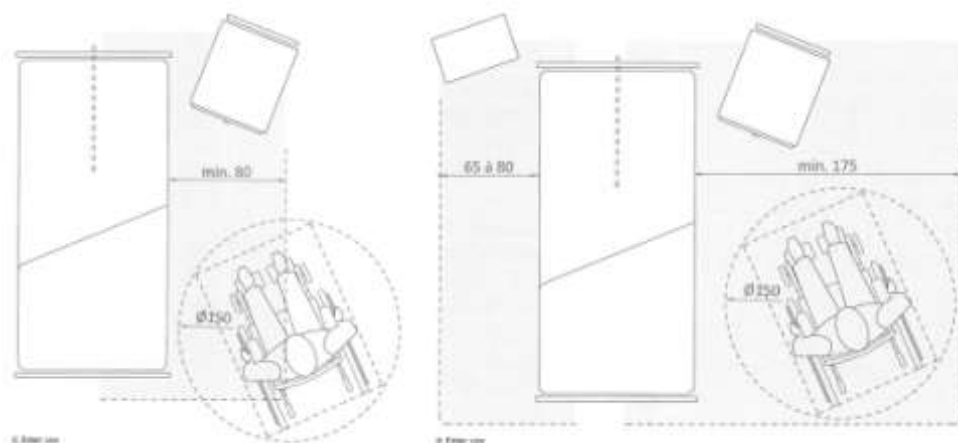
[Zorg of hulp verlenen >>](#)

*Zorgruimte rond een bed: geen tilhulpmiddelengebruik:*

- Minstens één, maar optimaal twee zijden van het bed zijn bereikbaar voor zorgverlening. Het bed is ook aan minstens één zijde bereikbaar met een rolstoel.

*Zorgruimte rond een bed: frequent tilhulpmiddelengebruik:*

- Aan één zijde van het bed moet ruimte aanwezig zijn om het bed met de tillift te kunnen bereiken. De andere zijde moet ruimte bieden om als zorgverlener te kunnen staan en de tildoeck te kunnen uitdoen, verzorgingsactiviteiten uit te voeren ....



### 3.3.4 Ruimte voor zorgverlening aan een hoog-laag bad

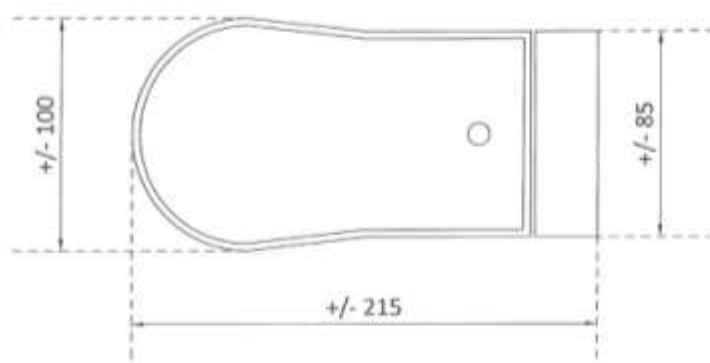
Ligbaden bestaan in diverse uitvoeringen; een bad op standaardhoogte, een verhoogd en/of onderrijdbaar bad, een hoog -laag bad, kantelbad... Voornamelijk in functie van een ergonomische zorgverlening is een hoog - laag bad het meest aangewezen badtype voor het gebruik in de gemeenschappelijke badkamer.

Een bad zal niet alleen gebruikt worden voor dagelijkse hygiëne, maar kan ook ingezet worden als ontspanningselement. Zeker voor bewoners met een hoge zorggraad kan dit een meerwaarde betekenen.

#### Hoog – laag bad

Hoog-laag baden zijn ruimer bemeten dan een standaard bad. Extra ruimte is bijgevolg steeds vereist voor de inplanting. Voordelen van een hoog-laag bad:

- elektrisch verstelbaar in hoogte. Hierdoor kan de ideale positie voor de verzorging op een eenvoudige manier bepaald kan worden;
- standaard onderrijdbaar voor het gebruik van een verrijdbare tillift;
- bruikbaar met een badlift.
- Aan drie zijden bereikbaar waardoor er een goede verzorgingsmogelijkheid is.





*Hoog- laag bad  
Mané vzw, © Enter vzw*



*Hoog- laag bad  
Maria ter engelen, © Enter vzw*

### **Kantelbad**

Een kantelbad doet wat het woord zegt, het kantelt onder een bepaalde hoek met als grootste voordeel dat er voor de gebruiker een aangename lighouding gecreëerd wordt. Deze baden vindt men voornamelijk terug in woonzorgcentra maar kunnen ook voor sommige groepen van personen met een handicap een meerwaarde zijn.

Voordelen zijn:

- het bad is toegankelijk door middel van een grote openklappende deur wat het in en uit bad stappen voor sommigen vergemakkelijkt;
- gebruikers kunnen in een goede lighouding baden;
- de baden zijn meestal elektrisch verstelbaar in hoogte waardoor een goede werkhoopte gecreëerd kan worden;

Nadelen zijn:

- het bad kan pas volledig gevuld en geledigd worden als de persoon in bad zit;
- voor sommigen is de zit-lighouding niet comfortabel ;
- de plaats van het bad wordt sterk bepaald door de aanwezigheid van de deur. De zijde van de openklappende deur moet goed toegankelijk zijn, eveneens met een tillift.



*Kantelbad met zijinstap  
De Foyer, © Enter vzw*



*Kantelbad  
Dominique savio, © Enter vzw*

### **Bereikbaarheid in functie van de zorgverlening**

Een bad is niet flexibel of verplaatsbaar in een ruimte. Optimaal biedt het de mogelijkheid om zorg te verlenen aan drie zijden (vrijstaand in de ruimte).

Om het bad bruikbaar te maken met een verrijdbare tillift is de bereikbaarheid van het bad aan beide (lange) zijden aangewezen. Indien de tillift aan één zijde onder het bad staat is het aangewezen dat de zorgverlener aan de andere zijde de nodige handelingen kan uitvoeren.

- Het bad moet onderstaanbaar zijn waardoor er voldoende voetenruimte aanwezig is voor de zorgverleners. Om een goede werkhouding aan te kunnen nemen is het nodig dat de zorgverlener zijn voeten deels onder bijvoorbeeld het bad kan plaatsen. Dit vereist een vrije hoogte van minimum 15 cm (beter 20 cm) en een vrije diepte van 15 cm en dit bij voorkeur over de volledige lengte van het inrichtingselement.
- Naast onderstaanbaar moet het bad steeds onderrijdbaar zijn voor hulpmiddelen zoals een verrijdbare tillift, een badlift ... . Onderrijdbaar wil zeggen dat de onderzijde van een groot deel van het bad vrij is van obstakels en dit over een minimale hoogte van ca. 15 cm.

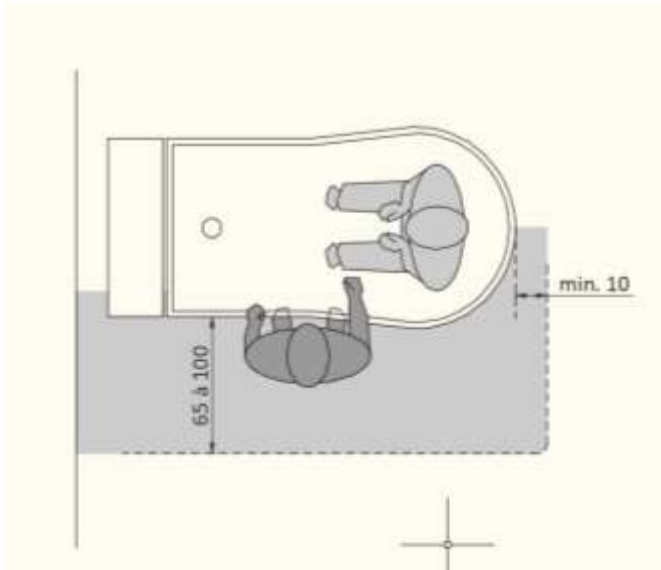


*Hoog- laag bad, onderrijdbaar  
Maria ter engelen, © Enter vzw*

### **Gebruiksruimte aan een hoog-laag bad**

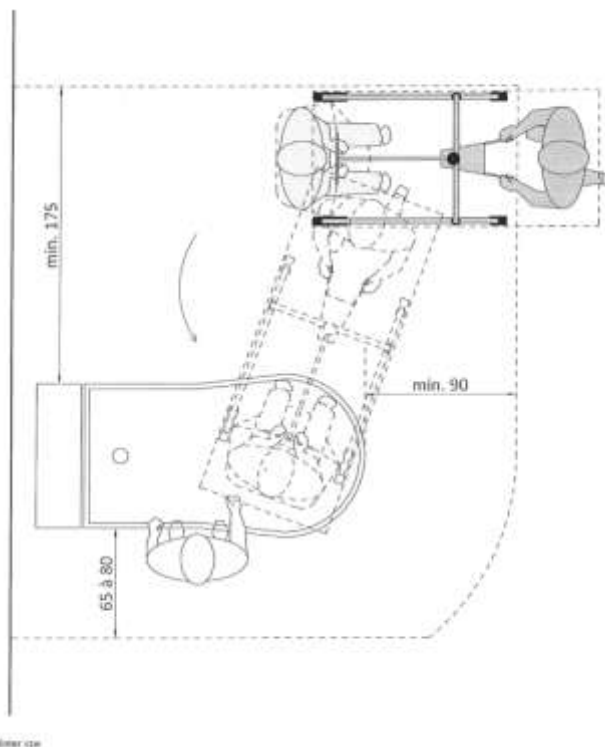
Om ter hoogte van een bad vlot te kunnen manoeuvreren moet je:

- Minimaal aan één zijde van het bad moet er ruimte zijn om in en uit het bad te stappen, het bad te bereiken met een verrijdbare tillift, om verzorgingsactiviteiten uit te voeren, enz.
- Er zijn specifieke bad-hulpmiddelen verkrijgbaar zoals onder andere een hoog-laag stretcher en een badliftstoel. De gebruiksruimte die vereist is voor het bedienen en het gebruik van deze toestellen komt ongeveer overeen met deze van een verrijdbare tillift.
- Om zorgverlening door twee personen mogelijk te maken is het aangewezen om de beschreven gebruiksruimte eveneens aan de andere zijde van het bad te voorzien.



Zorgruimte rond een hoog-laag bad:

- min. 175 cm aan één lange zijde voor benadering en gebruik van hulpmiddelen;
- minimum 65 cm en beter 80 cm aan één zijde voor uitvoeren van rechtop en voorovergebogen werkhoudingen;
- min. 90 cm tussen de andere inrichtingselementen om vlot te circuleren naar de andere zijde.



Let op; op de principeschetsen is steeds uitgegaan van een badlengte van ca. 218 cm en een badbreedte tussen 85 cm en 100 cm.

Dit kan echter variëren naargelang het gekozen badtype.

Simulatievoorbeeld:

[Transfer met een passieve tillift: van rolstoel naar hoog-laag bad >>](#)



### 3.3.5 Ruimte voor zorgverlening aan een verzorgingstafel

Om een goede liggende verzorging te kunnen bieden is het gebruik van een verzorgingstafel (of aankleedtafel) aangewezen. Bij voorkeur wordt ernaar gestreefd om naast de sanitaire toestellen ook voldoende ruimte te creëren voor de plaatsing van een verzorgingstafel. Hierdoor kunnen alle verzorgingsactiviteiten in één en dezelfde ruimte doorgaan.

#### Algemeen

Verzorgingstafels bestaan in verschillende uitvoeringen:

- meerdere afmetingen; met rugverstelling, zijheksen ...
  - Het best kies je voor een verrijdbare en (hydraulisch of elektrisch) in hoogte verstelbare verzorgingstafel.
  - Om voor een grote groep bruikbaar te zijn, ook voor grotere kinderen of volwassen personen, is een verzorgingstafel van min. 70 cm x 190 cm wenselijk.
- verrijdbaar of met muurbevestiging; al dan niet verstelbaar in hoogte en dit hydraulisch of elektrisch;

Voordelen zijn:

- kan verplaatst worden waardoor er aan beide zijden ruimte ontstaat om hulp te verlenen;
- kan naar de gewenste plaats gereden worden naar bv. het bad waardoor de afstand tussen beide toestellen zo klein mogelijk is en dit de transfers vergemakkelijkt;
- kan verplaatst worden naar de wastafel waardoor water binnen handbereik is om zorgactiviteiten uit te voeren;
- verstelbaar in hoogte waardoor de ideale positie qua verzorging op een eenvoudige manier bepaald kan worden. Een elektrische verstelling verloopt met minder schokken dan indien de verstelling hydraulisch gebeurt;
- onderstaanbaar waardoor de hulpverlener een goede werkhouding kan aannemen;
- voor gebruikers met een (beperkte) stapfunctie kan de tafel naar zithoogte gebracht worden waarna hij/zij plaats kan nemen. De persoon kan gaan liggen waarna de tafel door de hulpverlener naar een werkhoogte versteld wordt. Deze werkmethode kan het gebruik van een tillift overbodig maken.
- standaard onderrijdbaar voor het gebruik van een verrijdbare tillift ...

Een nadeel is:

- onafhankelijk van het feit of de verzorgingstafel verplaatsbaar is of niet dient er in de ruimte rekening gehouden te worden met voldoende ruimte om de tafel te plaatsen. Ze mag niet in de weg staan bij het gebruik van de ruimte. Een netto ruimte van 190 cm op 80 cm dient ingecalculeerd te worden.



*Verstelbare verzorgingstafel.  
Maria Ter Engelen, ©Enter vzw*



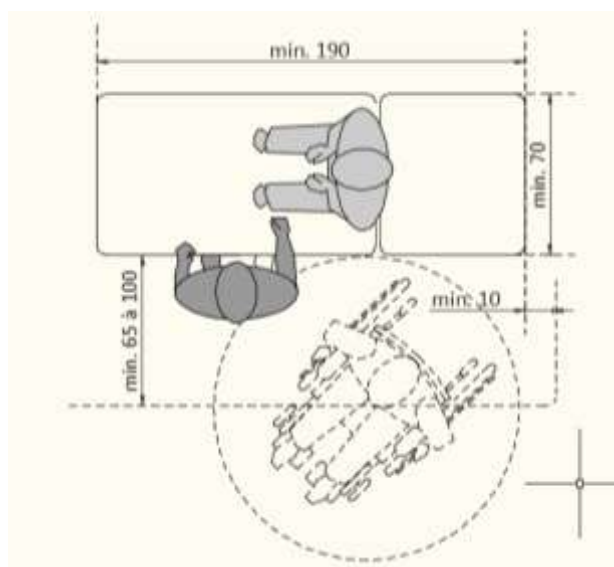
*Verstelbare verzorgingstafel.  
Sint Lodewijk, ©Enter vzw*

### Gebruiksruimte aan de verzorgingstafel

Minimaal aan één zijde van de verzorgingstafel moet er ruimte zijn om op en af te stappen, hulp te geven bij het aankleden, verzorgingsactiviteiten uit te voeren ...

Gebruiksruimte die hiervoor nodig is betreft:

- min. 175 cm aan één lange zijde voor benadering en gebruik van hulpmiddelen;
- min. 65 cm à 80 cm aan de andere zijde;
- min. 90 cm tussen de andere inrichtingselementen om vlot te circuleren naar de andere zijde.



### 3.3.6 Ruimte voor zorgverlening aan een douchebrancard

Voor personen met een beperking die niet of moeilijk zittend gewassen kunnen worden op een douchezit of een douchestoel biedt een douchebrancard de mogelijkheid om liggend gedoucht te worden. Let wel, de afhankelijke positie bij het liggend douchen is niet wenselijk voor iedereen.

Douchebrancards bestaan in verschillende uitvoeringen:

- meerdere afmetingen;

- verrijdbaar of met muurbevestiging;
- al dan niet inclineerbaar om het ligcomfort te bevorderen;
- al dan niet verstelbaar in hoogte en dit hydraulisch of elektrisch;
- met of zonder matras met opstaande randen
- met rugverstelling, zijhekken ...

### Algemeen

Met een douchebrancard kan iemand liggend douchen. Hiernaast kan ze ook gebruikt worden als verzorgingstafel.

Voordelen van een douchebrancard zijn:

- in hoogte verstelbaar waardoor de verzorger de gewenste werkhoogte kan instellen;
- kan verplaatst worden waardoor er aan beide zijden ruimte ontstaat om hulp te verlenen;
- het brede ligoppervlak en de opstaande randen verhogen het veiligheidsgevoel;
- douchebrancards met matras bieden een goed ligcomfort;
- een makkelijkere hulpverlening (persoon kan gedraaid worden om bijvoorbeeld de rugzijde te wassen);
- een verrijdbare douchebrancard kan ingezet worden op meerdere plaatsen in de ruimte, bv. verplaatst worden naar de wastafel;
- sommige types van douchebrancards kunnen gebruikt worden als verplaatsingshulpmiddel waarbij bedlegerige mensen vanuit het bed rechtstreeks verplaatst kunnen worden naar de douchebrancard en omgekeerd. Transfers en het gebruik van een tillift worden hierdoor beperkt ...

Nadelen kunnen zijn:

- Liggend douchen wordt niet door iedereen als aangenaam ervaren. Eenmaal de kraan dichtgedraaid is kan de hulpvrager het snel koud krijgen. Als oplossing hiervoor kan er een infraroodlamp geïnstalleerd worden boven de plaats van de douchebrancard.
- Onafhankelijk van het feit of de douchebrancard verplaatsbaar is of niet dient er in de ruimte rekening gehouden te worden met voldoende ruimte om de douchebrancard te plaatsen. Ze mag niet in de weg staan bij het gebruik van de ruimte. Een netto ruimte van 220 cm op 80 cm dient ingecalculeerd te worden.



Dominiek Savio, © Enter vzw



Dominiek Savio, © Enter vzw

### Specifieke aandachtspunten

- Een douchebrancard wordt afgewaterd door middel van een afvoerslang. Deze kan best op een passende afvoer aansluiten. Een andere mogelijkheid is om de afvoerslang op een

douchevloer (of in het toilet) te plaatsen waarbij het belangrijk is dat deze toestellen bereikbaar zijn.

- Er dient voldoende aandacht te gaan naar een goed bereikbare thermostatische douchemengkraan met voldoende lange doucheslang. De hoogte bedraagt minimum 110 cm waardoor de kraan boven de douchebrancard uitkomt indien deze in op werkhogte staat.
- Een kraan met een knijphanddouche zorgt voor een makkelijke bediening. De kraan kan opengedraaid blijven tijdens de verzorging vermits het water slechts spuit van zodra de gebruiker op de douche knijpt.

#### *Let op !*

Liggend douchen in een douchebrancard is niet vergelijkbaar met baden in een ligbad of een kantelbad. Sommige types van douchebrancards kunnen gevuld worden met water, maar hierbij gaat het slechts om enkele cm's.

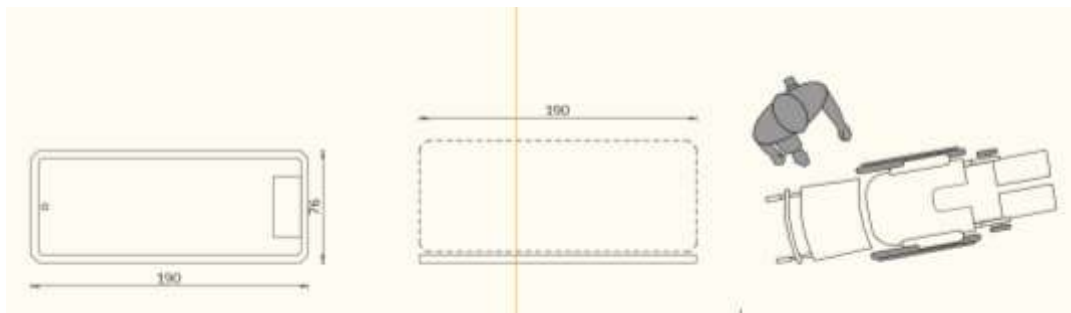
Er is één uniek douchebad verkrijgbaar in de handel waarbij dit de combinatie biedt van een ondiep bad, een douchebrancard en een verzorgingstafel in één. Deze oplossing biedt mogelijkheden indien ruimte ontbreekt om alle toestellen apart te voorzien.

#### **Gebruiksruimte en zorgruimte**

Een douchebrancard is in de meeste gevallen verplaatsbaar waardoor de nodige ruimte aan één of twee zijden gecreëerd kan worden.

Om een goede hulpverlening te kunnen bieden is aan beide zijden van de douchebrancard ruimte nodig:

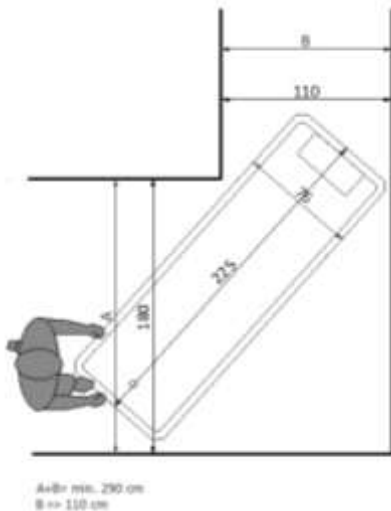
- min. 175 cm aan één lange zijde voor benadering en gebruik van hulpmiddelen;
- min. 65 cm à 80 cm aan de andere zijde;
- ruimte aan het hoofdeinde maakt het mogelijk om de douchebrancard heen te lopen om de haren te wassen;
- min. 90 cm tussen de andere inrichtingselementen om vlot te circuleren naar de andere zijde.



Een verplaatsing met een douchebrancard, bv. van de slaapkamer naar de centrale badkamer vraagt voldoende ruimte in de gangen en de kamers.

Volgende afmetingen zijn nodig voor circulatie:

- om een bocht van 90° te kunnen nemen in de gang, uitgaande van de gangbreedte van 180 cm is de minimale breedte van de gang om de hoek 110 cm.
- een minimale vrije deurbreedte van 110 cm biedt passagemogelijkheid voor een brancard of een bed.



### 3.4 Ruimte voor het gebruik van tilhulpmiddelen

#### 3.4.1 Tilhulpmiddelen

Het tillen en verplaatsen van personen is fysiek zeer belastend voor zorgverleners. Voor de zorgverlener speelt het gebruik van de juiste hulpmiddelen een belangrijke rol in het verminderen van ziekteverzuim en het verhogen van het werkplezier. Wanneer het manueel ondersteunen en tillen van bewoners te zwaar wordt moeten tilhulpmiddelen worden ingezet.

##### Algemeen

- Een tillift is altijd een hulpmiddel en geen transportmiddel. De afstand waarover de zorgvrager verplaatst moet worden moet zo kort mogelijk gehouden worden.
- Om een comfortabel gebruik van de tilliften mogelijk te maken dient er voldoende keuze te zijn in tildoeken (badtildoen, toilettildoen...). Ondersteuning, comfort, mogelijkheid tot reinigen en veiligheid zijn hierbij belangrijke aspecten.
- Gezien er in een zorgsetting nood is aan een groot aantal tilbewegingen per dag zal er altijd voor een groter type lift of voor een plafondlift gekozen worden. Grotere tilliften zijn over het algemeen stabiel, maar hebben daarentegen meer manoeuvreerruimte nodig dan de kleinere liften. Vooral voor de individuele sanitaire cel vormt dit ruimtelijk een aandachtspunt.

##### Actieve tillift, passieve tillift of plafondlift

- Een actieve tillift of sta-tillift wordt gebruikt voor de verplaatsing van zorgvragers die nog (min of meer) actief kunnen staan, maar daarbij goed ondersteund moeten worden. Belangrijk is altijd dat de zorgvrager een enigszins stabiele romp heeft en kan steunen op minstens één been en dat er geen grote problemen zijn met de schoudergewrichten.
- Een passieve tillift en/of plafondlift wordt gebruikt voor de verplaatsing van zorgvragers die zichzelf nauwelijks of niet meer kunnen verplaatsen. De zorgvrager hangt in een tildoen of tilbeugel die het lichaam helemaal of gedeeltelijk ondersteunt.
- In gemeenschappelijke badkamers zal het gebruik van een vaste plafondlift meestal gecombineerd worden met één of meerdere verrijdbare tilliften. Dit betekent dat er ondanks de ruimtebesparing, ruimtelijk nog altijd rekening gehouden moet worden met deze verrijdbare toestellen.

### **Voor- en nadelen van het gebruik van een verrijdbare tillift (actief of passief)**

#### **Voordelen:**

- Er is geen technische installatie vereist.
- Er zijn ruimere gebruiksmogelijkheden door de inzetbaarheid op meerdere plaatsen.
- Er is een rechtstreekse transfer tussen meerdere ruimten mogelijk.
- De onderrug en de benen van de zorgvrager zijn vrij waardoor verzorgingsactiviteiten vlotter kunnen verlopen, bv. om kledij los te maken of voor de persoonlijke hygiëne bij toiletgebruik.
- Ze zijn discreet na opberging (indien de nodige ruimte voorhanden is).

#### **Nadelen:**

- Het gebruik vereist een grotere manoeuvreerruimte dan bij het gebruik van een vaste plafondlift.
- Het manoeuvreren met het toestel (manueel verplaatsen) zorgt voor een grote fysieke belasting voor de zorgverlener.
- Voor de zorgvrager kan de verplaatsing minder aangenaam zijn wegens de schommelbewegingen die ontstaan.
- Alle inrichtingselementen moeten onderrijdbaar zijn voor de poten van de tillift.
- De vrije hoogte moet gegarandeerd zijn, ook ter hoogte van deuren.
- De zwenkwielen van de verrijdbare tillift lopen makkelijk vast. Een goed onderhoud van de wielen is vereist. Daarom is de afwerking van de vloer ook altijd een aandachtspunt (opletten met tegelvoegen).
- Ze vereisen de nodige bergruimte. Is de tillift niet in gebruik dan wordt deze vaak buiten de ruimte (aan de deur) in de gang geplaatst waardoor er cruciale ruimte ingenomen wordt van de circulatieruimten van de gang. Ook het overzicht en de herkenbaarheid van de gang als functie komt zo in gedrang.

### **Voor- en nadelen van het gebruik van een plafondlift**

#### **Voordelen:**

- Een plafondlift is discreet in gebruik.
- De vloeroppervlakte blijft vrij (van toestellen).
- De aanwezige inrichtingselementen of hulpmiddelen hoeven niet onderrijdbaar te zijn.
- Over het algemeen is het gebruik van een plafondlift een sneller en makkelijker systeem in vergelijking met een verrijdbare tillift.
- Er is geen bergruimte vereist voor de opstelling van het toestel zelf (hangt aan het plafond).
- De hulpvrager kan door de zorgverlener dichter benaderd worden (in vergelijking met de verrijdbare tillift) waardoor meer morele steun gegeven kan worden en het persoonlijk contact anders kan verlopen.
- De permanente beschikbaarheid van een plafondlift zorgt ervoor dat zorgverleners sneller geneigd zijn om er gebruik van te maken.

#### **Nadelen:**

- De plafondlift is enkel bruikbaar daar waar de rail aanwezig is, indien de rail niet over de hele ruimte doorgetrokken is, blijven zones onbereikbaar.
- Indien de plafondlift geplaatst wordt voor gebruik in twee aangrenzende ruimten dient de tussendeur plafondhoog voorzien te zijn, zodat de rail kan doorlopen.
- Bij verbouwingen of vernieuwbouw is de mogelijke bevestiging een aandachtspunt (omwille van de vereiste draagkracht).



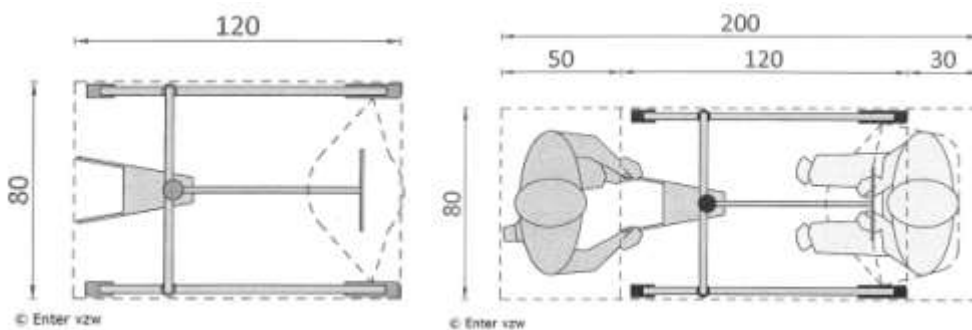
### 3.4.2 Gebruik van een verrijdbare tillift

Een verrijdbare tillift wordt gebruikt om zorgvragers:

- over te zetten van de ene naar de andere houding of positie;
- te verplaatsen van de ene naar de andere plaats.

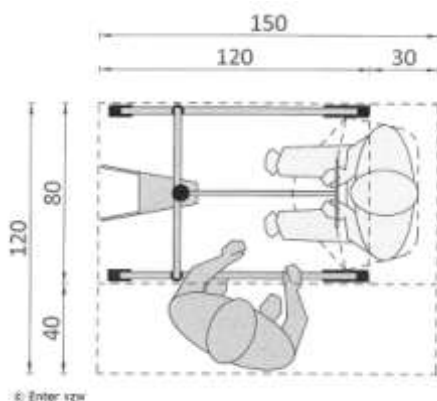
Onder verrijdbare tilliften worden zowel actieve als passieve liften besproken.

- Gebruik actieve tillift:
  - Een actieve tillift neemt gemiddeld 75 cm (b) x 105 cm (d) in.
  - Aangezien de zorgvrager al rechtstaand verplaatst wordt dient er geen rekening gehouden te worden met extra diepte voor het lichaam van de persoon.
- Gebruik passieve tillift
  - Een passieve tillift neemt gemiddeld 80 cm (b) x 120 cm (d) in.



Een verrijdbare tillift kan men nooit zelfstandig bedienen. Dit betekent dat er altijd rekening moet gehouden worden met een zorgverlener (achter of naast de tillift). Tilliften zullen daardoor ruimtelijk altijd een vrij grote diepte innemen:

- Naast het toestel is een extra ruimte van ca. 40 cm nodig.

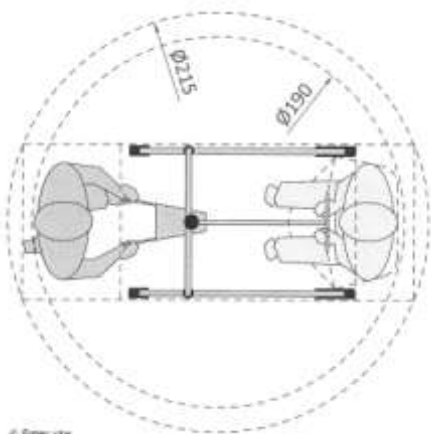


#### Circuleren en manoeuvreren in de ruimte

Om een verrijdbare tillift doorheen de ruimte te kunnen verplaatsen in een rechtlijnige beweging zal een vrije breedte van 80 cm altijd de minimale referentie vormen.

Vermits er naast een rechtlijnige beweging meestal meer complexere handelingen nodig zijn om de tillift te gebruiken dient er uitgegaan te worden van meer gebruikruimte. Deze ruimte wordt meestal weergegeven aan de hand van draaicirkels:

- Algemeen tussen de 190 à 215 cm.
- Voor een passieve tillift houdt dit een gebruikruimte van 200 cm (d) x 120 cm (b) in.



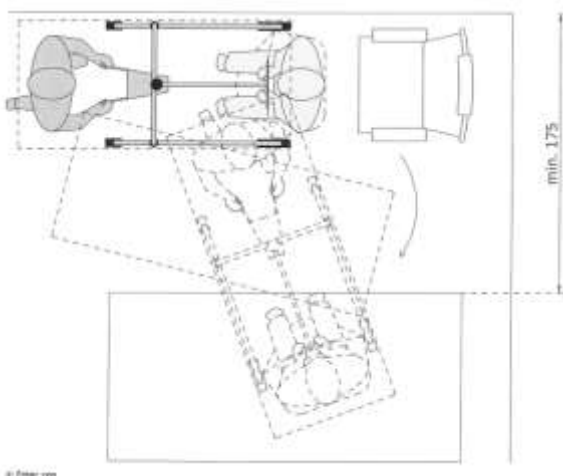
In de praktijk is er vaak onvoldoende vrije vloeroppervlakte aanwezig voor het uitvoeren van de draaicirkels. Door in de plaats van draibewegingen uit te voeren gebruik te maken van ‘stekende’ bewegingen wordt de nodige gebruikruimte kleiner.

### Onderrijdbaarheid en vrije hoogte

Om gebruik te kunnen maken van een verplaatsbare tillift, moeten inrichtingselementen of objecten onderrijdbaar zijn. Het gaat hierbij onder andere om een bed, een bad, de toiletpot ...

- Deze onderrijdbaarheid is nodig om de zorgvrager op de juiste plaats, met andere woorden, tot midden boven het inrichtingselement te kunnen brengen.
- De nodige hoogte is altijd afhankelijk van het type tillift. Een algemene richtlijn is min. 15 cm onderrijdbaarheid, en dit bij voorkeur over de volledige diepte van het inrichtingselement.

Op voorwaarde dat de inrichtingselementen (waar rond of tussen de tillift moet manoeuvreren) onderrijdbaar zijn, kan de vrije draairuimte beperkt worden tot een vrije zone van min. 175 cm breed. Deze zone is zijdelings naast, bijvoorbeeld het bed, aanwezig.



Bij het gebruik van verrijdbare tilliften dient men altijd aandacht te hebben voor de beschikbare vrije hoogte ter hoogte van bijvoorbeeld deurdoorgangen. Indien de tillift bij passage van de deur lager geplaatst dient te worden vraagt dit een extra handeling en bijgevolg tijdsverlies.

[Simulatievoorbeeld: Een transfer met een passieve tillift van zetel naar een andere positie](#)

[Simulatievoorbeeld: Een transfer met een passieve tillift van zetel naar het bed](#)

[Simulatievoorbeeld: Een transfer met een passieve tillift: van rolstoel naar hoog-laag bad](#)

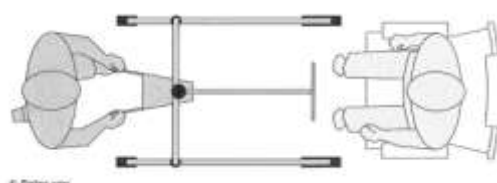
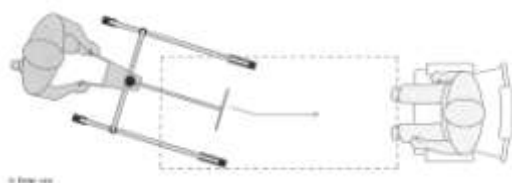
### 3.4.2.1 Een transfer met een passieve tillift van zetel naar een andere positie

De persoon is rolstoelafhankelijk voor zijn of haar verplaatsing. Om transfers uit te voeren beschikt hij of zij over onvoldoende mogelijkheden om nog zelfstandig te kunnen handelen. Om een verplaatsing te kunnen maken is ondersteuning van een zorgverlener en een tilhulpmiddel noodzakelijk. Om deze ondersteuning te kunnen geven moet de zorgverlener verschillende opeenvolgende handelingen uitvoeren. In volgende voorbeelden illustreren we deze handelingen.

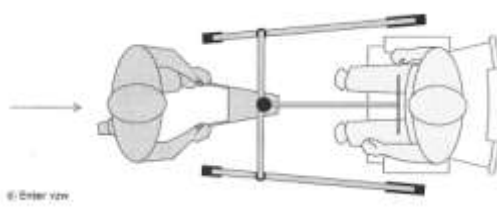
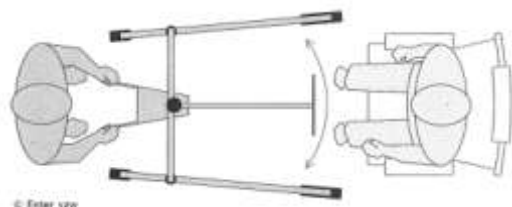
De zorgverlener:

1. rijdt de kamer binnen met de verrijdbare tillift, doet de deur toe en verplaatst de tillift naar de zetel;
2. opent de poten van de tillift (dit kan manueel of elektrisch verlopen), en verplaatst zich tot aan de zetel;
3. verplaatst zich naar de zorgvrager, positioneert zich, doet de tildoek aan bij de zorgvrager en neemt terug plaats achter het tilhulpmiddel;
4. verplaatst zich met de zorgvrager naar een andere zone of element in de ruimte;

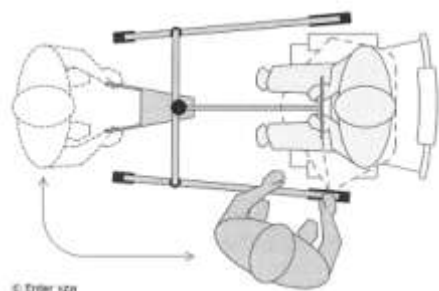
1



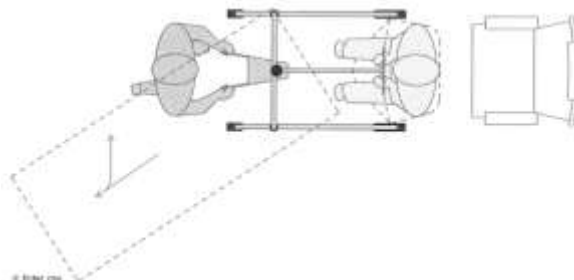
2



3



4



### 3.4.2.2 Een transfer met een passieve tillift van zetel naar het bed

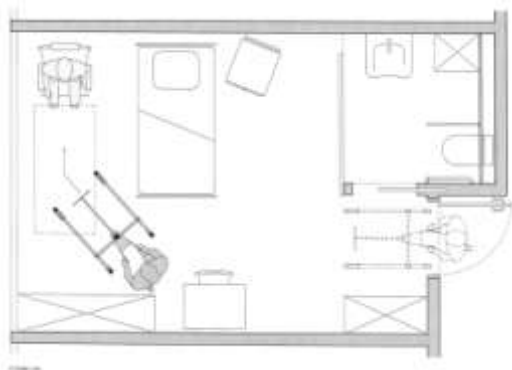
De persoon is rolstoelafhankelijk voor zijn of haar verplaatsing. Om transfers uit te voeren beschikt hij of zij over onvoldoende mogelijkheden om nog zelfstandig te kunnen handelen. Om een verplaatsing te kunnen maken is ondersteuning van een zorgverlener en een tilhulpmiddel

noodzakelijk. Om deze ondersteuning te kunnen geven moet de zorgverlener verschillende opeenvolgende handelingen uitvoeren. In volgende voorbeelden illustreren we deze handelingen.

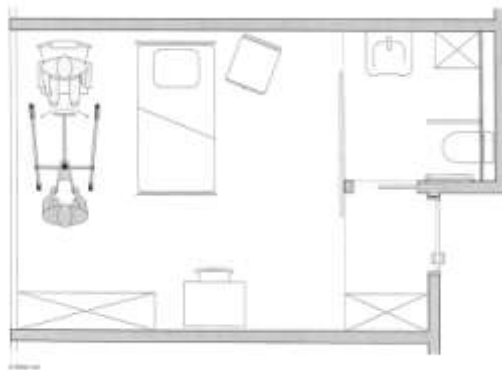
Handelingen door de zorgverlener:

1. hij of zij rijdt de kamer binnen met de verrijdbare tillift, doet de deur toe en verplaatst de tillift naar de zetel. Hij of zij opent de poten van de tillift (dit kan manueel of elektrisch verlopen);
2. hij of zij verplaatst zich naar de zorgvrager en doet de tildoek aan;
3. hij of zij verplaatst de tillift in de richting van het bed door middel van steekbewegingen (schuin achteruit – schuin vooruit);
4. ter hoogte van het bed verplaatst hij of zij zich naar de zorgvrager om hem of haar in bed te plaatsen en de tildoek uit te doen;
5. hij of zij verplaatst de tillift waardoor voldoende ruimte gecreëerd wordt om de nodige activiteiten uit te voeren.

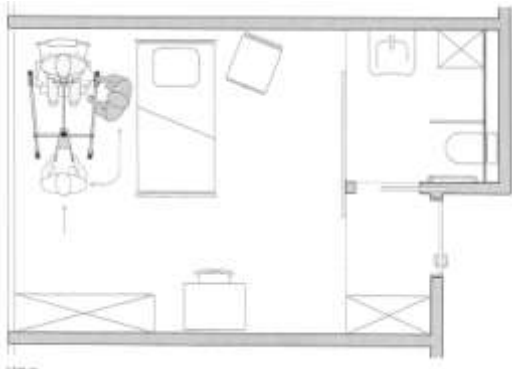
1



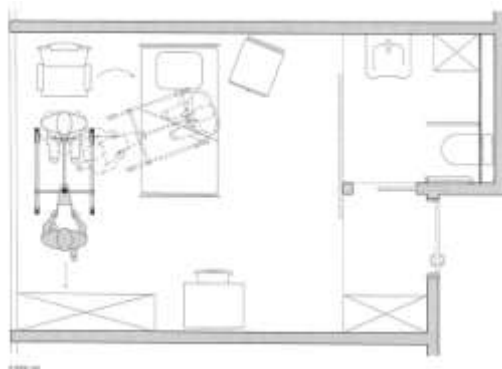
2



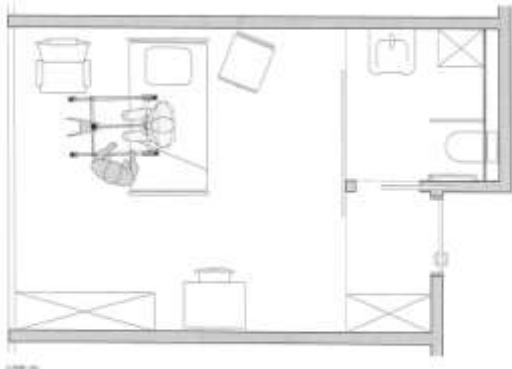
2



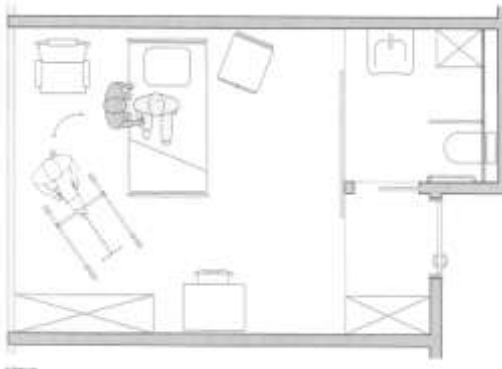
3



4



5



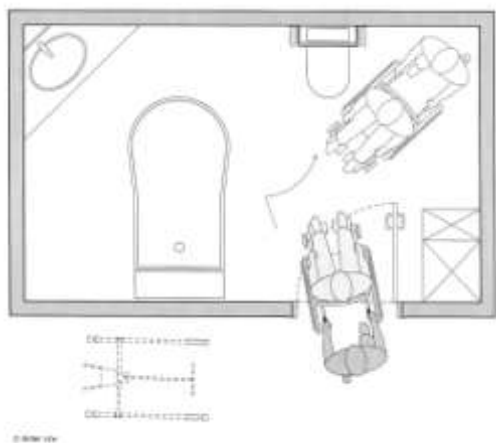
### 3.4.2.3 Een transfer met een passieve tillift: van rolstoel naar hoog-laag bad

De persoon is rolstoelafhankelijk voor zijn of haar verplaatsing. Om transfers uit te voeren beschikt hij of zij over onvoldoende mogelijkheden om nog zelfstandig te kunnen handelen. Om een verplaatsing te kunnen maken is ondersteuning van een zorgverlener en een tilhulpmiddel noodzakelijk. Om deze ondersteuning te kunnen geven moet de zorgverlener verschillende opeenvolgende handelingen uitvoeren. In volgende voorbeelden illustreren we deze handelingen.

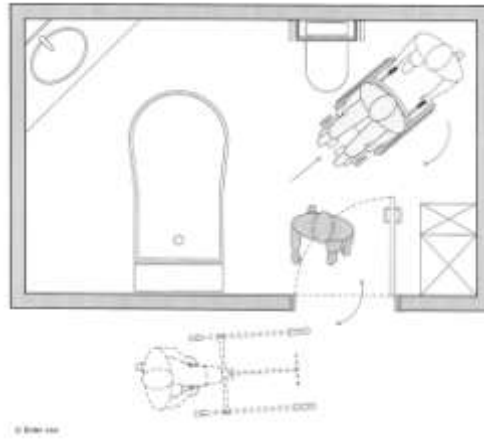
Handelingen door de zorgverlener:

1. hij of zij rijdt de badkamer binnen met de zorgvrager. De rolstoel wordt goed gepositioneerd om bereikbaar te zijn met de tillift;
2. hij of zij verplaatst zich om de verrijdbare tillift te halen en ermee de badkamer in te rijden
3. hij of zij rijdt de tillift over de rolstoel heen;
4. hij of zij sluit de deur, doet de zorgverlener de tildoeck aan en tilt de zorgvrager uit de rolstoel;
5. hij of zij draait de tillift de juiste richting uit en maakt de verplaatsing naar het bad;
6. hij of zij maakt de tildoeck los waarna de tillift verplaatst wordt om de zorgverlener de nodige werkruimte te bieden.

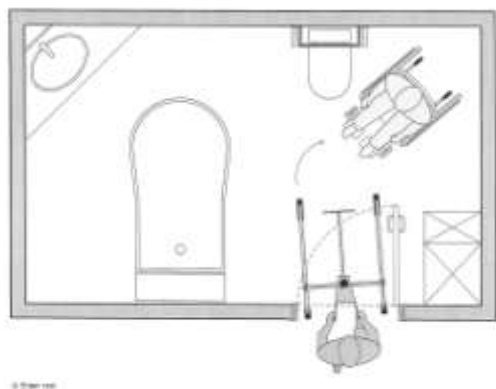
1



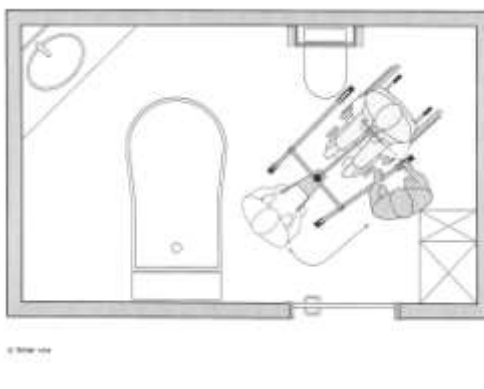
2



3

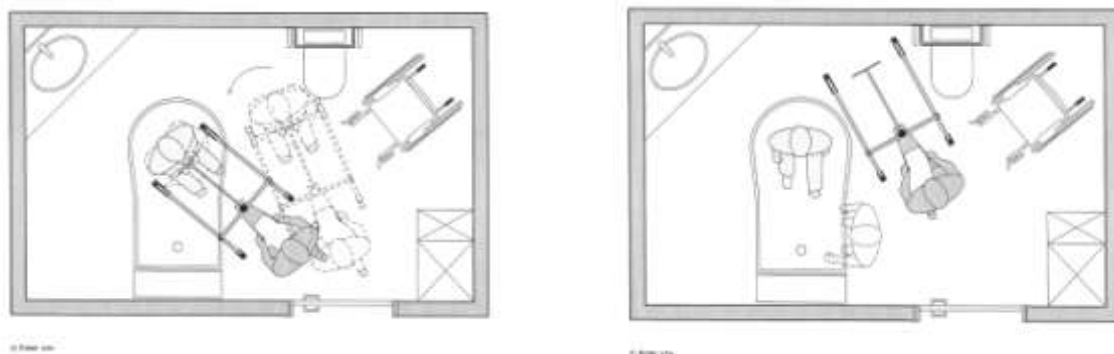


4



5

6



### 3.4.3 Gebruik van een plafondlift

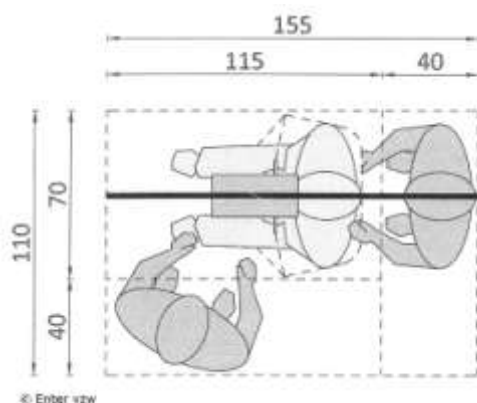
Een plafondlift zorgt voor meer comfort voor de zorgverlener aangezien de persoon minder belast wordt. Dit ten opzichte van een verrijdbare tillift waar de zorgverlener nog altijd de transferbewegingen zelf moet uitvoeren met de lift.

Omdat de tillift bevestigd is aan het plafond, vermindert de behoefte aan manoeuvreerruimte op de vloer. Er blijft wel ruimte nodig voor de zorgverlener om tijdens de transfer voor, naast of achter de zorgvrager te staan.

#### Ruimtegebruik plafondlift

Circuleren en manoeuvreren met een plafondlift doorheen een ruimte vereist minder gebruikruimte dan met een verrijdbare tillift.

- Om zorghandelingen uit te voeren (aan en uitdoen van de tildoeck ...), is er afhankelijk van de handeling zijdelings/vooraan of achteraan min. 40 cm extra ruimte nodig.
- Een plafondlift inclusief zorgvrager en zorgverlener neemt gemiddeld 70 cm (b) x 155 cm (d) in.



[Simulatievoorbeeld: Transfer met een plafondlift: van rolstoel naar hoog-laag bad >>](#)

#### Keuze van systeem: enkelvoudig of traverse-systeem

De ruimte en het gewenste gebruik bepalen welk systeem toegepast wordt: enkelvoudig of traverse.

- Een enkelvoudig systeem bestaat uit één vaste rail in de ruimte. Dit systeem maakt een verplaatsing tussen vooraf gedefinieerde plaatsen. Tillen is dus enkel mogelijk daar waar de rail geplaatst is. De rail kan zowel rechtlijnige vormen als bochten maken.



- Met een traverse systeem kunnen verplaatsingen gemaakt worden over een groter gebied. De vaste rails zijn onder een H-vorm geplaatst. Daartussen zit een verplaatsbare rail die kan bewegen naar de plaats waar de tilbeweging gemaakt moet worden.
- Omwille van de H-vorm is plaatsing enkel mogelijk in een rechthoekig deel van een ruimte. De vormgeving en de afmeting van de ruimte zijn dus bepalend voor de inzetbaarheid ervan.



Traverse-systeem in slaapkamer  
© Toegankelijkheidsbureau



Enkelvoudig syteem in slaap- en badkamer.  
© Toegankelijkheidsbureau



### Eisen voor de ruimte

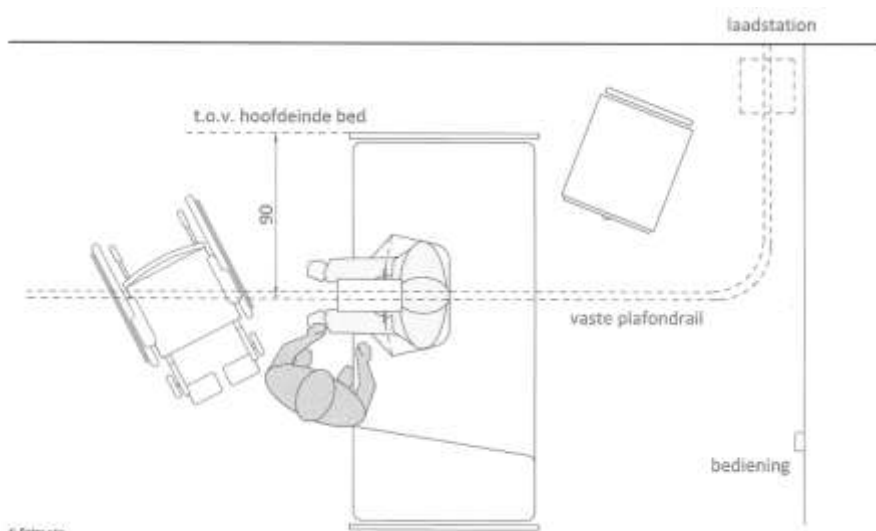
- Voor de bediening van de plafondlift kan er gebruik gemaakt worden van een bedieningselement dat bevestigd is aan de motor of van een infrarood afstandsbediening. Deze moet een plaats krijgen op een goed bereikbare plek in de ruimte.
- Voor de afwerking van de ruimte stelt een plafondlift voornamelijk eisen aan de uitvoering van de verlichtingsarmaturen. Deze moeten ingewerkt zijn in het plafond zodat ze geen knelpunt vormen bij het passeren van een rail.

Wordt een plafondlift gebruikt in een kamer, dan is dit meestal onder de vorm van een enkelvoudig systeem (één rail).

- Voor een goede hefpositie is de vaste rail standaard voorzien op 90 cm ten opzichte van het hoofdeinde van het ziekenhuisbed. De motor kan vrij op het plafond geplaatst worden of ingewerkt worden in een kast (aan hoofdeinde).
- Let wel, de plaats van de rail moet altijd bekeken worden in functie van de effectieve positie van het bed en niet ten opzichte van de vaste wand.

De bediening van de plafondlift kan op verschillende manieren gebeuren.

- Er is echter altijd een bedieningselement (afstandsbediening) aanwezig dat een plaats moet krijgen op de kamer. De locatie hiervan kan zelf gekozen worden, maar moet goed bereikbaar zijn voor de zorgverlener.
- In de meeste gevallen wordt gekozen om de bediening van de plafondlift dicht bij de toegang tot de kamer te voorzien, zodat deze door de zorgverlener snel bereikbaar is bij het binnenkomen.



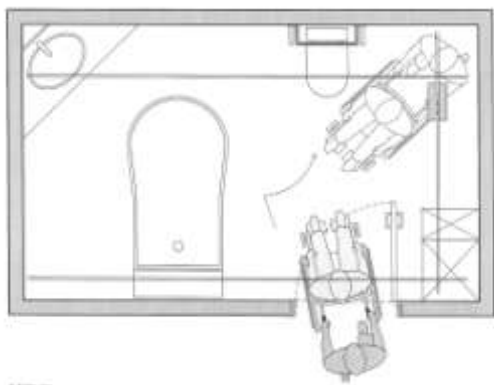
### 3.4.3.1 Een transfer met een plafondlift van rolstoel naar hoog-laag bad

De bewoner is rolstoelafhankelijk voor zijn of haar verplaatsing. Om transfers uit te voeren beschikt hij of zij over onvoldoende mogelijkheden. Voor het gebruik van het hoog-laag bad wordt de plafondlift ingezet. Om deze ondersteuning te kunnen geven moet de zorgverlener verschillende opeenvolgende handelingen uitvoeren. In volgende voorbeelden illustreren we deze handelingen.

Handelingen door de zorgverlener:

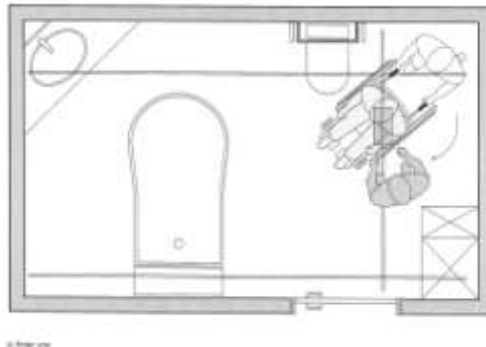
1. hij of zij rijdt de badkamer binnen met de zorgvrager. De rolstoel wordt goed gepositioneerd om goed bereikbaar te zijn met de plafondlift. Hij of zij doet de deur toe;
2. hij of zij verplaatst zich om de plafondlift bij te trekken en brengt de tildoek correct aan;
3. hij of zij haalt de bewoner uit zijn rolstoel met de plafondlift en verplaatst hem of haar in de juiste richting;
4. hij of zij laat de zorgvrager neer in bad en verplaatst de plafondlift naar een zone waar de lift niet stoort en hij of zij alle taken kan uitvoeren.

1

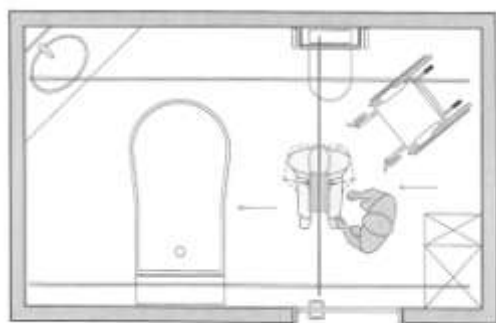


3

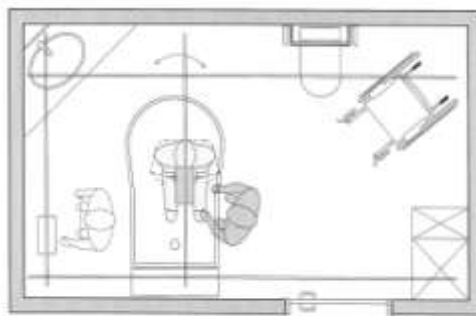
2



4



12.10.10



12.10.11

## 4 Regelgeving toegankelijkheid

Toegankelijkheid zit vervat in verschillende wettelijke bepalingen die niet exclusief verbonden zijn aan één thema of sector. Het is bovendien een thema bij uitstek dat grensoverschrijdend is. Er zijn heel wat internationale en Europese regelgevingen die dit thema behandelen, die ook op lokaal niveau tot uiting komen.

Kijken we specifiek naar toegankelijkheid en bouwen, dan is dit in België een gewestmaterie. Concreet wil dit zeggen dat elk gewest bevoegd is voor zijn grondgebied en zijn eigen bepalingen oplegt. Er is dus een verschillende regelgeving voor Vlaanderen, Brussel en Wallonië. Hoewel de grote basislijnen in de 3 gewesten gelijk lopen, zijn er in de toepassing en de inhoudelijke details van de regelgeving verschillen aanwezig.

Let wel, aangezien het VIPA, het Vlaams infrastructuurfonds voor Persoongebonden aangelegenheden niet actief is in Wallonië, geven we enkel aan wat er in Vlaanderen en Brussel van toepassing is.

### 4.1 De Vlaamse stedenbouwkundige verordening toegankelijkheid

In Vlaanderen is sinds 2010 een regelgeving met betrekking tot de toegankelijkheid van publieke gebouwen van kracht. Deze regelgeving vervangt de sterk verouderde federale wetgeving van 1975 en het KB van 9 mei 1977, die de toegang van gehandicapten tot gebouwen toegankelijk voor het publiek regelde.

Het ‘Besluit van de Vlaamse Regering tot vaststelling van een gewestelijke stedenbouwkundige verordening betreffende toegankelijkheid’ van 5 juni 2009 of kortweg de Vlaamse stedenbouwkundige verordening toegankelijkheid, is in werking getreden op 1 maart 2010. Een aantal wijzigingen zijn van kracht sinds 31 maart 2011.

Deze Vlaamse regelgeving is gekoppeld aan de Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening (VCRO), meer concreet de bepalingen met betrekking tot het vergunningsbeleid. De regelgeving is van toepassing als je een stedenbouwkundige vergunning aanvraagt of een melding vereist is voor het uitvoeren van werken aan een publiek toegankelijk gebouw. Ook de voorzieningen voor bijzondere jeugdbijstand zijn publiek toegankelijke gebouwen, je zal dus rekening moeten houden met deze regelgeving wanneer je werken uitvoert.

Het louter volgen van de regelgeving volstaat niet altijd om een volwaardige toegankelijkheid voor iedereen te realiseren. Ook in deze regelgeving is de toegankelijkheid omschreven vanuit een vrij algemeen perspectief voor heel wat verschillende types van gebouwen, waardoor de bepalingen minimaal zijn. Het koppelen van deze regelgeving aan de bouwvergunning, zorgt ervoor dat er alleen op plan afleesbare normen worden opgelegd.

Net daarom ook werd deze inspiratiebundel ontwikkeld, zodat we oplossingen voor toegankelijkheidsthema's kunnen aanreiken die op maat gesneden zijn van de betrokken voorzieningen.

#### Voor welke gebouwen is de regelgeving van toepassing?

De Vlaamse stedenbouwkundige verordening toegankelijkheid is van kracht voor gebouwen die:

- één een publiek toegankelijke functie omvatten;
- één gelegen zijn in Vlaanderen;

- **én** waar vergunningsplichtige werken/ handelingen aan gebeuren (aanvraag tot stedenbouwkundige vergunning is verplicht).

Afhankelijk van het type gebouw zijn er specifieke criteria die bepalen of het gebouw onder het toepassingsgebied valt of niet en in welke mate de normen op het volledig gebouw of op slechts een deel ervan moeten worden toegepast.

Algemeen vertrekt de regelgeving van een 3-tal bestemmingen, namelijk:

- een toeristische verblijfsaccommodatie;
- wonen of voor welzijns- en gezondheidsvoorzieningen;
- elke andere publiek toegankelijke functie.

Onderstaand schema geeft op een beknopte wijze weer welk type gebouw vervat zit in welk basisartikel van de regelgeving:

| Vlaamse Stedenbouwkundige Verordening Toegankelijkheid                                                                                             |                                                                                      |                                                                                                                                                                                                                                                   |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Publiek toegankelijk* gebouw, gelegen in Vlaanderen (art. 2, §1)                                                                                   |                                                                                      |                                                                                                                                                                                                                                                   |
| Uitvoeren van vergunningsplichtige of meldingsplichtige handelingen<br>(Uitgezonderd handelingen zoals beschreven in art. 2, §2, punt 1, 2 en 3)** |                                                                                      |                                                                                                                                                                                                                                                   |
| Bestemming gebouw                                                                                                                                  |                                                                                      |                                                                                                                                                                                                                                                   |
| <b>Art. 3:</b><br><br>gebouwen met een algemene publieke functie, anders dan deze vervat in art. 4 en 5                                            | <b>Art. 4:</b><br><br>gebouwen bestemd voor een toeristische verblijfsaccommodatie** | <b>Art. 5:</b><br><br>gebouwen bestemd voor een meergezinswoning, kamerwoningen, studentenhuizen en studentengemeenschapshuizen, gezondheidsinstellingen, welzijnsinstellingen, internaten en strafinrichtingen (met kamers en/of wooneenheden)** |

\* Publiek toegankelijk: deze definitie is opgenomen onder art. 1, punt 15 van het besluit.

\*\*Als het beschermde monumenten, landschappen ... betreft, moet er een afweging gemaakt worden tussen de erfgoedwaarde en de toegankelijkheid van het betreffende gebouw (art.2 §2 punt 3 – advisering erfgoed).

Let wel, de regelgeving heeft niet als doel dat bestaande gebouwen, waar geen werken aan gebeuren, aangepast worden!

#### 4.1.1 Toepassingsgebied voor voorzieningen zonder kamers / wooneenheden

De gebouwen van voorzieningen die enkel bestemd zijn voor onthaalfuncties en geen residentiële functie huisvesten, vallen meestal onder het algemene toepassingsgebied van de verordening (art. 3).

De publiek toegankelijke oppervlakte bepaalt in welke mate het gebouw moet voldoen aan de normen. Niet voor alle gebouwen zullen alle publiek toegankelijke delen van het gebouw moeten voldoen. In sommige gevallen kan dit enkel een beperkt deel zijn.

Onderstaand schema geeft op een beknopte wijze het toepassingsgebied weer:

| Vlaamse Stedenbouwkundige Verordening Toegankelijkheid                                   |                                                                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                                                                                                     |                                                                        |
|------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------|
| <b>Aftoetsing:</b>                                                                       | Publiek toegankelijk* gebouw, gelegen in Vlaanderen (art. 2, §1)                                                                                                                                                                                   |                                                                                                                                                                                                                                     |                                                                        |
|                                                                                          | Uitvoeren van vergunningsplichtige of meldingsplichtige handelingen (Uitgezonderd handelingen zoals beschreven in art. 2, §2, punt 1, 2 en 3)**                                                                                                    |                                                                                                                                                                                                                                     |                                                                        |
|                                                                                          | <b>Art. 3: gebouwen met een algemene publieke functie***</b>                                                                                                                                                                                       |                                                                                                                                                                                                                                     |                                                                        |
| <b>Criterium:</b>                                                                        | < 150m <sup>2</sup>                                                                                                                                                                                                                                | 150m <sup>2</sup> ≤ x ≤ 400m <sup>2</sup>                                                                                                                                                                                           | > 400m <sup>2</sup>                                                    |
| <b>Toepassings-gebied:</b><br>deel van het gebouw dat aan de normbepalingen moet voldoen | <b>Zeër beperkt</b>                                                                                                                                                                                                                                | <b>Beperkt</b>                                                                                                                                                                                                                      | <b>Uitgebreid</b>                                                      |
|                                                                                          | De <b>toegang</b> tot de gebouwen moeten voldoen (art. 10 §1, art. 12 t.e.m. 14, art. 16, 18, 19, art. 22 t.e.m. 25 en art. 33).                                                                                                                   | <b>Alle publiek toegankelijke* gelijkvloerse delen</b> van het gebouw.<br><br>De <b>publiek toegankelijke* niet-gelijkvloerse delen, tenzij</b> een vertrek op een andere (toegankelijke) locatie <b>eenzelfde functie</b> vervult. | <b>Alle publiek toegankelijke* delen</b> van het gebouw of de gebouwen |
| <b>Verplicht advies:</b>                                                                 | Gebouwen opgericht voor het gebruik of de uitbating door de overheid of in opdracht van de overheid, waarbij afgeweken wordt van de verplichtingen (art. 34 §1)<br><br>Als de publiek toegankelijke oppervlakte ≥ 7.500m <sup>2</sup> (art. 34 §2) |                                                                                                                                                                                                                                     |                                                                        |

\* Publiek toegankelijk: deze definitie is opgenomen onder art. 1, punt 15 van het besluit.

\*\*Als het beschermde monumenten, landschappen ... betreft, moet er een afweging gemaakt worden tussen de erfgoedwaarde en de toegankelijkheid van het betreffende gebouw (art.2 §2 punt 3 – advisering erfgoed).

\*\*\*Alle gebouwen met een publieke functie, met uitzondering van die gebouwen die vallen onder de toepassing van art. 4 en 5.

### Welke publiek toegankelijke m<sup>2</sup> rekenen?

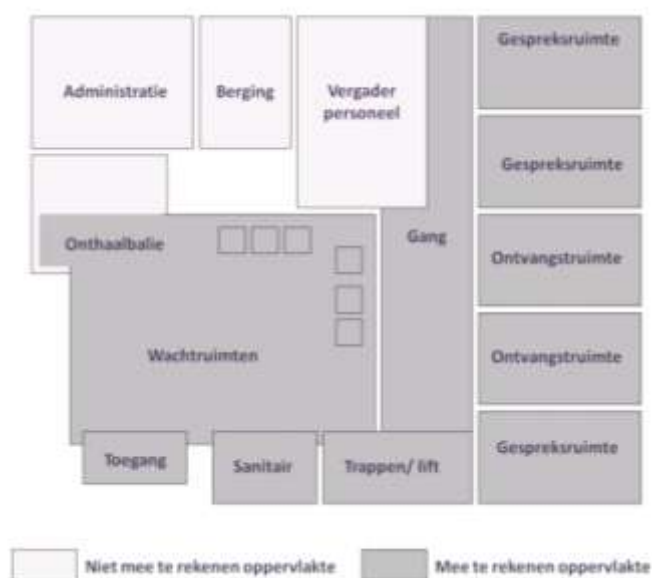
Elke zone of ruimte, waar een bezoeker, gebruiker of cliënt kan komen of doorheen kan circuleren, is publiek toegankelijk. Een planmatige doorloop doorheen het gebouw, vanuit het standpunt van elke



mogelijke bezoeker, maakt snel duidelijk welke zones dit zijn. In de berekening van het aantal m<sup>2</sup>, moet je rekening houden met de som van al deze oppervlakten.

Zones of ruimten die uitsluitend bestemd zijn voor personeel (administratie, keuken ...) en opslag- of archiefruimten worden volgens de verordening niet als publiek toegankelijk beschouwd.

Hieronder volgt een voorbeeldplan van een nieuwbouw voorziening met de mee te rekenen oppervlakten (= publiek toegankelijke oppervlakte):



Let op, bij een verbouwing of een uitbreiding moet voor het bepalen van het toepassingsgebied de publiek toegankelijke oppervlakte van het volledige gebouw, na uitvoering van de werken, gerekend worden. Dus niet alleen het deel dat verbouwd of uitgebreid wordt.

### Beperkt toepassingsgebied

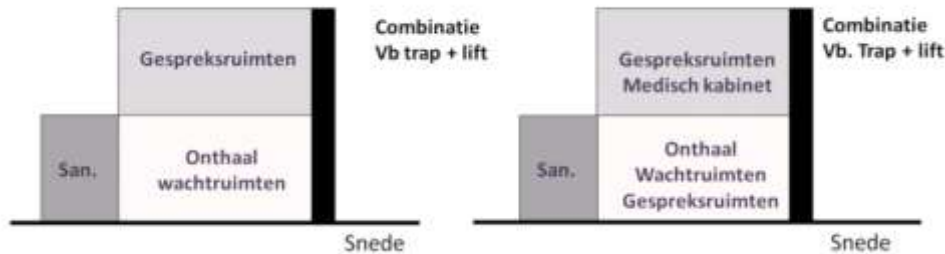
Als het gebouw een publiek toegankelijke oppervlakte heeft tussen de 150 m<sup>2</sup> en 400 m<sup>2</sup>, is er een beperkt toepassingsgebied van kracht. De gelijkvloerse delen moeten altijd voldoen, maar de specifieke context van elk gebouw op zich bepaalt in welk de normen op de bovengelegen delen van het gebouw van kracht zijn.

#### *Ruimten gelegen op de verdieping(en)*

Als de ruimten op de verdieping eenzelfde functie hebben als de ruimten op het gelijkvloers, dan moeten de publiek toegankelijke ruimten op de verdiepingen niet voldoen aan de normbepalingen. Er zal dan bijvoorbeeld geen helling of lift aanwezig moeten zijn als alternatief voor de trap.



Zijn er op de verdiepingen toch ruimten gelegen met een andere functie dan de ruimten gelegen op het gelijkvloers, dan moeten deze publiek toegankelijke ruimten op de verdieping(en) wel bereikbaar en toegankelijk zijn.



#### *Wettelijke minima en klantvriendelijke dienstverlening?*

Let op, ruimten kunnen planmatig wel eenzelfde functie hebben, maar in de praktijk kan dit toch verschillen, bijvoorbeeld door de organisatie van de dienstverlening. Veel voorkomende voorbeelden hiervan zijn gespreksruimten en wachtruimten.

Als een gespreksruimte bijvoorbeeld niet toegekend is aan één dienstverlener en er een wisselend gebruik is afhankelijk van de beschikbaarheid, vormt dit geen probleem. Elke bezoeker of cliënt kan dan bij op een toegankelijke locatie bij de dienstverlener naar keuze terecht. Elke bezoeker kan zo op eenzelfde manier behandeld worden.

Zijn de ruimten wel vast toebedeeld aan één bepaalde dienstverlener, dan zal de dienstverlener zich dit lokaal eigen maken, afgestemd op zijn werking. Je kan dan bezwaarlijk aannemen dat dit een gelijkwaardige behandeling garandeert. Dit betekent immers dat niet iedereen een dienstverlener met een lokaal op de verdieping zal kunnen consulteren door de ontoegankelijkheid (geen lift) van de verdieping. Een bezoeker met een beperking zal door deze situatie terecht komen in een andere, wellicht meer multifunctionele ruimte met weinig eigenheid. Ook organisatorisch kan dit voor knelpunten zorgen (beschikbaarheid van de multifunctionele ruimten).

Op basis van de wettelijk criteria kan het zijn dat een gebouw maar in beperkte mate toegankelijk moet zijn. Voor voorzieningen in de welzijns- en gezondheidssectoren geven we aan om ze toch volledig toegankelijk te maken. Overweeg je toch de regelgeving te volgen en ruimten op een verdieping ontoegankelijk te maken, weeg dan altijd de pro's en contra's van deze keuze af. Houd hierbij rekening met een klantvriendelijk onthaal, het opvangen van de organisatorische gevolgen die hierdoor ontstaan (intern) en het bereiken van de doelstellingen die je binnen de eigen organisatie nastreeft.

### **4.1.2 Toepassingsgebied voor voorzieningen met kamers / wooneenheden (residentiële opvang)**

De gebouwen van voorzieningen die volledig of deels residentiële opvang huisvesten, vallen onder het toepassingsgebied voor 'wonen' (art. 5, 3<sup>e</sup> alinea).

Het aantal kamers / wooneenheden **in combinatie met** het aantal niveaus waarop de toegangsdeuren tot deze kamers / wooneenheden gelegen zijn, bepaalt of het gebouw moet voldoen aan de normen of niet.

Onderstaande schema geeft het toepassingsgebied op beknopte wijze weer:

| <b>Vlaamse Stedenbouwkundige Verordening Toegankelijkheid</b> |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|---------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Aftoetsing</b>                                             | <b>Publiek toegankelijk gebouw* in Vlaanderen</b>                                                                                                                                                                                                                                                                  |                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|                                                               | Uitvoeren van vergunningsplichtige of meldingsplichtige handelingen<br>(Uitgezonderd handelingen zoals beschreven in art. 2, §2, punt 1, 2 en 3)                                                                                                                                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| <b>Type gebouw</b>                                            | Art. 5:<br>gezondheidsinstellingen met kamers of wooneenheden, <b>welzijnsinstellingen met kamers of wooneenheden**</b> ,<br>internaten die verbonden zijn aan onderwijsinstellingen,<br>internaten die onder de bevoegdheid vallen van het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap of strafinrichtingen. |                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| <b>Criteria:</b>                                              | <b>19 of minder kamers / wooneenheden en / of toegangsdeuren tot kamers / wooneenheden over minder dan 2 niveaus</b>                                                                                                                                                                                               | <b>≥ 20 kamers / wooneenheden en toegangsdeuren tot kamers / wooneenheden over &gt; 2 niveaus</b>                                                                                                                                                               |
| <b>Draagkracht:</b>                                           | <b>Geen</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                        | <b>Uitgebreid:</b>                                                                                                                                                                                                                                              |
|                                                               | Het gebouw valt niet onder de toepassing en moet niet voldoen.                                                                                                                                                                                                                                                     | Alle gemeenschappelijke delen van het gebouw, met inbegrip van de toegangsdeuren tot elke kamer / wooneenheid moeten voldoen.                                                                                                                                   |
| <b>Verplicht advies:</b>                                      | Geen                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | Indien publiek toegankelijke oppervlakte ≥ 7500 m <sup>2</sup> (art. 34 §1)<br>en/ of<br>Indien gebouwen opgericht voor het gebruik of de uitbating door de overheid of in opdracht van de overheid, waarbij afgeweken wordt van de verplichtingen (art. 34 §2) |

*\* Publiek toegankelijk (art. 1, punt 15 van het besluit): '... een ruimte die openstaat voor het publiek of bedoeld is voor gemeenschappelijk gebruik, ook al is de toegang beperkt tot een of meer welbepaalde categorieën van personen, met uitzondering van de ruimtes die alleen toegankelijk zijn voor werknemers alsook van de technische ruimtes en opslagruimtes die niet dienen als archiefruimte en van de toegangen en deuropeningen, gangen en overlopen en niveauverschillen die uitsluitend naar die ruimtes leiden ...'*

**\*\* Welzijnsinstelling (art. 1, punt 28 van het besluit):** ‘... een organisatie die erkend is door de Vlaamse Gemeenschap en die activiteiten uitoefent op het gebied van het gezin, het maatschappelijk welzijn, het onthaal en de integratie van immigranten, de mindervaliden, de bejaarden, de jeugdbescherming en de sociale hulpverlening aan gedetineerden, met het oog op hun sociale re-integratie, als vermeld in artikel 5, §1, II, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen ...’

### ‘En’ criterium

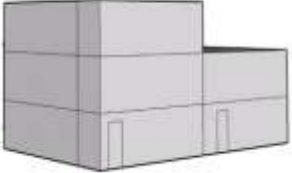
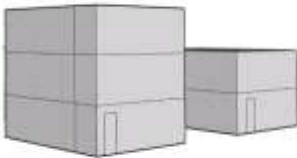
Een belangrijk gegeven is dat zowel het aantal kamers als het aantal niveaus samen bepalen of een gebouw valt onder het toepassingsgebied van de verordening:

- Er zijn minimum 20 kamer / wooneenheden.
- **En** de toegangsdeuren tot deze kamers / wooneenheden zijn gelegen over meer dan twee niveaus.

Als er dus aan één van beide criteria niet voldaan is, valt het gebouw niet binnen het toepassingsgebied van het besluit. Er kunnen zowel te weinig kamers in het gebouw aanwezig zijn en er kunnen te weinig niveaus zijn. Met andere woorden, er moet dan geen gevolg gegeven worden aan de regelgeving toegankelijkheid, er moeten er geen normen worden toegepast

### Tellen van kamers / wooneenheden en niveaus

Alle kamers / wooneenheden die in het gebouw aanwezig zijn, worden opgeteld om het aantal te bekomen. Bestaat het gebouw uit meerdere aparte delen, dan worden alle kamers / wooneenheden van de gebouwen die één fysiek aansluitend geheel vormen samen geteld, ondanks de aanwezigheid van verschillende (aparte) toegangen.

| Fysiek aaneensluitend                                                               | Niet fysiek aaneensluitend                                                                                             |
|-------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|  |                                    |
| Het gebouw bestaat uit 2 fysiek aaneensluitende delen, met twee aparte toegangen.   | Het gebouw bestaat uit 2 aparte delen.                                                                                 |
| → Je moet het aantal kamers / wooneenheden in beide delen samen tellen.             | → Je moet voor elk gebouw apart het aantal kamers/ wooneenheden tellen, elk gebouw zal apart afgetoetst moeten worden. |

### Niveaus

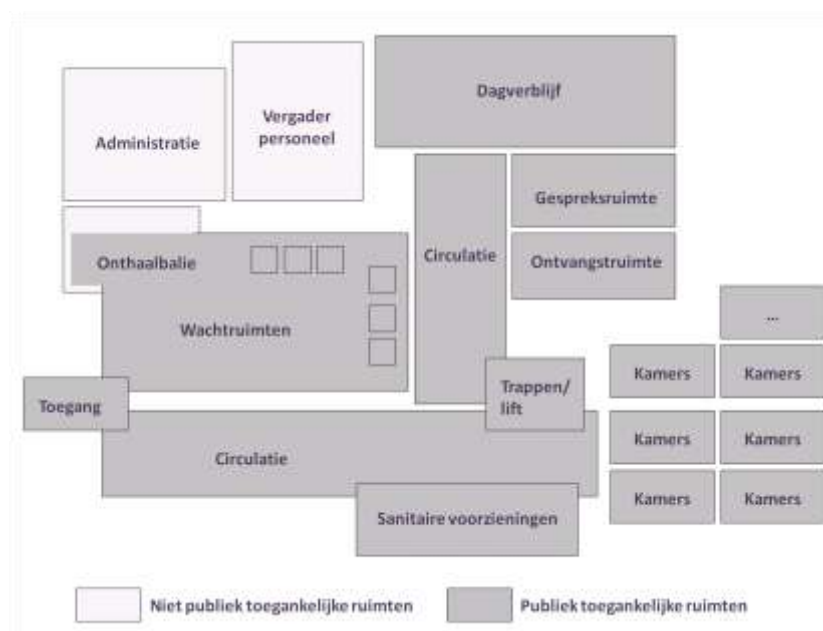
Bij het tellen van het aantal niveaus waarop de toegangsdeuren tot de kamers / wooneenheden gelegen zijn, moet elk niveauverschil dat zich voordoet meegeteld worden. Ook een tussenniveau zal als niveau aanzien worden. Zo zijn bijvoorbeeld een gelijkvloers, een tussenniveau en een eerste verdieping 3 niveaus. Het gaat dus niet per definitie om het aantal bouwlagen.

### Alle gemeenschappelijke delen

Wanneer het toepassingsgebied van kracht is, moeten alle publiek toegankelijke of gemeenschappelijke delen voldoen aan de normbepalingen. Deze omvatten delen van het gebouw zoals het onthaal, de algemene circulatieroutes, de wachtruimten, gemeenschappelijke leefruimten, gemeenschappelijke sanitaire voorzieningen of ruimten zoals een gespreksruimte en een eetruimte.

Welke ruimten in het gebouw worden aanzien als publiek toegankelijke of gemeenschappelijke delen is vrij eenvoudig na te gaan. Alle ruimten waar een bezoeker, een resident of een cliënt kan komen of verblijven vallen hieronder.

Hieronder geven we een voorbeeldplan van een nieuwbouw voorziening met de publiek en de niet publiek toegankelijke ruimten:

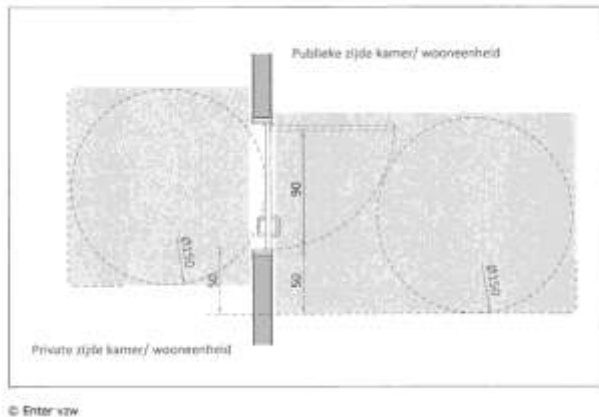


### Inclusief de toegangsdeur tot de kamers / wooneenheden

Voor welzijns- en gezondheidsvoorzieningen zijn de normen die van toepassing zijn voor de toegangsdeuren tot de kamers/ wooneenheden van toepassing aan beide zijden van de deur.

Dit betekent dat er ook altijd een goede bereikbaarheid en bruikbaarheid aan de binnenzijde van de deur gegarandeerd moet worden door de aanwezigheid van een vrije draairuimte en een voldoende grote zijdelingse opstelruimte. Dit is een aandachtspunt voor voorzieningen met residentiële opvang.

Volgende principeschets toont wat we hiermee bedoelen, ongeacht of de deur naar buiten of binnen open draait:



### 4.1.3 Draagwijdte van de normen

De normbepalingen zijn van toepassing op de delen van het gebouw die binnen het toepassingsgebied vallen (zie schema's opgenomen in punt 4.1.1 en 4.1.2).

Dit houdt onder meer in dat de normen niet van toepassing zijn voor ruimten die uitsluitend bedoeld zijn voor gebruik door personeel zoals administratie, opslagruimten, archiefruimten of technische ruimten. Ook de private kamer waar een kind, een volwassene of een gezin verblijft wordt niet aanzien als publiek toegankelijk. Met uitzondering tot de binnenzijde van de toegangsdeur, worden er geen normen opgelegd voor de binnenruimte van een kamer (wijze van inrichting, maatvoering...).

De normbepalingen zijn (alleen) van toepassing daar waar werken gebeuren (nieuwbouw volledig, verbouwen, uitbreiden en herbouwen kan deels zijn). Ze leggen per gebouwonderdeel bepaalde maatvoering, aantallen of principeoplossingen op voor de volgende gebouwonderdelen (art. 6 tot en met 35 van het besluit):

- algemene gebruikruimten;
- toegangspaden (buitenruimten) en looppaden (binnenruimten);
- niveauverschillen (trap, helling, lift);
- toegangen en deuren;
- parkeren;
- vast meubilair en inrichtingselementen (onthaalbalie);
- sanitair (bezoekersanitair);

#### Dubbele maatvoering

In de bepalingen zijn zowel ruwbouw- als afwerkingsmaten opgenomen:

- Doordat de verordening gekoppeld is aan de stedenbouwkundige vergunning kunnen alleen op plan afleesbare elementen opgenomen zijn. Om controleerbaar te zijn bij de beoordeling van de vergunningsaanvraag, moet je elementen (zoals maten) planmatig kunnen toetsen.
- Het kunnen gebruiken van het gebouw door de gebruiker is een basisvereiste om te kunnen spreken van een goede toegankelijkheid. Dit is altijd afhankelijk van de afwerking.

Een dubbele maatvoering dus om deze 2 criteria met elkaar te kunnen verzoenen: ruwbouw controleerbaar op plan en afwerking controleerbaar na uitvoering.



Voor gedetailleerde informatie en de inhoud van de normen kan je terecht op de website [www.toegankelijkgebouw.be](http://www.toegankelijkgebouw.be). Onder het item 'Regelgeving' kan je de volledige inhoud van de regelgeving en meer verduidelijking per artikel terugvinden.

#### 4.1.4 Verplichte advisering

De verordening legt een verplichte advisering op als het om een gebouw gaat dat opgericht is voor gebruik of uitbating door de overheid, of in opdracht van de overheid én je wenst af te wijken van de bepalingen van de verordening.

De voorzieningen met een OCMW, gemeente of elke andere overheid als eigenaar of uitbater, vallen dus onder deze categorie. Voorzieningen van vzw's of private initiatiefnemers vallen hier niet onder.

Kiezen voor een uitgebreider advies op maat is altijd een meerwaarde. Het zorgt voor een begeleiding doorheen het volledige ontwerp- en bouwproces. Gespecialiseerde toegankelijkheidsadviseurs gaan in nauw overleg met de bouwheer en ontwerper na hoe de toegankelijkheidsprincipes optimaal kunnen geïntegreerd worden in het project, van ontwerp tot en met de uitvoering.

In Vlaanderen kan je voor een verplicht of een vrij (totaal) advies terecht bij het EVA Toegankelijk Vlaanderen. (aan te vullen na 1 mei 2015)

#### 4.1.5 Ondersteunende instrumenten voor de praktijk

Om ontwerpers, bouwheren, ... te ondersteunen in de toepassing van de nieuwe Vlaamse regelgeving, maar ook voor het realiseren van goede toegankelijke gebouwen, werd als flankerend initiatief de website [www.toegankelijkgebouw.be](http://www.toegankelijkgebouw.be) ontwikkeld.

Op deze website van Gelijke Kansen Vlaanderen en Enter, kan je de volledige informatie terugvinden over de nieuwe stedenbouwkundige verordening. Je vindt er niet alleen de integrale tekst terug van de regelgeving, maar ook uitleg en duiding bij de richtlijnen.

Interessant is ook dat ontwerpers er via een interactieve checklist en quickscan snel te weten kunnen komen in welke mate ze wel of niet rekening moeten houden met de regelgeving.

Wat kan je concreet op de website terugvinden:

- Handboek toegankelijkheid van publieke gebouwen
- Integrale tekst en toelichting met betrekking tot het besluit
- Checklist en quickscan
- Advisering

## 4.2 De Gewestelijke Stedenbouwkundige Verordening (Brussel)

Net zoals in Vlaanderen is ook voor Brussel de toegankelijkheid van publieke gebouwen gekoppeld aan het Brussels Wetboek van Ruimtelijke Ordening (BWRO). Ook hier zal men bij het indienen van een stedenbouwkundige vergunning moeten voldoen aan de bepalingen.

Toegankelijkheid is een onderdeel van het 'Besluit van de Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest tot goedkeuring van de Titels I tot VIII van de Gewestelijke Stedenbouwkundige Verordening, van toepassing op het volledige grondgebied van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (21 november

2006)' of kortweg, de Gewestelijke stedenbouwkundige verordening. In vergelijking met de Vlaamse situatie is het thema toegankelijkheid opgenomen in 2 specifiek delen:

- Titel IV: Toegankelijkheid van gebouwen voor personen met beperkte mobiliteit;
- Titel VII: De wegen, de toegangen ertoe en de naaste omgeving ervan.

Titel IV omvat de bepalingen die van belang zijn voor de publieke gebouwen. Deze regelgeving bepaalt het toepassingsgebied op basis van de vergunningsplicht en een lijst van gebouwen die publiek toegankelijk zijn. De meeste welzijns- en gezondheidsvoorzieningen zijn vervat onder titel IV, artikel 1, §3 3°, 6°, 11° en 12°:

- 3° gebouwen voor bejaarden en/of gehandicapten;
- 6° ziekenhuizen, klinieken, poliklinieken, verzorgingscentra en gelijkgestelde centra, centra voor medische, sociale en gezinshulp en voor geestelijke gezondheidszorg, funeraria;
- 11° strafinstellingen en instellingen voor heropvoeding;
- 12° de opvanginstellingen, onderwijs- en opleidingsinstellingen, met inbegrip van internaten en instellingen voor peuter- en kleuteropvang.

De normbepalingen zijn, net zoals in Vlaanderen, van toepassing bij vergunningsplichtige werken (nieuwbouw volledig, verbouwen, uitbreiden en herbouwen). Ze leggen bepaalde maatvoering, aantallen of principeoplossingen op voor een 5-tal grote onderdelen, namelijk:

- Normen met betrekking tot de toegang tot algemene elementen;
- Normen met betrekking tot de toegang tot de gebouwen:
  - internationaal symbool voor toegankelijkheid
  - toegangsweg
  - toegangshelling
  - toegangsdeur
- Normen met betrekking tot de toegang tot parkeerruimten:
  - parkeren voor personen met een beperkte mobiliteit
- Normen met betrekking tot de verplaatsing binnenin de gebouwen;
  - markering
  - gangen
  - binnendeuren
  - liften
  - trappen
- Normen met betrekking tot uitrustingen:
  - toiletten
  - badkamers, douchecellen en kamers
  - openbare uitrustingen
  - loketten
  - stoelen

De volledige tekst van de Brusselse stedenbouwkundige verordening is terug te vinden via [www.toegankelijkgebouw.be](http://www.toegankelijkgebouw.be) of via website [www.rru.irisnet.be](http://www.rru.irisnet.be).

## 5 Bronnen

### Schema's en tekeningen

Alle schema's en tekeningen, opgenomen in deze inspiratiebundel, zijn ontwikkeld door Enter vzw, Vlaams Expertisecentrum Toegankelijkheid. De weergegeven maten zijn altijd in cm en na afwerking, tenzij anders vermeld.

Alle schema's en tekeningen: © Enter vzw, tenzij anders vermeld.

### Bezoeken in het kader van de uitwerking van de inspiratiebundel

Voor de sector personen met een handicap bezochten we volgende voorzieningen:

- St. Lodewijk, te Wetteren, MPI, revalidatie en tehuis voor niet werkenden
- KI Woluwe, te Brussel: blinden en slechthorenden
- Kids, te Hasselt: doven en slechthorenden (internaat), personen met ASS
- Maria ter Engelen, te Houthulst: verschillende types voorzieningen voor personen met verstandelijke beperking, emotioneel en gedragsstoornissen ...
- Dominiek Savio Instituut, te Gits: personen met een fysieke en (licht) verstandelijk beperking
- Stijn vzw, te Limburg: een aantal dagcentra
- Mané, te Maasmechelen: zorg aan mensen met NAH en/of zware fysieke handicap
- Eigen Thuis vzw, te Grimbergen: zelfstandig wonen

We konden ook terugvallen op de informatie en kennis die we opdeden tijdens werkbezoeken die we bij de realisatie van andere projecten hebben gedaan, waaronder St.Gregorius te Gentbrugge, St. Gerardus te Diepenbeek, De Giek te Maasmechelen en revalidatiecentrum UZ Gent te Zwijnaarde

Met dank aan de contactpersonen voor de goede ontvangst, de gesprekken die konden gevoerd worden met de verantwoordelijken en de toestemming die we kregen om de foto's die we namen tijdens deze bezoeken, te gebruiken in deze inspiratiebundel.

Let wel, we kozen ervoor om zoveel als mogelijk sectorspecifieke foto's te gebruiken, zodat deze een sectorspecifiek beeld geven. De ideale foto nemen inzake toegankelijkheid is vandaag vaak spijtig genoeg nog onmogelijk. Om hieraan tegemoet te komen, hebben we de pro's of contra's van de aspecten van toegankelijkheid van het beeld toegelicht onder de vorm van een 'noot', dit zonder uitspraken te doen over goed en fout ten opzichte van de betrokken voorzieningen.

Alle foto's: © Enter vzw, tenzij anders vermeld.

### Terugkoppelmomenten en focusgroepen

Met dank aan de VIPA-medewerkers, de medewerkers van het agentschap Zorg en Gezondheid, VAPH, de mensen van de stuurgroep en de adviesbureaus toegankelijkheid die deelnamen aan de verschillende terugkoppelmomenten. We danken hen voor hun feedback en kritische noot bij de uitwerking van deze inspiratiebundel.

### Literatuur rond toegankelijkheid en zorgruimten

- Inspiratiebundel Toegankelijkheid van woonzorgcentra, ziekenhuizen en preventieve en ambulante gezondheidszorg (Enter vzw en Vipa)
- De menselijk maat : prof. Ir. A.j.h.haak / Delft University Press 2005
- Betere werkruimte, een leidraad bij het ontwerpen van aangepaste ruimten voor het verzorgen van mensen / S.L.M. Remijn en M.M.G. van den Wildenberg – 1999.

- Arjo Handboek voor architecten en ontwerpers, tweede editie.
- Building for everyone, Inclusion, Access and Use
- De stallingswijzer, Vast secretariaat voor het preventiebeleid
- Handboek Toegankelijkheid van publieke gebouwen ([www.toegankelijkgebouw.be](http://www.toegankelijkgebouw.be))
- Evidence-Based Design for healthcare facilities
- The Color Light and Contrast Manual
- Ergonomie voor ergotherapeuten
- Draft prEN 1729-1 Furniture – Chairs and tables for educational institutions – Part 1: functional dimensions
- Richtlijnen voor Gebouwen, Blindenzorg licht en liefde
- Din belg 2005, [www.dinbelg.be/](http://www.dinbelg.be/)
- Ergonomie site, [www.ergonomiesite.be/](http://www.ergonomiesite.be/)
- Kind en gezin, [www.kindengezin.be](http://www.kindengezin.be) (info)
- Handleiding inclusie van kinderen met specifieke zorgbehoeften, VBJK, Expertisecentrum voor Opvoeding en Kinderopvang, Gent, 2007
- Samen, passende huisvesting voor passend onderwijs/ Angelika Fuchs
- Bouwboek voor kindercentra/ Ine van Liempd, Ed Hoekstra
- Child day centre design guide, US General Services Administration
- Child care design and siting guidelines, first 5 Riverside
- Ruimte voor het kind: [www.ruimtevoorhetkind.nl](http://www.ruimtevoorhetkind.nl) (info)
- ...



## Toegankelijkheid van voorzieningen voor personen met een handicap

Een toegankelijk gebouw realiseren hoeft niet altijd moeilijk te zijn. In opdracht van het **VIPA** ontwikkelde **Enter**, **Vlaams Expertisecentrum Toegankelijkheid** voor elke zorg- en welzijnssector een inspiratiebundel toegankelijkheid.

Deze inspiratiebundel voor de sector personen met een handicap is een praktische instrumenten die een leidraad vormt voor de bouw van nieuwe én te verbouwen zorg- en welzijnsinfrastructuur. Je kan er algemene en sectorspecifieke toegankelijkheidsprincipes in terugvinden aan de hand van voorbeelden, simulatieschetsen, concrete tips en uitleg over het hoe, wat en waarom.

Zo willen we bouwheren en ontwerpers informeren, inspireren en ondersteunen om op een doordachte wijze werk te maken van een optimale toegankelijkheid.

Vlaams expertisecentrum toegankelijkheid,

Enter vzw

Belgiëplein 1

3510 Hasselt



Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonsgebonden  
Aangelegenheden, VIPA

Koning Albert II-laan 35 bus 34

1030 Brussel

Tel. 02 553 32 41

